

A Tiszától az Atlanti-óceánig

From the
Tisza River
to the
Atlantic Ocean

A memoir by
Laszlo Dosa

Juno Beach, Florida – 2009

Dósa Laszló memoárja

A Tiszától az Atlanti-óceánig

Dósa László memoárja

Juno Beach, Florida - 2009

A címlapon, Dósa László meginterjúvol egy Adélie pingvint az
Antarktiszon (US Navy photo).

Copyright© 2009 by Laszlo Dosa

Fordította
Cserei Gábor

Szerkesztette
Cserei Gábor

Korrektúra
Bendefy Erzsébet
Ráduly Judit

Kinyomtatva az Amerikai Egyesült Államokban.

Minden jog fenntartva

Tilos ezen kiadvány bármely részét sokszorosítani, információs rendszerben tárolni vagy sugározni bármely formában vagy módon a kiadóval történt előzetes megállapodás nélkül; tilos továbbá terjeszteni másféle összefűzésben, borítással és tördelésben, mint amilyen formában kiadásra került.

ISBN 978-0-615-30561-5

Prológus

E könyv megírásának körülbelül harminc évvel ezelőtt fogtam neki.

Mint kezdő tollforgató, többek között gyászjelentések írásával is foglalkoztam. Gondolván, hogy az én időm is eljön egyszer, az "Amerika Hangja" riportereként és tudósítójaként, kevés szabadidőmben, a Kennedy Űrközpont egyik "utánfutó irodájában" nekifogtam saját gyászjelentésem megírásának.

Ebből végül könyv lett. "A Tiszától az Atlanti-óceánig" – ezt a címet gondoltam legtalálóbbnak. Úgy gondolom, ez a könyvcím jelképes összefoglalója életutamnak, annak az életútnak, mely a Tisza-parton fekvő Szegeden kezdődött, ahol először láttam napvilágot, és ami most már több mint bizonyos, az Atlanti-óceán egyik partvárosában, Floridában fog befejeződni.

Szóval az a rövid szöveg, mely eredetileg saját gyászjelentésem lett volna, az idők folyamán több mint háromszáz oldalas könyvvé alakult. Önéletrajz vagy memoár – az olvasó fogja majd eldönteni. A wikipédia meghatározása szerint az emlékirat általában rövidebb terjedelmű önéletrajzi írás, többé-kevésbé választ adva ezen három kérdésre: Ki vagy jelenlegi életedben? Mit jelent számodra az élet? Mik a szándékaid jövőre nézve?

Mivel könyvemet elsősorban az Egyesült Államokban élő szeretteimnek, családomnak és barátaimnak szántam, csupán emlékeimre alapozva, eléggé bőven ismertetem családom történetét és Magyarországon töltött ifjúságom első húsz évét. Szükségét éreztem, hogy részletesen leírjam az Ausztriában és Németországban menekültként töltött évek zajos eseményeit. Az emlékek néha összekuszálódnak az ember agyában, de az események pontosabb felidézésében segített nemrég előkerült naplóm, melyet azokban a zűrés években írtam, amikor menekültként próbáltam a felszínen maradni az európai történelem lélekromboló áradatában.

Könyvem legnagyobb része az “Amerika Hangjánál” fölfele ívelő karrierem harminc évének részletes ecsetelése. Tizenhárom évig a rádió magyar nyelvű részlegének tudósítójaként dolgoztam, azután pedig az űr-missziók tudományos riportere lettem. Különféle témájú, de főleg az orvostudománnyal kapcsolatos riportokat készítettem. A könyvben található tucatnyi kivonat rádióműsoraim hivatalos szövegleírásaiban és a különböző riportok alkalmával készített jegyzeteimben megtalálható.

Az űrkutatással kapcsolatos témákhoz való vonzalmam ismeretes volt a tudományos riporterek körében is. Az Amerika Hangjától való nyugdíjba vonulásom előtt egyik munkatársam megkérdezte, mik a jövőbe irányuló szándékaim. A válaszem ez volt: "Először letelepedek Jupiterben..." "Na, semmi értelme nincs túlozni." - válaszolta mosolyogva a kolléga.

Nyugdíjazás után még közel húsz évig közvetítettem, szabadfutó íróként, főleg a Floridában történt eseményekről. A pihenést gyakran rohangálás váltotta fel, ugyanis többször részt vettem washingtoni, sőt Spanyolországban szervezett gyűléseken, konferenciákon is. Romló egészségi állapotom miatt azonban meg kellett állnom. Most pedig, hogy könyvemet végre befejeztem, utolsó gyönyörűségként el szeretnék még olvasni néhány nyugdíjas korom idejére félretett könyvet.

1. fejezet

Gyökereim és gondtalan gyermekéveim

Családom gyökerei Erdélyben kereshetők, azon helyen, amit gyakran Magyarország legmagyarabb vidékének hívnak. Erdély a mai Magyarországtól délre és délkeletre fekszik. Keleten és délen a Kárpátok alkotják természetes határát. A föld, amelyet a hóval borított Kárpátok ölelnek körül, több mint egy évezrede ad otthont a székelyeknek és magyaroknak, befogadva később a szászokat is, akiket a középkorban telepítettek be a magyar királyok. Évszázadokkal később csatlakoztak hozzájuk a románok, a mai Erdély urainak ősei.

A történetírók úgy vélik, hogy a székelyek jóval a kilencedik század végén lezajlott magyar honfoglalás előtt érkeztek Erdélybe, és a legenda azt tartja, hogy ők Attila hunjainak leszármazottai. A székelyek, tekintet nélkül eredetükre, sikeresen átküzdöttek és túléltek az évszázadok viszontagságait. Szívós, merész faj; éles eszüknek és óriási akaraterájuknek köszönhetik, hogy meg tudták őrizni egyedülálló, sajátos voltukat.

Az évszázadokig tartó török, illetve Habsburg megszállás vagy befolyás ellenére Erdély megőrizte függetlenségét. A 16. században az erdélyi fejedelemség világszerte elsőként iktatta törvénybe az egyetemes vallásszabadságot minden felekezet részére.

Az első világháború után, a wilsoni önrendelkezési elveket sárba tiporva, a győztes Antant hatalmak Magyarország kétharmadát a feldarabolt Osztrák-Magyar Monarchia utódállamainak, az újonnan alakult Ausztriának, Csehszlovákiának, Jugoszláviának és Romániának ítélték oda.

Erdélyt többmillió magyar lakosságával Romániának ajándékozták.

Családom az erdélyi székelyektől származik. Dósa György, illetve fivére, Gergely leszármazottja vagyok. Az eredeti név *Dósa* volt, csak később kezdték *zs*-vel írni, és lett belőle *Dózsa*. Dózsa György katona volt, akit az egyházi és polgári hatóságok megbíztak, hogy a magyar jobbágyok soraiból toborozzon hadsereget keresztes háborúra a Szentföld felszabadítására.

Hős harcos hírneve predesztinálta Dózsa Györgyöt erre a tiszteletreméltó, de balsorsú megbízatásra. Egy, a törökök ellen vívott csata alkalmával párbajban legyőzött egy török tisztet, akinek levágta a karját. A török kart, karddal a kezében, elküldte II. Ulászló királynak. A király a székely vitézt nemesi rangra emelte. A Dósa család címere a mai napig egy kardot tartó török tiszt karját ábrázolja.

A keresztes hadjárat megállt, mielőtt elindult volna. A politizálás – Rómában és Magyarországon – egyre halogatta az indulást, miközben a hadjárat szervezői nem gondoskodtak a keresztesek családjairól. Az éhínségben szenvedő asszonyokról és gyermekekről érkező hírek a jobbágy harcosok soraiban nyugtalanságot okoztak. Dózsa próbálta lecsillapítani a katonáit, de eredménytelenül. A nyugtalanság végül is zendüléssé fajult, amit

Dózsa nem tudott megfékezni. A feldühödött parasztok felgyújtották és kirabolták a nemesi birtokokat, és lemészárolták azokat, akik megpróbálták gátat vetni indulataiknak.

A reakció nem váratott magára sokáig. Új hadsereget szerveztek, amely könnyörtelenül eltiporta a lázadást: vérontásra vérontással válaszolt. A hatalom bosszúja nem elégedett meg a lázadás leverésével. Új törvényekkel megfosztották a parasztokat jogaiktól, jobbágysorba taszítva őket, ami több mint három évszázadon át tartott.

A legkegyetlenebb büntetéssel Dózsa Györgyöt és tisztjeit sújtották. Annak ellenére, hogy próbálta megfékezni a zendülést, őt tették felelőssé a parasztlázadásért, és a legszörnyűbb halálra ítélték. Vörösen izzó vastrónra ültették, vörösen izzó vaskoronát tettek a fejére, és tisztjeit arra kényszerítették, hogy vörösen izzó vasfogóval tépjék a húsát, mielőtt őket is kivégezték.

Dózsa György parasztlázadását 1514-ben leverték. Tizenkét évvel később, 1526-ban, a mohácsi csatában a török szultán seregei arattak megsemmisítő győzelmet a magyarok fölött. A harcban maga a király is elesett, és Magyarország százötven évre török megszállás alá került.

Érdeemes elgondolkozni azon, hogyan végződött volna a mohácsi csata, ha a királynak rendelkezésére állt volna Dózsa György parasztserege a török ellen. Több mint négy évszázadon át Dósa György tragikus sorsú, de javarészt elfelejtett hőse maradt a magyar történelemnek. Ironikus, hogy emlékét a kommunisták élesztették fel, amikor forradalmuk őseinek a pantheonjába sorolták. Budapest egyik szép parkjában óriási szobrot emeltek az emlékére, de ha a huszadik században élt volna, a kommunisták kezén hasonló sors várt volna rá. Vagy hatvan évvel ezelőtt hallottam egy történetet, ami talán igaz lehetett. Egy budapesti kocsmában egy fiatal munkás faggatta idősebb elvtársát, hogy

tulajdonképpen ki is volt az a Dózsa György. A válasz: „Nagykutya volt 1919-ben”, a véres kommunista diktatúra idején.

Dózsa Szobor Budapesten

A negyvenes évek elején német nyomásra a magyar állampolgároknak igazolniuk kellett árja származásukat. Országszerte levéltárakban kellett kutatni az ősök születési, házassági és halálozási anyakönyvi kivonatai után. Ezeket az okmányokat a római katolikus, református evangélikus és unitárius egyházközségek őrizték. Az évszázadok során nagyon sok egyházi anyakönyv megsemmisült a török, vagy a Habsburg seregekkel vívott harcokban, vagy természeti katasztrófák, mint árvíz vagy tűzvész, következtében. Az első világháború után, amikor a magyar falvak és városok többsége az utódállamok uralma alá került, még nehezebb és költségesebb lett az okiratokat megtalálni, és másolatot szerezni róluk.

Néhány évvel ezelőtt az interneten belenéztem a mormon egyház hatalmas levéltárába. A mormonok hite szerint biztosítani lehet őseik üdvözülését, ha haláluk után megkeresztelik őket. Az így megkeresztelt ősök személyi adatait Utah állam fővárosában,

Salt Lake City-ben, a mormon egyház székhelyén levő levéltárban őrzik, és az internet segítségével bárki hozzáférhet. Ebben a gyűjteményben tucatnyi Dósát találtam, beleértve Dósa Györgyöt és néhány őst is. Más kérdés, hogy ezek az adatok mennyire megbízhatóak.

A negyvenes évek elején édesapám majdnem egy esztendőn át kutatta az árja származás bizonyításához szükséges okiratokat, nagyszüleiig visszamenően. Így tudtam meg, hogy dédapám, Dósa János a székelyföldi Kibéden – mai román néven Chibed – született 1804-ben.

Szüleimmal Erdélyben nyaraltunk tizenegy vagy tizenkét éves koromban, és akkor Kibédre is elmentünk. Vagy hatvan évvel később ismét eljutottam Kibédre, és a községet olyannak találtam, mint ahogy gyermekkoromból emlékeztem rá. A széles főutcat nagy házak szegélyezik, a település közepén erődre emlékeztető, fehérre meszelt öreg templom áll. Kibéd a Küküllő (folyó) partján fekszik, termőföldek és szőlőskertek veszik körül, ahol kiváló bort termelnek. A közeli domb tetején régi temető örökdik Kibéd felett, és az ősi vagy újabb keletű kopjafák közel egyharmadán a Dósa név olvasható.

Legféltekenyebben őrzött kincsem egy erősen kopott, arany pecsétgyűrű, a török karos Dósa címerrel, mellette DJ monogrammal – Dósa János dédapám egyetlen kézzelfogható emléke. Fiatalkorában hagyta el szülőföldjét, agrónomus lett, és Tokaj környékén telepedett le, ahol egy nagybirtokon irányította a bortermelést.

Dósa János egyetlen fia, Dósa Elek nagyapám 1840-ben született. Azt hiszem, hogy az Elek nevet a 19. század leghíresebb Dósájának a tiszteletére kapta, aki a Kibéd melletti faluban, Makfalván született 1803-ban. Az első Dósa Elek, dédapám kortársa, jogprofesszor volt, a Magyar Tudományos Akadémia tagja és a magyar parlament házelnök-helyettese.

Elek nagyapám jól képzett ember volt. Három diplomát szerzett: ügyvédi, református teológiai és pedagógiai képzettséggel rendelkezett. Végül is a pedagógiát választotta hivatásának – harminckét éven át görögöt, latint és magyart tanított, és éveken át igazgatója is volt a Szentesi Horváth Mihály Gimnáziumnak, ami később nekem is *alma materem* volt. Édesapám, Dósa István, Elek öt életben maradt gyermeke közül a harmadik, Szentesen született 1879-ben. Róla majd bővebben.

Családom anyai ága Észak- Magyarországról, a mai Szlovákiából származik. A mérlaki Jerney család generációkkal ezelőtt Szeged közelében, Kiskundorozsmán telepedett le. Azóta a község Szeged része lett. A jómódú földbirtokos Jerney család gyermekei mind jó nevelésben részesültek. Édesanyám egyik távoli nagybátyja, Jerney János közigazgatási pályára készült, de jobban érdekelte a magyarság eredete. Eltökélte magában, hogy megtalálja az őshazát, ahol a magyarok éltek, mielőtt a kilencedik század végén bejöttek a Kárpát-medencébe.

Szélmalom Kiskundorozsmán

Több évszázados történelmi adatok tanulmányozása után egy évet töltött a mai Oroszországban, Ukrajnában, Grúziában és Moldovában a magyarok őseinek a nyomát követve.

Jerney János masszív, kétkötetes monográfiában tette közzé tanulmányútjának eredményeit. A jelentést 1850-ben a Magyar Tudományos Akadémia adta ki, és a szerzőt abban a megtisztelésben részesítette, hogy tagjává választotta. Ma egy kiskundorozsmai iskola viseli a nevét.

Anyai nagyapám, Jerney Zoltán, János unokaöccse, Kiskundorozsma legjómódúbb polgára volt. A közeli Forráskúton termőföldje, nagy szőlőskertje volt, Kiskundorozsmán pedig téglagyára és a község első mozija. Szeged főterén nagyapám nagy bérházat épített, ami a mai napig a Jerney-ház nevet viseli.

A magyarok egyik leghíresebb fejedelmének, Mátyás királynak a szülővárosában, Kolozsváron (ma Romániához tartozik, mint Cluj) 1902-ben szobrot emeltek. Fadrusz János szobrászművész Jernei Zoltán nagyapámtól kapta az állatot, hogy megmintázza a királyi lovat. Amint a mintázó emelvényen fogták a lovat, az valamitől megijedt, és onnan leugorva eltörte a lábát. Sajnos a baleset miatt a gyönyörű állatot el kellett pusztítaniuk.

Jerney Zoltánnak nyolc gyermeke volt – hat fiú és két lány.

A Mátyás szobor Kolozsváron

Egyik öccse, Iván, aki túlélte a háborút, a nagy influenzajárvány áldozata lett. A háború után a Jerney fiúk tiszti egyenruhájukban maradtak, a katonatiszt és nemes úr gondtalan életét éltek, korlátlanul költötték apjuk pénzét, előkészítve az utat

Jerney Zoltán csődbejutására. Ezt a folyamatot meggyorsította a tőzsde összeroppanása 1929-ben, és az azt követő gazdasági világválság. Előzőleg a földbirtok és a szőlőskert jövedelmére számítva nagyapám nagy kölcsönt vett fel a birtoka terhére, hogy drága új gépekkel modernizálja gazdaságát. A világválság csődbe kényszerítette, és a Jerney vagyont megsemmisítette.

A Jerney Mausoleum Kiskundorozsmán

A sok csapás közepette egy fényképalbum jelent meg az első világháborús oroszországi hadifogolytáborokról. Az egyik fénykép ifjabb Jerney Zoltánt ábrázolta, akiről közel tizenöt éve nem jött hír, mióta nyoma veszett az orosz fronton. Amikor nagyapám meglátta régen eltűnt fia fényképét, akiről nem lehetett tudni, hogy él-e még, gutaütés érte, amiből soha nem épült fel.

Édesanyám, Jerney Leona, Jerney Zoltán legfiatalabb gyermeke, 1906-ban született. A világháborút fiatal lányként elég simán átélte, de az influenzajárványnak, ami Iván bátyját elvitte, majdnem áldozatul esett. A háborút követő véres kommunista terror idején 1919-ben édesapját és egyik bátyját több kiskundorozsmai férfivel együtt ellenforradalmi tevékenységükért halálra ítélték. Szerencsére az ellenforradalom győzött, mielőtt kivégezték volna őket.

A halálraítéltek között ott volt Dr. Dósa István kiskundorozsmai járási főszolgabíró. A szentesi születésű Dósa

István 1902-ben a kolozsvári egyetemen szerezte meg jogi- és államtudományi doktorátusát. Közigazgatási szolgálatba lépett, és idővel kiskundorozsmai főszolgabíróvá választották.

Dr. Dósa István és Jerney Leona 1928-ban kötött házasságot. A huszonhét év korkülönbség kettőjük között nem volt akadály, de a vallási különbség könnyen problémát jelenthetett volna, és megakadályozhatta volna házasságukat. Ugyanis a menyasszony római katolikus volt, a vőlegény viszont református. A 20. század elején vegyes házasságok esetében a római katolikus egyház nyilatkozatot – reverzálist – követelt, ami arra kötelezte a nem katolikus partnert, hogy a házasságból származó gyermekeket katolikusnak keresztelje. A református egyház erre hasonló követeléssel válaszolt. Szerencsére, megfelelő összeköttetésekkel, ezeket a szabályokat el lehetett kerülni. Ennek köszönhető, hogy én református lettem.

Sztriha Kálmán kiskundorozsmai esperes, aki Édesapámnak jó barátja volt, hozzájárult, hogy a házassági szerződést módosítsák. Eszerint a házasságból származó fiúk reformátusok, a lányok pedig katolikusok lesznek. Így is történt. Szüleim 1928. január 5-én megesküdtek a katolikus templomban, egy hétre rá a református templomban. Én voltam az egyetlen gyermekük. 1929. szeptember 12-én születtem Szegeden, és október 31-én, a reformáció ünnepének napján református keresztyénnek kereszteltek.

A szüleim - kb.1928)

Közel hatvan évvel később, miután Édesanyám meghalt Floridában, hamvait hazavittük Magyarországra, és igazi ökumenikus szellemben Édesapám sírjába temette el a református lelkész a szentesi református temetőben, majd gyászmisén emlékeztek meg róla egy közeli katolikus templomban.

Pillanatnyilag békés világba születtem, a két világháború közötti időszak közepén. Magyarország még nem tért magához első világháborús vereségéből, amikor területének kétharmadát elvesztette. Éppen kezdődőben volt a gazdasági világválság, ami világszerte emberek százmillióinak az életét érintette. Mint újszülött, minderről nem tudhattam, és arról sem, hogy a háború elvesztése hogyan hatott hazámra.

Gyermekkoromból emlékszem felnőttek beszélgetéseire otthonukról, amelyet kénytelenek voltak otthagyni, amikor Románia és a többi úgynevezett utódállam arra kényszerítette a magyarokat, hogy elhagyják a földet, ahol őseik éltek ezer éven át. Emlékszem a szülőföldjükről kiutasított magyar családok történeteire a hidegről, az éhségről, a nélkülözésről, arról, hogy éveken át magyarországi vasútállomások pótvégányain álló marhavagonokban kellett élniük. Emlékszem középkorú férfiak harctéri beszámolóira.

A nagy családi kép - kb.1935

Ezek a réges régi emlékek kísértének, amint látom a palesztin menekülttáborok bombázását, s a napi hírekben hallok az Amerikában menedéket kereső haitiak visszatoloncolásáról, a nyomorban élő, vagy elmebeteg amerikaiak sorban állásáról, hogy fekvőhelyet kapjanak éjszakára, a hadviseltekről, akik nem kapnak kielégítő orvosi ellátást.

A helyszín más, az áldozatok bőrszíne sokféle, de az igazságtalanság és a vele járó emberi szenvedés ugyanaz. Az egyetlen különbség talán csak annyi, hogy én gyermekkoromban a felnőttek beszélgetését hallgatva értesültem ezekről a szörnyűségekről; a mai gyermek mindezt „egyenes adásban” láthatja és hallhatja a CNN műsorán.

Gondtalan gyermekkorom ártatlanságában és tudatlanságában az 1930-as évek kemény realitásaitól védve voltam. Bár nagyapám vagyona elveszett a gazdasági világválságban, Édesapám állami tisztviselői pozíciója és fizetése kényelmes és biztonságos otthont biztosított a hivatali lakásban. Édesanyámnak mindig volt szobalánya, gyakran szakácsnője is, akik elvégeztek minden háztartási munkát. Volt egy udvarosunk is, akinek egyik dolga az volt, hogy karban tartsa és hajtsa Édesapám egylovas kocsiját, amivel havonta egyszer a járás féltucatnyi községébe ment panasznapot tartani, amikor meghallgatta a falusiak panaszait, segített megoldást találni a problémáikra és ítélezett kisebb-nagyobb kihágásokban.

Időnként Édesapám magával vitt egy-egy panasznapra, és máig is emlékszem, hogyan mérsékelte a szigorú igazságszolgáltatást jóindulattal és józanésszel. Egy alkalommal ítéleznie kellett egy késsel járó kocsmai verekedés ügyében, ahol a vádlott többet ivott a kelleténél. Mire az ügy Édesapám elé került, a seb már begyógyult, és a vádlott kijózanodott. Az ítélet: a vádlott kössön egy hosszú spárgát a bicskája köré, hogy

legközelebb, ha meg akar késelni valakit, észhez térhessen, mialatt a bicskára kötött csomót kibogozza.

Édesapámat mindenhova elkísérte Lajos bácsi, a hajdú, hivatali altiszt, küldönc és őr egy személyben. Parádés alkalmakkor kék díszruhát viselt, ha jól emlékszem kardot is, és néhány léppel a főszolgabíró előtt járt.

Jó barátság alakult ki Lajos bácsi és köztem. Rendszerint az ölében ültem, amikor a konyhánkban ebédelt, hallgattam a történeteit és tömérdék kérdéssel bombáztam. Többnyire füstölt szalonnát evett nagydarab kenyérrel, és időnként nekem is adott egy falat huszárt – a kenyér lévén a ló, a szalonna a lovas – amit én örömmel megettem.

Lajos bátya - a hajdú

Jóval később derült csak ki, hogy Lajos bácsi Édesanyám kérésére etetett a huszárokkal. Válogatós evő voltam (még ma is az vagyok), és Édesanyám örömmel látta el a hajdút mindkettőnk táplálékával. Háromnegyed évszázaddal később az orvosaim

mindig szörnyülködnek, amikor megtudják, hogy ezt az egészségtelen finomságot eszem.

A téli hónapok egyik nagy eseménye a disznótor volt. A disznót egész éven át hizlalták a főszolgabíróság hátsó udvarán levő ólban. A disznótor kora hajnalban kezdődött, amikor a böllér nagy késsel elvágta az állat torkát, hagyta, hogy elvérezzen, a vért egy vödörbe csapolva. Utána lángoló szalmacsóvákkal leperzselték a disznó szőrét, majd az immár csupasz bőrt forró vízzel tisztára csutakolták. Mindezekben a műveletekben a szomszédok meg az erre az alkalomra bérelt munkások segédkeztek, erős pálinkával melegítve magukat a hajnali hidegben.

A böllér levágta a disznó fülét és csülkét, amiből az asszonyok rögtön nagyszerű levest főztek. Miközben a leves főtt, a böllér tömördek kisebb-nagyobb darabra vágta a disznót. A hús egy részét megdarálták, és kolbászt készítettek belőle. Háztartási mélyhűtés abban az időben még nem létezett, a négy sonka, nagy hasáb szalonnák és a kolbász a füstölőbe ment, és a füst konzerválta a sokféle húst, amit aztán a padláson rudakra akasztva tároltak.

Kora délutánra a böllér elvégezte a munkáját, és az asszonyok hatalmas disznótoros vacsorát főztek, amire az egész szomszédság hivatalos volt. A szabadon folyó bor elősegítette a jó zsíros koszt emésztését. Nagyon sok család hizlalt disznót, és így a disznótor a téli hónapokban mindennapi esemény volt.

A tél legfontosabb eseménye természetesen a karácsony volt. A gyermekek szempontjából az ünnepek december hatodikán, Miklós (Mikulás) napján kezdődtek. Előző este ragyogóra tisztított és fényesített cipőnket kitettük az ablakba. Az éjszaka folyamán Mikulás cukorkát és apró ajándékokat hagyott a jó gyermekek cipőjében. A rossz gyermekek Krampusztól, Mikulás feketearcú kísérijétől virgácsot kaptak, amivel szükség esetén el lehetett

fenekelni őket. Sok nyugati országgal ellentétben december hatodika volt egész évben az egyetlen alkalom, amikor a Mikulásnak bármiféle szerepe volt. A karácsony központjában Jézus Krisztus születése állt.

A gyermekek számára a karácsonyeste volt az ünnepi időszak legjobban várt pillanata. A finom vacsora után a szülők kinyitottak egy ajtót, ami napok óta zárva volt. A szoba közepén ragyogó karácsonyfa állt, gyertyákkal, csillagszórókkal, szaloncukorral és többnyire házi készítésű díszekkel ékesítve. A fa körül a kis Jézustól kapott karácsonyi ajándékok. Az ajándékok kibontása után katolikus rokonaink és barátaink éjféli misére mentek. Mi, protestánsok, másnap reggel mentünk karácsonyi istentiszteletre.

Karácsony másodnapja (december 26.) István, az első keresztyén vértanú ünnepe, jelentős nap a családukban: Édesapám névnapja. Reggeltől estig ünnepeltük István napját. Az első vendégek hamarosan reggeli után érkeztek délelőtti harapnivalóra, megfelelő italokkal, mint bor, sör vagy pálinka. A második vendég hullám déltájban jött, ebédre; délután még többen követték őket. Minden vendégnek bőven jutott étel és ital, és sokan a késő esti órákig maradtak.

Az István napon és más ünnepi alkalmakon felszolgált bor a Kiskundorozsmától nyolc kilométernyire levő zsembói szőlősből jött. Szüleim éveken át minden fillért megtakarítottak, hogy néhány hold földet vehessenek kis lakóházzal, istállóval és árnyékszékekkel. Modern mértékkel mérve primitív volt, villany és vízvezeték nélkül. A vizet kútból kellett pumpálni, a világítás petróleumlámpából volt megoldva, és a két szobát vaskályha fűtötte. Annak ellenére, hogy a modern civilizáció még nem jutott el Zsembóba, a szőlős ideális menedékhely volt Édesapám számára hivatalának fáradalmai után. Jóval később, a negyvenes évek végén és az ötvenes évek elején, amikor már nyugatra

menekültem, és a kommunisták elkobozták szentesi házunkat, Édesanyám a szőlősben talált otthonra.

A szőlős minden évben több hektoliter kitűnő bort termelt, nem is beszélve az ízletes gyümölcsökről, mint az alma, őszibarack, kajsziparack, cseresznye és csemegeaszőlő. Az udvar közepén hatalmas eperfa állt, levelein selyemhernyók tömték magukat, a földre hulló faeper pedig Édesanyám csirkéinek a csemegéje volt.

Életem első traumáját öt vagy hat éves koromban, az eperfa alatt éltem át. Egy nagy kutyával játszottam, és véletlenül a lábára léphettem, mert a kutya váratlanul torkon harapott. Mint utólag kiderült, a kutyát egy másik, veszett kutya társaságában látták. A gyanú, hogy esetleg veszett kutya harapott meg azt jelentette, hogy Budapestre kellett mennem a Pasteur Intézetbe, ahol hat héten át, hetenként egyszer, veszettség elleni oltást kaptam. A harmincas évek közepén a Pasteur Intézet volt az egyetlen hely Magyarországon, ahol ilyen oltást lehetett kapni. Jól emlékszem, mennyire fájdalmas volt az oltás – nemcsak nekem, hanem a doktor bácsinak is, akit hasba rúgtam.

A szőlős közelében volt egy kis erdő, ahol gyakran játszottam a barátaimmal. Izgatta a fantáziánkat az erdő szélén álló csárda, ahova a népmonda szerint száz évvel ezelőtt Rózsa Sándor, a legendás hírvető gyakran ellátogatott.

Kedves emlékeim vannak a Zsombón töltött nyarokról. Osztozik ezekben az emlékekben a még életben levő néhány rokon és barát, aki napokat vagy heteket töltött nálunk. Talán még emlékeznek rá, hogy ott kezdtem egy hobbit, ami idővel profétainak bizonyult. Rádióbemondót játszottam, és ezzel betöltöttem egy hézagot az életünkben, mert Zsombón nem lévén áramszolgáltatás, nem tudtunk rádiót hallgatni.

Ha jól emlékszem, abban az időben az egyetlen magyar rádióadó Budapesten volt, legalább is az volt az egyetlen, amit

fogni tudtunk. A rádióvevő készülékünk valamivel nagyobb volt, mint egy cipős doboz, egy gombbal, ami a hangerősséget szabályozta. Három drót kapcsolódott a dobozhoz: a villanyvezeték, az antenna és a hangszóró. Az utóbbi mintegy harminc centiméter átmérőjű tölcser formájú szerkezet volt. Áramkapcsoló nem volt a rádión. A villanyvezetékkel kellett bedugni a fali konnektorba, ha hallgatni akartuk a rádiót. Vihar esetén ki kellett kapcsolni és földelni kellett az antennát, ami könnyen villámhárítóvá vált, nehogy a hirtelen elektromos sokk elolvassza a primitív rádió belsejét.

1938-ban Édesapámat Csongrád vármegye alispánjává választották. Beiktatása a szentesi megyeházán, Csongrád vármegye székhelyén több mint ezer-éves hagyományt újított fel. A honfoglaló magyarok hét törzsének vezérei a kilencedik század végén a mai Csongrád megyei Pusztaszeren pajzsra emelték az újonnan választott Árpád fejedelmet. Huszadik századbeli leszármazottaik, a Csongrád megyei járások főszolgabírói az újonnan beiktatott alispánt emelték hasonló módon a magasba.

Új otthonunk a földszinti alispáni lakosztály lett a 19. századbeli impozáns megyeházán, a ma harmincháromezer lakosú város közepén. Szentes története a középkorba nyúlik vissza. Kezdetől fogva mezőgazdasági település volt; néhány malomtól, fateleptől és kisebb ipari üzemtől eltekintve, ma is az. A mezőgazdaság azonban nem tudott mindenkinek megélhetést biztosítani, és sok munkanélküli férfi kubikos lett. A földmunkáló gépek feltalálása előtt az ásóval és talicskával felszerelt szentesi kubikosok valóságos emberi buldózerek voltak az utak, vasutak, gátak építésénél nemcsak Magyarországon, hanem a szomszédos országokban is. Szentes főterét, a Kossuth teret a megyeháza és a kétszáz évvel ezelőtt újjáépített református nagytemplom uralja, köztük a református elemi iskolával. A főtéren van még a

városháza és egy bérház, földszintjén bankkal. A megyeházával szemben valamikor a gazdakör emeletes háza állt, amit a kommunista időben lebontottak, és förtelmes, szovjet stílusú épületet emeltek a helyébe.

Szentes megyeháza

A Kossuth téren két szobor állt 1938-ban, amikor odakerültem. Mindkettő a szentesiek politikai érzelmeit tükrözte. Az egyik természetesen Kossuth Lajos szobra volt. A másik a város leghíresebb szülöttjének, Horváth Mihálynak az emlékét örökítette meg. Horváth Mihály, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, történész és római katolikus püspök, kultuszminiszter volt Kossuth kormányzósága idején 1848-ban. Később, a szabadságharc leverése után tíz éven át száműzetésben élt. Egykori iskolám, a szentesi gimnázium, az ő nevét viseli.

A Kossuth tér és a Petőfi utca sarkán áll a jobb napokat megélt Petőfi szálloda. A fiatakoromban még díszes és elegáns épületet a kommunista világban elhanyagolták, és amikor utoljára láttam, jóformán összeomlófélben volt. A szálloda épületében volt a Tóth József színház, amit a 19. századbeli szentesi születésű színésztől neveztek el. A színházban műkedvelő előadásokat tartottak, és évente több alkalommal vándorszínész társulatok adtak elő. A színészek pár hetet töltöttek a városban, és egyik dolguk az volt, hogy házról-házra kézbesítsék a színházi műsort. Ha jól emlékszem ezzel a versikével búcsúztak: „Se pénz, se posztó, búcsúzik a színlaposztó.”

Iskoláztatásom még Kiskundorozsmán kezdődött a főszolgabíróssággal szemben levő óvodában. Az első elemibe 1935-ben írtak be. Harmadik osztályba jártam, amikor Szentesre költöztünk, ahol a megyeháza mellett levő református elemiben folytattam tanulmányaimat másfél évig. A két iskolában kétféle kézírást tanítottak, ami számomra azzal a katasztrofális eredménnyel járt, hogy összekevertem a kettőt, és a mai napig olvashatatlan a kézírásom.

A szentesi Református Templom

A negyedik elemi végeztével 1939 szeptemberében a Horváth Mihály gimnázium első osztályába kerültem, abba az iskolába, ahol valamikor nagyapám tanított és Édesapám érettségizett.

A megyeházától egy utcányira folyik a kis Kurca folyó. A Kurca túlsó partján a Városliget található, aminek számunkra a legfőbb attrakciója az olimpiai méretű városi uszoda vagy strand volt, ahol úszóversenyeket és vízilabda mérkőzéseket rendeztek. Nyáron sok család a népszerű strandvendéglőbe ment vasárnapi ebédre. A finom ételekre már nem emlékszem, egy kivétellel: a friss sósikfli ringlivel minding a kedvencem volt. Amikor nem

voltunk a zsombói szőlősben, barátaimmal minden napot a strandon töltöttünk.

Nem sokkal azután, hogy Szentesre költöztünk, nekiláttam a megyeháza felfedezésének a pincétől a padlásig, sőt egészen a tetőig. A padláson találtam egy csapóajtót, amit valaki nyitva felejtett. Nyolc esztendőskoromhoz méltóan a csapóajtón át kimásztam a tetőre, ahonnan a lélegzetállító látványban gyönyörködtem. Szegény Édesanyámnak is elállott a lélegzete, amikor erről a kalandomról értesült.

A másik emlékezetes kaland Feri barátomhoz fűz. Feri, ha jól emlékszem gyermekbénulásban szenvedett, és ágyhoz volt kötve. Szép időben kivitték a kertbe az ágyát, és ott játszottunk. Akkoriban már vegytant tanultunk a gimnáziumban, és összekotyvasztottunk egy robbanószert, amit Feriék kertjében próbáltunk ki. Kísérletünk olyan jól sikerült, hogy felgyújtotta Feri ágyát. Szerencsére nem lett semmi baja.

Legrégibb barátommal, Dobay Sándorral kb.1941-ben

Havonta egyszer Bandi nagybátyám Szentesen járt hivatalos megyei ügyben. Mindig nagy örömmel vártam, mert minden alkalommal hozott valami új alkatrészt – síneket vagy vagont –a villanyvasutamhoz. Mihelyt végzett a hivatalos ügyekkel, letelepedtünk a padlóra, és a villanyvasúttal játszottunk.

Olykor kaptam tőle egy pengőt is krémesre, Szemán bácsi cukrászdájában. A süteményt a megyeháza közelében vásároltam meg. Egy pengőért olyan sok isteni krémet kaptam, hogy nem is tudtam mind megenni.

Tíz éves koromban cserkész lettem a 275. Pusztaszeri Cserkészcsapatban, aminek tagja maradtam a nyolc gimnáziumi év alatt. Szerettem a cserkészetet, sokféle ismeretre és tapasztalatra tettem szert, és különösen élveztem a nyári táborokat. Két évben hegyvidékre mentünk táborozni az 1938-ban visszacsatolt Felvidékre, illetve az 1940-ben visszacsatolt Erdélybe. Mindkét alkalommal a közeli magyar falvak lakossága nagy szeretettel fogadott bennünket.

A háromhetes cserkész tábor 21. századbeli mértékkel mérve primitív volt, de mi ezt nem tudtuk a 20. század első felében. Egy napon és egy éjszakán át utaztunk marhavagonban, szalmazsákon, a sátrak és egyéb tábori felszerelés közé szorulva. A táborhely egy erdei tisztás volt egy patak közelében, ahonnan az ivóvizet kaptuk, és ha elég mély volt, úszni is tudtunk benne.

A tábortűz szép élmény volt minden este. Mai napig hallom, néha dúdoló a népdalokat, amelyek sok száz évvel ezelőtt névtelen magyar parasztok lelkéből fakadtak. A cserkészmozgalom nagyon fontos szerepet játszott a magyar népi kultúra feltárásában, és a nemzet lelkének idegen befolyásoktól való megtisztításában.

A tábortűz mellett tréfás, időnként nagyon is gyermekes jeleneteket is játszottunk. Mint például: egy fiú valamit keres a tűz közelében.

„-Mit keresel?

-A szappanomat.

-Hol hagytad?

-A pataknál.

- Miért keresed itt?

- "Mert a tábortűz világánál jobban látok."

El sem tudom képzelni, hogy az efféle trivialitás majdnem hetven év után hogyan marad meg az emlékezetemben, amikor fontos dolgokat már régen elfelejtettem.

Még egy táborozási emlékem van abból az időből. Első gimnazista koromban beléptem a Soli Deo Gloria (Egyedül Istené a Dicsőség) református diákszövetségbe. Az SDG szép nyári táborhelyet létesített Balatonszárszón, és 1940 nyarán alkalmam nyílt két vagy három hetet ott tölteni. Az amerikai Princeton szemináriumában képzett Dr. Böszörményi Ede vallásánárunk vezetésével kis csoport ment vonattal a szentesi gimnáziumból a Balaton partjára.

Az SDG tábor sokkal több volt, mint szép nyaralás. Életre szóló benyomást tett rám, mert ott találkoztam Dr. Soos Géza bíróval, az SDG országos elnökével. Soos Géza a legmélyebb lelkeségű keresztyén ember volt, akivel valaha találkoztam. Gyökeresen ellenkezője volt a kenetteljes, szemforgató, mellét verő, mindenki mást elítélő farizeus demagógnak, aki manapság üvölt és nyúl a pénzért az emberek zsebébe a rádióból vagy a televízióból. Soos Géza keresztyén volta, aminek évekkel később tanúja voltam, igaz, őszinte hit volt, amit nap mint nap átültetett a gyakorlatba.

Én a református egyházba születtem bele, és abban nőttem fel. Lelkiséget református Édesapámtól és katolikus Édesanyámtól örököltem. Az amerikai szólás szerint: nem hordom a hitemet a kabátom ujján, mindig is belső „magánügyemnek” tekintem. Nem prédikálok, inkább élni próbálok. A balatonszárszói SDG táborban töltött hetek kellőképpen megerősítették belső lelkeséget, hogy az hét évtizeden át vezessen.

Amikor Édesapám elérte a köztisztviselők kötelező nyugdíjazási korát, 1939-ben a megyeházáról egy bérelt házba költöztünk, szemben a szentesi vasútállomással. Pár évre rá a szüleim elhatározták, hogy vesznek egy házat maguknak. Édesapám jóformán egész életén át hivatali lakásban lakott, s a kilátás, hogy végre saját otthonra tehet szert, felvillanyozta.

A hetven év körüli öreg ház Szentes központjában állt, a megyeháza mögött. Az L alakú földszintes épület, nagy udvarral és kerttel, nagyon rozoga állapotban volt. Ácsok, kőművesek, villanyszerelők, mázolóknak és egyéb szakemberek kis serege egy éven át dolgozott rajta, hogy lakhatóvá tegye.

Az új öreg házba való költözésünket nagy vacsorával ünnepeltük, amire több tucatnyi barát és rokon volt hivatalos Szentesről és más városokból is. A vendégek között volt Géza nagybátyám Hódmezővásárhelyről. Géza bácsi kedves ember volt, és szerette a bort – sok bort. Hajnaltájt, amikor a vendégek már mind elmentek, Géza bácsi is indulóban volt. Amint kilépett az utcára, hirtelen megfordult, mondván: „Pisilnem kell.” Egy pillanattal később: „Már túl késő.”

A volt szentesi házunk – 2007

Ez volt a Dósa család utolsó nagy társasági eseménye. Édesapám 1942-ben megbetegedett, és az orvosok megállapították, hogy gyomorrákja van. Gyomrának egy részét kioperálták, de nem

hagyta, hogy ez megzavarja az életét. Délutánonként elsétált a közeli kaszinóba bridzsezni.

Nyáron – 1942 vagy 1943 nyarán, nem emlékszem mikor – ketten elutaztunk Kárpátaljára, vakációra. Egy napba telt, amíg vonattal eljutottunk a vadregényes hegyvidékre. Napokat töltöttünk az öreg falvakban és kis városokban, a Kárpátok hágóin és völgyeiben. A háborús élelmiszerkorlátozások közepette egy szép napon ebédidőben egy elszigetelt menedékházban találtuk magunkat. Az étlapon két étel szerepelt: kenyér és tejföl. Kenyérjegyünk nem volt, de a tejfölt jegy nélkül lehetett kapni. Fél liter friss, nagyszerű tejföl volt az ebédem, ma is érzem az ízét, olyan jól esett.

Több mint hat évtizedes újságírói pályafutásom 1943-ban kezdődött. Szüleim és néhány barátjuk biztatásának engedve iskolai újságot indítottam. Bugyi Antal, a helyi újság kiadója, Édesapám barátja, elvállalta – ingyen – a *Szentesi Diákhiradó* nyomtatását. A lap talán fél tucatszor látott napvilágot, első száma 1943 júniusában jelent meg. Évekkel ezelőtt egyik gimnáziumi

osztálytársam megajándékozott egy példánnyal, ami valahogy túlélte a háborút és kommunizmust. Az újság háborús és iskolai hírek vegyülékét tartalmazta. Amint ősz fejjel nézem első újságírói próbálkozásomnak ezt a relikviáját, nem látok benne semmit, ami miatt szégyenkeznem kellene, de olyat sem, ami különösebb büszkeségre adna okot. Az volt, ami: közönséges diákújság. Kevesebb, mint egy évig látott rendszeresen napvilágot. Mint olyan sok másnak, a *Szentesi Diákhíradónak* is véget vetett szülőföldem német megszállása.

A második világháború kitörése után Magyarország egyre súlyosabb német nyomás alá került, hogy lépjen be a háborúba. A katonai jellegű Levente szervezetet egyre inkább a német *Hitlerjugend* mintájára alakították, és kötelezővé tették a tagságot, kivéve – egy időre – a cserkészeknek.

A cserkészek a magyar népi kultúrát és a nemzeti hagyományokat ápták. A cserkészvezetőknek egy kis csoportja alkotta a magvát egy földalatti mozgalomnak, amely a német befolyást volt hivatott ellensúlyozni és annak ellenállni. Magyarország német megszállása, ami 1944. március 19-én kezdődött, gondtalan gyermekkorom végét jelentette.

A szüleim sírja Szentesen - 2007

2. fejezet

Háborús évek Magyarországon

Magyarország 1941 júniusában lépett be a második világháborúba, miután Hitler megtámadta a Szovjetuniót. A *casus belli*: szovjet felségjelű bombázók által végrehajtott légitámadás, Kassa városa ellen. A történészek a mai napig vitatják, hogy valóban szovjet gépek voltak-e, vagy pedig, mint egyesek állítják, a kassai légitámadást szovjetnek álcázott német repülőgépek hajtották végre, hogy Magyarországot arra késztesék, hogy hadat üzenjen a Szovjetuniónak, valamint Angliának és az Egyesült Államoknak. Az utóbbi két hatalom nem vette tudomásul ezt az értelmetlen gesztust, és a nyugati szövetségesekkel való hadiállapot csak 1944. március 19-e után kezdődött, amikor a németek megszállták Magyarországot.

A magyar népet nem volt nehéz meggyőzni, hogy háborúba lépjen a Szovjetunió ellen, mert a két évtizeddel korábbi kommunista terror emléke még élénken élt az emberek emlékezetében. Édesapámat, nagyapámat és egyik nagybátyámat halálra ítélték, és csak a Tanácsköztársaság összeomlása mentette meg az életüket. A kommunista vezetők javarésze a Szovjetunióban talált menedéket, amíg évekkel később ők maguk is a sztálini tisztogatások áldozatává váltak. A magyar nép félelme és megvetése a kommunizmus iránt érezhető volt, és ahogy közel félévszázadon át láttuk, ez a félelem indokolt is volt.

Németország iránt a magyar érzelmek sokkal bonyolultabbak voltak. Földrajzi helyzeténél fogva, Európa közepén és Németország szomszédságában, Magyarország hosszú időn át ki volt téve a németek kulturális és gazdasági befolyásának; a német volt a leggyakrabban beszélt idegen nyelv,

és a magyar értelmiségiek jórésze német egyetemeken folytatta felsőbb fokú tanulmányait.

Hitler nemzeti szocialista mozgalma Magyarországon is talált követőkre, főleg a nagyszámú német kisebbség soraiban, akik sok évszázadon át éltek és gyarapodtak Magyarországon. A magyar kormány kényesen ügyelt arra, hogy ne avatkozzon be a kisebbségek ügyeibe, és szemet hunyt a náci ügynökök tevékenysége felett, akiket a Führer toborozni küldött Magyarországra. A népi németek becsületére legyen mondva, hogy aránylag nem sokan engedtek a csábításnak.

Magyarország volt, Németország legvonakodóbb szövetségese. A háborúban való részvétel egyetlen alternatívája az volt, hogy az ország, szomszédjaihoz hasonlóan, német megszállás alá kerül. A rosszul felszerelt magyar katonák a szovjet fronton súlyos veszteségeket szenvedtek, miközben Hitler egyre erőszakosabban követelte Horthy kormányzótól, a magyar állam vezetőjétől, hogy még több katonát küldjön a frontra, s még több élelmiszert Németországnak, és hogy deportálja az ország meglehetősen nagylétszámú zsidó lakosságát.

Horthy mindennek ellenállt, és egészen 1944-ig Magyarország aránylag a béke oázisa volt a háború súlytotta Európában. A hazájukból kiűzött lengyelek ezrei találtak menedéket Magyarországon. Egy időben Magyarországon működött az egyetlen lengyel középiskola a világon – Lengyelországot is beleértve. Szövetséges hadifoglyok, köztük sok amerikai pilóta, akiknek sikerült elszökniük a német fogolytáborokból, nem csak hogy a magyar kormány vendégszeretetét élvezték, hanem segítséget is kaptak, hogy eljussanak az amerikai és brit erőkhöz Olaszországba.

Az egyre növekvő német nyomás alatt a zsidó állampolgárok személyi jogait és azzal együtt tulajdonjogaikat korlátozni kezdték. A jó erőben lévő férfiakat behívták

munkaszolgálatra, de a kormány nem engedte, hogy zsidók – akár magyar állampolgárok, akár külföldről jött menekültek – német kézre kerüljenek. Egy unokabátyámat, akit besoroztak katonának, de rossz látása miatt nem küldték a frontra, egy zsidó munkaszolgálati alakulathoz osztottak be, mint felügyelőt. A háború után megvádolták, hogy az egységébe tartozó három zsidó haláláért felelős. Háborús bűnösként bíróság elé állították, amikor, szó szerint az utolsó pillanatban, a három férfi előkerült, és tanúbizonyságot tett, hogy unokabátyám mentette meg az életüket.

1944. március 19-én minden megváltozott. A németek azt gyanítva, nem minden ok nélkül, hogy Magyarország ki akar ugrani a háborúból, megszállták az országot. Nácibarát kormányt ültettek hivatalba, és elkezdtek összeszedni a vidéki városokban a zsidókat, hogy deportálják őket. A magyar zsidók többsége Budapesten lakott, ahol a kormányzóhoz hűséges katonatisztek és katonai egységek hónapokon át megvédték őket a német megszállók és a náci-barát kormány ellen.

Az 1944. március 19-e, egy vasárnapi nap, jelentős változást hozott az én életembe is. Istentiszteleten voltam a szentesi nagytemplomban, amikor egy kerékpáros küldönc jött értem, aki elvitt a kórházba, hogy csatlakozzam Édesanyámhoz, aki Édesapám halálos ágyánál állt. Édesapám gyomorrákban szenvedett, de – a kor szokása szerint – nem mondták meg neki, hogy halálos beteg. Csak a halála után mondta meg Édesanyámnak az egyik ápoló apáca, hogy Édesapám egész idő alatt tisztában volt azzal, hogy haldoklik, de kérte, hogy a család előtt ezt tartsák titokban. Halála, mely pontosan a német megszállás napján történt, idővel áldásnak bizonyult számára. Megkímélte attól a sok megaláztatástól és még annál is rosszabb

sorstól, ami az elkövetkező hónapokban és években sok hozzá hasonló barátjának és kollégájának az osztályrésze lett.

Néhány héttel később, 1944 tavaszán, amerikai és angol repülőgépek százai vonultak át a magyar légtéren, valósággal elsötétítve az eget. Románia felé tartottak, hogy az olajmezőket bombázzák. Ez mindennapos látvány lett, és hamarosan annyira hozzászoktunk, hogy oda sem figyeltünk a légiriadó szirénáira, amelyek a bombázó repülőк közeledtét jelezték. Mindez persze megváltozott, amikor mi is a berepülő gépek célpontjaivá váltunk. Szegeden a Tisza-híd volt az egyik célpont, de helyette sajnos a közeli szülészeti klinikát találták el, ahol nem egészen tizenöt évvel azelőtt a világra jöttem.

Nem sok német katonát láttunk Szentesen késő tavaszig, amikor a megszálló hadsereg lefoglalta a gimnáziumot és átalakította tábori kórházzá. Ez újabb jele volt annak, hogy Magyarország hadműveleti területté vált. Az ország közepén fekvő Szentest is elérte a háború, és a gimnázium épülete megtelt német sebesültekkel. Magánházakban, a miénkben is, szobákat rekviráltak a német tisztek részére. Mi jól jártunk, mert a tiszte, akit beutaltak hozzánk, egy fiatal osztrák gyógyszerész volt, aki szívből gyűlölte a náciakat. Elmondta, hogy odahaza milyen súlyos az élelmiszerhiány, és hálás volt, amikor Édesanyám megajándékozta alapélelmiszerekkel, tojással, meg liszttel, hogy küldje el a családjának.

Egy kellemes júliusi estén, 1944. július 20-án, a verandán ültünk. A német tiszte – nem emlékszem a nevére – a rádióját hallgatta. Egyszer csak felugrott, táncolni kezdett, és lelkesen közölte a rádióhírt, hogy merényletet követtek el Hitler ellen. Átrohant a német tiszti kaszinóba, ami pár háznyira volt tőlünk. Néhány óra múlva letörtén jött vissza a legfrissebb hírral: a Führer túlélte a merényletet.

A nyár derekán Horthy kormányzó menesztette a németbarát kormányt, és lojális magyarokat nevezett ki a helyére. Titkos megbízottakat küldött a Szövetségesekhez, hogy Magyarországnak a háborúból való kiugrását előkészítsék. Az Egyesült Államok és Anglia ezeket a tapogatózásokat elutasította, miután Magyarországot már a szovjet érdekszférába helyezték. A Moszkvába menesztett küldöttségnek azonban sikerült megállapodnia fegyverszünetben a Vörös Hadsereggel, amit Horthy kormányzó 1944. október 15-én jelentett be.

Kora ősszel, mivel a front már olyan közel volt Szenteshez, hogy hallani lehetett az ágyúk dörgését, a német kórház visszavonult. Magyar tábori kórház nyílt a helyébe, ahova mentőautókkal, teherautókkal, lovaskocsikkal, sőt még kerékpáron is hozták a frontról a frissen sebesült katonákat. A gimnázium legnagyobb tantermében állították fel a műtőt, ahol a sebészek valósággal futószalagon éjjel-nappal operálták a szakadatlanul érkező sebesülteket.

A magyar tábori kórháznak önkéntes munkaerőkre volt szüksége ahhoz, hogy működni tudjon. Édesanyám, aki a Csongrád vármegyei Vöröskereszt önkéntes ápolónői programjának az élén állt, egyéb hölgyekkel egyetemben kiképzést kapott kötszerek készítésére és hasonló feladatokra.

A tábori kórházban bőséges alkalmuk nyílt a gyakorlatba átültetni, amit a tanfolyamokon tanultak. A sebesült katonák és a haldoklók ápolása mellett az önkéntes ápolónők vért is adtak. Magam is órákat töltöttem minden nap a műtőben, írógépen ürlapokat töltöttem ki, és a sebészek által diktált jelentéseket készítettem. Persze hozzá kellett szoknom a körülöttem folyó vérhez, de hálás voltam, hogy az nem az én vérem.

Október első hetében, amikor a front már félelmetesen közeledett Szenteshez, barátaink közül többen menekülni

kezdték. Édesanyám és én kezdetben nem nagyon gondoltunk távozásra, de hamarosan „felszabadítóink” atrocitásainak hírére biztonságosabbnak láttuk, ha mi is elmegyünk. Addig azt hittük, hogy a nők korra való tekintet nélküli megerőszakolásáról, rablásokról és a magántulajdon általános szétrombolásáról szóló hírek nem lehetnek igazak, az csakis német propaganda lehet. De azok, akik el tudtak menekülni a „felszabadított” területekről, tanúsították, hogy a Vörös Hadsereg viselkedése még annál is rosszabb, mint amiket előzőleg hallottunk róla.

Amikor elhatároztuk magunkat, hogy elindulunk, megkértük a visszavonuló magyar csapatokat, hogy hozzájuk csatlakozhassunk. Indulás előtt még felszaladtam a megyeházára, hogy találkozzam Dobay Andorral, ahogy mi szólítottuk, Bandi bácsival, aki Édesapámat követte a megyei alispáni székben. A két család régi jó kapcsolatban volt egymással, és három gyermekük közül a két idősebb már akkor is (és a mai napig is) legjobb barátaim voltak. Sándor egy évvel idősebb nálam, Erzsébet egy évvel fiatalabb. Tudtam, hogy Bandi bácsi egy pár nappal korábban már elküldte a családját Budapestre, és nemsokára ő is távozni fog. Mivel ebédidő volt, még körülnézett az éléskamrában, hogy mivel tudna megvendégetni. Mindössze néhány tojást és egy vekni száraz kenyeret talált. Abból aztán kettőnknek finom rántottát készített, mely – mint kiderült- az elkövetkezendő másfél hét során az utolsó meleg étel volt, amit asztalnál fogyasztottam el.

Bandi bácsi a mosatlan edényeinket betette a konyhai mosogatóba, elbúcsúztunk egymástól, és mi útra keltünk. Az a konyhai mosogató valóságos „időkapszula” volt. Öt hónappal később ugyanis, amikor Édesanyámmal visszatértünk a Vörös Hadsereg által „felszabadított” és teljesen kifosztott Szentesre, Dobayék lakását a megyeházán viszonylag érintetlenül

találtam, beleértve a piszkos edényeket is, melyek még akkor is ott voltak a konyhai mosogatóban.

Mi azok között voltunk, akik utoljára hagyták el Szentest. 1944. október 8-án vasárnap indultunk egy lovasszekéren, hátunk mögött mindössze néhány kilométernyire a Vörös Hadsereggel, mely készen állt arra, hogy elfoglalja városunkat. Ahogy a menekülők szekérkaravánja megközelítette a Tiszán átívelő hidat, hirtelen a magyar és szovjet erők összecsapása közepében találtuk magunkat. Egy magányos szovjet vadászrepülőgép elkezdte géppuskázni az országúton haladó civil járműveket, arra kényszerítve bennünket, hogy az útmenti árokban keressünk menedéket. Szerencsénkre, mielőtt bárki is megsebesült volna, a pilóta úgy határozott, hogy odébb áll.

A több mint egy heti útról csupán zavaros emlékfoszlányaim maradtak. Nem emlékszem semmilyen ellenséges akcióra, sem arra, hogy hol töltöttük az éjszakákat, vagy, hogy egyáltalán mit ettünk. Édesanyámmal és Mukival, a kis tacsónkkal együtt 1944. október 14-én értünk Budapestre. Egy teljes hétbe telt, míg lovasszekéren, kerékpáron és katonai teherautón megtettük a százhatvan kilométernyi utat, időnként szovjet vadászrepülőgépek géppuskatüzének is kitéve.

1944. október 15-e volt az a végzetes nap, amikor Magyarország elvesztette az utolsó lehetőséget, hogy kilépjen a háborúból, és megóvja a rombolástól azt, ami még megmaradt az országból, beleértve Budapestet. Ez lehetett volna az utolsó alkalom arra, hogy a magyarok ezrei- keresztények és zsidók egyaránt – megmeneküljenek a nácik és a kommunisták tömegpusztításaitól.

Azon a vasárnap reggelen a budapesti rádió közzétett egy nyilatkozatot, amelyben Horthy Miklós kormányzó bejelentette a tűzszünetet a még harcoló magyar és a gyorsan előrenyomuló

Vörös Hadsereg között. A nyilatkozatot még egy párszor megismételték, de aztán a közvetítés egyszerre megszakadt, majd áttért katonazenére. Ezt egy bejelentés követte, melyben utasították a magyar hadsereget, hogy folytassa a harcot (az elsöprő többségű) szovjet erők ellen. Horthy kormányzót a németek letartóztatták, és deportálták Németországba. Helyébe egy bábkormányt állítottak, melybe egy csoport német származású magyar tiszt, és a nyilas párt tagjai voltak kinevezve, kik elárulva saját hazájukat, buzgón követték Hitler parancsait, és elkezdtek a zsidók összefogdosását és kivégzését, akik addig a budapesti gettóban viszonylagos biztonságot élveztek.

Ezek közé a tisztek közé tartozott Berger Károly tábornok, aki eredeti német nevét a magyaros hangzású Beregfire változtatta. A rádió minduntalan megszakította a katonazene közvetítését, felkérve Beregfői tábornokot, hogy azonnal jelentkezzen. A nyilas kormány őt nevezte ki hadügyminiszternek. Évekkel később, mikor Németországban éltem menekültként, hallottam egy másik menekülttől, aki annak idején vezérkari tisztként a védelmi minisztériumhoz volt beosztva, hogy az új miniszter egyik első intézkedése azt szabályozta, hogy a hadsereg maradékán belül a különböző rangú tisztek milyen színű ceruzát használhatnak. "A bíborszínt lefoglalom a saját kizárólagos használatomra."- rendelkezett a vezérezeredes.

Mi a tragikus nap előtti éjszakán érkeztünk Budapestre, majd néhány napot Ella unokanővérem lakásán töltöttünk. Ő és férje a közeledő Vörös Hadsereg elől néhány nap múlva nyugatra menekült. Végül is Venezuelában kötöttek ki. Édesanyám egy régi barátnője felajánlotta, hogy költözzünk ki a Buda mellett lévő villájukba. Férjét, mint nyugdíjas magyar katonatisztet, nem sokkal azelőtt besorozták, és Ausztriába küldték. Október vége

felé költöztünk hozzájuk, ahol meglehetősen kényelemben éltünk a következő két hónapban.

Edit unokatestvérem, aki olyan volt nekem, mintha nővérem lenne, és a legjobb barátom is volt, édesanyjával és húgával együtt érkezett Budapestre. Tivadarnál, a lányok idősebb bátyjánál szálltak meg a belvárosban Edit és én néhány héten át hosszú gyalogtúrákra mentünk a gyönyörű őszi színekben pompázó Buda körüli hegyekbe. Néhány alkalommal még a Nemzeti Színházba is sikerült jegyet szereznünk. Ahogy vissza tudok emlékezni, Shakespeare Lear királyát és Harmadik Richardját láttuk, meg egy pár magyar színdarabot is – pompás előadásokban, sztárszereposztással.

Az élelem fokozódó szűkössége meg a tűzérési robbanások távoli moraja folyamatosan emlékeztetett bennünket arra, hogy a harcok tartanak, sőt egyre jobban közelednek hozzánk. December elejétől már nem tudtunk bemenni a belvárosba, mert ott a légitámadások mindennapossá váltak. Így elszigetelve a város dombos, ember nem járta vidékén, a háború végéig nem tudtunk semmit a budapesti gettóba zárt zsidók tömeges meggyilkolásáról. Ezek voltak azok a zsidók, akiket a Horthy kormány megvédett attól, hogy német koncentrációs táborokba hurcolják őket, hogy aztán csupán egy pár héttel a Vörös Hadsereg által való felszabadításuk előtt a nácik kivégezzék őket...

Itt meg kell jegyeznem, hogy amíg a háború vége a magyar zsidóságnak tényleges felszabadítást jelentett, a lakosság nagyobb része számára csak a megszálló hatalom cseréjét hozta, és ez a csere még rosszabb volt. Eltekintve a politikától és a zsidóság véleményétől, a német katonák (legalábbis akikkel mi találkoztunk) civilizáltak és általában kulturált emberek voltak, mint például a Hitler-ellenes gyógyszerész, ki úgymond „házunk

vendége” volt a nyár folyamán. Ezzel ellentétben a Vörös Hadsereg nagyrészt barbár csőcselékből állt.

Ahogy az 1944-es év a vége felé közeledett egyre többen keltek útra nyugat felé, némelyek saját elhatározásból, sokan parancsra. Otthagyni a szülőföldet - talán örökre - igen kemény döntést igényelt, de a tudat, hogy a Vörös Hadsereg bármelyik nap megérkezhet, egyre erősebb indíték volt. Egy pár naiv embert kivéve mindenki tudta, hogy a háború elveszett, és azok, akik elmenekültek, nem a németek iránti rokonszenv miatt cselekedtek így. Egyszerűen csak menekültek az oroszok elől, remélve, hogy majd a háború befejezésekor a nyugati hatalmak által elfoglalt területen lehetnek.

Karácsony napján a támadó csapatok gyűrűje bezárult Budapest körül, jelezve a több mint hat-hetes ostrom kezdetét és a világ egyik legszebb városának a felesleges és értelmetlen szétrombolását. A karácsony estét Édesanyám, a háziasszonyunk és én az alagsorban töltöttük – azt nem mondhatom, hogy ünnepeltük - ahol utána még hat-hetet töltöttünk.

A németek vad ellenállást építettek ki a Vörös Hadsereg támadásával szemben, arra kényszerítve őket, hogy utcáról-utcára harcoljanak. A szovjet akna és ágyútűz kíméletlen volt. Az egyik nap fel kellett mennem a pincéből, hogy ivóvíznek való havat gyűjtsek felolvasztásra. Éppen amint kintről beléptem az előszobába, egy akna vágódott be az ablakon keresztül a szomszéd szobába. A robbanás ereje a két szoba közti ajtót sarkaiból kirántotta, ami rám esett. Ha történetesen az ajtó másik oldalán vagyok, a robbanás darabokra tépett volna.

A tűzérség és aknavetőik bombázásai mellett a szovjetek bevetettek kisebb vadászrepülőgépeket is, melyeket nem tartottunk különösen veszélyeseknek. Ezek a gépek lassúak voltak és zajosak, úgy szóltak, mint valami régi típusú varrógép.

Ha valaki meghallotta a hangjukat, felkiáltott: “Jönnek a Singerek!”.

A pincénk viszonylag biztonságos menedéket nyújtott nekünk és egy pár szomszédunknak. Ez egy idő után meglehetősen zsúfolttá vált, amelynek viszont az volt az előnye, hogy a meleg testek egy bizonyos tűrhető hőfokot tartottak fenn. Ez talán segített elviselni kínzó éhségünket is. Háziasszonyunk meg a szomszédok is annyi ételt halmoztak fel az ostrom előtt, amennyit csak tudtak. Ez nem volt könnyű feladat, ha figyelembe vesszük a háború alatti jegyrendszert. Az ostrom alatt természetesen semmilyen üzlet nem volt nyitva, ami valójában mindegy is volt, mert az üzletek polcai úgyis üresen álltak. .

Bármilyen különösen is hangzik a huszadik század közepén, az egyedüli friss élelem, amihez hozzájutottunk, az a lóhús volt. Valamilyen okból kifolyólag, a mai napig sem tudtam kideríteni, hogy miért, Budapest védői egy csomó katonai lovat hagytak hátra, melyek szabadon kóboroltak a Budai körüli hegyek útjain, és esetenként robbanások áldozatává váltak. Amint egy kis csend állt be a lövöldözésben, az emberek előbújtak rejtekhelyeikről, és késeikkel a halott állatokról húst faragtak le, mely a kemény tél miatt jó sokáig elállt. Bizonyára azért, mert túl éhes voltam, akkor a lóhús nagyon ízlett annak ellenére, hogy volt egy kis édeskés mellékíze.

Étellel kapcsolatos másik emlékem azokból a napokból megmagyarázza, hogy miért utáltam meg a macskákat egy életre. Levittem magammal a pincébe egy tábla füstölt szalonnát, ami valóságos kincsnek számított abban az időben. Elrejtettem valahova, és csak mértékletesen adagoltam magamnak, mindig csak pár dekát fogyasztva naponta. Ez volt a fő tápértékem, amígcsak valakinek a macskája, amely velünk élt a pincében, el nem lopta. Legszívesebben megettem volna azt az átkozott macskát!

Az ostrom előrehaladtával elsőnek Pest esett el. A Vörös Hadsereg ezután Budára koncentrált, ahol mi is laktunk. Kilépve a házból láthattuk a távolban a Várhegyet, és rajta a lángokban álló királyi várat. A németek rendkívül értelmetlen, de elkeseredett ellenállást fejtettek ki, míg végül úgy döntöttek, hogy áttörnek az orosz sereg gyűrűjén. Nagyon kevesen éltek túl, és még kevesebben kerültek el a fogságot.

Pontosan nem emlékszem, de talán 1945 februárjának első hetében jelent meg pincénknel az első szovjet katona. Mind reszkettünk, hiszen megelőzte őket jól megérdemelt híruk nők megerősztolásáról és arról, hogy mindent elrabolnak, ami a kezük ügyébe kerül. Kiderült azonban, hogy az első hullámban érkezett katonák, a tulajdonképpeni harcosok, elég civilizáltan viselkedtek. Csak az óráinkat lopták el. A bajok többnyire az általában részeg katonákból álló második hullámmal érkeztek.

Édesanyám a vöröskeresztes nővéri egyenruháját viselte, melyre egy nagy piros kereszt volt hímezve. Úgy tett, mintha orvos lenne, és ez megmentette Őt. A pincében lévő többi asszony nem volt ennyire szerencsés.

Az orosz katonák valóban rabjai voltak az óráknak. A mind a két karján tucatnyi karórát viselő orosz katona mindennapos látvány volt. Megszámlálhatatlan történetet hallottunk ezekről. Amikor valamelyik óra megállt, mert fel kellett volna húzni, levették a karjukról, és földre dobva azonnal szétlőtték. Egy másik történet szerint egy óra beesett a vécébe, és a katona, hogy lemossa, lehúzta a vizet, mire az óra eltűnt. Feldühödve a „tolvaj gépre” tüzet nyitott a vécékagylóra.

Pár nappal azután, hogy az ostrom véget ért, és feljöhettünk a pincéből, egy fiatal német katona jelent meg a bejárat kapunál. Valahogy idetévedt a Várhegyről. Anyám és én segíteni akartunk rajta. Egy pár napig bújtattuk, aztán miután

elégettük tépett uniformisát, felöltöztettük megmaradt öltönyömbé, és újtára bocsátottuk. Soha nem tudtuk meg, mi lett vele.

Február vége felé, ahogy Budapest kezdett feléledni, megpróbáltam megkeresni a rokonaimat: Editet, az édesanyját, a hűgát és Tivadart, akik a pesti oldalon laktak. De nem volt út, melyen odáig mehettem volna. A Vörös Hadsereg előrenyomulása idején ugyanis a visszavonuló német hadsereg felrobbantott a folyón átívelő minden hidat. Sokkal később tudtuk meg, hogy valamikor az előző őszön, amikor Tivadar valamiért kiutazott a városból, az oroszok elfogták, és kivítették a Szovjetunióba, ahol tizenegy évet húzott le a Gulagon.

Majdnem én is unokatestvérem sorsára jutottam, amikor egy nap az orosz katonák néhány száz más emberrel együtt engem is elfogtak. Kivezényeltek bennünket a Duna- partra az egyik híd romjaihoz, ásót nyomtak a kezünkbe, és megparancsolták, hogy takarítsuk el a törmeléket. A meglehetősen laza felügyeletnek köszönhetően még a nap vége előtt el tudtam menekülni. A többiek közül sokan Szibériában kötöttek ki, akárcsak Tivadar.

3. fejezet

Hazatérés – mielőtt örökre elhagytam otthonom

A hosszú ostrom és az átélt nehézségek után már kíváncsoztunk haza, pedig nem tudtuk, hogy mi vár reánk majd otthon, Szentesen. Azt reméltük, hogy legalább az élelmet ott majd könnyebben beszerezhetjük, mint Budapesten. Úgy február végén vagy március eleje körül elindultak a vonatok, s nekünk is sikerült beszállni egy dugásig tele vonatkupéba. Akik nem fértek be a kocsiba, a vagon tetején utaztak, mert senki sem törődött a jegyekkel. Azt nem lehet tudni, hogy azok közül, akik a vonat tetején utaztak, vajon hányan élték át a majdnem huszonnégy órai vonatozást. Amint a vonat beért Szentesre, elindultam édesanyámmal a házunk felé. Az állomástól a házunkig elég hosszú gyaloglás várt ránk, de jó érzés volt megállapítani, hogy nem volt sok rombolás. A főút melletti házak majdnem sértetlenül álltak, bizonyosságául annak, hogy a Vörös Hadsereg öt hónappal azelőtt a várost ellenállás nélkül foglalta el. Így Szentesen az egyedüli lényeges változást a mindenütt kitűzött vörös zászlók jelentették.

Amint megközelítettük a város központját, más változásokat is észleltünk. A Kossuth téren, ahol a *megyeháza* állt, nagy volt az építkezés. Egy ötágú csillaggal díszített obeliszket állítottak fel, egy műemléket Szentes és Magyarország “felszabadítóinak” a tiszteletére. Hasonló műemlékek jelentek meg majdnem minden kisebb és nagyobb helységben. Közel fél évszázad múlva, mindjárt a vasfüggöny szétesése után, ezeket a szemsértő szörnyűségeket rögtön szétverték, darabjaikat pedig elhordták. Tudtommal az egyetlen szovjet korszakból máig fennmaradt emlékmű ott áll Budapesten, az amerikai nagykövetséggel szemben.

A házunk kívül elég jó állapotban volt. Belül a helyzet nem volt épp olyan rózsás. Egy pár nehezebb bútor kivételével mindent elloptak vagy összetörtek. A szomszédok elmesélték, hogy az oda szállásolt szovjet katonák azt rövid időn belül lakhatatlan, nyomornegyedbe illő helyiséggé alakították.

Valaki megemlítette nekünk, hogy egy páran barátaink közül ideiglenesen menedéket találtak Csúcs Károlyék házában. Károly bácsi, egy jómódú gazdaember, Szentesen maradt szerencsét próbálni az oroszokkal. Feleségével együtt sikerült megmenteniük házukat és gazdaságuk nagy részét, és amikor a menekültek, mint mi is Édesanyámmal, visszatértünk Szentesre, sokat segítettek rajtunk. Befogadtak a házukba, és megosztották velünk ételüket és szeretetüket.

A kommunista hatóságok és az újságok, melyek rögtön a szovjet hadsereg bejövetele után jelentek meg, a visszatért menekülteket fasisztáknak nevezték. Így a Csúcs házat elnevezték “Fasiszta panziónak”

A Csúcsék vendégszerető gondoskodásának fényében, beleértve a szobát és a napi kenyeret, néhány hetet töltöttünk. Mivel nagyon kevés élelem jutott azelőtt, én nagyon lesóványodtam, és az első két napon Csúcséknál állandóan csak ettem. Erre persze rosszul lettem, és még jobban legyengültem, mint azelőtt. Ennek az volt az előnye, hogy mikor bejelentkeztünk a városházánál élelmiszerjegyekért, a tisztviselőnő, mikor rám nézett, benyúlt a fiókba, és a kezembe nyomott még egy rend jegyet.

Lassan kitakarítottuk a házukat, és egy pár szobát lakhatóvá tettünk. Néhány hétre rá Sándor bátya, apám ifjabb testvére költözött be hozzánk. Nem volt nő, és mint kerámiakészítő fazekas kereste meg a kenyerét. Fekete vázái, szobrocskái, hamutartói elismerten művészi alkotások voltak.

Ezekből néhány megmaradt darab később eljutottak hozzám, Amerikába.

Valamikor márciusban az iskolák is beindultak. A lerövidített iskolai év alig tartott három hónapot, de tartalmazott számunkra egy új tananyagot is: az orosz. Arról beszélnem sem kell, hogy az orosz nyelvtanulást mindenki utálta – beleértve talán a tanárokat is. Az orosztanárunk egy idősebb úr volt, aki csekély nyelvismeretét az első világháború idején eltöltött orosz fogságnak köszönhette. Az év végén mindenki meg nem érdemelt jegyekkel fejezte be osztályát. A következő évben már nem volt kötelező az orosz nyelv. A tucatnyi orosz szót, melyekre még ma is emlékszem, orosz katonáktól tanultam, és azok valójában trágár káromkodások voltak.

1945-ben Szentés egy bizonyos ideig kettős leigázás alatt volt. A városunkban egy csoport román katona is el volt szállásolva. Ausztria szomszédjaként, melyet 1938 után Hitler birodalmához csatolt, Magyarországnak nem volt más választása, mint a németekhez való csatlakozás. Románia ellenben készséges szövetségese és „olajozója” volt a német háborús gépezetnek. Mindezek ellenére 1944 nyarán, amikor Hitler háborújának az elvesztése már a falra volt írva, a románok, nem lévén német leigázás alatt, szövetséget kötöttek a Szovjetunióval, s fegyvereiket a németek ellen fordították, segítve a Vörös Hadsereget Magyarország elfoglalásakor.

Nem messze a házunktól néhány román katona volt elszállásolva. Az oroszokhoz képest civilizáltabbak és barátságosabbak voltak. Nagyon szerették a feketepiacot, így kerültem kapcsolatba velük is.

A szentesi helyőrség minden héten átvett egy teherkocsi-rakományt: ételt, italt és más hasznos árut, melyet Aradról hoztak, ahová körülbelül három-négy óra autózás után lehetett Szentésről eljutni. Arad volt az egyike a magyar városoknak, melyek az első

világháború után román fennhatóság alá kerültek. A nemzet történetében még egy másik szomorú epizód is kapcsolódik Aradhoz: 1849. október 6-án a Habsburg császár itt végezte ki a forradalom tizenhárom magyar tábornokát, akik részt vettek az 1848-49 függetlenségi háborúban, melyet a Habsburgok csak az orosz császár hadainak a segítségével tudtak leverni.

Amikor kiderült, hogy az osztrák tisztek sörrel ünnepelték meg a tizenhárom aradi vértanú kivégzését, a magyarok megesküdték, hogy százötven évig nem fognak sörrel koccintani. Én annak tudatában nőtem fel, hogy sörrel nem szabad koccintani, de sokáig nem tudtam, hogy miért. Kétezerben, amikor Magyarországon voltam látogatóban (pontosan egy évvel a százötven éves koccintási tilalom lejáratá után), megrökönyödve tapasztaltam, hogy az emberek sörrel koccintanak. Tulajdonképpen akkor értettem meg az eskü lényegét, és hogy tulajdonképpen miért is volt az.

Arad környékén nagyon jó szőlő termett, de 1945-ben alig volt jó bor Szentesen. Ezért a román katonákkal felállítottunk egy jól menő kiegyenlítő üzletet. Azon alapult, hogy Aradon nem lehetett ecetet kapni. Az egyezség úgy szólt, hogy egy liter szentesi ecetért ők adnak nekünk egy liter aradi bort.

Nagyszerű üzlet volt ez, mert a bor, bármilyen bor, mindig drágább volt, mint az ecet. Az ecetet egy literes üvegbe töltöttük, tettünk melléje a bornak egy pár kisebb üres üveget, s beadtuk a román kaszánya irodájába. A kis üvegekkel visszacapott bor több mint kétliternyi volt. Lehet, hogy ez nem volt épp becsületes üzlet, de nekünk akkor nagyon jól fogott.

Úgy kb. egy év múlva feketepiacos „ecetes” tapasztalatom újra hasznossá vált, mert beállt pénzválság. Az elfoglaló szovjetek elkezdték a pengőt nyomtatni teherautószámra. Az üzletek már nem fogadtak el papírpénzt, csak amerikai dollárt, ami nekünk nem

volt. Az étel meg az ital lett a pénz. Így például két tojással bemehettél a moziba. 1946 nyarán, Pesten cserkesztáborba mentem. Nem tudom pontosan mennyit kellett volna fizetni a táborért, de a liter bor ára, amit Szentesről vittem magammal, fedezett mindent.

Még ugyanazon a nyáron a pengőt kicseréltek forintra. Soha nem fogom felejteni az aznapi beváltási árat. Egy amerikai dollár értéke egyenlő volt 1³⁶ pengővel. Azaz harminchat nullás az egyes után. Ez volt a kor inflációjának világcsúcsa, s ha nem tévedek, majd hatvan év múlva ezt a rekordot Zambia döntötte meg.

Miután visszatértünk Szentesre, Édesanyám tovább folytatta munkáját a Vöröskeresztnél. A háború után még hosszú évekig magyar katonák és civilek még mindig szovjet fogolytáborokban sínylődtek. Egy bizonyos idő elteltével megengedték nekik, hogy rokonaikkal kapcsolatba lépjenek. A levelezés csupán levelezőlapokon volt megengedve, és a címeket oroszul kellett beírni. Édesanyám megtanulta a cirillbetűs írást, és elvállalta a nevek és a fogolytáborok címeinek a lapokra való átírását.

Úgy ötven év múlva, mikor Budapesten jártam, jelen voltam a volt szentesiek egyik rendszeresen tartott gyülekezetén. Akkor találkoztam újra egy pár ismerőssel is, és többen felismertek engem, vagy édesanyámra emlékeztek. Az est folyamán egy ember férközött a közelembe, és elmesélte, hogy szovjet hadifogolyként mennyire jól esett neki az, hogy kapcsolatba tudott lépni édesanyjával az anyám által címezett levelezőlapokon keresztül. Nagyon meghatódtam, hogy annyi év elteltével valaki ezt megmegköszönte neki (vagy most már nekem).

1946 szeptemberében elkezdtem a gimnázium nyolcadik osztályát. Ma ez körülbelül megfelelne a tizenkettedik osztálynak, de a gimnázium utolsó éve épp olyan fontos és mozgalmas volt, mint a mai tizenkettedik osztály. A nyolcadik osztály befejezése után következtek a vizsgák - szóbeli és írásbeli – öt vagy hat tantárgyból. Az érettségi vizsga sikeressége érdekében minden diáknak nagyon felkészülni kellett lennie, számítva arra, hogy a nyolc év tananyagából bármilyen kérdésre kell tudnia - írásban vagy szóban -válaszolni. Az érettségi vizsga előfeltétele volt bármilyen egyetemre való bejutásnak. (Miután az Egyesült Államokba kerültem az érettségi diplomámért hatvan beszámítható tanulmányi pontszámot kaptam).

Pontosan az iskolai év megkezdése előtt, egy kivételével, az iskolában minden vizsgatantárgyat tanító tanárunkat a “B listára” tették. Ez azt jelentette, hogy nem feleltek meg az új társadalmi rendszer elvárásainak, és ezért menesztették őket. Ennek következtében rettegett érettségi vizsgáinkon új, ismeretlen tanárok új kérdéseire kellett válaszolnunk.

Ismert tanáraink elvesztése megbénított mindenkit. Mindenféle spontán gyűlést szerveztünk - osztálytermekben, parkokban és házaknál – mindent megpróbálva, hogy megoldást találjunk válságosnak vélt helyzetünkre. Végül is, talán egyedülállóan a mi iskolánk történetében, példátlan elhatározásra jutottunk. Úgy határoztunk, hogy kérni fogjuk tanáraink azonnali visszahelyezését, ellenkező esetben sztrájkba lépünk. Persze, kérésünket nem teljesítették, és így a harmincöt sztrájk mellett szavazó diák (egy közülünk nem tudott a dolgokról, mert a nyáron vállalt munka miatt nem volt a városban) sztrájkba lépett. Persze, ha a nem szavazó kolléga ott lett volna, valószínű, hogy ő is a sztrájk mellett döntött volna.

Aztán sztrájkba léptünk, és egy hetet sztrájkoltunk. Sztrájkba lépésünk híre megjelent még a budapesti újságok

hasábjain is. Amennyire emlékszem, még a BBC és az Amerika Hangja is említést tett a sztrájkról. Úgymond feltettük Szentest a világtérképre.

Békésen sztrájkoltunk, ami azt jelentette, hogy nem mentünk az iskola felé. Végül mégis vissza kellett térnünk, hogy elkerüljük az iskolából való kidobásunkat, vagyis a szabályok által kiszabott büntetést egy bizonyos számú hiányzásért. Egy óra választott el a büntetés elrendelésétől, de régi tanarainkat soha nem fogadták vissza.

Sztrájkunk lehet, hogy nem volt eredményes, de talán az eszme elgondolkoztató volt azon évek kommunista ideológusai számára. Aztán a következő nyár júniusában eljött a rettegett érettségi vizsga is, amin néhányan, köztük én is, alig csúsztuk át. Most, több mint öt évtizeddel később, már alig emlékszem tanárainkra, és arra, hogy mire is próbáltak tanítani minket. Mindenesetre a nyolc évig tartó latin agymosás később nagyon jól fogott az angol nyelv tanulásánál, amikor kikerültem Amerikába.

Érdekességként megjegyzem, hogy semmi hasznát nem vettem négy éven keresztül a francia nyelv tanulásakor.

Az érettségi diplomával a zsebben készen álltunk az egyetemre való beiratkozásra. Osztálytársaim legtöbbje már tudta, hogy mi szeretne lenni, ezért ők persze tudták, melyik egyetemre, milyen szakra fognak felvételizni. Én nem voltam biztos magamban. Gyenge matematika, fizika és kémia jegyeim tisztán mutatták, hogy nem vagyok a reáltudományok doktora, sem mérnöknek való. Az élet rejtelmes munkájának tekinthető az, hogy pályafutásomat mégis tudományos íróként fejeztem be.

1947 nyarán mégis rájöttem, hogy többé-kevésbé érdekel a közgazdaságtan meg a közigazgatás. Amint emlékszem, egyik középkori gondolkozású nagybácsim azt mondta, hogy: "Úriemberek nem üzletelnek". Amint később kiderült, habár

indoklása félszeg volt, de jó volt a meglátása velem kapcsolatban. Semmiféle üzleti érzékkel nem rendelkezem. Évek múlva egyszer Washingtonban lexikonokat kellett volna eladnom. Egyet sem adtam el belőlük, de egyik leendő ügyfelem majdnem rám sózott egy halom fazekat. Szerencsémre nem volt nálam egy fillér sem.

Szóval felvettek a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemre Budapesten. Látogatásos egyetem volt, és nem biztosítottak szállást az egyetemistáknak. Szállást Újpesten, egy szegényebb munkásnegyedben kaptam. Egy tanoncszálló volt, éjjeli felügyeletessel. Az éjjeliőri munkámért megengedték, hogy ingyen ott aludhassam. Nem sokáig bírtam ott, mert a villamosokon való ingázás az egyetemig nagyon hosszú volt, a gyerekek pedig nagyon zajosak. Szüleim egykori barátai segítettek abban, hogy jobb helyet találjak. Volt egy elég nagy lakosztályuk a belvárosban, és a kormány épp el akarta kobozni egyik szobájukat. A család felajánlotta a szobát, megoldva így saját bajukat meg az enyémet is.

A város meg az ország lassan kezdett feléledni a háború rombolásai után, és ezzel együtt a nemrég még virágzó kulturális élet is elkezdett feléledni. Kihaszználva kedvezményes diákjegyeinket, a Nemzeti Színházban havonta legalább egyszer ellátogattunk, s kedvelt unokanővéremmel, Ellával megnéztünk egy-egy klasszikus magyar vagy Shakespeare darabot. A Nemzeti Színházat nemsokára lebontották, hogy majd egy új földalatti állomást építsenek alája.

1948 tavaszán Edittel elmentünk kirándulni a Buda körüli hegyekbe. Fél századdal később, mikor újra arra jártam, a völgy tele volt jóképű, modern és minden bizonnyal drága villákkal. Ismervén barátaim és rokonaim szerény megélhetési lehetőségeit, nem tudtam elképzelni ki tudja ezeket fizetni.

Az első egyetemi év befejezése utáni nyári szünidőben visszatértem Szentesre. Budapestet baljóslatú gondolataim miatt

szorongó érzéssel hagytam el. A kommunisták már több mint egy éve a kormány élén álltak, és minden erejüket arra összpontosították, hogy a magyarok életét szovjet mintára alakítsák át. Mondanom sem kell, hogy a tervben benne volt voltak az egyetemek is.

1948 nyarán az egyetem közgazdasági szakát elválasztották a műszaki egyetemtől, és a “Karl Marx Közgazdaságtudományi Egyetem” néven egy új főiskolát alapítottak. Az újjászervezési folyamat persze sokkal több mindennel járt, mint egy egyszerű névcseré. Négy professzor kivételével mindenkit elbocsátottak, és helyükbe megbízható kommunistákat tettek, egyesek közvetlen megbízatással Moszkvától.

Az egyetemistákra sem várt rózsásabb helyzet. A frissen érkezettek meg a felsősök is politikai kivizsgálásoknak voltak alávetve a pártirányzatok elfogadtatása és azok jóváhagyása érdekében. A kivizsgálások célja az volt, hogy kiszitálják a “munkásosztály ellenségeit.” Ha véletlenül nem volt legalább a nagyapád szénbányász, napszámos vagy kubikos, kevés volt az esélyed, hogy szerencsésen átvészeld a vizsgálatot. Mivel családi gyökereim inkább a középosztályhoz vezettek - apám, mint a régi kormány tisztviselője, nagyapám „kulák”, vagyis földtulajdonos - én holtbiztos csakis a „munkásosztály kizsákmányolója” lehettem. Így már nem is mentem el a kihallgatásra. Úgysem volt semmi kedvem olyan iskolába járni, melynek a neve Karl Marx volt.

Mivel továbbtanulni mégis szerettem volna, beiratkoztam a Kereskedelmi Akadémiára, melynek a tanmenete közel állt a József Nádor tanmenetéhez. Mivel itt is származáskivizsgálás-ra került a sor, elhatároztam, hogy szembenézek vizsgálóimmal. Persze, nem is volt más lehetőségem. Ezért megpróbáltam felkészülni, elkezdve a *Szabad Nép* mindennapi olvasásával, mely elég unalmasnak bizonyult. Kezembe vettem a Kommunista Kiáltványt, és alaposan átolvastam azt is. Javasolták, hogy

olvassam el egy pár kötetét Leninnek, de arra már nem tudtam rávenni magam.

A kivizsgálás időpontja szeptember közepére volt kitűzve. A terem tele volt asztalokkal, mindeniknél két szék, egyik a másikkal szemben. Félszegen ültem le az asztalhoz, szemben a velem, egykorú fiatalemberrel. Komornak nézett ki fontosságának tudatában. Hosszasan átnézte az előtte levő papírokat, majd egyből kezdett kérdezgetni:

“Mi volt a mai *Szabad Nép* főoldalán?” – Válaszoltam.

“Mit jelent a „Harmadik út?” – Valami mást, mint a kommunista vagy a kapitalista, gondoltam én.

“Mi a véleményed Mindszenty bíborosról?” – Valamit hantáztam arra is.

Így folytatódott egy félórán át. Megpróbáltam tudásomhoz képest felelni minden kérdésére, füllentve csupán apám és nagyapám szakmájával kapcsolatban. Két nap múlva, mikor visszatértem, vizsgáztatóm ünnepélyesen bejelentette, hogy próbálkozásomat visszautasították: “Te a munkásosztály ellensége vagy, és nem érdemled meg, hogy a munkások gyermekeivel együtt tovább tanulj.”

Ennyi volt az egész.

Egy hónappal később menekültként Ausztriában kötöttem ki. Hat hónapra rá segéd munkásként dolgoztam egy németországi textilgyárban. Az egyik ebédszünetben annál a gyárnál egy ismerős arcra bukkantam – ő volt, aki kivizsgált, és megtiltotta a Kereskedelmi Akadémiára való bejutásomat. Neki is alig sikerült kimenekülnie Magyarországról, és véletlenül ugyanabban a gyárban dolgozott, amelyikben én. Nagyon szégyenkezett, és motyogott valamit, amikor megkérdeztem, hogy még emlékszik-e rám. Többet soha nem halottam róla, de valaki azt mondta, hogy Ausztráliában kötött ki.

1948 nyarának a vége felé már kezdtem érezni, hogy többé nincs mit keressek Magyarországon. Természetesen végleges elhatározásomat nem csak egyetlenegy dolog okozta. Első- sorban megtagadták a továbbtanulás minden lehetőségét. Az egyedüli kilátás az volt, hogy valamiféle szakképzetlen vagy segédmunkás lehettem. Lehet, hogy később ezek a körülmények változtak volna, de 1948-ban semmi más kilátás nem létezett, kivéve egyet: hogy túltegyek a nehézségeken, esetleg beléphettem volna a kommunista pártba.

Néhányan a velem egykorúak, de sokan még az idősebbek közül is ezt választották. Ifjúságom idealista felfogásával ezt a választást én nem fogadtam el, és sajnos elítéltem azokat, kik az árral indultak úszni. Ma már, rendelkezve utólagos bölcsességgel meg az elmúlt évek tapasztalataival, megértéssel és szánnalommal gondolok rájuk. Az opportunistákon kívül, akik persze minden társadalom részei, nagyon sokan a magyarok közül - különösen, akiknek már családjuk is volt – beléptek a pártba megélhetésük egyetlen lehetőségeként. Követték ösztöneiket, melyeket a századokon át való idegen uralom ültetett a magyarba. *Ahogy lehet.* Szokta mondani a magyar...

Mindezek mellett menekülésemhez más okok is hozzájárultak. Többször „járt a pofám” az akkori kormány ellen. Néha elmondtam véleményemet, amit ma szólásszabadságnak nevezünk, de az akkori kommunista Magyarországon még bűncselekménynek számított.

Az akkori törvények szerint voltak más bűneim is. Hallgattam nyugati rádióadásokat, és elmondtam másoknak is, amit halottam. Az “álhírek” továbbítása büntetéssel járt, még akkor is, ha igaz volt. A sors keze tán, hogy azon “álhírek” hallgatója/terjesztője évek múlva ugyanannál a hírterjesztő vállalatnál kapott munkát – Amerika Hangjánál.

1948 nyarán más fenyegető jelek is mutatkoztak. Egyik ismerősömet – már nem emlékszem nevére – az ávosok elhurcolták, és vallatták. Ő mondta el, hogy látta a nevemet a vallató tiszt papírjai közt, ami azt jelentette, hogy engem is szemmel tartottak.

Visszatekintve az eseményekre több mint hatvan év múlva, ezek voltak fontosabb érveim arra nézve, hogy elhagyjam az országot. Ezeken kívül voltak kevésbé tapintható okok is. A Magyar Kommunista Párt a szovjet hadsereg támogatásával egyre jobban megerősítette az ország feletti hatalmat. Az ellenzéki pártok (nem kommunisták) mind eltűntek, vezetőiket vagy börtönbe zárták, deportálták a szovjet Gulagra, vagy kiűldözték az országból.

Mindszenty Bíboros, a római katolikus egyház feje a leigázás elleni nemzeti ellenállás szimbóluma lett. Járván Magyarország templomait egyre határozottabban hívta fel a figyelmet az emberi jogokkal való visszaélésre. Mivel a templomi misék egyre inkább kormányellenes gyülekezésekké alakultak át, az akkori kormány egyre árgusabb szemekkel kezdte figyelni. Ezek a szertartások jelentették az egyedüli lehetőséget, hogy az emberek szót emelhessenek az elnyomás ellen.

Én kálvinista szelemben voltam nevelve, mégis gyakran elmentem protestáns társaimmal együtt a bíboros miséire, és áhítattal hallgattam minden szavát. Elgondolkoztam azon, hogy más körülmények közt (például a háború előtti időkben), a bíboros Habsburgokkal való szimpátiája és a római katolikus egyház fensőbbiségének hangoztatása miatt, valószínűleg az ellenzéki pártba találtam volna magam. Magyarországon annak idején a politikai harcvonalat általában a római katolikusok és a protestáns hazafiak közt húzták meg. A negyvenes évek végén a régi harci

árkok kezdek elmosódni, majd az elkövetkező néhány évtizedben majdnem teljesen el is tűntek.

Az én szememben és szerény véleményem alapján, s nagyon sok magyar ember szemében is Mindszenty Bíboros személye volt a nemzeti ellenállás megtestesítője. Ezt persze a kommunisták is tudták, és ezért mindent elkövettek, hogy véglegesen elhallgattassák. 1948 karácsonyában történt elzáratása, megkínzása, látszatpere és halálra ítéltése. Az 1956-os forradalomkor való kiszabadítása, majd az azt követő önkéntes száműzetése történelmi adatként az amerikai nagykövetség iratai között megtalálható.

Mindszenty Bíboros bebörtönzése nem jelentett különösebb meglepetést. 1948 nyarának vége felé már az a hír járta, hogy a hatóságok fel vannak készülve szemük fájdalmas szálkájának mielőbbi eltávolítására. Természetesen a kósza hírek és a megélhetési lehetőségek folyamatos szűkülése még jobban növelte a pesszimista hangulatot. Mindezek persze egyre jobban arra késztettek, hogy minél előbb húzzam el a csíkot. Ezenkívül, egy másik hír is hozzájárult elutazásomhoz: pontosabban az, hogy a kommunisták elkezdték megerősíteni a Magyarország és Ausztria közti határt.

A régebbi békésebb évek idején a fiatalok nemegyszer kerekedtek fel, hogy elhagyják hazájukat pusztán kalandvágyból, vagy azért, hogy szerencsét próbáljanak más helyeken. Ellenben még azok is, akik „zöldebb legelők” felé mentek, tudták azt, hogy bármikor lesz majd hová visszajöjjenek. És ha véletlenül a szerencse nem épp úgy szolgált, mint ahogy azt elképzelték, bármikor visszatérhettek ismerős környezetükbe. Én (és több ezren mások) tisztában voltam azzal, hogy ha elmegyek, talán soha többet nem fogom még egyszer látni szülőhazámat.

Egy másik nyugtalanság is birizgálta a lelkem: az, hogy tulajdonképpen milyen esélyeim vannak a határok átlépésénél. Útlevel kérese szóba sem jöhetett, mert azt senki nem utalta volna ki nekem. 1948-ban hivatalos megbízatás nélkül a magyarok nem hagyhatták el az ország területét, de még ha lett volna is útlevelem, vízum nélkül egyetlen nyugati ország sem fogadott volna be. Tulajdonképpen egy ellenséges országnak voltam az állampolgára - és amint azt csak később tudtam meg - menekültként sem voltam elfogadható. Egyedüli kivételek a zsidók voltak, akik a háború idején elszenvedett megtorlásokra hivatkozva engedélyt kaptak, hogy elhagyják az országot, és az Egyesült Államokban letelepedhessenek. Mások, mint én is, csakis törvénytelenül léphettük át a határt, kiteve annak, hogy elfogjanak és megkínózzanak, mielőtt hosszú évekre börtönbe vetnének.

1948 júliusában vagy augusztusában két barátom eltűnt Szentesről. Unokatestvéreim voltak, hét vagy nyolc évvel idősebbek, és azt beszélték, hogy kiszöktek nyugatra. Kettőjük közül az egyik évekkkel azelőtt a cserkeszcsapatban vezetőm volt. A másik unokatestvérem a szomszédunkban lakott, és tiszt volt a magyar hadseregben. A háború végén a szovjetek elfogták, és a hadifogság alatt megtanult angolul. Tanárja egy angol katonatiszt volt, akit a szovjet „szövetségesek” fogtak el és „vendégeltek” meg ugyanabban a fogolytáborban.

Sokkal később tudtam meg, hogy a két fiatalember tényleg meglógott Ausztria felé, de Graz közelében, ahol az angolok övezete volt, katonai fogságba estek. Ez azért történt, mert az angol fennhatóságoknak gyanús volt a király nyelvének nagyszerű használata azon jöttek által. Szerencsájükre a félreértések hamarosan kiderültek, és a két magyart útnak eresztették. A szentesiek sikeres meneküléséről szóló hír még jobban buzdított, hogy elinduljak. A következő évek eseményei – a Magyarország

átfogó kommunista terror zabolátlan őrjöngései meg az azt szovjet alárendeltség - bebizonyította, hogy igazam volt.

Mikor végre elhatároztam, hogy megszököm Magyarországról, megmondtam édesanyámnak. Elhatározásom híre nem érte teljesen váratlanul. Pedig tudatában volt a szökés veszélyeinek és annak, hogy talán soha többé nem fogjuk látni egymást. Mégis megértett, és támogatta elhatározásomat. Pár nappal távozásom előtt megmaradt és féltve őrzött értékei közül kivette és nekem ajándékozta apám órájának aranyláncát.

Azután elmentem egyik volt osztálytársamhoz, akiről tudtam már, hogy ő is szökésre gondol. Zoltánnak nem kellett sok biztatás, és nyomban elkezdtünk tervezgetni. Nagyon fontos volt titokban tartani terveinket, mert a törvények szerint a menekülési szándék is büntethető volt. A térkép figyelmes vizsgálása után megállapítottuk, hogy a legjobb határátkelőhely valahol Sopron környékén lenne. Sopron, egy meglehetősen nagy város az osztrák határ mellett, a hírek szerint elég barátságosan kezelte a menekülőket. Ugyanakkor az egyik barátunk, aki tudott terveinkről megemlítette, hogy neki van Sopronban egy unokatestvére, aki esetleg segítene átkelni a számunkra idegen városon.

Az elindulás időpontjának leszögezése volt a következő lépés. Minél hamarabb útra akartunk kelni, mert nem volt semmi értelme tovább késlekedni. A határok október tizenötödikétől való elszigetelésének a híre (bármit is jelentett az) – igen ösztökélő végdátum volt. Zoltán meg én úgy határoztunk, hogy október elején elindulunk Sopronba, felkeresni a barátunk rokonát. Addig még volt egy pár nap, így elbúcsúzhattunk közeli rokonainktól és legjobb szentesi, szegedi és budapesti barátaimtól. A fővárosban még egyszer felmentem Edittel a hegyre, mely épp úgy pompázott őszi színeiben, mint mint egykor régen. A következő nap meglátogattam Viktor bátyámat, aki abban az időben egy

vendéglőt vezetett a belvárosban. Mikor megtudta, hogy indulófélben vagyok, „kölcson” a kezembe nyomott néhány száz forintot. Meghagyta, hogy a Sopron felé vezető úton álljak meg Győrben, és látogassam meg feleségét és kisfiát. Azután pedig Viktor kislánya, Aliz, elkísért villamoson a Keleti pályaudvarig. A Győrig szóló jeggyel a kezemben felszálltam a vonatra, ahonnan még visszaintettem Alizának, miközben a szerelvény lassan kifordult az októberi délután korai alkonyatába.

Kevés utas volt, és amint a vaskerekék csattogva gördültek tova a majdnem üres vagonokkal, magányosnak és elhagyatottnak éreztem magam. Érthető elcsüggedésemet ismeretlen jövőbe való száguldásom okozta. A jelen is eléggé bizonytalan volt. Magyarországon 1948 vége felé minden utas bármelyik nyugat felé vezető vonaton önműködően gyanús volt. Felkészültem egy rablómesével, ha véletlenül vallatásra kerülne a sor: ”Sopronba megyek, beiratkozni az egyetemre”. A „rablómeze” nem volt valami jó, de szerencsémre senki sem kérdezett meg.

A vonat késő este futott be a győri állomásra, ahol leszálltam. Alizon néném egy kis bérházban lakott, közel az állomáshoz. Rég nem láttam, és amint később kiderült, akkor láttam utoljára, mert nyolc vagy tíz évre rá meghalt. Vele csak akkor tudtam elbeszélgetni terveimről miután a kisfia elaludt. Féltünk attól, hogy Ádám túl fiatal ahhoz, hogy titkot tudjon tartani.

A következő nap újra felültem a Sopron felé vezető vonatra. Csupán néhány órai utazás volt, de sokkal nyugtalanabb voltam, mint a Győrbe utazásom alkalmával. Erre fele a sínek párhuzamosan szaladnak az osztrák-magyar határral. Szerencsére ez alkalommal sem voltam gyanús senkinek. Sopron, a szép régi város még mindig magán viselte az elmúlt háború sebeit. Az úton, keresve a házat, ahol a szentesi barátunk rokona lakott, sok romba dőlt épület mellett mentem el. Az érkezésemről nem tudtak, de

nem kellett sokat magyarázkodnom, mert ők is, mint általában a soproniak, már szokva voltak az olyan vendégekkel, mint én. Nemsokkal azután, hogy megérkeztem, Zoltán is betoppant egy kísérőjével. Ő is zavartalanul utazott.

Később, mikor már besötétedett, egy középkorú ember jelent meg a háznál. Egy profi csempész, azt mondták róla. Sopron sajátos fekvése, mint határállomás a magyar – osztrák határvonalon, mindig a csempészek kedvelt helye volt. Békeidőkben és háborúk idején is a csempészek fontos szerepet játszottak a nemzetközi feketepiac lebonyolításában. Így például Ausztriából behoztak öngyújtókat a magyar piacra, és külföldre vitték a világhírű és akkor ritka magyar szalámit, főleg az osztrák piacra. 1948-ban a soproni csempészek más árut szállítottak – embereket. Menekülőket, mint Zoltán meg én, és Isten tudja hányat. Az üzlet sokkal rentábilisabb, de ugyanakkor sokkal veszélyesebb is volt. A csempészeket a letartóztatás veszélye fenyegette, de a menekültek még annál nagyobb veszélyben voltak, ugyanis néha megtörtént, hogy a csempészek elvették a pénzt, azután pedig egyszerűen kiszolgáltatták őket a hatóságoknak. A mi csempész barátunk - illedelmes nevén úti vezetőnk – magabiztosan állította, hogy ő minden éjjel átmegy a határon Ausztriába, és mióta ezzel foglalkozik, egy kliensét sem veszítette el. Az átkelés ára hatszáz forint volt személyenként – vagyis kevesebb, mint húsz dollár – elfogadható ár a munka kockázatához képest, de elég drága egy átlagos magyar embernek. Viktor bátyám kölcsönének köszönhettem, hogy az én részemet rögtön ki is tudtam fizetni. Az elkövetkező szombaton este tíz órakor Zoltánnal el kellett menjünk egy előre kijelölt sötét utca sarkához, hogy találkozzunk a vezetőnkkel. Majd az ő segítségével még azon az éjszakán át kellett kelniünk a határon. Azt is megemlítette, hogy lesz még egy harmadik személy is, aki majd velünk fog jönni.

Azt az 1948. október 9-re eső szombati napot, az utolsót Magyarországon, városnézéssel töltöttem. Délután elmentem egy moziba. Charles Chaplin *Diktátorját* vetítették. Hitler karikatúrája eszembe jutatta a történelem egy másik torzszülöttjét, Rákosi Mátyást, az akkori Magyarország diktátorát. Nem hiszem, hogy a Chaplin film alkotói valaha is elképzelték ezt a hatást, de engem a film még jobban ösztökélt arra, hogy megszabaduljak a diktatúrától.

Pontosan este tízkor Zoltán meg én beértünk a város szélén megjelölt találkozóhelyre. Azaz egy kicsit azelőtt, hogy meggyőződhattunk, nem lépünk-e valamiféle csapdába. Sötét éjszaka volt már, a félholdat fellegek takarták. Alig vettük észre vezetőnket meg a várakozó másik személyt ott az utcasaroknál. Nő volt, majdnem kétszer annyi idős, mint mi. Éva volt a neve, és amint később megtudtam, táncosnő volt Argentínában, ahonnan valamiért hazajött Magyarországra. Mivel a kommunisták nem akarták visszaengedni, most ezt az utat választotta, hogy újra nyugatra érjen.

Éva, Zoltán meg én - követve vezetőnket- sietős lépésekkel nekiindultunk az éjnek. Egy félóra gyaloglás után az útról letértünk, be egyenesen egy ösvénytelen sűrű erdőbe. Útvezetőnkkel alig tudtunk lépést tartani, pedig ő cipelte Éva bőröndjét is. Az én összes földi vagyonom be volt gyűrve egy régi kopott aktatáskába. Amennyire emlékszem, benne volt egy pár tiszta gatyá, egy táblácska füstölt szalonna, és megmagyarázhatatlan okból, egy könyvelési szakkönyv. Eldugva a nadrágom egyik zsebrekeszébe ott volt apám órájának az aranylánca.

Már arra sem emlékszem, hogy körülbelül mennyit gyalogoltunk az erdön át, mikor a vezetőnk egyszerre csak megállt, és intette, hogy maradjunk csendben. Egy tisztás szélén álltunk meg, de még a koromsötétben is láthatók voltak a letarolt fák,

melyeket nemrég vágta ki. Két nappal azelőtt, amikor az útvezető egy másik csoportot vezetett át, a fák még nem voltak kivágva. A tisztás úgy ötven méter széles volt, s a levágott fák a fűvön heverték. Egy része a levágott erdőnek már fel volt darabolva és beszabva egy épülő megfigyelőtoronyba. Szerencsénkre a toronynak még nem voltak gazdái. Eszembe jutott az október tizenötödikére tervezett határelszigetelés nemrég hallott szóbeszéde. Tehát 1948. október 10-én nem sokkal éjfél után a vasfüggöny felépítése már eléggé előrehaladott állapotban volt.

Útvezetőnk lehet, hogy jobban meg volt ijedve, mint mi. Felocsúdva az ijedtségéből, lassan elindult a tisztás felé, fedezve magát fától-fáig. Mikor meggyőződött, hogy senki nincs a közelben, intett, hogy szaladjunk át a tisztáson. De volt is ott szaladás, ahogy csak a lábunk bírta, míg az erdőből ki nem értünk. Néhány nappal később az a kis tisztás halálos aknamezővé vált átalakítva, villanykerítéssel a közepén. Kiérve az erdőből előttünk feküdt egy osztrák farmer rendezett szántóföldje, és nem messze onnan az osztrák Klingebach falu első házai.

Most már lassabban lépkedve útvezetőnk elkísért egészen Klingebach-ig. A falu szélén szép sorokban az őszi széna össze volt rakva egyforma kazlakba. Utunk odavezetett, és útikalauzunk javasolta, hogy ott bújjunk el az esetleges szovjet őrzérségek elől. Szerinte ott maradhatunk úgy reggel hat óráig, de akkor ki kell majd másznunk a szénás melletti útra, ahol majd esetleg felülhetünk egy Bécs felé tartó autóbuszra. Ezzel befejezve küldetését, kezét fogott velünk, és visszatért Magyarországra ugyanazon az úton, amelyiken mi jöttünk.

Habár holtfáradtak voltunk – Éva, Zoltán meg én – nem tudtunk aludni. Mint újonnan menekülteknek, szívünkben a megkönnyebbülés és az aggodalom keveréke zakatolt. Megnyugvás volt, hogy sikeresen átjutottunk a határon, de

aggodalommal néztünk bizonytalan jövőnk felé. Persze legnagyobb gondunk az volt, hogyan jussunk el Bécs városának viszonylagosan biztonságába.

Útvezetőnk említette, hogy szovjet járőrök pásztázzák a környéket, és azt is megmondta, hogy felszállva az autóbuszra már biztonságban lennénk. Ezért néhány perccel azelőtt, hogy az autóbusznak be kellett volna érnie Klingenberg buszmegállójába, kimásztunk a szénakazalból. Madárijesztőknek néztünk ki, szénaszálakkal hajunkban és ruháinkon, de letakarítottuk magunkat, és elindultunk a buszmegállóba.

Nem volt nálunk semmi osztrák pénz, és arra sem emlékszem, hogyan oldottuk volna meg jegy nélküli felszállásunkat a Bécs felé vezető autóbuszra. Amint hamarosan kiderült, nem is volt olyan nagy baj, hogy nem volt jegyre pénzünk, mert nem jött semmi autóbusz aznap. Vártunk és vártunk órákon át. Ahogy teltek az órák, Klingenberg falu lakói kezdtek ébredezni, és egy korán kelő farmer épp arra jött. Elmondta, hogy semmi értelme autóbuszra várni, mert vasárnap nincs járat. Az osztrák farmerrel való párbeszédem ideje alatt két útitársam udvariasan mosolygott, mert egy vak szót sem értettek. Hármunk közül csak én tudtam németül. Nem tökéletesen, de elég volt ahhoz, hogy megéljünk, és kis csoportunk szóvivője és fordítója legyek.

Azon a vasárnap reggelen az elhagyatott autóbuzsmegállónál gyámoltalanoknak és elhagyatottaknak éreztük magunkat. Inkább talán a feltűnőség bosszantott ezen az idegen, de valami okból mégis ismerős környezetben. Ismerősnek tűnt, mert a falu úgy nézett ki, mint bármelyik magyar falu néhány lépéssel odébb, a határ másik oldalán. Nem is csoda, hisz Klingenberg és az egész Burgenland megye a trianoni (első világháború) békeszerződéssel volt odaítélve az újonnan alakult Ausztriának, de azelőtt Magyarországhoz tartozott.

Mindegy, most a feliratok német nyelvűek voltak, és ez nekünk azt jelentette, hogy most már végre kint vagyunk az „ígéret földjén”. Mert az akkori szovjetek által elfoglalt területektől eltérően Ausztria a mi szemünkben már a „nyugat” volt.

Megpróbáltunk elvegyülni a helybeliekkel, végigsétáltunk a falun, s találtunk egy nyitott dohányüzletet. Ott tettük meg első nyugati bevásárlásunkat, magyar pénzzel fizetve egy csomag cigarettáért. Az eladónő megmondta nekünk, hogy a Bécsbe való utazás csak vonattal lehetséges. A legközelebbi vasútállomás néhány kilométerre onnan egy másik faluban, Wulkaprodersdorfban volt. Útbaigazítást kapva, most már egy kissé nagyobb önbizalommal, visszatértünk a főútra, és elindultunk Wulkaprodersdorf felé.

Úgy húsz – harminc perc gyaloglás után egy zöld egyenruhás férfi jött szembe velünk kerékpáron, és megállított. A modoráról és egyenruhájáról ítélve rögtön gondoltuk, hogy nem orosz. Amint később megtudtuk, egy osztrák vámtiszt volt, aki épp a Klingenbach melletti vámőrség felé kerékpározott, mely nem volt messze a falutól. Persze rögtön rájött, hogy mi menekültek vagyunk, ami különben mindennapi látvány volt arrafelé.

Foglalkozásához méltóan a vámfelügyelő kérte tőlünk a személyi igazolványainkat. Magamra önuralmat parancsolva átadtam neki az én budapesti villamosjárat-kártyámat. Éva és Zoltán is valami ilyenfajta badarságot felmutattak. A vámtisztviselő tette magát, hogy átvizsgálja magyarul írott papírjainkat, majd üzletiesen - inkább fenyegetés nélküli barátságos hangon – bejelentette, hogy vissza kell mennünk vele a vámőrségre. A nyilvánvalót, hogy le vagyunk tartóztatva, nem mondta ki. Visszafelé cammogva megpróbáltam beszédbe elegyedni vele. Elmesélte, hogy nemrég érkezett északról ehhez a déli vámőrséghez. A szovjet hadiövezetben élve, rokonszenvezett a

magyar menekültekkel, és megnyugtatót, hogy rendben lesz minden. Elmagyarázta, hogy vissza kell, vigyen az őrségre, ahol majd jó osztrák bürokratikus módra bejegyzőkönyvezik minden adatunkat, mely „csupán formaság” - mondta nekünk.

A határőrség az országútra volt felállítva. A múlt éjjel körülbelül közhajításnyira mehettünk el mellette, de a sötét éjszaka miatt természetesen nem láthattuk. A közönséges kétemeletes téglalapú épületben a vámőrség meg a határőrség működött. A vámőröket nem ölte meg a sok munka. 1948 őszén az Ausztria – Magyarország közti határátkelőhelyeken nem volt nagy forgalom, nem kellett sok útlevelet pecsételni. A menekültek, kiknek sikerült átlépniük a határt, nem volt sok nyilatkoznivalójuk. Az őrségen egy kályhában vidáman égett a tűz, enyhítve a késő őszi zord hidegét. A vámőrünk barátságosan leültetett egy asztalhoz, majd megkínált cigarettával. Azután pedig előszedett egy halom nyomtatványt, és elkezdte hivatalos kikérdezésünket, válaszainkat szorgalmasan bejegyezve füzetébe és különféle kitöltendő nyomtatványokba.

A kérdések és a feleletek egyszerűek voltak: neved, mikor és hol születted, anyád neve, foglalkozás stb. A körülbelül az egy órát igénybe vevő kikérdezés után a vámőr befejezte munkáját. Azután pedig egy új tisztviselő jött be, és átvezetett minket egy másik irodába. Határőrségi alkalmazott volt, és most ő folytatta tovább a kérdezgetést. Barátságosnak tűnt ő is, de néhány percnyi beszélgetés után elővett egy vaskos kötetet, és elkezdte azt böngészgetni. Lehet, hogy az volt az Interpol által keresett személyek névsora, de nem találta a nevünket. Az elkövetkező órában módszeresen újra feltette az előbbi vámőr minden kérdését, s meghallgatta az azokra adott válaszainkat. Délfelé jár az idő, mire befejeztük a papírmunkát, aláírtuk az aláírni valókat, halhatatlanná téve magunkat az osztrák bürokrácia birodalmában.

A reggeli hosszú beszélgetés meg a nyomtatványok kitöltése közben egyetlen szó sem esett arról, mi fog történni velünk a következő órában, napokban, hetekben, hónapokban vagy egyáltalán az életünkben. Mi nem mertük megkérdezni, az osztrák tisztviselők pedig erről nem beszéltek. Az eljárás módjából és a két tisztviselő viselkedéséből kiindulva minden biztatónak mutatkozott. Mindhármunk lelkében valahol ott lappangott az érzés, hogy ezek az emberek nem fognak minket elárulni vagy rossz irányba küldeni.

Az osztrák őrszolgálati tiszt elrakta papírjait, és azt mondta, hogy most már indulnunk kell. Arról nem beszélt, hogy tulajdonképpen hova is megyünk. A vámőrség épülete a határátkelő út mellett volt, egész közel a „senki földjéhez”, mely a két országot elválasztotta. A „senki földje” egy erdős rész volt, és az útról nézve felismerhetően látszott a határvonal. Amint még átkelésünk alkalmával megfigyeltük, a magyar részen az erdő le volt tarolva. Az út az osztrák határépület előtt sorompóval volt lezárva, egyszerű kézzel kezelhető sorompóval. Amikor az épületből kiléptünk, és elindultunk a sorompó meg a magyar határ felé, eléggé megijedtünk. Nemsokára azonban megbizonyosodott, hogy ösztöneink nem csaltak. Beérve a „senki földjére”, de még elég messzire a határ vonalától, letértünk az országútról, be a fák közé. Ötvenméternyi mehattunk az erdőben, majd az osztrák határőr megállított, és elmondott egy rövid mondókát.

“Ott van a határ”. Jelentette ki, ujjával mutatva a levágott tisztás felé.

“Az én feladatom az, hogy vigyelek el a határig, és küldjelek vissza Magyarországra. Én teljesítettem a feladatomat.” Ezzel megfordult, és elindult vissza az országút felé.

Egy pár lépés után megállt, felénk fordult, és újra megszólalt:

“Na, jó. Menjetek be abba a sáncba, és bújjatok el ott a bokrok mögé.” Ujjával mutatta az irányt.

“Ne mozduljatok onnan legálabb tizenöt percig!” Azután pedig aprólékosan elmagyarázta, hogy kell elgyalogolni onnan a wulkaprodersdorfi állomásig. Különösen arra figyelmeztetett, hogy meg ne közelítsük az országutat, mert azon a szovjet járőrök állandóan cirkálnak. Kezet fogtunk osztrák barátunkkal, majd újból és véglegesen magunkra maradtunk a határszélen.

Örökké hálával és jóleső érzéssel emlékszünk vissza arra, hogy mennyire tisztességesek és jórahalók voltak azok az osztrák tisztviselők, akikkel akkor találkoztunk.

Akkor mi azt a jó szerencsének véltük ismeretlenbe vezető utunk kezdetén. A határőr jó szerencsét kívánt nekünk, majd elment a maga dolgára. Amint utasított, mi bemáztunk a bokrok mögé, és elbújtunk a sáncban. A délutáni napsütés lágy cirógatását élveztük a fák között. Mivel nagyon közel voltunk a magyar határhoz, féltünk beszélni, nehogy véletlenül meghallja valaki onnan túlról, hogy mi ott lapulunk.

Egy olyan tizenöt perces várakozás után Éva, Zoltán meg én óvatosan kimáztunk a sáncból, és elindultunk az erdőbe, a határral ellenkező irányba, megpróbálva tájékozódni a nap állása után.

Mindaddig, míg a fák között jártunk, minden rendben volt, de amint az erdőből kiértünk a szántóföldekre, helyzetünk exponáltabbá vált. Megfogadva a határőr szavát, nem közelítettük meg az országutat, hanem órákon át szaporán szedtük a lábunkat, szinte vágattunk a burgenlandi mezőkön. Késő délután lehetett, mert a napkorong már egyre közeledett a látóhatár vonala felé.

Számításaink szerint már rég Wulkaprodersdorfnál kellett volna lennünk. Nyilvánvalóan el voltunk tévedve, és azon az októberi vasárnap délutánon senki nem volt kint a mezőkön, hogy

az elveszetteket jó irányba terelte volna. Egy bizonyos idő után úgy döntöttünk, hogy legjobb lesz, ha bemegyünk egy házhoz érdeklődni. Az bizony azzal járt, hogy vissza kellett kanyarodnunk az országút felé. Az úton nem volt semmi forgalom, és a környéken sem volt semmi mozgás, míg egyszer csak egy ismerős alak tűnt fel az országúton: egy zöld egyenruhába öltözött kerékpáros jött felénk. Igen, ugyanaz a vámtisztviselő volt, aki a reggel elkapott. Nyomban leszidott minket a feketeföldig. Természetesen igaza volt, persze hogy nem lett volna semmi keresnivalónk az országúton. De amikor elmeséltem neki, hogy mi is történt, megértette, és újra figyelmeztetve az országút veszélyeiről, megmutatta nekünk a jó irányt Wulkaprodersdorf felé. Így újra letértünk az országútról, és elkezdtünk apítani a szántásokon át. Ahogy besötétedett, újra elvesztettük a jó irányt. Ez alkalommal nem messze tőlünk volt egy lakóház. Bekopogtunk, mire egy kissé vonakodó harminc év körüli asszony nyitott ajtót. Abban az időben a magyar-osztrák határ még szovjet fennhatóság alatt volt, és azokon a területeken az éjféli kopogtatások nem voltak különösebben megnyugtatóak. A kopogtatók lehetek menekültek, de nőket megerőszkoló orosz katonák is. Az asszony egyedül élt, férje az orosz fronton szolgált. Csak ez elég volt ahhoz, hogy segítsen olyan embereken, akik a szovjetek által elfoglalt Magyarországról szöktek.

Amint már tapasztaltuk a vámőr meg a határőr esetében, most ez az asszony – akinek ugyancsak volt alkalma megismerkedni a szovjet rendszerrel - sem félt segítséget nyújtani a menekülőknek. Ezeknek az embereknek a véleménye más volt, mint azoknak, akikkel később találkoztam, és akik a menekülteket alkalmatlankodóknak és veszélyeseknek könyvelték el. A hadifogoly felesége étellel kínált. Nagyon hálásak voltunk, mert egész nap nem ettünk semmit, és már nagyon korgott a gyomrunk az éhségtől.

Amint kiderült, nem voltunk messzire a wulkaprodersdorfi állomástól, csekély félórnyi ballagás után odaérhettünk. Az asszony megmutatta a házához közel levő töltést, melyen a Wulkaprodersdorf felé vezető vasútvonal szaladt a távolba. Most már szó sem lehetett eltévedésről. Tényleg úgy egy félórnyi gyaloglás után már bent voltunk az állomáson. Sokan voltak ott, és így nagyobb biztonságban éreztük magunkat. Már nem emlékszem mennyi időt kellett várnunk a vonatra. De amikor a szerelvény végül behúzott az állomásra, már alig volt annyi erőnk, hogy felkecmeregjünk rá. Helyet kerestünk magunknak, és ott ültünkben mindjárt el is aludtunk. Teljesen ki voltunk merülve. Már csak arra emlékszem, hogy valaki rázogatta a vállamat, mert megérkeztünk Bécsbe.

4. fejezet

Végre szabadon, többé-kevésbé

A második világháború befejezése magával hozta Ausztria nyolc évig tartó német fennhatóság alá való tarozásának végét is. Az elkövetkező tíz évben az országot a négy győztes hatalom továbbra is kezében tartotta. A szovjeteké volt az ország keleti része. Az Egyesült Államoké lett az északnyugati rész, a franciák meg az angolok délen tanyáztak. Bécs, a részben újjáalakított ősi Habsburg főváros a szovjetek által volt bekebelezve, de akárcsak Berlin, ez is négy hatalom ellenőrzése alatt állt.

Bécs öt városszektorra volt felosztva. Mindegyik győztes hatalom külön-külön felügyelt egy bizonyos városrészre, míg a belváros, az ötödik szektor – közös (angol, amerikai, francia és szovjet) fennhatóság alatt működött. A főváros közigazgatását a hónaponként cserélődő győztes erők képviselői irányították a belvárosból. Ezért volt szükség arra, hogy a négy hatalom állandó jelleggel tartózkodjon a belvárosban. Bécsben a hidegháború kezdődő éveiben, a szövetségesség jelképes maradványaként, gyakran látni lehetett az amerikai MP (Military Police) Jeep-et angol, francia meg szovjet katonákkal. Később, mikor a világ szeme előtt a szövetségesség ideája kezdett szétbomlani – valójában vagy csak látszatból – Bécsben az gondosan fenn volt tartva. A hidegháború tomboló éveiben Bécs és Berlin volt az egyedüli hely, ahol a keletiek és a nyugatiak szabadon járkálhattak egymás közt.

A harmadik ember című film témája Bécsben játszódik. A film, melynek főszereplője Orson Welles, több, valóban megtörtént esemény által inspirált kelet-nyugattal kapcsolatos képzelgés. A közös amerikai, brit, francia és szovjet fennhatóság alatt álló osztrák főváros tényleges játszótere volt a keleti és nyugati

kémszervezeteknek. Titkos meg „nem annyira titkos” ügynökök halálos harcban voltak - nem egyszer saját szervezeteiken belül is - minden morzsácska információ megszerzése miatt, melynek bármi csekély katonai vagy politikai értéke volt. A város ugyanakkor tele volt a szovjet elfoglalás alatt álló szomszéd országokból (Magyarországról és Csehszlovákiából) érkezett menekültekkel. Néha még távolabbi országokból, például Lengyelországból, Romániából, sőt még a Szovjetunióból is sikerült menekülteknek Bécsbe kijutniuk.

Mivel a szovjet hadsereg Ausztria keleti részén állomásozott, a Magyarországról menekülők általában kettős veszélynek voltak kitéve. Még ha sikeresen átjutottak is Ausztriába, addig, amíg be nem értek valamelyik nyugati hatalom által felügyelt városrészbe, végig veszélyben voltak. A szovjet szektoron kívül (mely közvetlenül volt határos), a magyar határhoz az angol szektor volt a legközelebb. Ellenben ahhoz, hogy valaki az angolokhoz eljusson, át kellett vergődnie egy elég nagy szovjet fennhatósági területen, amit a Vörös Hadsereg őrzött.

Így aztán, a viszonylagosan szabad, négy hatalom által elfoglalt Bécsben a frissen érkezett menekültek nemegyszer estek a hidegháború csapdáiba. Mert ahhoz, hogy a szovjet zónán átjuthasson valaki (amerikai, angol vagy francia területre), segítségre volt szükség. Azok közülünk, akik nyugat felé akartunk menni, minél messzebb a szovjet hadseregek árnyékától, megpróbáltunk ismeretségbe kerülni nyugati ügynökökkel. Azok, akik hazájukhoz közelebb szerettek volna letelepedni, Bécsben állandóan ki voltak szolgáltatva a hidegháború könyörtelen tumultusának. Menekültek elrablása és kivégzése mindennapos volt minden szovjetek elfoglalt területen, de még a közösen elfoglalt belváros is tele volt szovjet katonákkal.

Kora reggel volt (hajnali két vagy három óra) azon az 1948. október 11-i hétfőn, amikor vonatunk a magyar határ

közeléből begördült a bécsi végállomásra. Akkor még nem tudhattuk, hogy a pályaudvar tulajdonképpen kiknek a fennhatósága alá tartozik (szovjet, amerikai, angol vagy francia). Leszállva a vonatról még a peronon észrevettünk egy tucat vörös katonát. Ez rögtön megadta a választ kérdésünkre. Zoltán, Éva meg én nyomban elvegyültünk az állomásról kisiető utasok közé.

Még otthon hallottunk egy római katolikus jótékonyági intézetről, mely Bécsben segítette a menekülteket. Rögtön a pályaudvar előtt valaki útba is igazított a menedékház felé. Szerencsére nem volt nagyon messze, így gyalog is hamar eljutottunk odáig. A villamosok nem jártak, mert vagy túl késő vagy túl korán volt még. Nem szükséges megemlíteni sem, hogy a menedékház nem volt a szovjet zónában. A főnövér ételt adott, majd megmutatta hova feküdjünk le. Úgy délelőtt tíz óra körül felébresztettek, majd a reggeli után egy kis útbaigazítást kaptunk. A munkaszerzésről és a megélhetési lehetőségekről volt szó. Azt is megértették velünk, hogy mivel a menedékház ágyaira szükség volt a frissen érkező menekültek számára, többé nem alhatunk ott. Ellenben Bécsben tartózkodásunk ideje alatt naponta egyszer még étkezhettünk ott. Azt még megemlítem, hogy az étel, amit a nővérek főztek, sokkal jobb volt, mint a budapesti egyetemi kaja.

Emlékeim már eléggé elmosódottak Bécsben töltött napjaimról. Amire többek közt emlékszem, az első dolog az volt, hogy elmentünk jelentkezni a rendőrségre. Adtak nekünk egy ideiglenes tartózkodási kártyát, mely feljogosított bennünket a csupán Bécs területén való tartózkodásra. Éva elbúcsúzott tőlünk. Összejött barátaival, akik már tudtak segíteni rajta. Zoltán meg én beköltöztünk egy kis belvárosi szállóba. Nem emlékszem a címre, csak arra, hogy valahol a városháza mellett volt. Több magyar menekült volt oda elszállásolva. Később tudtam meg, hogy ott laktak a magyar titkosrendőrség ügynökei is.

Habár abban az időben én nem sejthettem, hogy kik voltak azok, de valami furcsa megérzésem volt a szálló bizonyos bizonyos vendégeivel kapcsolatban, valami nem tetszett nekem. Ott laktam, mert nem volt máshol hely. Olcsó volt, és nem volt pénzem drágább szállóra. Mindenképp el akartam menni Bécsből valahová más, amerikai fennhatóság alá tartozó területre. Zoltán, régi barátom, több évig osztálytársam, azt mondta, hogy ő még Bécsben akar maradni. Megpróbáltam rávenni, hogy jöjjön velem, de nem sikerült. Ezután kezdtem érdeklődni a lehetőségek felől, hogy mi módon juthatnék ki Bécsből, át a szovjetek által felügyelt területeken. Nemsokára megtudtam, hogy lehetőség van törvényes alapon megoldani a helyzetet. Mint Magyarországról szököttet, tehát „volt ellenséget”, nem fogadtak el menekülőként. A jogosítvány, amit a bécsi hatóságoktól kaptam, nem volt más, mint egy ideiglenes tartózkodást engedélyező papír.

Valaki a szállodában megemlítette, hogy tudomása szerint létezik Bécsben egy amerikai szervezet, mely segít a menekülteknek abban, hogy elhagyhassák a fővárost és kijuthassanak a szovjet zónából. Megtaláltam az ügynökséget, és meglepetésemre az alkalmazottak tudtak magyarul is. Akkor még egy szót sem tudtam angolul, a német tudásom pedig csak elégséges lehetett, így jól fogott, hogy magyarul hozták tudomásomra a fontosabb információkat.

Az ügynökség, ahova betoppantam a CIC (Counter Intelligence Corp.), vagyis az Amerikai Hadsereg hírszerzési irodája volt. Halvány gőzöm sem volt, mit jelentett ez a név. Én annak örvendtem, hogy végre sikerült valódi amerikaiakkal kapcsolatba lépnem. És azok, vagyis az ottani magyarul beszélő alkalmazottak, szimpatikusak voltak. Azt mondták, hogy legjobb lesz, ha Salzburg-ba megyek, mert az már az amerikai zónában van, és ők tudnak segíteni, hogy odaérjek.

Három vagy négy napba került, amíg új barátaim tudtak rajtam segíteni. Megmondták, hogy rábíznak egy ügynökre, aki kisebb magyar menekülő csoportok átszállításával foglalkozik. Nem sokkal azután találkoztam a csoport más tagjaival is. Az egyik közülük tanító, a másik állami alkalmazott, a harmadik pedig katonatiszt volt. Egyik sem beszélt angolul vagy németül, habár nálam mind idősebbek voltak. Így került sor megint arra, hogy csoportunk fordítója és szóvivője legyek.

A CIC tisztviselőnk tájékoztatót, hogy október 21-én, csütörtökön reggel pontosan tizenegy órakor legyünk a Westbahnhof pályaudvaron. Útvezetőnkkel találkozni fogunk majd a pályaudvar nagy órája alatt. Az illetővel azelőtt soha nem találkoztunk, és azt sem tudtuk, hogy néz ki. Csak arról volt tudomásunk, hogy vonattal érkezik Salzburgból, ahova egy másik csoportot vitt ki. Ő fog majd minket megismerni, aztán felszállva az Orient Expresszre, kísérsen minket Salzburgba.

Elbúcsúztam Zoltántól, de megígértem neki, hogy újra felveszem vele a kapcsolatot Salzburgba érve, hogy ha közben meggondolja magát, ki tudjon jönni utánam ugyanazon az úton. Kis csoportunk ott volt a megjelölt helyen, az óra alatt, már tizenegy előtt. Batyukról nem volt szó, mert egyikünknek sem volt majdnem semmije. Egy-egy kis táskában vagy szatyorban volt összes földi vagyonunk.

A Salzburg felőli vonat beérkezett, tizenegy óra elmúlt már, közeledett a dél, de senki sem jött még értünk. Végül találtam egy telefonfülkét, és felhívtam a CIC irodáját. Az alkalmazott megnyugtatót, hogy minden rendben van, útikalauzunk egy picit késik, de várjunk nyugodtan. Egy óra múlva újra telefonáltam, mert már közeledett a vonat indulásának időpontja. A CIC alkalmazott ekkor azt mondta, hogy egy kis változás történt, és szálljunk fel az Orient Expressre Amstettenig. Útvezetőnk ott fog

majd ránk várni. Megvettük Amstettenig jegyeinket, és vonatra ültünk.

Az Orient Express 1948-ban nem volt más, mint egy egyszerű kopott személyvonat. Nem volt semmi látnivaló egykori híres pompájából, de a mi kis csoportunknak most elég izgalmat okozott. Reméltük, hogy az izgalmat nem fogja felváltani az aggodalom. Hogy ne hívjuk fel magunkra a figyelmet, külön vagonokba szálltunk fel. Mivel körülöttünk szovjet katonák is voltak, mindent meg kellett próbálnunk, hogy bevegyüljünk az utasok közé. Szerencsénkre a katonák is utasok voltak. Amint a szerelvény kigyózza döcögött a Duna-part mellett, szemünk előtt gyönyörű táj szaladt. Fent a dombok tetején régi kastélyok és kolostorok díszleptek.

Így bámulva a szépséges tájat elgondolkoztam, hogy vajon útvezetőnk tényleg ott lesz-e majd az amstetteni állomáson. Mind jobban és jobban kezdett gyanús lenni az egész dolog. Amstetten elég nagy város Bécestől nyugatra, körülvéve hullámozó mezőgazdasági földekkel. Amiért nekünk fontos lett volna a jelenléte, az volt, hogy a szovjet terület átutazása során, Amstetten volt a vonat utolsó állomása, mielőtt amerikai területre ért. 1948-ban a zónák nem voltak mesterséges határokkal elbarikádozva, még hogyha két barátságtalan országot választottak is el.

Már szürkülődött, mire Amstettenbe érkeztünk. A vonat csak egy pillanatig állt az állomáson, amíg az utasok, beleértve minket is, leszálltak. Hideg őszi szél fogadott azon a késő délután vagy inkább kora estén, és az utasok zöme sietősen vonult a kijáratok felé. Csupán a mi csoportunk meg egy pár pufajkába öltözött szovjet katona maradt az állomáson. A feltételezett útikalauzunk nem volt ott.

Ez azt jelentette, hogy mielőtt feltűnést keltenénk, el kellett hagynunk az állomás területét. Majd utolsókként bandukolva az utasok mögött, átadtuk jegyeinket a kijáratnál, és kiléptünk az

utára. A sötétség már leszállóban volt, de a lebukó nap alkonyati fényében még láthatóak voltak a háború szürke romjai. Az állomás újjá volt építve, de szemben vele egy nagy bombakráter „díszelgett”. Szedtük a lábunkat, hogy minél messzibb érjünk az orosz katonáktól, és mert hideg is volt, és azért is, mert halvány ibolyaillatunk nem volt arról, hogy hová is mehetnénk.

Végül megláttunk egy templomot, és arrafelé vettük az irányt. Különb is nem volt más hely, ahová mehettünk volna. Az volt az agyunkban, hogy ha a pap nem is fogadna be, feltételezhetően nem fog a szovjetek kezébe juttatni. Amint közeledtünk a templomhoz, ki tudtuk venni, hogy a bombázások miatt az is meg volt rongálva. Az épületnél nem volt semmi fény, de egy közeli ház irodájában lámpa égett. Egy pap lakása volt, és amikor beállítottunk, a pap láthatóan megszeppent. Valósággal meg volt ijedve, amikor elmondtam neki, hogy tulajdonképpen kik is vagyunk: azt, hogy magyar menekültek vagyunk, és Salzburgba szeretnénk eljutni. Hogy vezetőnk cserbenhagyott, és arra szeretnénk őt kérni, hogy segítsen abban, hogy átszökhessünk az amerikaiakhoz. A szegény pap erre már meg volt meredve. Elmondta, hogy őt is figyelik szovjetek, és semmiféle segítséget nem adhat. „Azonnal menjenek!”- mondta reszkető hangon.

Leverten és csalódottan fordultunk a kijárat felé, amikor az ajtó kicsapódott, és egy fiatalember tört be az irodába. Barátságosan köszönt, és amint kezét fogtunk észrevettem, hogy a kabátjára egy cserkészjelvény volt tűzve. Ez egy kis reményt adott, mert a cserkész törvények előírják a segítség fontosságát. Nem épp önfeláldozó gondolattal elhatároztam, hogy próbára teszem az ifjú osztrák cserkész mivoltát. Cserkész-tisztelegéssel feléje fordultam, és elmondtam, hogy én is majdnem tíz évig voltam cserkész. A fiú volt az ottani cserkészek vezetője. Mikor megtudta, miről van szó, mindjárt felajánlotta, hogy segíteni fog.

Követve őt, a papi irodából átmentünk a lerombolt templomba, ahol még egy épen maradt lépcsőház vezetett fel az emeletre. A templom egy része át volt alakítva a cserkészek klubjává. Amennyire még emlékszem, egy egészen tágas terem volt, fehér falakkal meg néhány bútorral a közepén. Érkezésünkkor a teremben nagyon hideg volt, de a cserkészvezér hamarosan begyújtott egy nagy vaskályhába, és a tűz melege egyre kellemesebbé varázsolta a zord estét. Sorsunk, mely egy félórával azelőtt kilátástalannak és szomorúnak tűnt, mind ígéretesebbé vált. Gazdánk egy ideig magunkra hagyott, de hamarosan visszatért egy nagy kosár almával – vacsoránkkal meg a következő nap reggelijével.

Miután kényelembe helyeztük magunkat új barátunk megemlítette, hogy egyik cserkész társa édesapjának farmja és egy elég jó karban lévő teherautója van. Az volt a véleménye, hogy meg tudjuk győzni a papát, hogy a termőföldeken át eljuttasson a határvonalig. El is ment rögtön, hogy megbeszélje a dolgokat, és egy óra múlva újra visszatért, ez alkalommal a farmerrel együtt. Hoztak még egy kosár almát, és a farmer beleegyezett, hogy egy bizonyos ár ellenében elszállítson minket. Az ár elfogadható volt, és mindjárt ki is tudtuk fizetni. Legyünk kész reggel hat órára, mondta, mert jönni fog utánunk. Azzal hazament.

A cserkészvezér még sokáig velünk maradt. Ettük az almát, közben pedig megosztottuk élményeinket, s beszélgettünk arról is, hogyan sikerült összehozni cserkészcsapatunkat a szovjeturalom idején. Tudta, hogy a kommunisták betiltották a cserkészséget Magyarországon, és elgondolkozott, vajon meddig és hogyan sikerül ezentúl összefognia a cserkészmozgalmat Amstettenben. Szavakba sem foglalható, mennyire hálásak voltunk annak az amstetteni cserkészvezérnek, amiért rajtunk segített. Teljesen tudtában volt annak, hogy mennyire kockáztatja saját szabadságát menekülteket segítve, de megtette, még egy percig sem okozva

csalódást cserkész mivoltában. Nagyon szeretném, ha eszembe jutna a neve.

Harminc év múlva, mikor úgy sikerült, hogy egy fél napra újra meglátogathattam Amstetten városát, a szálló vendéglőjében egy fiatal pincérnőnek elmeséltem cserkészbarátom rendkívüli hőstettét. Ez neki (aki 1955 után jóval később született) Ausztria felszabadulása után már csak annyit jelentett, mint egy mese.

Búcsúzóul cserkészbarátunk megölelt, sok sikert kívántunk egymásnak, majd otthagytak minket a templom-cserkészklubban. Kis csapatunk pedig lefeküdt aludni néhány órát a korai ébresztőig. Sötét volt még, mikor a farmer megérkezett. Felmásztunk a teherkocsi nyitott dobozába, összekuporodtunk, és az ember ráncdobott valami ponyvatető féleséget, ami alatt egy kissé megmelegedtünk. Amint ki-kínéztünk a ponyva alól, a sötétségen kívül az utcákon nem láttunk senkit.

Mire lassan kiértünk Amstetten külvárosába, a távolban a nap már vörös korongként kezdett emelkedni a párolgó szántóföldek szélén. A házak már mind elmaradoztak, és a teherkocsi gördült a mezőket kettőbevágó poros úton. Nem kellett nagyon messzire autóznunk onnan, azt hiszem nem többet, mint egy félórányit. A teherautó aztán megállt, a sofőrje hátrajött, és levette rólunk a ponyvát. Kint voltunk a mezőn, közel egy erdő széléhez. Gyönyörű látvány tárult a szemünk elé, hullámzó zöldes mezők, melyek összemosódtak a messze délen alig látható Alpok körvonalával. tőlünk nyugatra elterülő lankásan változó völgyek és hegyek már az amerikai fennhatóság zónájába tartoztak. Miután lemásztunk a teherautóról, a farmer megmutatta, merre menjünk. „Nem tévedhetnek el- mondta- menjenek nyugat felé egyenesen, amíg elérnek az amerikai zónához, de vigyázzanak, nehogy észrevegyék a szovjetek.” Aztán kezet fogtunk, útvezetőnk elindult

vissza Amstettenbe, mi pedig nekivágtunk a mezőnek. A nap sugarai lassan kezdték felmelegíteni a kora reggeli levegőt.

Egy félórányit gyalogoltunk anélkül, hogy valaki élővel találkoztunk volna. Egy bizonyos idő után kezdtünk beérni egy nem túl sűrű erdőbe. Körülöttünk minden áldottan békésnek tűnt. Ekkor valamiért agyamba szökött egy otthoni vadászat képe, valahol egy otthoni erdőben. Az emlékezést egy valódi kép váltotta fel, mert nem messze előttünk állt egy összetákolt létra egy fának támasztva, melynek tetején, úgy véltem, vadászles volt. Felmásztam, hogy szétnézzek, de amikor felértem, akkor tudtam meg, hogy tulajdonképpen milyen vadászles is volt az. Telefonnal volt ellátva, mivel onnan emberekre vadásztak a szovjet katonák, és rendkívüli nagy szerencsénk volt, hogy épp akkor nem volt ott senki. Begyűlva a felfedezéstől majd hogy le nem ugrottam egyből a leshelyről, és elkezdtünk rögtön szaladni, ahogy csak a lábunk bírta. Már tudtuk, hogy a határvonalnak valahol ott kell lennie, látótávolságban. Az erdős részt szántóföldek váltották fel, és nem messze tőlünk dolgozott a mezőn egy farmer. Tudomásunkra hozta, hogy már az amerikai zónában vagyunk.

Onnan a farmer megmutatta az útirányt az országút felé, ahol egy autóbuzsmegálló volt. Nem kellett sokat várakoznunk, míg az autóbusz megérkezett, és nekivágtunk az útnak Linz városa felé. Két útitársam onnan másnap vonattal utazott tovább Salzburgba. Én elhatároztam, hogy még maradok egy pár napot, és fölkeresem egy távoli rokonunk távoli rokonát, akiről tudtam, hogy a háború után Linzben telepedett le. Nem volt nehéz megtalálni őket. Kedvesen fogadtak, és én nagyon boldogan fogadtam el a felajánlott meleg fürdőt. Ott maradtam éjszakára, mely tulajdonképpen az első magánháznál töltött éjszakám volt két hete, amióta elhagytam Magyarországot. Házigazdáim már négy éve kint laktak, és nekik is jólesett hallani valamit a jelenlegi Magyarországról és hátrahagyott rokonaikról. Én pedig kíváncsi

voltam mindenféle információra, amivel ők tudtak nekem szolgálni az Ausztriába menekültek életéről.

A következő nap felültem a Salzburg felé menő vonatra. Hontalan szökevény többé már nem voltam, és bujkálnom sem kellett az oroszok elől. Előttem lebegett egy új élet reménye, mint újonnan menekült...

Örülök, hogy Salzburgról alkotott véleményemet nem az első benyomásom alakította ki véglegesen. Első benyomásom ellenére több mint fél évszázad elmúltával máig is egyik kedvenc városom. Sokat hallottam Salzburg legendás szépségéről, és alig vártam, hogy láthassam ezt a mesebeli hírű ősi várost, Mozart szülővárosát, ahol a nyári fesztiválon minden évben az ő és a többi nagy klasszikus zeneszerző csodálatos műveit adják elő.

Október vége korántsem volt nyár Salzburgban – és az ünnepi játékok is régen véget értek. Hideg, szeles, esős este volt, amikor Linz-ből jövet a vonat megérkezett velem a rombadőlt egykori pályaudvarra. Salzburg javarészt a szövetséges légitámadások megkímélték a második világháború idején – kivéve a pályaudvart és közvetlen környékét. Az épület – ami megmaradt belőle – sötét volt, mintha a háborús elsötétítési szabályok még érvényben lettek volna. Az állomás előtti utca sem volt kivilágítva, és alig volt forgalom. Egy magányos villamos állt meg egy pillanatra az épület előtt, hogy felvegye az imént érkezett utasokat.

Kilépve az utcára megkérdeztem egy rendőrt, hogyan juthatok el a Hotel Europa-ba. Még Bécsben hallottam, hogy a Hotel Europa az első állomás az újonnan érkezett menekültek számára. A rendőr rámutatott egy nagy romhalmazra az utca túlsó oldalán: „Ott a Hotel Europa.” Mondotta. Nem számítottam nagy luxusra, de ez a látvány rosszabb volt, mint gondoltam volna. Átmentem az utca másik oldalára az egykor elegáns szálloda romjaihoz. Most, 1948 őszén, három és fél évvel a háború után,

ezek a romok átmeneti menedéket nyújtottak a menekülteknek, akiknek nem volt hol megszállniuk. Ez volt az első benyomásom Salzburgról!

Túl késő volt már aznap este, hogy jobb szállás után nézzek. Első salzburgi éjszakámat a Hotel Europa-ban töltöttem. De sok menekült sorstársammal ellentétben, akik a szálloda romjait többé-kevésbé végleges szállásuknak tekintették, amíg tovább mehetnek Salzburg-ból, eltökéltem magamban, hogy valami jobbat találok. Néhány ismerős arcot láttam a „romok” között: útitársaimat, akikkel alig több, mint huszonnégy órával korábban együtt jöttünk át Ausztria szovjet- megszállta részéből az amerikai zónába. Egy nappal előttem érkeztek Salzburgba, mert megálltam Linz-ben, hogy meglátogassak egy családot. Ezekről a távoli rokonoktól hallottam, hogy Salzburgban nagyon nehéz lakást találni, munkát pedig még nehezebb, mert a város tele van menekültekkel.

Másnap, vasárnap délelőtt volt, magyar misére mentünk egy szép nagy templomba, nem messze a pályaudvartól. A gyülekezet „rég” és „új” menekültekből állt. A régiek a háború végén az előnyomuló szovjet hadsereg elől menekültek, az újak a közelmúltban kényszerültek elhagyni hazájukat.

A mise befejeztével a régi menekültek elkezdték faggatni az újakat arról, hogy mi történik Magyarországon. Itt került a kezembe az első magyar nyelvű újság, mióta külföldre kerültem. Az újság – voltaképpen talán egy tucat sokszorosított oldal- főleg magyarországi híreket tartalmazott, amelyeket a legújabb menekültek hoztak. Egy Szathmáry Lajos nevű férfi volt a riporter, az író, a szerkesztő, a kiadó, a nyomdász és a rikkancs egyszemélyiben.

Néhányszor találkoztam még Szathmáryval Salzburgban, aztán nyoma veszett. Negyedszázaddal később láttam újra – egy amerikai televíziócsatornán. Arthur Fiedler, a híres Boston Pops

zenekar karmestere látogatott el az ugyancsak nagyhírű Chef Louis *The Bakery* (Sütöde) nevű ingyenc vendéglőjébe Chicagóban. Chef Louis azonos volt Szathmáry Lajossal!

A salzburgi magyar misén valaki ajánlotta – talán éppen Szathmáry volt – a helyi *Jugendherberge* ifjúsági szállást, ahol esetleg néhány éjszakát tölthetnék, amíg valami jobb nem akad. Még a második világháború előtt egész Németország és Ausztria területét behálózták ezek az ifjúsági szállások, fiatalok, főként diákok lakhelye volt, akik autóstoppal járták az országot nyári vakációjuk idején. Csekély fizetség ellenében tiszta ágyban alhattak egy nagy hálóteremben.

A *Jugendherberge* igazgatója elismerte diák státusomat és hozzájárult, hogy ott tölthessem az éjszakákat, de csak az éjszakákat. Ugyanis a szabály az volt, hogy minden reggel el kellett hagyni a szálláshelyet, és csak délután lehetett visszatérni. De még ezzel a korlátozással is a *Jugendherberge* messzemenően jobb volt, mint a Hotel Europa. Néhány nappal később sikerült rábeszelnem az igazgatót, hogy engedje bécsi barátaimat is megszállni, noha már egyáltalán nem voltak diákkorúak. Idővel mások is követték őket, és a diákszállásból afféle menekülttábor lett.

Több hivatalos menekülttábor volt Salzburgban és környékén. Azonban, amint arra hamarosan rájöttem, nem minden menekült volt egyenlő; voltak, akik „egyenlőbbek” voltak a többieknel. Ez akkor derült ki, amikor jelentkeztem az *International Refugee Organization* (a Nemzetközi Menekültek Szervezete) hivatalában, hogy nyilvántartásba vegyenek, és elismerjék menekült státusomat. Félreérthetetlenül tudtomra hozták, hogy magyar lévén nincs jogom menekült státusra. Mivel Magyarország a vesztes oldalon vett részt a második világháborúban, hivatalosan *ex-enemy-nek*, azaz volt ellenségnek voltam minősítve, aki nem méltó teljes jogú menekült státusra.

Említésre méltó, hogy 1948-at írtunk. Abban az évben írta meg George Orwell "1984" című profetikus regényét.

Annak ellenére, hogy nem volt jogom a menekült státusra, mégiscsak szerencsésnek tekinthettem magam, amiért el tudtam kerülni sok *ex-enemy* menekült sorsát, akiket két-három évvel korábban a nyugati hatalmak erőszakkal küldtek vissza a szovjet megszállás alatt levő hazájukba.

Rögtön Salzburgba érkezésem után írtam Zoltán barátomnak Bécsbe. Gimnáziumi osztálytársak voltunk, és együtt menekültünk Ausztriába. Amikor én Bécsből továbbmentem Salzburgba, Zoltán úgy döntött, hogy egy darabig még Bécsben marad. Több levelet írtam neki Salzburg-ból, egyikre sem jött válasz. Közel harminc évvel később, amikor először tudtam ellátogatni Magyarországra, hallottam, hogy Zoltán állítólag Párizsba került. Kétlem, hogy így történt. Attól félek, hogy Zoltán barátomat kommunista ügynökök Bécsben elrabolták, és visszakényszerítették Magyarországra. Évekkel később hallottam, hogy ez lett a sorsa több magyar menekültnek abban a kis bécsi szállodában, ahol Zoltán és én pár napra megszálltunk. Sokat közülük a kommunisták meggyilkoltak.

Azokban a napokban sok időt töltöttem a salzburgi pályaudvaron, azt remélve, hogy leszáll egy Bécsből érkező vonatról Zoltán barátom. Ő nem érkezett meg, de néhány nappal később befutott Éva, az argentinai magyar táncosnő, akivel annakidején együtt menekültünk Sopronból Ausztriába. Éva jól beszélt spanyolul és angolul, de németül nem tudott. Abban az időben nem volt kereslet táncosnőkre Salzburgban, de szerencsére Éva jól tudott főzni. Segítettem neki feltenni egy álláskereső hirdetést a *Salzburger Nachrichten*-ben, és rögtön jött rá válasz. Másnap már Éva munkába lépett egy amerikai ezredes családjának a szakácsnőjeként.

Hihetetlen szerencséje volt Évának, hogy 1948 őszén sikerült Salzburgban egy lakással és kosztal járó jó állást találnia. Az ott tengődő menekültek túlnyomó része alig tudott életben maradni. Nem lévén hivatalosan elismert menekült státusunk, nem lakhattunk menekülttáborban, nem kaptunk élelmet, nem volt jogunk orvosi ellátásra. Azt, hogy egyáltalán léteztünk, csak egy afféle személyazonossági kártya ismerte el, amit az osztrák hatóságok adtak ki. A helyi gazdasági rendszeren belül kellett élnünk, de még az osztrák bennszülötteknek sem jutott munka, nem is beszélve az *ex-enemy* menekültek ezreiről.

A lehetőségeink erősen korlátozottak voltak. A feketepiac nyújtotta az egyetlen viszonylag tisztességes módot az életbenmaradásra. Nem hiszem, hogy feketepiac nélkül Európa túlélte volna a háború utáni éveket. Az üzletekben nem csak fényűző áruk, de a mindennapi élethez szükséges cikkek, például élelmiszerek, sem voltak kaphatók. Nagyon gyakran a hozzám hasonló embereket a körülmények feketezésre kényszerítették.

Egy salzburgi magyar ismerősnek összeköttetése volt valakivel az amerikai katonai boltban, az úgynevezett *PX*-ben. A háború utáni Európában a *PX* volt az egyik – illegális – főforrása tömérdek árucikknek. Az említett ismerős rábeszélte, hogy amerikai kozmetikai cikkekkel házaljak. Más dologom nem lévén, és a kis pénzem is már fogytában volt, elfogadtam az ajánlatot. Jobbnak láttam nem érdeklődni az áru eredetéről; valószínűleg egy *PX* raktárból lopták.

Nem sokat tudtam a piperecikkekről, még kevésbé arról, hogy hogyan kell árulni azokat. Feltételeztem, hogy nők lesznek a vásárlóim. Mondanom sem kell, hogy abban az időben a salzburgi asszonyoknak és férfiaknak, ha volt pénzüik, élelmiszerre költöttek. Kozmetikára nem volt piac – egyetlen darabot sem tudtam eladni.

Ismerősöm, akitől az árut kaptam, azt ajánlotta, hogy új, feltehetőleg kedvezőbb területeket próbáljak felfedezni. Bad Ischl-t, Ferenc József kedvenc nyaralóhelyét javasolta a közeli Salzkammergut hegyvidéken. Lehár Ferenc, a *Vég özvegy* és sok más nagy operett szerzője is Bad Ischl-ben lakott villájában, és látogatásom előtt pár héttel halt meg hetvennyolc éves korában.

Egy szép reggel felültem a helyi vonatra, és elindultam Bad Ischl-be. Szép kiruccanás volt, sokat bolyongtam a még mindig elegáns, de a háború után elszegényedett kis város utcáin, de nem sikerült eladnom semmit. Végre felismertem, hogy nincs üzleti érzékem. Még aznap visszamentem Salzburgba, visszaadtam a portékát, és véget vetettem rövid, de teljesen sikertelen pipereügynöki karrieremnek.

Mellesleg Bad Ischl-i kirándulásom Luca napjára, december 13-ra, péntekre esett. Nem vagyok babonás..., de!

Korlátozott és sikertelen feketézésemnek némi hasznát vettem később, amikor a *Jugendherberge*-ben kis kantint nyitottam, főleg cigarettát és harapnivalót árulva menekült társaimnak. Az üzlet aránylag jól ment volna, csak éppen senkinek sem volt pénze, hogy vásároljon. Ahogy elfogyott a pénzem, az étkezés egyre inkább problémát jelentett. A vendéglők drágák voltak, de nem volt választás. A *Jugendherberge*-ben szigorúan tilos volt sütkérezni, nem is beszélve arról, hogy én egyáltalán nem tudtam főzni. Igyekeztem azért naponta legalább egyszer enni, és hamarosan találtam egy kis vendéglőt, vagy inkább kifőzdét, ami aránylag olcsó volt. A legolcsóbb étel az étlapon valami zabpehely tákolmány volt, ami megtöltött. Aztán rájöttem, hogy a zabpehely meg az almale valamiféle betonszerű masszává alakul a gyomromban, és elveszi az étvágyamat. Megtanultam, hogyan lehet az éhséget leküzdeni.

A menekült sors egyetlen előnye, hogy tömérdek szabad ideje van az embernek. És a hideg, szeles salzburgi télben az *Amerika Haus*, az amerikai könyvtár nyújtotta a legjobb menedéket. Mindennapos gyakorlattá vált, hogy reggelenként, amikor el kellett menni a *Jugendherberge*-ből, egyenesen az amerikai könyvtárba mentem. Itt ismerkedtem meg olyan folyóiratokkal, mint a *Time*, *Life*, *Look*, *Newsweek*, nem is említve a *National Geographic Magazine*-t. Angolul csak pár tucat szót értettem, de legalább gyönyörködni tudtam a képekben.

Nem tudnám pontosan megnevezni a napot, amikor elhatároztam, hogy Amerikába megyek, de kétségtelen, hogy az elhatározás magva a salzburgi *Amerika Haus*-ban kezdett kicsírázni. Olyan volt, mint a szerelembeesés. Az ember nem tudja, hogyan és mikor történik, csak azt, hogy ott van. Persze 1948 novemberében vagy decemberében ez nagyonis egyoldalú szerelem, afféle belehabarodás volt. Mint hontalan *ex-enemy*, orwelli értelemben vett *non-persona* – nem létező személyiség – akinek még hivatalos menekült státusra sem volt joga, csak álmodni *tudtam* Amerikáról.

Mehettem volna másfelé. Sok magyar menekült Argentínába ment, de az engem nem érdekelt. Az ausztráliai kormány „fejvadászokat” küldött a Salzburg környéki menekült-táborokba. Tekintet nélkül a menekült hivatalos státusára – vagy annak hiányára – bevándorlási engedélyt és útiköltséget ajánlottak fel egy szerződés ellenében. A szerződő bevándorlónak köteleznie kellett magát, hogy öt éven át árkot ás, vagy hasonló nehéz fizikai munkát vállal. Ez engem, őszintén szólva, hidegen hagyott. Arra is volt romantikus lehetőség, hogy beálljunk a francia Idegenlégióba. Engem azért az a gondolat sem vonzott, hogy valahol a Szaharában vagy az indokínai dzsungelben harcoljak.

A salzburgi *Amerika Haus* könyvtár és olvasóterem sok hozzám hasonló menekült nappali otthona lett. A könyvtárosok

nagyon türelmesek voltak. Nem bánták, hogy ott ültünk egy-egy asztal mellett, és úgy tettünk, mintha olvasnánk, noha gyakran csak a hideg tél elől kerestünk menedéket, és néha-néha még el is szundítottunk.

Az sem zavarta a könyvtárosokat, ha írással töltöttük az időt. Soha életemben azóta, nem írtam annyi levelet egyszerre, mint ott. Írtam magyarországi rokonoknak, barátoknak, gondosan ügyelve arra, nehogy valami olyat írjak, ami veszélyeztetné őket. Megpróbáltam kapcsolatba lépni régi szentesi barátokkal, akikkel együtt nőttem fel. A háború vége felé sok család a Vörös Hadsereg elől nyugatra menekült.

Egyik ilyen család szentesi szomszédunk volt. Volt egy nálam egy évvel fiatalabb lányuk, akivel gyerekkorunkban folyton veszekedtem. Mártának lángoló vörös haja volt, és azzal hoztam ki a sodrából, ha vörös békának neveztem, amire hasonló módon válaszolt, és szentesi csozénak titulált.

Még Szentesen hallottam, hogy Mártát a szülei beírátták egy bentlakó középiskolába a délkelet-németországi Lindauban, az osztrák és svájci határ közelében. Salzburgból küldtem neki egy levelet „Fräulein Marta Kilczer, Mädchen Schule, Lindau, Deutschland” címre. Persze nem tudtam, hogy Márta már leérettségizett, és elköltözött Lindauból, ahol nemcsak egy leányiskola volt. Elismerés illeti a német postát, hogy azokban a nyomorúságos, háború utáni években a hiányosan címzett levelet továbbította.

Márta rögtön válaszolt, és szülei nevében meghívott, hogy menjek hozzájuk Reutlingenbe. Örömmel vettem a meghívást – ez volt az első alkalom, mióta menekült lettem, hogy valahol szívesen láttak. De pillanatnyilag még nem tudtam elhagyni Salzburgot. Nem volt sem pénzem, és az utazáshoz szükséges papírjaim is

hiányoztak. Ráadásul karácsony közeledtével újból szállás után kellett néznem.

A *Jugendherberge* igazgatója közölte velünk, hogy távoznunk kell. Feljebbvalóinak tudomására jutott, hogy a néhány magyar menekült többé-kevésbé állandó lakóvá vált, amivel minden elképzelhető szabályt megszegtünk. Új szállást találni jóformán lehetetlen volt. Talán a Hotel Europa-ba mehettünk volna, amit mindenképpen el akartam kerülni.

Az utolsó percben valamelyikünk hallotta, hogy Salzburtól nem messze van egy menekülttábor, ahol befogadnak magyarokat. A hír igaznak bizonyult. A tábor Salzburtól délre, Puch városka mellett volt, hatalmas hegyek lábánál, lélegzetelállítóan szép alpesi vidéken. Nehéz elképzelni olyan förtelmes helyet, mint a Puch-i tábor olyan szép környezetben.

A tábor tucatnyi korhadó, szétesőfélben levő fabarakkból állt. A barakkok falai részeg- ember módjára dülöngéltek, és az épület sarkai nem értek össze. Ezek a nagy hézagok biztosították a barakk szellőztetését. A jéghideg alpesi szél szabadon fűjt át az épületen, majdnem elsodort bennünket. Nem hiszem, hogy valaha annyira fáztam volna. A szokatlanul hideg telet a csípős szél még hidegebbé tette. Az egyetlen kis vaskályhában égő alacsony kalóriaértékű szénpor fűtötte az egész épületet. Ami kis meleget produkált, az nem tudta felvenni a versenyt az irgalmatlan széllel, ami szakadatlanul süvített át a barakkon.

A közelgő karácsony nagyon sivárnak ígérkezett, és az is lett volna, ha Éva, az argentin-magyar táncosnő, akivel együtt menekültünk Magyarországról, meg nem hív, hogy a szentestét töltsen vele és kollegáival munkaadójának, az amerikai ezredesnek a villájában. Az ezredes és családja síelni ment az Alpokba. A magyar szakácsnő (Éva) mellett a lengyel szobalány, a holland sofőr és még két vagy három alkalmazott társaságában

ünnepeltünk. Leírhatatlan fényűzés volt megfürödni forró vízben és tiszta, meleg, puha ágyban aludni. Éva fejedelmi vacsorát főzött és szolgált fel a velejáró italokkal.

Vacsora után bementünk Salzburg belvárosába. A hideg ellenére az ünnepi hangulatot sugárzó utcák tele voltak emberekkel, akik, mint mi is, az éjféli misére igyekeztek a város közepén levő hatalmas székesegyházba. Ez különleges alkalom volt 1948-ban, a századik évfordulóján Josef Mohr halálának. Mohr-nak, egyik közeli falu plébánosának nevéhez fűződik a *Szent éj, csendes éj kezdetű* minden idők talán legnépszerűbb karácsonyi dala. Szívhez szóló élmény volt, amikor a katedrális zsúfolásig megtöltő gyülekezet éjfélkor elkezdte énekelni: *Stille Nacht, Heilige Nacht...*

Karácsony napján a varázs megtört – vissza kellett mennem a hideg, nyomorúságos Puch-i táborba. Éva nem engedett el üres kézzel. Összecsomagolt tömördek konzervet, csokoládét, kávé, mindenféle ingyencséget a PX-ből. Bőkezű adományából néhány menekült-társammal együtt pár napig jól éltünk.

Miközben mi Salzburgban karácsonyt ünnepeltük, nem túl messze tőlünk, Magyarországon a kommunista politikai rendőrség letartóztatta Mindszenty bíborost. A hercegprímás letartóztatásának híre új menekült-áradatot indított el. Sok menekült később Salzburgban kötött ki. A tömeges letartóztatásokról, a politikai foglyok kínzásáról hozott híreik ijesztőek voltak.

Az újonnan érkező menekültek között akadtak, akik ki akarták használni a szimpátiát, amit Mindszenty letartóztatásának és kínzásának híre váltott ki. Néhány napig úgy tűnt, hogy majdnem minden második ember valamilyen kapcsolatban volt a hercegprímással. Nem egy közülük azt állította, hogy Mindszenty sofőrje volt. Az efféle kérkedés a hiszékenyekben talán kiváltott

valami rokonszenvet, de az hamar elpárolgott, amint egyre több Mindszenty-sofőr érkezett Salzburgba.

Salzburgban két új barátra tettem szert. Géza és Tibor műegyetemi hallgatók voltak Budapesten. A *Jugendherberge*-ben találkoztunk, ahonnan együtt mentünk a Puch-i táborba. Szilveszter estéjét együtt ünnepeltük. A jéghideg barakk korántsem volt a világ legvidámabb helye, de igyekeztünk kivenni a fejünkből reménytelen múltunkat és a silány jelent. Inkább a jövőt ünnepeltük. Hála Éva karácsonyi bőkezűségének még maradt a *PX*-beli finomságokból, és valahonnan egy üveg bor is került, amivel 1949-et méltóképen köszönthettük.

Az újesztendő nem sok jót ígért a jövőre, de az biztos volt, hogy tovább kell mennem Salzburgból. A csodaszép hegyvidéket nem tudtam megenni, és amint naponta özönlöttek az új menekültek, egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy nem tudok megélhetést találni ebben a szép városban. Géza és Tibor is belátta ezt, és elhatározták, hogy amint lehet, kivándorolnak. Meg is tették; az egyik Ausztráliába, a másik Brazíliába ment. Mi hárman jelképeztük a magyar sorsot a huszadik század közepén. Mint a zsidó diaszpóra egy előző korban, szétszóródtunk a világ minden sarkában.

Újabb levelet kaptam Mártától Reutlingenből. Szomorú hírt közölt. Édesapja rákban meghalt. Ennek ellenére rábeszélte, hogy menjek Reutlingenbe. Mint írta, nem volt túl sok menekült Németországnak azon a vidékén, és volt munkalehetőség. Számomra fontos tényező volt az is, hogy Reutlingen francia megszállás alatt volt, és mivel Franciaország és Magyarország között nem állt fenn hadiállapot, a francia hadsereg elismerte a magyarok menekült státusát.

Még megvolt Édesapám arany óraláncának egy rövid darabja – ez volt a tőketartalékom. Könnyű volt eladni a salzburgi

feketepiacon. Így párszáz schillinggel a zsebemben elkezdhettem komolyan tervezni az utat Reutlingenbe. A távolság – néhány száz kilométer – nem jelentett akadályt. Az esetleges probléma az volt, hogy két határon kellett átmennem: először Ausztriából Németországba, majd Németország amerikai megszállási övezetéből a francia zónába.

Az útlevél nélküli határátkelés ezúttal leírhatatlanul kevesebb kockázattal járt, mint amikor negyedévvvel előbb a szovjet- megszállta Magyarországról Ausztria szovjet zónájába, majd onnan az amerikai zónába mentem át. Akkor az életemet kockáztattam. Ezúttal tudtam, hogy még ha elkapnának is útlevél nélkül, a következmények nem lennének túl súlyosak.

Január végén megtudtam, hogy egy különvonat indul Salzburgból az észak-németországi Bremerhaven kikötővárosba Brazília felé induló menekültekkel. Rögtön elhatároztam, hogy ezzel a vonattal fogok átmenni Ausztriából Németországba. Voltak ismerőseim, akik hasonlóképpen menekülteket szállító vonatokkal mentek át többször is az osztrák-német határon. Tőlük hallottam, hogy nem sokkal Salzburgból való elindulása után a vonat megáll egy német határállomáson, ahol két vámőr száll fel az első és utolsó kocsiba. A vonat közepe felé haladva ellenőrzik az utasok utazási okmányait, és rendszerint a középső kocsiban találkoznak.

A menekültek, jobbanmondva most már braziliai bevándorlók, késő délután szálltak fel a vonatra a salzburgi pályaudvaron. Nagy cédula lógott a nyakukról, nevükkel és rendeltetési helyükkel. Szabadon szálltak le-fel az emberek a vonatról, hogy távozó ismerőseiktől elbúcsúzzanak. Könnyű volt belevegyülni a tömegbe, s felszállni a vonatra; senkinek sem tűnt fel, hogy nem lógott cédula a nyakamról. A középső kocsiban találtam egy ülést, ahol kényelmesen elhelyezkedtem, igyekezve, hogy ne keltsek feltűnést. A törvényes utasok nem törődtek velem; túlságosan izgatottak voltak, amint elindultak új életük felé.

A vonat végre elindult, de még mielőtt felgyorsult volna, már meg is érkeztünk a német határállomásra. Az ablakon át láttam, hogy két egyenruhás férfi száll fel az első és az utolsó kocsiba, pontosan amint vártam. Hosszú volt a vonat, és tudtam, hogy kis időbe telik, amíg eléri az én kocsimat, épp elegendő időt hagyva, hogy elrejtőzködjek. Nem volt nehéz rejtekhelyet találni. Az egyetlen választási lehetőség a WC volt a kocsi végén, de foglalt volt. Szerencsére elfelejtették bezárni az ajtót. Kénytelen voltam, bár nem a szokásos okból, benyitni a fülkébe, ahol egy kisgyermek ült, mellette az anyja. Megijedtek, amikor beléptem, de megnyugtattam őket, hogy nincs mitől félni, csak maradjanak csendben. Az anya ezt megértette, a gyerek nem tudta, hogy mi történik, de csendben maradt. Pillanatokkal később hangokat hallottam. A két vámőr találkozott a WC előtt. Szerencsére mindkettő azt hitte, hogy kollegája már ellenőrizte a rejtekhelyemet. Leszálltak, a vonat újból elindult. Megérkeztem Németországba!

5. fejezet

Menekültként Németországban

A hosszú, menekültekkel, azaz most már Brazíliába kivándorlókkal tele szerelvény Salzburgból kiindulva, Észak-Németország tengeri kikötője, Bremerhaven felé - sebesen vágatott át a bajor éjszakán. Mivel a vonat észak felé tartott, ellenirányban az én célállomássommal, a délnyugat- németországi Reutlingennél úgy terveztem, leszállok majd Münchenben, de a vonatunk megállás nélkül átszáguhdott ezen a városon.

Néhány órával később a vonat végül a Nürnberg közeli Treuchtlingen állomásán állt meg. Éjfél volt, szinte senki a peronon. Szerencsémre még a kijáratí jegykezelő sem volt a helyén, így nem kellett magyarázkodnom, hogy tulajdonképpen miért is szálltam le a kivándorlók vonatáról.

Az állomás várótermének falára kifüggesztett táblázatszerű menetrendből elég könnyen kibogarásztam, milyen járataim lennének Reutlingenbe. Nemsokára egy gyorsvonat indult Stuttgartba, hol majd átszállhattam egy Reutlingen felé tartó vonatra. Még volt annyi német pénz nálam, hogy kifizessém a jegyet.

Miután felültem a gyorsra Treuchtlingenben, mely amerikai meg szállás alatt volt ugyan, mégis elfogott az aggodás arra gondolva, hogy mielőtt a francia zónában lévő Reutlingenbe érünk, valahol még egy határállomáson át kell mennünk. Mit mutatok fel, ha kérnek valami személyazonossági igazolványt? A budapesti buszbérletemen kívül az egyetlen okmányféleség, mellyel még rendelkeztem, egy féloldalás salzburgi irat volt. Amint kiderült, aggodalmam alaptalannak bizonyult. Azt sem vettem észre, mikor mentünk át a francia zónába. A kalauzon kívül, aki átlukasztotta

jegyemet, senki sem szólt hozzám a vonaton, senkit nem érdekelt, mennyire tartózkodom törvényesen az országban.

Reutlingen egy kedves kis iparváros a sváb Alb-hegyek lábánál. A város iparát lényegében egy pár textilgyár jelentette, és talán pont ezért a háború alatt nem is volt kitéve a szövetségesek bombázásainak sem. Nem emlékszem, hogy láttam volna romokat.

Kilczerék - Márta és édesanyja, Márta néni – tudtak érkezésemről, de én nem tudtam értesíteni őket érkezésem időpontjáról. Így, mikor az állomáson leszálltam a vonatról, senki nem várt rám. Megvolt a Kilczerék címe, és így hamar megtaláltam őket. A szívélyes fogadtatást, amiben részesültem, csupán Márta édesapjának néhány héttel azelőtti halála árnyékolta be. Csak pár napot töltöttem szerény, egyszobás bérlakásukban, amikor elhatároztuk, hogy legjobb lesz, ha egy-két hétre felmegyek a hegyekbe egy közeli faluba, amíg vendéglátóim és reutlingeni barátaik kigondolják, mit is csináljanak velem.

Még indulásom előtt elhatároztuk, hogy mindenütt úgy mutakozom be, mint Márta unokatestvére. Ez azért volt fontos, hogy elkerüljük a magyarázkodást arra nézve, milyen alapon tartózkodom akár egy pár napot is egyszobás lakásukban. Különben is Márta néni és Márta is úgy kezeltek, mint valami közeli rokont.

Mikor odaértem, 1949 januárjában, Márta titkárnő volt az egyik helyi textilgyár tulajdonosánál. Édesanyja, aki remekül tudott varrni, otthonrendelésre dolgozott. Márta néni eljött velem vonaton Gomadingen faluba, és elhelyezett engem egy kicsi és nagyon hideg apartmanban. Szerencsémre egy csomó tűzifa állt rendelkezésemre, hogy meleggé és élhetővé tegyem piciny lakószobámat. Nem emlékszem honnan kaptam az élelmet, de tudom, hogy nem maradtam éhesen. Az ott töltött hét egyetlen kellemetlen emléke az, hogy egy nap tűzifa-hasogatás közben

belevágtam a kezembe. A szobámban volt egy pár német könyv is, így ottlétem nagyrészt olvasgatással töltöttem.

Reutlingenbe való visszautazásom után bejelentkeztem a francia hatóságoknál, ahol elláttak engem egy valódi személyazonossággal, mely érvényes volt a 'Tri-zoniába', vagyis a francia, brit meg az amerikai megszállási területeken, melyek rövidesen Nyugat- Németország alapterületeivé váltak.

A személyazonossággal együtt kaptam élelmiszerjegyeket, meg – ami a legfontosabb - egy fél szobát egy német háznál. A szobatárs egy másik magyar menekült, azt állította, hogy a háború alatt pilóta volt a magyar légierőnél. A kezdetben nyájas fiatalember, akiről rövidesen kiderült, hogy szélhámos, aki nőket vett le a lábukról, pénzt és ruhaneműt kölcsönzött mindenkitől, engem is megszabadított két kabátom egyikétől, aztán az egyik nap nyomtalanul eltűnt.

Német háziasszonyunkat nagyon megviselte, hogy makulátlanul tiszta házát meg kellett osztania átkozott idegenekkel (*Ausländer*s). Mikor először bekopogtam hozzá kezemben a francia katonai fennhatóság felhatalmazásával vad dührohamot kapott, amit idegösszeroppanás követett. Ugyanez történt a következő nap, mikor egy helyi tisztviselővel tértem vissza. A dühbegurult asszony veje félrehúzott, és javasolta, hogy az ő költségén menjek el egy pár napra hotelbe, amíg a sárkány nő lecsillapodik. Végül a vásárt nyélbe ütöttük, utána több mint egy évig náluk laktam.

Minden bogarassága mellett Frau Heim tulajdonképpen a dél-nyugat-németországi sváb lakosság tipikus megtestesítője volt. Érdemes felidézni, mit írtam a naplómba 1949 áprilisában:

"A sváb egy nagyon érdekes állata az Isten állatkertjének. A falusi nem sokban különbözik a magyar paraszttól, de sokkal

modernebb. Még a legszegényebb falusinak a konyhájában is villanytűzhely van, szobájában pedig rádió. Ugyanakkor a trágyadomb ott van felhalmozva jó magasan konyhaablaka előtt. Minél nagyobb a trágyadombja, annál nagyobb a sváb tekintélye. Míg bent a háza szeplőtlenül tiszta, addig udvara piszkos és bűdös. A sváb falusi ember jószívű és nagylelkű.”

”A városi sváb egészen más ember. Munkában agyonhajszolja magát. *Schaffen, immer schaffen!* Alkoss, mindig alkoss! Mert a sváb ember nem dolgozik, hanem alkot. Ha nincs tennivalója, csinál magának.

”Nézd a tulajnőt! Akárcsak szomszédjai, bolondja a tisztaságnak. Két dolog mutatja meg, hogy ki a jó háziasszony: hogy menyire tiszta a vécéje, és hogy mennyire tiszta a lépcsőháza. Kisebb bérházaknál nincs házmester, minden bérlő maga felel a saját lépcsőház részéért. Egyetlen vízcsepp a falépcsőn katasztrofális tragédiát jelent. Amikor hazamegy, mielőtt a lépcsőházába belépne, leveszi a cipőit, lakásába érve pedig azonnal papucsot húz.

”A vécé egy külön történet. Csatornázás hiányában minden épület ülepítővel van ellátva, melynek tartalmát árusítják, és minél sűrűbb a dolog, annál drágább a portéka. Ezért a tulajdonosok nem szeretik, ha sok vizet használnak a lakók. Nem is csoda, hogy az egész város bűzlik.

”A porcelán vécécsésze aljában egy lebillenthető rézlemez van, melyet minden nap fényesre súrolnak. A vécé használata alkalmával a rézlemezre újságpapírt kell tenni. A nagyobb dolog elvégzése után a rézlemezt lenyitják, hogy minden a gödörbe hulljon. Azután pedig a rézlemezről minden nyomot figyelmesen el kell távolítani, hogy a ház szentélyének makulátlan tisztasága fennmaradjon.”

”Halottam olyan háziasszonyokról, akik a bérlőjüknek csak napi egyszeri vécé-használatot engedélyeztek. Mások

nagyrabecsülték a többszöri használatot, hogy több anyagot tudjanak eladni.”

Végül is Frau Heim eltűrt engem, talán mivel tiszta és csöndes voltam, és úgy általában nem okoztam neki semmi gondot. Végleges beletörődését úgy mutatta ki, hogy meghívott egy előadásra, Beethoven Kilencedik *szimfóniáját* adták elő, ahol ő és a férje énekelt a kórusban.

Öt vagy hat évvel később, az Amerika Hangjánál való alkalmazásom idején, Helmut Volk, az Egyesült Államok külügyminisztériumának bonni alkalmazottja háttér-tájékoztatót kért rólam Frau Heimtől is. Herr Helmut a jelentésében azt írta, hogy Frau Heim olyannak ismerte az albérlőt (Lászlót), mint aki „rendes, tiszteletreméltó és becsületes ember”. Jelentésében az is ott állt, hogy „az illető egy áhítatosan vallásos, erkölcsileg kifogástalan ember”.

Állásszerzés volt a további legfontosabb feladatom. Egy textilgyár alkalmazott szakképzetlen munkásokat – mint amilyen én is voltam - rozsdát levakarni az éveken át szabadban tartott gépekről. Kellemetlenül ócska és piszkos munka volt, ezért nagyon hamar más munka után néztem. Kaptam is egy nyomdánál, amely szerződésben állt a francia katonai hatósággal, és a nyugati szövetségeseknek európai katonai térképekkel való ellátására volt szakosodva.

A nyomda megállás nélkül dolgozott, és engem általában az éjszakai műszakra osztottak be. Feladatom pofonegyszerű volt. Időnként villástargoncával fel kellett emelni és tovább vinni a százával frissen nyomtatott, térképekkel megrakott szállítólapokat. Amennyire emlékszem, a munkahelyemen nem kellett nagyon megerőltetnem magam, és akadt idő elég, hogy szoba elegyedjek munkatársaimmal is. Kedvező alkalomnak bizonyult, hogy valamennyire kiismerjem az átlagos német embert is. Persze az más lapra tartozik, hogy a munkatársaimmal való csevegések nem

voltak épp első osztályú német nyelvleckék. A reutlingeni jónépség az anyanyelvet olyan fajta tájszólással beszélte, hogy az idegenek, mint én, nagyon nehezen értették. Tudatosan ügyeltem arra, nehogy átvegyem beszédmodjukat.

A háziasszonyom is megjegyezte, hogy az albérlője (én) "pontos volt munkájában, de mivel a munkahelye csupán fizikai követelményekkel járt, az nem kínált neki lehetőséget arra, hogy szellemi adottságait fejlessze."

Alkalmazásom a nyomdánál néhány hónap múlva véget ért mivel a nyomdai munka megszűnt, és az ideiglenesen alkalmazott munkásokat elbocsátották. Más munka után kellett néznem. Több mint hat hónapos reutlingeni tartózkodásom után egy kisebb csoport átmenetileg ott tartózkodó magyar menekült segítségével aránylag hamar új munkát találtam.

Egy frissen szerzett barátom, Dr. Szentendrey László szemorvos családjával együtt Reutlingenben élt. A francia katonai kormány felállított egy rendelőt az ottani menekültek számára, és ő volt annak a főorvosa. Szüksége volt egy titkárra, aki elvégzi a papírmunkát, tud gépelni és irattárat vezetni. Nem volt semmi nehézségem munkámnak ezzel a részével. Akkor már német nyelvtudásom is eléggé elfogadható volt. Csak egyetlen követelménynek nem tudtam eleget tenni, nem beszéltem franciául. A pácienseinkkel meg tudtam értetni magam németül, hiszen német nyelvterületen éltünk, de a rendelő hivatalos nyelve a francia volt.

Annak ellenére, hogy a középiskolában négy éven át tanultam franciául, soha nem tudtam megtanulni a nyelvet. Mindez nem riasztotta el Szentendrei doktort attól, hogy engem alkalmazzon. Szerencsére tudott annyit franciául, hogy jelentéseit kézírással leírta, amiket aztán én írógéppel lemásoltam. Francia hivatalos látogatások alkalmával én azonnal eltűntem, nehogy felfedezzék nyelvi alkalmatlanságomat.

A Szentendrey családhoz tartozott Endre, a sógora is, akinek a tüdején egy folt mutatkozott, minek következtében évekkel később nem kapott bevándorlási vízumot az Egyesült Államokba. A családdal való kapcsolatom sokáig fennmaradt, különösen mivel a család többi része Clevelandban talált új hazára. Endrének Németországban kellett maradnia még azután is, miután kapott igazolást arról, hogy egészséges. Évekkel később, mikor Washingtonban dolgoztam, sikerült az amerikai közegészségügyi hatóságoknál annyit elérni, hogy Endre kórlapját kellően módosították, és megengedték, hogy kövesse családját Clevelandbe.

Reutlingeni tartózkodásomat mindig is ideiglenesnek tekintettem. Mint minden menekültnek, nekem is az volt az álmom, hogy visszatérjek szülőhazámba, amint a kommunisták uralma véget ér. Addig is szerettem volna folytatni egyetemi tanulmányaimat, de Reutlingenben nem volt semmi lehetőség erre. A közeli Tübingenben létezett egy híres egyetem, de mint menekültnek, semmi esélyem nem volt az oda való bejutásra, arra meg különösen nem, hogy ösztöndíjat kapjak a megélhetésemhez.

Hollandia, mely a protestantizmus kezdete óta vonzotta a magyar diákokat továbbtanulás szempontjából, egy lehetséges megoldásnak tűnt. Sikerült is kapcsolatba lépnem egy holland református pappal, aki azt javasolta, hogy próbáljak ösztöndíjért folyamodni a groningeni egyetemhez. Ahhoz, hogy odautazhassak, vízumot kellett szereznem a holland konzulátuson a Fekete Erdő hegyeinek lábánál fekvő közeli Baden Badenben, a gyógyfürdők és kaszinók gyönyörű városában, ahol a francia megszállási zóna katonai kormányának székhelye volt.

A francia hatóságok reutlingeni menekültügyi szekciójától kaptam egy vonatjegyet Baden Baden-be. Ott a holland konzulátuson kitöltöttem a vízumkérvényt, és megmondták, hogy

majd értesítenek írásban. Néhány hét elteltével kaptam egy levelet, melyben tudomásomra hozták, hogy kérésemet elutasították.

Mindezek mellett a Baden Baden-ben tett kirándulásom nem volt teljesen haszontalan. Nagyon élveztem a városnézést azon a kellemes tavaszi napon, amíg rá nem eszméltem, hogy már késő délután lett, és én nagyon éhes voltam. Mivel az ebédidő elmúlt és a vacsoráig még volt egy óranyi, a vendéglők zárva voltak. Végül rábukkantam egy nagyon elegáns nyitott étteremre, ahol különböző katonai egyenruhákba öltözött vendégek voltak. A francia tisztikar klubja volt, ahova németeket nem engedtek be. Én talán csak azért kaptam helyet, mert idegen akcentussal beszéltem németül.

A szmokingba öltözött pincér leültetett egy fehér abrosszal, és nyilvánvalóan drága porcelánokkal és evőeszközökkel megterített asztalhoz, majd kezembe nyomott egy – francia(!) - étlapot. Az árak francia frankban és német márkában voltak megadva. Az egyedüli étel, amit fel tudtam ismerni, valamiféle omlett volt, elfogadható áron. Megrendeltem az omlettet és egy pohár bort, ahogy én értettem. Kiderült, hogy egy egész üveg nagyon jó francia bort rendeltem, melyből a pincér buzgón töltögetett a poharamba, valahányszor ittam belőle egy kortyot.

Befejezve az evészetet rögtön kezembe adták a számlát is. Előzőleg úgy gondoltam, hogy majd választhatok, hogy francia vagy német pénzzel fizetek-e, de legnagyobb megdöbbenésemre kiderült, hogy nem az a kérdés, melyikkel. Mindkettővel! Már szinte láttam magam, ahogy mosogatok a konyhában a ki nem fizetett összegért. Végül sikerült összekotorásznom annyi pénzt, hogy valahogy ki tudtam fizetni a drága vacsorát. Az elegáns pincér sajnálatára neki már nem jutott semmi borraivaló.

1949 nyarán meghívást kaptam egy konferenciára, melyet menekült protestáns egyetemi hallgatók számára szerveztek a bajorországi Prien városban, a gyönyörű Chiem-tónál, félúton

München és Salzburg között. A konferenciát Dr. Soos Géza bíró úr szervezte, ugyanaz, akivel, tíz évvel korábban találkoztam Balatonszárszón, és aki akkor a református fiatalok szervezetének, a Soli Deo Glóriának országos elnöke volt. A második világháború utolsó napjaiban a magyar ellenállási mozgalom titkos megbízatással Olaszországba küldte tárgyalni a nyugati szövetségesekkel Magyarország esetleges kapitulációjával kapcsolatosan. A küldetés kudarcra volt ítélve, mert a nagyhatalmak Magyarországot már korábban szovjet befolyási szférába helyezték.

A háború után. Dr. Soos újra részt vett az ellenállási mozgalomban, ez alkalommal már a kommunisták ellen. Ezért ő is menekülni kényszerült feleségével és öt gyermekével. Genfben telepedtek le, ahol Dr. Soos teológiai szemináriumot végzett, és a Kálvin János templomban református lelkésszé szentelték. Amikor az Egyházak Világegyesülete Münchenbe küldte, hogy felmérje a protestáns menekültek lelki szükségleteit, megszervezte a prieni konferenciát.

Ami a résztvevők származását illeti, a többségük magyarországi és csehszlovák menekült volt, minthogy ebben a két közép-európai országban volt a legjelentősebb a református népesség. A fő téma egyházi jellegű volt, de elkerülhetetlenül egyre nagyobb szerepet kapott benne a politika.

Utóvégre mind a kommunizmus elől menekültünk. Mindszenty bíboros nem sokkal azelőtti látszatpere és halálra ítéltése még friss volt mindannyiunk emlékezetében. Mivel néhány csehszlovákiai egyetemista bírálta a bíborost, elég heves vitába keveredtünk. Már nem emlékszem a kritika mire is vonatkozott, de jól emlékszem az én reakciónra. Meglehetősen tűzbe jöttem, és nagyon erősen Mindszenty védelmére keltem.

Amint később megtudtam, akkori kiállásom elég nagy hatással volt Soos Gézára és még valakire, akivel aztán életre szóló

barátságot kötöttem: Dr. Bakó Elemér a müncheni egyetemen magyar és finn nyelvet tanított. A háború befejeztéig Magyarországon, a debreceni egyetemen adott elő, és a magyar tájnyelv kiváló kutatója volt.

Visszatértem Reutlingenbe, ahol a menekültek kórlapjainak nagy halmaza várt, melyeket rendszerezni és dossziézni kellett. Nem panaszkodhattam, mert életem ebben a német városban kezdett megszokottá válni, és nagyjából mindent elértem, amit egy menekült elérhetett. Már egymagában az is nagy áldás volt, hogy nem kellett - a menekültek többségéhez hasonlóan - táborban laknom. Sőt, nézhettem tengeren túli, elsősorban az Egyesült Államok felé irányuló kivándorlási lehetőségek után, hogy ott folytathassam egyetemi tanulmányaimat, és végre újra normális életet éljek.

Kapcsolatban maradtam prieni új barátaimmal is. Találkoztam velük 1950 februárjában a protestáns menekült diákok marburgi lelkigyakorlatán. Marburg egy középkori német város, magyarországi Szent Erzsébet nyughelye. Erzsébet - második Endre király lánya 1207-ben született. Második Endre legemlékezetesebb ténykedése az volt, hogy 1222-ben kiadta az Aranybullát, mely *31 cikkelyben* tartalmazza a nemesek alapvető jogait. Az Aranybulla a világ második legrégebbi alaptörvénykezési okmánya, mely alig néhány évvel a Magna Charta után jelent meg.

Erzsébetet tizennégy éves korában adták hozzá a német IV. Lajoshoz, a tübingiai tartománygrófhhoz. Marburgba költözött, de tíz évre rá meghalt. Rövid élete alatt minden vagyonát a szegényeknek adományozta és sok kórházat alapított. Halála után szenté avatták. Mellékesen megjegyezem, hogy a Washingtoni Szövetségi Elmegyógyászati Intézet is róla kapta a nevét.

1949-ben egy érdekes esemény, jelentős hatást gyakorolt későbbi sorsomra. Soos Géza, Wass Albert, a híres író, és Bakó Elemér – másokkal együtt - elindították a Magyar Szellemi Munkaközösséget, vagy amint az kezdőbetűiről volt ismeretes, az MSzMK-t. Az MSzMK alapítói kibocsátottak egy nyilatkozatot, melyben körvonalazták Magyarország szilárd jövőjének a biztosításához szükséges feltételeket – ahogy azt az alapítók látták.

„Belső feltételek: A lelki ébredésből fakadó és a magyarság egymással való megbékélését is meghozó lelki és erkölcsi megújulás. A sajátos magyar szellemiség kutatásából és modern formákban való kifejezéséből kialakuló magyar szellemi megújulás, és a magyar nép széles rétegeinek felemeléséből, demokratikus nagykorúsításából kibontakozó szociális megújulás.

Külső feltételek: A magyarság bekapcsolódása a nagy európai és egyetemes szellemi áramlatokba. A sajátos magyar szellemiség szolgálatvállalása az emberiség egészséges demokratikus fejlődéséért, és a magyarság megbékélése és összefogása a szomszédos népekkel az igazságos és szeretetben felépülő kölcsönös szolgálatvállalás jegyében.”

A nyilatkozat ugyanakkor kijelentette, hogy a „Magyar Szellemi Munkaközösség nem irányul senki és semmi ellen..., keresi a békét, és amikor csak lehet, a testvéri együttműködést keresi minden meglevő politikamentes magyar csoportosulással, amennyiben azok hasonló célokat tiszta szándékokkal és erkölcsi alapon törekednek megvalósítani.” Azért, hogy segítsenek megteremteni Magyarország szilárdabb jövőjének feltételeit, az alapítók beindítottak egy *Új Magyar Út* nevű újságot, melyet havonta kívántak megjelentetni,

Az újság, mely az alapítók rendkívüli önfeláldozása és munkája által jött létre, megpróbált "szellemi és lelki táplálékot nyújtani az árvaságba és elhagyatottságba üzött honfitársaknak "

Az MSzMK európai, észak és dél-amerikai meg ausztráliai alapítói nagyratörő célt tűztek ki az Új Magyar Útnak: az újság küldetése az volt, hogy cikkeivel, novelláival, tanulmányok, versek, könyvszemlék, magyar és nemzetközi hírek megjelentetésével szolgáljon minden nyugaton élő magyart. Azt tűzték ki célul, hogy globális betekintést nyújtson a magyarokat, valamint általában az emberiséget érdeklő témákról és gondokról. Alig öt évre rá, hogy Nyugat-Európa kezdett feléledni a második világháború zűrzavarából a kontinens keleti része a szovjet hatalom szoros hálójában politikai, gazdasági, intellektuális és erkölcsi szempontból egyre lejjebb süllyedt. Az Új Magyar Út irányfénynek szánták a nyugaton élő magyaroknak.

Az újság kiadója Wass Albert, főszerkesztője Bakó Elemér volt. Az 1950-ben megjelent első példányt a nyugaton élő magyarság pozitív fogadtatásban részesítette szerte a nyugati világban. Azonban már kezdettől nyilvánvaló volt, hogy egy harmincnégylapos újság rendszeres havi megszerkesztése sokkal nagyobb munkát igényel, mint amennyit egyetlen ember el tudna végezni.

Bakó Elemér felajánlotta nekem a szerkesztőségi titkári állást, és megkért, hogy költözzek át Münchenbe. Nagy lelkesen azonnal elfogadtam, és 1950 kora tavaszán, elbúcsúzva reutlingeni barátaimtól, Münchenbe költöztem, hogy elkezdjem életem új fejezetét.

Közel öt évvel a háború befejezése után, amely Bajorország gyönyörű fővárosát majdnem teljesen romba döntötte, München elkezdett kiemelkedni a pusztítás szürke hamujából. A romok nagyrészt el voltak takarítva, és imitt-amott már az újjáépítés jelei is láthatók voltak.

Mint általában minden német és osztrák nagyváros, München is tele volt „vasfüggöny” mögüli menekültekkel,

beleszámítva sok németet is a szovjet megszállási zónából, mely később Kelet-Németország lett. Habár a gazdasági élet kezdett felocsúdni háború-utáni bénultságából, Münchenben az üzleti élet megújulását főleg a jól menő feketepiac hajtotta. Élelem és más mindennapi szükségcikk az üzletekben még csak gyéren volt, de a hírhedt Möhl Strasse-n majdnem mindent lehetett kapni, elkezdve amerikai cigarettáktól – amint a szóbeszéd járta – használt tengeralattjárókig.

Harry Greenstein, az Amerikai Katonai Kormány Zsidó Ügyek részlegének tanácsadója, 1949. június 23-án a Möhl Strasse-i gondok” című jelentésében azt írta, hogy egy ideje olyan helyzet alakult ki...” ami most komoly problémát jelent a törvények érvényesítése terén.

1945 óta ez a környék gyülekezési központjává vált különböző elmozdított személyek (Displaced Person vagy ”DP”) tevékenységének, ahol zsidó DP-k üzletelnek, egyesek törvényes, mások kevésbé törvényes alapon.

Az üzletelés eleinte a müncheni zsidórészleg bekerített területén zajlott, de a piac hamarosan kinőtte magát, s közel öt utcában zajlik, ahol több mint nyolcvan üzlet zsidó DP-k tulajdonában van. Új üzletek épülnek, egyik a másik után. Ezek lehetnek ideiglenesen összebarkácsolt tákolmányok, ahol vallásos holmit adnak el, vagy első osztályú áruházak, ahol végszövet, ezüst evőeszközök és bőráru kapható olcsóbban, mint a német üzletekben. Ugyanakkor majdnem minden üzlet tele van olyan tárgyakkal, amelyek amerikai helyőrségi boltokból származnak. Természetesen tilos dolog ezekkel a tárgyakkal üzletelni.

A mi szemszögünkből nézve, bármennyire is szemsértőknek tűnnek azok az állandó vagy ideiglenes építmények, az hogy a Möhl Strasse-n a koncentrációs táborokat túlélők üzletelnek, normálisnak tűnik, és semmi gondot nem okoz a helybelieknek. Szerintem a hatóságokat az sem érdekli, hogy

azokban az üzletekben tiltott árucikkeket árusítanak. Minden esetre tény, hogy a Möhl Strasse-i és a szomszéd utcáinak üzletei körül minden korlátozás nélkül nagy tömegek üzérkednek amerikai helyőrségi boltokból származó cigarettával, csokoládéval és pénzekkel. Ráadásul a környéken néhány zsidó kézben tartott vendéglő fedezékül szolgál a zsidó DP-k nem épp szemérmes aktivitásának. Így a Möhl Strasse Németország egyik legaktívabb fekete piacává vált.

Most nincs semmi lehetőségünk, hogy támadjuk bizonyos DP-knek a törvényekkel szembeni kihívó cinizmusát.”- mondta a Zsidósági Tanácsadó.

A koncentrációs táborokat túlélő zsidóknak megadatott, hogy letelepedjenek az újonnan megalapított Izraelben, de nagyon sokan inkább az Egyesült Államok felé tartottak. Lassan kikopva ideiglenes klienseiből a Möhl Strasse kezdett olyanná válni, mint egy bármilyen másik müncheni utca. Végül a többi kommunizmus elől menekülő hontalan is kezdte elhagyni a háború-sújtotta Európát. Távozásuk valamennyire enyhítette a lakáshiányt, mely Münchenben a háború után kritikussá vált.

Az Új Magyar Út fő szerkesztőségi irodája a lakodalma előtt álló Bakó Elemér egyszobás bérelt lakásán volt. Érkezésem után egy egyszobás bútorozott szobát béreltem, melyet megosztottam Lázár Istvánnal, aki az újság terjesztését intézte. Ő, a volt magyar katonatiszt, minden hétvégén vonattal kiutazott egy távoli menekülttáborba, hogy találkozhasson nagy létszámú családjával. Végül ő is kivándorolt Kanadába, ahol az egyik fia a Királyi Kanadai Lovasrendőrség tisztje, a másik pedig katolikus pap lett.

Az én legfontosabb feladatom az volt, hogy segítsek Elemérnek az újság sajtó alá rendezésében. Kivétel nélkül minden

egyes beküldött újságcikk a szó szoros értelmében kézirat volt. Azaz kézzel íródtak. Megszámlálhatatlan órát töltöttem minden hónapban az írógépnél, míg megfejtettem, és írógéppel átírtam a kéziratokat, hogy megfeleljenek a német nyomdának.

A nyomda a Duna-parti bajor városban, Straubingban volt, mintegy háromórányi vonatútra Münchentől. A nyomda a müncheni egyetem tulajdona volt, melynek betűkészlete lehetővé tette az idegen nyelveken való nyomtatást is, és az Új Magyar Út nyomtatása volt az első magyar nyelvű munkájuk. Be kellett vezetnünk egy szedőgépkezelőt a magyar nyelv sajátosságaiba, beleértve az ékezetes magánhangzók sokaságát és az elválasztás szabályait. A szedőgép- kezelőnek meg kellett tanulnia, hogy felismerjen bizonyos kétbetűs mássalhangzó- csoportokat, mint például a cs, vagy az ny, melyeket nem volt szabad elválasztania.

Az első sajtó igazolványom

Elemér és én havonta két vagy három napot Straubingban töltöttünk, hogy irányítsuk az oldalak elrendezését, és hogy elvégezzük a nyers nyomat korrektúráját. A nyomdai szedőgépkezelő ügyességének köszönhetően a nyelvi probléma nem volt olyan súlyos, mint amilyen lehetett volna, egy meglehetősen

ostoba nyomdai művezető működése ellenére sem, akit összes munkása szívből utált. Emlékszem, hogy a szedőnk egy alkalommal bizalmasan így fejezte ki magát:” *Herr XY ist ein Zwillingé ein Mench allein kann nicht so blöd sein*”, vagyis „XY úrban egy iker lakozik, mert az nem lehet, hogy egyetlen ember ennyire buta legyen.”

A kinyomtatott újságot a müncheni kiadóhivatalba postázták, melynek címe ugyanaz volt, mint saját egyszobás lakásunké. István nagyon pedáns ember volt. Pontos kimutatást vezetett az újság négy kontinensen létező minden megrendelőjéről és terjesztőjéről. Minden hónapban mi ketten címeztük és postáztuk a borítékokat, melyek vitték a nagyon várt *Új Magyar Utat* ausztráliai, európai, észak és dél-amerikai olvasóknak.

Később Frau Ferch-et, müncheni háziasszonyunkat is kifaggatták rólam biztonsági ellenőrzésem során. Azt mondta, hogy mindketten, István is meg én is illedelmes és jólnevelt emberek voltunk. A végén azonban hozzá tette, hogy kénytelen volt elbocsátani minket, mert a szobánkat irodává alakítottuk át, és olyan tömegű dossziéval és csomaggal árasztottuk el, hogy az alulírott (Frau Ferch) képtelen volt úgy kitakarítani a szobát, mint ahogy szokta.

Segíteni az újság szétküldésében nem volt annyira lelkesítő meg érdekes, mint Elemérnek segíteni az újság szerkesztésében, de megértettem, hogy épp olyan fontos volt. Része volt a munkámnak, melyet legjobban a jó német *Mädchen für alles* – (mindenes lány) kifejezéssel lehet meghatározni. Az *Új Magyar Úmál* való munkám során megelégedéssel töltött el az, hogy lehetőségem volt írni, és láthattam munkáimat nyomtatásban. Az évek folyamán volt alkalmam megírni és kiadni sok újságcikket, könyvismertetőt, híresszefoglalót, angol tartalmi leírásokat és különböző témákról szóló hosszabb tanulmányokat.

Egyik cikkemben- "John Smith kapitány látogatása Magyarországon (1601-1602) – Egy amerikai - magyar történelmi találkozó a kolonializmus éveiből"- megemlékeztem az újvilági Jamestown (az első állandó angol település) 1607-beli társ-megalapítójának legendás életéről.

Mielőtt az új világba hajózott volna, az angol származású Smith két évet töltött Magyarországon és Erdélyben. Magyarország akkor már közel száz éve török megszállás alatt volt. Nyugat- Európa, török veszélytől fenyegetve, elhatározta, hogy leszámol ezzel a kontinens szívében romboló pogány erővel. Sok hadsereget toboroztak a törökök ellen. A kalandvágyó John Smith csatlakozott az egyikhez, melyet a francia Mercoeur herceg vezetett, és részt vett számos ütközetben. A győzelmek legalább két fontos csatában, Felsőlendvánál meg Székesfehérvárott, nagymértékben Smith pirotechnikai fegyvereinek voltak köszönhetőek.

1602-ben Smith-et már kétszázötven ember kapitányaként Erdélybe küldték, hogy megerősítse Basta György osztrák hadvezér seregét, melynek elsődleges feladata volt, hogy felszámolja az ottani protestánsokat. A helyett azonban, hogy Bastához csatlakozott volna, Smith kapitány felajánlotta szolgálatait Báthori fejedelemnek, a kis Erdély hercegének, amely a világon elsőként biztosította a vallásszabadságot mindenki számára. Erdélyben Smith egymaga három törököt győzött le a csatában, amiért Báthori fejedelem nemesi címet adományozott neki, amit később az angol királyi udvar is elismert.

Évek múltán- már Amerikában - Smith kapitány megmentette az éhenhalástól Jamestown telepeseit, és Virginia gyarmat elnöke lett. A legenda szerint az egyik alkalommal életét egy gyönyörű indián hercegnő, Pocahontas mentette meg. Egyik angliai útja után Smith Új-Anglia tengernagyaként tért vissza Amerikába. Ő készítette el az első térképet Új-Angliáról, melyet a

zarándokok később használni tudtak, mikor elértek a Plymouth szirtekhez 1620-ban.

Egy másik cikkemben kortársak kivándorlásával foglalkoztam. Amiről úgyszintén nagy kedvvel írtam, az egy irodalmi vita volt, mely a Szabad Európa, BBC meg a budapesti rádióadók közt zajlott le. A téma Márai Sándornak egy Amerikában kiadott verse volt, melyet a Szabad Európa Rádió ismertetett magyarországi hallgatókkal is. Márai költeménye tulajdonképpen egy hontalan értelmiségi pesszimista kiáltványa volt, akinek kicsúszott a talaj a lábai alól.

Márainak a Budapesti Rádión keresztül Tamási Áron, Erdély híres írója válaszolt. A kommunisták szerették volna rávenni Tamásit, hogy a kormány szócsöve legyen. Tamási válasza azonban minden volt, csak nem kommunista propaganda. Inkább talán egy jobb jövőbe vetett remény kifejezése volt, és üzenet a magyar nép eljövendő szabadságba vetett hitéről.

Egy másik magyar író, Cs. Szabó László, aki Londonban élt, a BBC magyar adásán keresztül magyarul kommentálta mindkét üzenetet. Egyrészt bírálta Márai pesszimizmusát, ugyanakkor biztosította Tamási Áront arról, hogy a nyugaton élő szabad magyarok meg fogják őrizni az elnyomott nemzet szellemét.

Az 1950-es évek utolsó felében Bakó Elemér elindította a Magyar Levelezési Iskolát. Az iskola egy svájci alapítvány és a Magyar Szellemi Munkaközösség támogatásával jött létre az *Új Magyar Út* kiadásában, melynek célja az volt, hogy magyar nyelvet, irodalmat, történelmet és hasonló tárgyakat oktasson magyar anyanyelvű menekült gyermekeknek, kiegészítve ezzel a nevelést, melyet a külföldi iskolákban kapnak. Egy kis csoport fiatal tanár és egyetemi hallgatók, köztük én is, alkottuk a tanári kart. Néhány Magyarországról kölcsönzött tankönyvből

szerkesztettük össze a leckéket és házi feladatokat, melyeket sokszorosítva elküldtünk a tanulóknak

Nem sokkal azután, hogy a Magyar Levelezési Iskola meghirdettük az emigránsok újságjaiban több mint négyszáz visszajelzés érkezett a világ minden tájáról, Ausztriától Ausztráliáig, Dél-Amerikától Észak-Európáig, Kanadától Észak-Afrikáig, nem beszélve a németországi és olaszországi menekülttáborokról.

Egy Ontarióban élő kislány ezt írta: "Mint Kanadában született magyar szeretnék beiratkozni az iskolába, hogy tökéletesítsem magyar tudásomat". Egy nyolc hónapos gyermek édesanyja, aki éppen Londonból Kanadába készült emigrálni, arra kérte az iskola alapítóit, hogy magyar nyelvű oktatási anyagot biztosítson kisfiának, mire az iskolába fog járni.

Egy másik furcsa kérés egy Francia Idegenlégióstól jött, aki szabad idejét a magyar nyelv elsajátításának akarta szentelni. Egy Marokkóban élő volt magyar katonatiszt be akarta íratni az iskolába mind az öt gyermekét – Emesét, Csillát, Tündét, Ildikót és Józsefet – akik muzulmán iskolába jártak.

A nagysikerű indulás után a Magyar Levelezési Iskola alig tíz hónap múlva bezárta kapuit. Tanárai, egyik a másik után, mind elhagyták Németországot, és tengeren túlra költöztek. Az iskola megszűntetése nagy csalódást okozott a nemzetközi diákgárdának és szüleiknek is.

Mint "rendőrállamból" való menekült, nagyon tudatában voltam a szabadság értékének mind egyéni, mind társadalmi szempontból. Mély nyomot hagyott bennem a szabadság, melyet a nyugatnémetek élveztek a külföldi katonai megszállás idején.

Alig néhány ajtónyira laktam az Amerikai Katonai Kormány főhadiszállásától, éppen csak egy saroknyira egy német mozitól, ahol a legújabb filmeket láthattam, köztük sok amerikait

is. Egy különleges vígjáték, *Francis*, amely egy beszélő katonai öszvérről meg annak a gazdájáról szólt, örökre emlékezetes maradt számomra. Az egyszerű közkatonát Donald O'Connor játszotta. A filmben az öszvér meg a gazdája szamarat csinált a tábornokokból. Látva hogy az amerikaiak, pár évvel egy kemény háború után, meg tudják engedni maguknak, hogy volt ellenségeiknek olyan filmet mutassanak be, amelyben kigúnyolják az amerikai katonai vezetőséget, még jobban megerősített abban az elhatározásomban, hogy Amerikába vándoroljak.

Az 1948-as első menekültügyi törvény kétszázezer személynek tette lehetővé, hogy az Egyesült Államokban telepedjen le. Kihasználva ezt a lehetőséget Márta és az édesanyja készen álltak a kivándorlásra. A törvény néhány kitétele alapján, mivel ők még a háború befejezése előtt eljöttek Magyarországról, vízumot kaphattak. Az olyanoknak például, mint én, kik a háború után a kommunista rendszer elől menekültünk, meg kellett várnunk, hogy a törvényen változtassanak. A változás 1950 júniusában lépett életbe, amikor Truman elnök törvénybe iktatta a második menekültügyi törvényt, megnyitva számomra az ajtót.

Ahhoz, hogy valaki letelepedhessen Amerikában, szüksége volt egy támogatóra, aki hajlandó volt írásban adni, hogy a menekültnek lakást és munkát biztosít. Ha a menekültnek nem volt rokona vagy barátja Amerikában, egyházi szervezetek próbáltak összehozni támogatókat menekültekkel. Diákoknak, akik szerencsés esetben ösztöndíjat kaptak, a befogadó egyetem volt a támogatójuk. Ez történt Mártával is, aki ösztöndíjat kapott egy indianapolisi katolikus leányiskolától. Más ösztöndíjasokkal együtt a kivándorlás előtt Márta egy tájékoztató felkészítőn vett részt. Diák önkéntesek Amerika különböző egyetemeiről ismertették velük, milyen is a kampuszi élet az amerikai egyetemeken, mit várhatnak ők, és mit vár az egyetem tőlük.

Ezeknek a diákoknak egyike Marilyn Loeppert, az Illinois állambeli Evenston-ból, összebarátkozott Mártával, és később, amikor én folyamodtam vízumért, Marilyn (azaz édesapja) lett az én támogatóm. Mivel a Loeppert család a metodista egyházhoz tartozott, az én támogatásomat az Egyházak Világszövetsége intézte, mely tulajdonképpen egy protestáns ökumenikus szervezet volt. Hasonló szervezetek intézték a katolikus meg a zsidó kivándorlók szponzorálását is.

1950 áprilisában én is büszke tulajdonosává váltam egy nagyon várt garanciának. Ez levél formájában érkezett a tengeren túli segélyek metodista bizottságától, mely tudatta velem, hogy Marilyn Loeppert kisasszony felajánlott egy "janitor" (portási) állást, vagy más alkalmi munkát, vagy továbbtanulási lehetőséget. ("Elhelyezés a szponzornál, kereset a közösségben, szokásos munkabér szerint.") Abban az időben az angol szókincsem meglehetősen korlátozott volt, úgy hogy azt gondoltam, a „janitor” állás valami olyasmi, mint a kapus volt a szentesi iskolámban, aki ránk förmedt, ha rendetlenkedtünk: "Takarodjatok a pokolba, amíg szépen mondom!"

A garancia megérkezése elindította a több mint egy éves eljárást, mely megnyitotta számomra az utat Amerikába. Megszámlálhatatlan kérdőívet kellett kitöltenem; és a jövőbeli emigrálót ismételten kihallgatták egy Münchenben lévő korábbi német katonai barakkban, ahol az eljárást lefolytatták. Az orvosi vizsgálatok, melyeknek alá kellett vetni magunkat, főleg a tuberkulózis kiszűrésére szolgáltak. A röntgengép által kimutatott legkisebb folt a tüdön elég lett volna ahhoz, hogy az Amerikába vezető ajtó azonnal bevágódjon.

1951 májusának első felében több más Amerikába tartó bevándorlóval azon a vonaton voltam, mely Németország északi kikötője, Bremerhaven felé tartott. Ott egy katonai táborban

helyeztek el bennünket, amíg annak a hajónak a megérkezésére vártunk, amely New York-ba vitt bennünket.

MSTS *Harry Taylor Generális* hadihajó

Az MSTS (Military Sea Transport Service=katonai tengeri szállító szolgálat) "*Harry Taylor generális*" nevű hadihajóját a második világháború alatt építették abból a célból, hogy egyszerre több mint háromezer katonát szállítson az Egyesült Államokból távol-keleti kikötőkbe.

Az ötvenes évek elején a *Taylor* azt a feladatot kapta, hogy az emigrálókat Európából az Egyesült Államokba szállítsa. 1957-ben a *Taylor* olyan magyarok százait vitte Ausztráliába, akik arra kényszerültek, hogy hazájukat elhagyják, amikor a szovjet tankok leverték az 1956-os forradalmat. Egy fél század múlva - a már rég nyugdíjba ment hajót - úgy háromszáz kilométernyire az én házamtól, a Floridai Key West mellett a negyven – negyvenöt méter mély tengerbe süllyesztették, hogy mesterséges szirtként a tengeri élet védelmét szolgálja.

Tíz napos tengeri utunk alatt életünk a hajón enyhén szólva aszkétikus volt. Három-emeletes ágyakban aludtunk száz vagy még több emberrel együtt a hálóteremben. Nappal mindenkit föltereltek a nyitott fedélzetre, vagy a hatalmas termék egyikébe.

Mindezek mellett az étel rengeteg volt és kiváló, sokkal jobb, mint bárhol amit menekültként ettem.

A *Taylor* egy nagyszerű csapatszállító hajó volt, és örök hálával tartozom azért, hogy Amerikába vitt, de megfogadtam, hogy következő alkalommal csak akkor teszem a lábam hajóra, ha azon szmokingban kell asztalhoz ülni. Bár negyven évembe került, míg az Alaszka felé tartó "*Niuew Amsterdam luxushajó*" fedélzetén újra tengerre szálltam, de betartottam fogadalmamat.

Mint egyike a *Taylor Post* című hajóújság önkéntes szerkesztőinek egy nappal New York-ba való érkezésünk előtt írtam egy vezércikket "Egy új élet küszöbén" címmel, mely így kezdődött:

"Magunk mögött hagytuk menekültkénti mivoltunk utolsó szakaszát. Huszonnégy órán belül Amerika földjére lépünk, hogy elkezdjük életünk új fejezetét. Megszabadulunk attól, hogy másodrendű emberi lények legyünk, nemsokára a világ legerősebb, leggazdagabb államának leszünk állampolgárai. Az átélt megaláztatások emléke a lelkünkben tovább él, azt nem törlik az évek, de ha emelt fővel akarunk embertársaink szemébe nézni, felednünk kell azokat."

A következő napon, 1951. június elsején behajóztunk New York-ba.

6. fejezet

Amerikában

Akik nemrég még menekültek voltak, most már jövődöbeli amerikai állampolgárok. Ragyogóan forró nap sugarai fogadták az Egyesült Államokba érkezőket. A New York-i kikötő hőmérője több mint 100° Fahrenheit, azaz 37.8 Celsius-fokot mutatott. Ideérkezve az aránylag hidegebb éghajlatú Németországból, ezt a számunkra túlságosan is kánikulai meleget úgy értelmeztem, mint egy meleg fogadtatást.

Különböző, a támogatásunkat felvállaló vallási felekezetek képviselői vártak ránk, s még mielőtt partra szálltunk volna, kiosztották mindenkinek a célállomásra szóló vonatjegyeket – az én esetemben Chicagóba. Mindegyik emigrált jogos volt zsebpénzre is, melynek nagysága a támogató szervezettől függött. A katolikusok két dollárt, a zsidók húszat, míg a protestánsok, mint én, öt dollárt kaptunk.

Ahogy kiléptem a hajóról máris szükség volt a kapott öt dollárra. A kikötőben autóbuszra ültettek, majd átvittek a Hudson folyó másik partjára, a New Jersey-i vonatállomásra, ahonnan jó pár órával később vonat indult Chicagóba. Mivel délfelé járt az idő, egy vendéglő után néztem. Már nem emlékszem arra, hogy mit ettem, de amint Münchenben, a sörök fővárosában volt a szokás, az étellel sört is kértem. Arra emlékszem, hogy a sör egyáltalán nem ízlett, és azután hosszú ideig nem is ittam többé amerikai sört.

A következő nap kora délutánján, mikor Chicagóba értem, Loeppert úr, a támogatóm, Marilyn édesapja várt az állomáson. Az előkelő hatvan év körüli úriember emlékeztetett Truman elnökre, és én azt nagy buzgalommal meg is említettem neki. Csekély

huszonnégyszeres órával érkezésem után ez volt a „faux pas”, amit elkövettem Amerikában. Loeppert úr, a jómódú üzletember buzgó republikánus volt, akinek semmi szüksége nem volt egyetlen árva demokratára sem, különösképp Truman elnökre nem. Én pedig azt hittem, hogy bókolok neki.

Loeppert úr ellen elkövetett tapintatlanságomat olyan enciklopédikus felsorolásokkal tudtam enyhíteni, mint például az összes fürdőkádak vagy melyhűtők száma Amerikában. Ezeket az információkat persze még a salzburgi *Amerika Haus* könyvtárában meg Bremerhavenben, a hajóra várva, különböző folyóiratokból szedtem fel.

Loeppert úr és Marilyn lánya kedvesen fogadtak észak-chicagói szép, tágas házukban. A több mint két hetes vendégeskedésem alatt Marilyn többször elvitt magával, hogy bemutassa nekem Chicagót. Ő segített munkát és szállást keresni. Mert az úgynevezett garanciaokmány, amelynek segítségével megkaptam az emigráló vízumot, itt már nem ért semmit. Ahogy tudom, nem jelentett semmiféle előnyt másoknak sem. Felértékelhetetlenül fontos volt a vízum megszerzéséhez, de amint Amerikába értél, teljesen magadra maradtál.

Nem kellett sokáig keresgélnem, mert kaptam egy szobát a YMCA-nél, munkát pedig egy műanyaggyárban, ahol szórópisztollyal kellett lefesteni a mélyhűtők ajtajának vajtartó rekeszt összeállítás előtt. A munkával nem volt semmi bajom, nem volt az nehéz, de egyre nehezebben bírtam az életet a bérlakásban. Szerencsémre találtam új állást: mint sorszedőgépkezelő dolgozhattam egy még két emberből álló magyar nyomdavidálatnál. Németországban, ahol az *Új Magyar Útat* nyomtatták, láttam többféle sorszedőgépet, de valójában egyikkel sem dolgoztam.

Nagy szerencsémre néhány napi próbaüzemeltetés után sikerült megismernem a szerkezet titkait. Az irodaszereken, névjegykártyákon és más hasonló papírárúkon kívül a nyomdavállalat még szerkesztett egy kisebb terjedelmű magyar nyelvű hetilapot is. A magyar szót talán idézőjelbe kellene tenni, mert a kiadványok megírása, szerkesztése és kiadása a két idősebb, félig analfabéta munkatársam által, majdnem minden alkalommal a nyelv helytelen használatával a járt. Az egyik úr nappali munkája a gázórák leolvasása volt, de arra, hogy a kollégája mivel foglalkozott, már nem emlékszem. Tehát az én feladatam az volt, hogy átnézzem és kijavítsam a nyelvtani hibákat, és hogy nagyjából a folyóiratot nyomtatásra alkalmassá tegyem. A „főszerkesztő” urak persze minden javítást, ékezetet, szerkesztést stb. nyomban visszaváltoztattak úgy, ahogy ők látták jónak.

A folyóirat nagyrészt a washingtoni magyar konzulátus hivatalos híreivel volt tele. Nem volt más, mint égbekiáltó kommunista propaganda, megénekelve a Szovjetunió meg a magyar kormány dicsőséges eredményeit. Nem kell mondjam, mennyire hőbörögtem emiatt, és alkalom- adtán megengedtem magamnak egy pár csínytevést.

Az egyik kedvező alkalmat a *Vörös Sarok* nevű kollektív gazdaság adta. Egy kis betűszedési eljárással a *Sarok* a sor végére került, majd szótagoltam a szót úgy, hogy a *sarok* szó első fele, a *sa* maradt a sor végén (elválasztás), az új sorba ment át a szó vége, a *rok*. Mivel tudtam, hogy a főszerkesztő urak nem sokat tudnak a szóelválasztási szabályokról - ezért nem is figyelnek különösebben oda – az olvasók nagy derülésére *Sarokból Sza-rok* lett. A *Vörös Szarok* Kollektív Gazdaság és más hasonló, stratégiailag becsúsztatott nyelvtani hibák, ha nem is tették a lapot népszerűbbé, legalább bázsalgásra készítetett egy jó pár olvasót.

Az angol nyelv használata, melyet akkor még szerényen böngésztem, engem tett néha mások derülésének tárgyává. A

YMCA-nél minden szerda este bridzseltünk. Partnereim, bentlakó kedves kis hölgyikék, nem nagyon értettek a kártyajátékokhoz. Az egyik alkalommal, amikor vesztettem, kijöhettek a sodromból, mert a partneremre förmedtem, hogyha a kezében volt, miért nem játszott a ász (Why didn't you play the Ace?). Miután az asztal mellett majd hogy szét nem esett a társaság a nevetéstől, valaki megmagyarázta nekem, hogy én a partnerhölgyemet arra biztattam, hogy a fenekét tegye föl az asztalra. Egy másik alkalommal valakinek olyasmit magyaráztam, hogy Beethoven a híres Holdfény szonátát (*Moonlight Sonata*) jó pálinkásan komponálta. A *Moonshine* Amerikában egy nagy alkoholtartalmú, illegálisan készített pálinkaféleség.

Épp mikor kezdem beilleszkedni chicagói környezetembe, levelet kaptam Bakó Elemértől. Babival, a feleségével és újszülött gyerekükkel Washingtonba érkeztek, és az *Új Magyar Út* átköltözött velük együtt Amerikába. Habár a nyomtatás még mindig Németországban történt, a szerkesztés Elemérrel együtt ájtott Amerikába. Elemérnek szüksége volt segítségre, ezért fordult hozzám. Így 1951 októberében Washingtonba költöztem. Munkát is kaptam, mint postatisztviselő az Állami Vállalkozási Irodánál, meg albérletet, közel a Bakó lakásához. Ugyanekkor elkezdtem a George Washington Egyetem kurzusainak esti látogatását is.

Egyik este, amint az egyetem felé sétáltam a Pennsylvania sugárúton, a Blair House-nál (a külföldi előkelőségek szálláshelye) egy gyülekező kis csoport mellett mentem el. Az Angol Királyság hercegnője, Elizabeth és férje, Philip herceg volt látogatóban az Egyesült Államokban, és készültek átmenni vacsorára a közeli Fehér Házba. Megálltam én is, és vártam, amíg beülnek a Limuzinba. A Blair House második emeletének egyik ablakánál az átlátszó függönyök mögött egy nő, cigarettával a kezében, öltözködött. A másnapi újságokból tudtam meg, hogy az a nő a jövendőbeli angol királynő volt.

Washingtonbeli tartózkodásom nem volt hosszú életű. A Koreában zajló kegyetlen háború miatt 1952 februárjában engem is behívtak katonának. A két éves katonáskodásra felszólító okmány nem hozott nagy örömet nekem, de semmit nem tehettem ellene. A besorolásom Washingtonhoz közel, a marylandi Fort Meade-nél történt, ahol mindenféle próbatételre és orvosi vizsgán mentem át azért, hogy pontosan megállapítsák katonai szolgálatra való alkalmasságomat. A vizsgálatok eredményeként a hadsereg úgy döntött, hogy én tüzérnek való vagyok, és egy újoncokkal jól megpakolt repülőgép rögtön el is szállított minket Oklahomába, egy tizenhat hetes kiképzésre Fort Sill-be.

A kiképzés, mely elképzelésem szerint ugyanolyan a világ minden hadseregében, lényegében abból állt, hogy egy szadista őrmester a nap minden órájában keményen azon munkálkodott, hogy az egyéniséget minél előbb megtörje, és vakon engedelmeskedő harci géppé változtassa. Nehezen viseltem, mivel idősebb voltam a többi újoncoknál, s hozzáadva ehhez az őrmester és köztem fennálló szimpátia minden hiányát, nem tudok felidézni olyan percet, amire jókedvvel visszaemlékeznék. Különösen a tüzérségi kiképző első nyolc hete volt a legpokolibb.

A felkészítő utolsó nyolc hetében tüzérségi felderítőként gyakoroltattak. Bizony jól fogott még az a kevés tudás is, amire visszaemlékeztem a szentesi gimnáziumban tanult trigonometriából. Olyannyira felhasználtam, hogy oktató káplárunk, aki civil életében tehergépkocsivezető volt, és lényegesen keveset tudott arról, amire minket kellett megtanítania, felvett asszisztensének.

A hadsereg ragaszkodása az ósdi angol mértékegységekhez tovább komplikálta a tüzérségi felderítés tanítását és tanulását is. Minden tüzérségi felderítőnek tudnia kellett, hogyan kell kiszámítani a célzáshoz szükséges három fontosabb adatot: célíg való távolság, annak tengerszint fölötti magassága és térképezési

koordinátái. A katonaságnál a célig való távolságot yardban, a cél magasságát lábokban, és a térképi koordinátákat pedig méterekben számolták. Ahhoz, hogy ezt mind ki tudjuk számítani, az adatokkal rengeteg táblázatot kellett összehasonlítanunk.

Manapság ezeket a bonyolult felméréseket számítógépek végzik, de mindezek mellett az angol mértékegységek használata már többször katasztrofális eredményeket produkált. Például nem is olyan rég egy Mars felé kilőtt űrhajó, az angol és méteres számítási rendszerek bonyodalma miatt, odaveszett.

Ugyanabban az évben, egy májusi szombat délután történt emlékezetes találkozásom-életem első tornádójával. Nem tudván, hogy tulajdonképpen miről is van szó, felmásztam barakkunk tetejére, hogy jobban lássam a közeledő vihart. Barakkunkkal szemben volt egy fából épült régi lóistálló, melyet fegyverraktárrá alakítottak át. Rémületemben megdermedve néztem, amint a forgószelel a levegőbe libbentette az istállót tele mozsárágyúkkal, és más nehéz fegyverekkel, majd a földhöz vágta, ami még megmaradt belőle, nem messze tőlem. Akkor tényleg közel voltam a halálhoz.

Miután több hónap alatt kiképeztek tüzérségi felderítőnek azt hittem, hogy hamarosan elküldenek Koreába. Szerencsémre valahogy a hadsereg felfedezte, hogy tudok magyarul. Így sok más, idegen nyelvet beszélő társammal együtt, engem is elküldtek az észak-karolinai Katonai Hírszerzések Fort Bregg-i táborába, mely azután több mint másfél évig otthonom volt. Ez az idegenlégió amerikai változata volt, és körül voltam véve magyar, orosz, ukrán, lengyel és más nemzetiségűekkel, sőt még kelet-ázsiaiak is voltak a táborban. A tisztek többségben *"nisei"* – másadgenerációs japán leszármazottak voltak.

Minket fordítóként alkalmaztak, és háborús foglyok kikérdezésére oktattak. A „top secret” telepen néha azzal

szórakoztunk, hogy szavaztunk: ki kit szeretne fogolyként kikérdezni. Mivel Marlyn Monroe abban az időben karrierje csúcán volt, nagy szavazatelőnnyel az első helyre került. A katonai hírszerzések programja szerint mindenikünk valamiféle aktivitásba volt bevonva. Az én feladatom az volt, hogy magyarból angolra fordítsak egy katonai folyóátkelési kézikönyvet.

Az osztagparancsnokunk egy idősebb ezredes volt, aki katonai szolgálatának nagy részét, mint Potter ezredes a MASH-ben, huszártisztként töltötte. Barátságos, kedves ember volt, közel állt a nyugdíjazáshoz. Felette, a táborparancsnokunk minden volt, csak barátságos vagy gyors felfogású nem. Azt tartotta, hogy a különböző nemzetiségek sajátos készségekkel rendelkeznek, és a legjobb, ha őket tipikus szakképzettségek felé irányítják. Például kitalálta, hogy a görögök jó vendéglősök, tehát jók a konyhamunkára. A franciák a gépészet terén tehetségesek, ezért mindegyiket az autópark karbantartására tartotta alkalmasnak, és erre a munkára ítélte azt a francia társunkat is, aki besorolás előtt főszakács-segéd volt a New York-i Waldorf Astoriában.

1953 januárjában a szokásos téli *Hóvihar Hadműveletek* alkalmával egységünket beosztották a 82-es Légi Hadosztály Hírszerzési Osztágához, melynek fő hadiszállása New York állam északi részén, közel a kanadai határhoz, Camp Drum-ban volt. Öt napig kanyarogtunk észak felé Jeep- karavánunkkal, míg odaértünk. Camp Drum-ban hideg éghajlati uniformist és fűthető sátrakat osztottak ki nekünk. Amint felhúztuk sátrainkat két katona jött, hogy bekösse a telefonvonalat. Sátori telefonunk nagyon jól fogott, rendelhattunk friss élelmiszert meg sört az általában pocsék tábori koszt mellé. Ekkor már eléggé kezdtem megszeretni az amerikai sört is.

A megszokottnál enyhébb tél miatt a katonaság felmérése szerint a *Hóvihar Hadművelet* sikertelen volt. A hó hiányát ott Camp Drum környékén úgy pótolta a hadsereg, hogy az

ejtőernyősöket – akiknek tulajdonképpen a hóba kellett volna kiugrálniuk – elszállították hóborított tájakra gyakorolni. A mi kis hírszerző egységünknek ezalatt- magunkra maradva kényelmes sarkvidéki sátrainkban - kellemesen vakációban volt része.

Nem sokkal Fort Bragg-be való visszatérésünk után Sztálin halálának híre bolygatta fel egységünket. A halálhír általában nem örvendezteti meg az embereket, de a mi kis csoportunk, elmenekülve a szovjet diktátor birodalmából, bizony örvendezett a világ egyik legvérszomjasabb zsarnokának halálán - aki áldozatainak számában túltett lélektársán - Adolf Hitleren is.

Valamikor akkor helyeztek át engem a hírszerzőosztályról a pszichológiai hadosztályra, ugyanott Fort Bragg-en. Érdekes felkészítő volt, ahol arra tanítottak, hogyan lehet propagandát szervezni különféle közvetítőeszközökkel. Volt köztünk egy pár artista táalentum, akik röpcédulákat terveztek, hogy rávegyék az ellenséges katonákat, hogy megadják magukat. Az egyik ilyen röpcédula- gyakorlat alkalmával rám került a sor, hogy bekössenek egy kisebb repülőgép utasülésébe, hogy röpcédulákat dobáljak ki valahol Észak- Karolinában. Azt soha nem tudtam meg, hogyan reagált az ellenség a röpcéduláimra, de engem először és utoljára életemben elkapott egy heveny légibetegség. A tetejében, miután leszálltunk, még oda is állítottak, hogy eltakarítsam a szennyet, amit a repülőgépen kiokádtam.

Mindenesetre az életem jobb volt Fort Bragg-ben, mert volt alkalmam jó zenét hallgatni. A nappaliban, mely olyasmi volt, mint a tábori klub, volt egy elég jó lemezjátszó és egy komoly klasszikus hanglemezgyűjtemény. Mindez Leroy Andersonnak, a Kék tangó és más zeneművek szerzőjének volt köszönhető, aki nem sokkal előttünk, mint Anderson őrnagy szolgált a mi egységünknel, és gondja volt arra, hogy a szórakozásokra szánt

összegek egy részét klasszikus zenére költsek. Egy francia származású katonakollégám megosztotta velem a klasszikus zene iránti szeretetét. Az élet bonyodalmas útján Catherine akkor az ő jegyese volt, később felesége és három lányuk anyja lett, egy negyed századdal később pedig az én második feleségem.

A bridzsezés volt a másik kedvelt szórakozásom. Egyik kedvenc partnerem egy magas fekete amerikai volt, komoly szakaszvezető, aki pár évvel volt idősebb nálam, tökéletesen beszélt oroszul, és nagyon jól bridzsezett. Az első közelebbi találkozásom fekete emberrel ott jött össze a hadseregnél néhány évvel azután, hogy Truman elnök törölte a hadseregben azelőtt létező faji szegregációt. A színkülönbségen kívül én soha nem láttam semmi különbséget a fehér meg a fekete amerikai között.

A katonáskodás segített nekem az angol nyelv komolyabb elsajátításában is. A szóbőségem gyarapodott, habár nem tudnám megmondani pontosan, milyen volt minőségileg. Alkalom adódott, hogy beiratkozhasak a wisconsini egyetem levelezői kurzusára, ahol Amerika történelméből vizsgáztam. Nemrég ráakadtam néhány ötvenöt évvel ezelőtt írott dolgozatomra, és meglepődéssel vettem észre, hogy azok, egy +90-es kivételével, mint 100-zal voltak jelölve. Az egyik dolgozaton ez a megjegyzés állt: "Tudom, hogy munkád miatt kevés idő marad a tanulásra, de eredményeid így is jobbak, mint sok másnak, akiknek más dolguk nem lenne. Válaszaid tisztán és tudományosan vannak megfogalmazva".

1954 januárjában amerikai állampolgár lettem. A katonaságnak köszönhetem, hogy a bejöveteletől az állampolgárság megszerzéséig szükséges általános öt év várakozási időt nekem lecsökkentették két és fél évre. A következő hónapban, miután pontosan két évet töltöttem a katonaságnál, leszereltem, mint tizedes, és mint minden leszerelő katona, aki nem követett el valami rendkívüli disznóságot, én is kaptam egy Jó Magaviselet Érmét.

Visszatértem Washingtonba, ahol Bakó Elemér és Babi bérbe adták nekem egyik szobájukat. Már egy jó pár éve voltunk közeli barátok, s most már majdnem családtagnak számítottam. Az elkövetkező több mint egy fél századon át pedig testvéri viszony alakult ki köztem és Elemér közt. Újdonsült bevándoroltként, családja eltartása érdekében, Elemér szobapincérként dolgozott Washington egyik legnagyobb hoteljében. Emellett a pincér-professzor Elemér, ellopva pihenési és alvási idejéből, vitte tovább az *Új Magyar Út*at, ugyanakkor próbálta megszervezni Kossuth Lajos amerikai látogatásának századik évfordulóját.

Kossuth Lajos, a 19. századbeli államférfi vezetője volt a Habsburg császárság ellen vívott 1848-49-es magyar forradalomnak. Hogy vérbe fojtsa a magyar lázadást, Ferenc József osztrák császár segítséget kért az orosz cártól. Kétszázezer orosz (muszka) katona segítségével Kossuth csapatait leverték, őt pedig száműzésre ítélték. Egy alkalommal ellátogatott Amerikába, ahol hősi fogadtatásban részesült. Lafayette márki után ő volt az első idegen, aki a kongresszus előtt megjelent, és beszédet mondott. Bakó Elemér volt a kongresszusi beszéd száz éves évfordulójának alapszervezője. Ezzel kapcsolatosan több újságcikket jelentetett meg az *Új Magyar Út*ban, és mindenképp hozzájárult az ünnepség megszervezéséhez.

A folyóirat megjelentetése már magában emberfeletti erőfeszítést igényelt még akkor is, ha a kiadvány mindhárom eredeti alapítója már ott tartózkodott az Egyesült Államokban. A főszerkesztő, Wass Albert, Floridában telepedett le. Soos Géza tanárként dolgozott egy presbiteri főiskolán, az észak-karolinai Montreat Kollégiumban. Összeköttetéseivel, különösen az amerikai meg a svájci befektetők segítségével sikerült annyi adományt összegyűjtenie, hogy minimálisan, de fenn lehetett tartani az *Új Magyar Út*at.

Sorscsapás volt, hogy 1953-ban Soos Géza meghalt autóbalesetben, hátrahagyva özvegyét és öt kiskorú gyereket. A Presbiter templom meg a Montreat Kollégium segítségével, Soos Gézáné felnevelte és taníttatta öt gyerekét, és később mindannyian az általuk tanult szakmát legmagasabb fokon elsajátították. Az idősebbik a Princeton Egyetem tanára lett, a fiatalabb pedig diplomata a Fehér Háznál.

Sajnos az *Új Magyar Út* további fennmaradása bizonytalanná vált, már senki nem akadt, aki pótolni tudta volna Soos Géza jótékony célokra való pénzgyűjtési tehetségét. Három évvel Géza halála után a szerkesztők megélhetési nehézségei miatt az *Új Magyar Út* kiadása megszűnt. Bakó Elemér a Washington DC kongresszus könyvtárosa lett. Szabad idejében tovább foglalkozott nyelvészeti kutatásaival, különösen az érdekelte őt, hogy hogyan változott két vagy három generáció alatt a különböző magyar területekről bevándoroltak beszéde egy olyan angolul beszélő országban, mint Amerika. Hétvégeken és szabadságai alatt különböző magyar közösségeket keresett fel az ország minden részén, hogy szalagra vegye a kiejtett magyar szót, mielőtt kihalna.

A hadseregből való leszerelésem után újra munka után kellett néznem. Feliratkoztam a CIA-ra, ahol megmondták, hogy nem vagyok még elég régi amerikai állampolgár ahhoz, hogy felvehessenek. Ugyanakkor elmentem az Egyesült Államok foglalkoztatási vállalatához is, jelöltetni magam bármilyen munkára.

Mint veterán katona, jogos voltam elfoglalni katonaság előtti munkámat, és így kaptam vissza a postatisztviselői munkát az Állami Vállalkozási Irodánál. Nemsokára az Úr felvitte dolgomat, és a levélosztályról felkerültem a szerkesztői irodába, ahol a különböző szervezetek folyóiratait nyomtatták. Ott nyelvtani

korrigálással, adatkereséssel meg az elhalálozott tagok gyászjelentéseinek a megfogalmazásával foglalkoztam. Általában véve nem volt nehéz ez a munka, de nem tudtam elképzelni, hogy ez legyen pályafutásom utolsó állomása.

1954 kora tavaszán valaki telefonált az Egyesült Államok munkahivatalából, és megkérdezte, hogy nem volna-e kedvem az Amerika Hangjának dolgozni. Ajjaj, dehogynem...

Megtudtam, hogy az Amerika Hangja (AH) New York-ból Washingtonba költözött, és az alkalmazottak közül többen inkább nyugdíjba mentek, mint hogy elköltözzenek. Rögtön nekiálltam kitölteni a hosszú alkalmazási űrlapot meg a biztonsági kérdésekkel kapcsolatos nyomtatványt. Két vagy három évvel azelőtt a hadsereg készített rólam egy biztonsági igazolványt, és én azt hittem, hogy az Amerika Hangja majd elfogadja azt, esetleg korszerűsíti újabb felmérésekkel. Fogalmam sem volt, hogy a hadsereg meg a civil adatbiztonság emberei nem nagyon bíztak egymásban, ezért az én Magyarországon, Ausztriában és Németországban töltött éveim újra biztonsági felmérések fókuszába kerültek. Majdnem egy év elteltével végül megkaptam a Top Secret-re alkalmas biztonsági engedélyt. Nem hiszem, hogy bármilyen titoktörvényt megszegnék azzal a kijelentéssel, hogy több mint harminc évig tartó munkám alatt az Amerika Hangjánál alig láttam egy tucatnyi titkos okmányt, de egyet sem a Top Secret bélyegzővel.

És amint vártam és vártam az AH biztonsági engedélyére, meghallottam, hogy a kaliforniai Monterrey – Katonai Akadémia magyar nyelvoktatót keres. Jelentkeztem, és rögtön alkalmaztak. Ugyanakkor az AH is bejelentette, hogy elfoglalhatom ottani állásomat, így választanom kellett Washington és Monterrey között. Nem sokat teketóriáztam. Újságírói próbálkozásaimat már tizenhárom vagy tizennégy éves koromban elkezdtem, és különben is érdeklődésem inkább hajlott a rádiózás, mint a tanítás felé.

Egyébként nem hiszem, hogy valaha is jó tanító vált volna belőlem, temperamentumom miatt. Így 1955 februárjában elkezdtem dolgozni az Amerika Hangjánál.

7. fejezet

Amerika Hangja

A Voice of America (Amerika Hangja) magyar nyelvészlegét az emberek változatos csoportjaiból hozták létre. Mint legfiatalabb tagja a stábnak, aki, lehet mondani semmiféle politikai háttérrel nem rendelkeztem, én képviseltem a „friss vért”, ellentétben néhány idősebb újságíróval és ügyvéddel, akik még Hitler elől menekültek. Sokkal közelebb éreztem magamhoz azokat a kollégákat, akik kiemelkedő szereplői voltak a németellenes magyarországi ellenállási mozgalomnak és azoknak a háború utáni erőfeszítéseknek, melyeknek célja volt, hogy egy valódi demokratikus politikai rendszert hozzanak létre, és akiket csak 1947-ben kényszerített száműzetésbe a megszálló Vörös Hadsereg által hatalomba helyezett kommunista rezsim.

Nyolc évvel az események után is még tisztán emlékeztem olyan újsághírekre, melyek annak idején Szegedy-Maszák Aladárról, az utolsó nem-kommunista washingtoni magyar nagykövetről, Saláta Kálmánról és Lénárt Ivánról, a szabadon választott magyar parlament tagjairól szóltak, valamint Högye Mihályról és Szabó Tamásról, akik a párizsi meg a londoni magyar nagykövetségek diplomatai voltak. Rendkívüli megtiszteltetésnek tartottam, hogy kollégájaként válhattam ezeknek az embereknek. Szegedy-Maszák most az osztály főszerkesztője volt, Saláta pedig a rádió magyar adásának igazgatója, akinek az állását később történetesen én örököltem. Tőlük tanultam, hogyan kell a rádió számára írni, és annak fortélyait, hogy hogyan kell a műsort az értebe juttatni.

Az Amerika Hangjánál dolgozó munkatársaimmal kapcsolatosan meg kell említenem egy sajátos egyéniséget, sajátos a szó legnemesebb értelmében. Dobozy Arthur magyar

katonatisztként szolgált az első világháborúban. Röviddel a háború után kivándorolt Amerikába, ahol hosszú évekig az akkor jól ismert hajózási vállalatnál, a hamburgi Amerika-Line-nál volt alkalmazásban. Talán ebből fakadt, hogy az Amerika Hangja munkatársai őt admirálisnak becézték. A második világháború után „Dobozy admirális” szervezte meg az Egyesített Magyar Segélyek Alapítványt, melyen keresztül számos európai menekültnek segített a túlélésben és esetenként Amerikába jutásában. Arthur bácsi, ahogy még neveztük, valóban sokunk nagybácsija volt, aki mindig készen állt egy-egy jó tanácsra, vagy egy néhány dolláros gyorskölcsönre, ha éppen szükséges volt.

Dobozy Arthur kollégámról még azt is meg kell jegyeznem, hogy eltérően több idősebb munkatársunktól, akiket többé-kevésbé könyörületből alkalmaztak, akik sohasem tanultak bele az írásba és a rádiózásba, és a munkacsoport terhére váltak, „Dobozy admirális” akkori hatvanas évei ellenére sem sajnálta a fáradságot, hogy megtanulja az elvárt szakmai jártasságot, és ezáltal sikeres rádióbemondó és megbecsült kolléga lehessen.

Kezdetben munkám a napi hírek magyarra való fordítása volt, melyek az örökké kattogó távirógépeken érkeztek az Amerika Hangja hírszobájába. Naponta kétszer ketten vagy hárman leültünk a közeli stúdióban, és közvetítettük a híreket, politikai hírmagyarázatokkal, színes történetekkel és más riportokkal egyetemben. A hírek bemondása mindig élőben történt, míg a program többi része szalagra volt rögzítve.

A felvevő szalag vágása volt az első olyan szakképzettség, melyet meg kellett tanulnom. Manapság mindez a számítógépen egy pár egérkattintással történik. A mi időnkben mindössze három egyszerű eszközzel dolgoztunk: jelölő ceruzával, éles borotvapengével és fehér ragasztó-szalaggal. Például ha el akartunk távolítani egy fölöslegesen ismételt szót, a szalagon meg

kellett jelölni a szó elejét és végét, egy átlós vágást ejteni a pengével mindkét jelnél, eltávolítani a szalagdarabot a rajta lévő szóval, majd összeragasztani a két véget. Nem volt ez komplikált művelet, csak arra kellett vigyázni, hogy ne vágjunk le túl sokat a szalagból - vagy az ujjunkból.

Nagyon szerettem a munkámat, és úgy éreztem nem tudom elég gyorsan megtanulni a közvetítés művészetét. Három vagy négy hónappal munkám elkezdése után az Ohio állambeli Lorainba küldtek, mely első volt későbbi megszámlálhatatlan külső riporteri megbízatásaim közül.

Első bemondói munkám Lorain, Ohio-ban

Egy amerikai magyar nőt tüntettek ki halála után, aki a második világháború alatt rekordmennyiségű háborús kötvényt adott el. Maga az esemény nem lett volna annyira jelentős, hogy az Amerika Hangja közvetítse, de a kitüntetést személyesen Eisenhower elnök kedvelt kormánytagja, George Humphrey pénzügyminiszter felesége adta át.

Felültem egy késő esti vonatra, hogy Lorainbe utazzam, ahol a helybeli rádióállomástól kaptam volna egy technikust, hogy felvegyük a beszédeket és az én interjúimat, melyeket helybeli méltóságokkal szándékoztam készíteni. Az egyedüli probléma az

volt, hogy valaki Washingtonban elfelejtette tudatni ezt a helyi rádióállomással. Minthogy ez történetesen vasárnap délután volt, semmiféle technikus nem állt rendelkezésre, de megtaláltam a rádió igazgatóját, aki ideadta nekem a helyi hotel lobbyjából nyíló kis stúdió kulcsát, és felhatalmazott, hogy használjam a beépített felszerelést. Miután rájöttem, hogyan kell működtetni a magnetofont, kiszemeltem az ünnepélyen három-négy hírességet, és bevittem őket interjúra a stúdióba. Olyan volt az egész, mint egy rémálom, de jó lecke volt arra nézve, hogy hogyan készüljek fel jövőbeli riporteri megbízatásaimra.

Az Amerika Hangja magyar részlegénél eltöltött egy-két év után már mestere voltam a rádiózás fortélyainak. A tranzisztor feltalálása fokozatosan csökkentette a terjedelmes és súlyos hordozható felvevő készülék méretét, mely a két utazóbőröndnyiről könnyebben kezelhető méretre csökkent, míg végül alig volt nagyobb, mint egy cigarettásdoboz. 1957-ben a Virginia állambeli Jamestownba mentem, hogy tudósítsak az Újvilág első angol településének 350. évfordulójáról. A magnetofonom akkor már csak kenyérdoboznyi méretű volt, éles sarkokkal és hordozásra alkalmas vállpántokkal. Miközben megpróbáltam átjutni a nagy tömegen, hogy bejuthassak a Jamestown-i kápolnába, a szűk ajtó között beleakadtam az elnökhelyettes feleségébe úgy, hogy a vállamról lelógó magnetofon sarka benyomult a bordái közé. Szerencsére Mrs. Nixon egy mosollyal kegyesen elfogadta bocsánatkérésemet.

Az 1956-os magyarországi forradalom és annak következményei előbb lelkesítőek, de utána lehangolóak voltak számunkra az Amerika Hangja magyar részlegénél. Az október huszonharmadikához vezető hetekben hűsége sen tudósítottunk a magyarországi erjedésről, ahogy az a diákok és írók szabadon hangoztatott követeléseiben megnyilvánult. Minthogy nem volt az

Amerika Hangjának közvetítője Budapesten, információinkat a magyar rádióadásokból, a kereskedelmi adók híradásaiból és az amerikai követség jelentéseiből szedtük össze.

Ennél sokkal könnyebb volt riportot készíteni a magyarországi események amerikai visszhangjáról, úgy a kormány, mint az átlag amerikaiak véleményéről. Minthogy a szuezi háború is ugyanabban az időben zajlott, ami ráadásul egybeesett az Egyesült Államok elnökválasztási kampányával, az állami tisztviselők nem mindig gondoltak arra, hogy helyi fogyasztóknak szánt kijelentéseik nemzetközi hallgatósághoz is eljutnak. Emlékszem, hogy évekkel korábban, jóval azelőtt hogy Magyarországot elhagytam, minden alkalommal, amikor az Amerika Hangjában XY szenátort hallottam nyilatkozni, amint kijelentette, hogy „felszabadítunk benneteket”, minden szavát elhittem.

1956-ban, a magyarországi forradalom kirobbanásához vezető hónapokban, a forradalom ideje alatt és annak tragikus következményei idején az Amerika Hangja magyar adásánál dolgozó kollégáim és én nagyon ügyeltünk arra, hogy pontosan közvetítsük a híreket, hogy azok a hallgatókban véletlenül se keltsenek reményt az Egyesült Államok támogatásáról vagy beavatkozásáról. Ugyanakkor, talán nem is kell említenem, hogy mint az Egyesült Államok kormányának a hivatalos rádióadója, be kellett számolnunk az elnök, a külügyminiszter, és a kongresszus tagjainak állásfoglalásáról. 1956 októbere előtt nem egyszer közvetítettem és fordítottam Eisenhower elnök meg Dulles külügyminiszter beszédeit és kijelentéseit, melyekben azt ígérték, hogy, "ha sikerül felszabadítani magatokat, mi veletek leszünk". Akkori ifjúságom naivitásával én hittem is nekik. Most már nyugodtan kijelenthetem, hogy 1956 novembere után, amikor a szovjet tankok eltaposták a magyar forradalmat, és a nyugat mindössze enyhe megbélyegzéssel és mintegy kétszázezer menekült

befogadásával reagált, generációm elvesztette politikai ártatlanságát.

A magyar egyetemisták demonstrációinak híre hamar eljutott az amerikai egyetemi városokba, ahol azonnal szimpátia-tüntetéseket tartottak. Ezek egyike a George Washington Egyetem diákjai szervezésében a nagy Washington téren zajlott le, néhány háztömbnyire a Fehér Háztól. Ez volt az első a sok hasonló esemény közül, amelyekről közvetítettem. Novemberben hosszú időt töltöttem New York-ban, hogy az Egyesült Nemzetek gyűléseiről közvetítsem az üres szónoklatokat és kéztördelést, ahogyan a Nagy Gyűlés és a Biztonsági Tanács tárgyalta a „magyar eseményeket”.

November vége felé jelen voltam és közvetítettem azt az eseményt, amikor a magyar menekülteknek egy repülőgépnyi első csoportja megérkezett a New Jersey-i katonai repülőtérre. 1957 első napjának hajnalán pedig a New York-i kikötőbe mentem, hogy interjút készítsek az első beérkező magyar menekültekkel, akik egy olyan személyszállító hadihajóval érkeztek Amerikába, mint amilyennel én is érkeztem 1951-ben.

1957 júniusában kaptam egy elismerő levelet Robert E. Buttontól, az Amerika Hangja igazgatójától, ezzel a szöveggel: „A közép európai és közel keleti események gyorsan változó helyzete, és az ezen eseményekből eredő rendkívül kényes politikai és műsorszerkesztési problémák nagy fizikai és szellemi terhet helyeztek önre. Ebben a kielezett helyzetben ön mégis szakadatlanul és fáradhatatlanul dolgozott. Az események hatalmas nyomása, a fáradtság és a túlterheltség ellenére Ön az amerikai kormányszolgálat legszebb hagyományainak megfelelően a mostoha viszonyok között is lelkesítője maradt társainak és kollégáinak, mint az odaadó elkötelezettség példaképe.

Egy fél évszázaddal később a Magyar Kormány a *Szabadság Hőse* kitüntetés adományozására javaslatokat kért az

anyaországi meg az idegenben élő magyaroktól olyan személyekre, akik munkájukkal vagy más módon támogatták az 56-os forradalom ügyét.

A Szabadság Hőse Kitüntetés – Magyarország Elnökétől

A houstoni Cserei Gábor, volt romániai kereskedelmi tengerésztiszt, aki az erdélyi Kibédén nőtt fel, ahonnan az én családom is származik, az én nevemet küldte be a következő indokolással:

"1956-ban – hét éves voltam, de jól emlékszem amint szüleim egy telepes rádió köré gyűlve, szorongva hallgatták az „Amerika Hangját” - magyarul. Millió sokan ” Amerika Hangjától” tudtuk meg, hogy mi is történt azon az őszön, Magyarországon, és később félelemmel követtük „Amerika Hangjával” százezrek szétszóródását a nagyvilágban. Amerika Hangjának egyenletes, kissé szomorkás magyar hangját hallgattuk akkor nap-nap után, majd ifjúságom későbbi éveiben. Aztán amikor negyvenet még hozzáadtak a hét éves gyerek korához, szerencsém volt találkozni az Amerika Hangjának egykori bemozdójával. Az angol kifejezés, hogy „nagyobb, mint maga az élet” tisztán megilleti a hang mögötti embert - Dósa Lászlót. Ha esetleg a magyar kormánynak (talán ez az amerikai kormányra is érvényes) mindedig nem volt alkalma elismerését kifejezni, Dósa László elérhető ezen a címen...”

A megtiszteltetésben részesültek között volt az Egyesült Nemzetek Titkára Ban Ki-Moon is, aki tizenkét éves korában a demokráciára vágyó magyarokról beszédet tartott dél- koreai iskolájában.

Az 1956-os év magánéletemben is fordulópontot jelentett. Az év márciusában feleségül vettem az Amerika Hangjánál alkalmazott egyik munkatársamat. Házasságunk majdnem húsz évig tartott; egy fiúgyermekünk lett, aki 1957-ben született.

Ugyanebben az évben indítottam el Édesanyám kihozatalát Magyarországról. Amióta elváltunk egymástól, 1948 óta rengeteg megpróbáltatáson ment át, és egészsége is egyre romlott. A kommunisták elkobozták szentesi családi házunkat, és anyámat kilakoltatták. Szerencsére a figyelmüket valahogy elkerülte a Szeged melletti kis szőlősünk, ahova ki tudott költözni. A szőlőbeli házat nem állandó ottlétre tervezték. Nem volt bent sem csatornázás, sem villanyáram, és csak egy kis kályhával lehetett

fűteni. Csak a tűzifa összegyűjtése a fűtéshez olyan munka volt, mely meghaladta a gyöngye, beteges asszony erejét. Apám halála után kapott valami kis nyugdíjat, és amikor volt lehetőségem, küldtem haza csomagot, hogy segítsék nehéz helyzetén.

Végül is Édesanyám Budapestre költözött, ahol házvezetőnői állást talált egy amerikai diplomata családjánál. Mindeközben izületi gyulladása állandóan rosszabbodott, ami gyakorlatilag nyomorékká tette őt. Egy vagy két évvel később Szegedre költözött, ahol együtt élt a fivére családjával. Mind sürgetőbbé vált, hogy kivigyem Amerikába, hogy megfelelő gyógykezelést kapjon, mely Magyarországon nem volt elérhető. Abban az időben nem volt nagyon nehéz amerikai vízumot szerezni. Magyar útlevelet kapni sokkal nehezebb volt. Megszámlálhatatlan bürokratikus akadályt kellett leküzdenie, melyet, véget nem érő várakozás követett. Végre októberben értesítést kaptam, hogy jóváhagyták magyarországi útlevelének kiadását, mire én is elkezdtem repülő útjának előkészítését.

Édesanyám testvérével, Jernei Istvánnal Szegeden, kb. 1955

A forradalom kitörése október 23-án, és az azt követő harcok minden tervünknek véget vetettek. A szovjet csapatok visszatérése minden nyugat felé irányuló kapcsolatot elvágott, mely nem is állt helyre a következő év januárjáig. Akkor Édesanyám felült az első Bécs felé menő vonatra, és onnan Amszterdamban át New York-ba repült. Több mint nyolc év után

látni ötven éves Anyámat megdöbbenő élmény volt. Az ízületi gyulladás és nélkülözések olyan mély nyomokat hagytak rajta, hogy alig tudtam felismerni Őt abban az idős asszonyban, aki az Idlewild (ma JFK) nemzetközi érkezési csarnokban vonszolta magát.

Otthon, kis bérelt washingtoni lakásunkban Édesanyám lassan megnyugodott, és megfelelő gyógykezelések után helyrejött annyira, hogy új életet kezdhett. Rögtön, ahogy megerősödött annyira, hogy járni tudott, elvállalta egy gyerek őrzését a szomszédságban. Úgy egy évre rá megerősödött annyira, hogy saját bérlakásba költözött, és beiratkozott egy körömápolási kurzusra. Nem sokkal később az U.S. Szenátusának szépségszalonjában kapott állást.

Az egész napi munka után esténként az egyetemre jártam. A GI Bill (katonai törvényjavaslat) alapján tovább tanulhattam a Washingtoni Amerikai Egyetemen. A Magyarországon elvégzett gimnáziumi és egyetemi tanulmányaim után az egyetem két évet beszámított, és így 1958-ban - hét évvel később, mint a velem egykorúak - megkaptam hírközlésben a bölcsész végzettséget.

Utólagos bölcsességgel úgy vélekedtem, hogy ehelyett inkább a humán tárgyak és a természettudományok felé kellett volna hajlanom. Pályám során később olyanok, akik tudományos írói pályára készültek, tanácsomat kérték, milyen egyetemi kurzusokat vegyenek fel. Azon kollégák bosszúságára, akik később katedrán tanították az újságírást, azt mondtam ezeknek a fiatalembereknek, hogy az évek során arra a meggyőződésre jutottam, hogy az újságírás és a rádiós közvetítés technikai részleteit meg lehet tanulni munka közben is. Azt tanácsoltam, hogy koncentráljanak inkább az irodalomra, történelemre, gazdaságtanra, idegen nyelvekre és természettudományokra. Ugyancsak javasoltam nekik, hogy tanulják meg a gyorsírást, hogy

képesek legyenek jegyzeteket készíteni. Kiderült ugyanis, hogy a legsúlyosabb hátrányt újságírói karrieremben az okozta, hogy nem tanultam meg, hogyan kell jegyzetelni.

Mint részidős egyetemista, és mint sokkal idősebb, mint egyetemi kurzustársaim, nem vettem részt az egyetemi aktivitásokban, sem nem váltam aktív öregdiákká. Talán ötven évre rá azzal pótoltam be ezt, hogy odaajándékoztam az egyetem könyvtárának több ezer Amerika Hangja számára készített tudományos írásomat. Szeretném azt gondolni, hogy azok az írások egy napon forrásanyaggá válnak valaki számára, aki majd doktori disszertációját írja.

1954 tavaszán, mikor a hadseregtől leszereltem, átirányítottak a katonaság tartalékseregébe, ahol minden hónapban kétszer és minden év nyarán két hetet gyakorlaton kellett részt vennem a közeli Meade erődben. Sikertől jó benyomást keltenem azáltal, hogy egy előadás-sorozatot szerveztem Magyarországról, történelmről, hadseregéről, politikájáról, a katonaságról, stb., ahol Amerika Hangjánál dolgozó kollégák és más washingtoni magyarok, akik mind jól képzettek és szakmájukhoz értők voltak, kurzusokat tartottak. Így például Bor Jenő, a volt magyar hadsereg vezérőrnagya, a katonaságról adott elő.

A tartalékegységünk, ahol én voltam, egyedülálló volt abban az értelemben, hogy többségében tisztekből állt, egy maroknyi őrmesterrel (mint én) egyetemben. A katonai szabályok értelmében a tisztek meg a sorkatonák el voltak különítve egymástól. Mulattam azon, hogy a meleg nyári napokon ebédidőben a századosok és ezredesek alakzatban meneteltek az étterembe, míg én, egyszerű közkatona (GI) a járdán sétáltam az ebédlő felé.

Nem mintha arra vágytam volna, hogy az ezredesekkel meneteljek, de a valóság az volt, hogy a szívemben én is tiszt

szerettem volna lenni, és folyamodtam is tisztí kinevezésért. Úgy éreztem, hogy legalább annyira megfelelnek, mint tisztjeim, akikkel együtt szolgáltam a katonaság alatt. A hadseregnek azonban egészen más volt a véleménye. Feletteseim javaslata ellenére kérésemet visszautasították. Körülbelül ugyanabban az időben valamiképpen alanya lettem a katonaság és az Amerika Hangja közötti bürokratikus kötélhúzásnak. A hadsereg azt akarta, hogy általános mozgósítás alkalmával legyek készenlétben a bevonulásra. A köté! másik végén az Amerika Hangja arra jelölt ki engem, hogy tagja legyek egy kis állandó stábnak, mely szükség esetén, egy Washingtonon kívüli titkos helyről folytatná a közvetítést. Amerika Hangja nyert, engem elbocsátottak a katonaságtól, és ezzel véget vetettek katonai karrieremnek is. Az ironia az volt, hogy évek múlva polgári ezredesi ranggal mentem nyugdíjba.

Egy bizonyos koron felül az ember ezzel a kérdéssel teszteli emlékezőtehetségét: Hol voltál, amikor ez meg ez történt? Az én "próbakérdésem" 1963. november 22-re vonatkozik, arra a napra, amikor Kennedy elnököt meggyilkolták. Hol is voltam akkor? A kocsimban ültem a Baltimore kikötő felé vezetve, hogy riportot készítek az "American Scout" nevű teherszállító hajó küszöbön álló indulásáról, mely az első rakomány amerikai búzáat vitte Magyarországra. Ez egy fontos mérőföldkő volt a két ország kapcsolatában. Magyarország, mely egykor Európa „kenyérkosara" volt, a szovjet mintájú kollektivizálás miatt mezőgazdaságát úgy tönkretette, hogy külföldről kellett élelmet beszereznie a lakosság ellátására.

A rövid, körülbelül egy órányi vezetés ideje alatt a Washington-Baltimore autópályán hallgattam a rádiót. Néhány perccel a déli hírek után a Texas állambeli Dallas városából közvetítő rádióállomás a következő közleménnyel szakította meg

adását: Kennedy elnököt, aki egy nyitott limuzinban ült, eltalálta egy golyó, és az elnököt sietve kórházba szállították.

Túlságosan is megdöbbenem ahhoz, hogy bármi más csináljak, mint hogy folytassam a vezetést. Mire beálltam a mólón az American Scout mellé, a rádió már bejelentette, hogy Kennedy elnök meghalt. Leparkoltam, és bementem a kirakodó épület egyik irodájába. A rádió ott is szólt, sugározva a legfrissebb részleteket Dallasból. Néhány ember az íróasztalánál dolgozott, látszólag fel sem fogva, hogy mi történik. Nem volt túl nehéz információt kapni a hajóról és a Magyarországra irányuló gabonaszállítmányról, de mindenkiben megfagyott a vér, amikor megpróbáltam tudakolni, mit szólnak az elnök halálához.

A Kennedy gyilkosság traumája, a gyilkos azonnali letartóztatása, majd élő adásban látva annak egy gengszter általi meggyilkolását, az ezt követő összeesküvés teóriák végtelen sora nehezen volt elviselhető. Másrésről Johnson alelnök sima hivatalba lépése bizonyos megnyugtató hatással volt mindenkire. Ugyanilyen hatással volt a Kennedy temetés pompája is.

Magyar közvetítéseink folyamatosak voltak a temetés alatt meg az elkövetkezett események során, beleértve az új elnök kongresszusi beszédét is egy vagy két nappal utána. Volt a négyes stúdióban egy tévékészülék, és én elmondtam magyarul, amit az adásban láttam, folyamatosan fordítva a beszédeket.

Több mint tizenhárom évet töltöttem az Amerika Hangja magyar osztályán. Közvetíteni Magyarországra és a szomszédos országokban élő magyaroknak hálátlan munka volt, mert úgy tűnt, hogy szó szerint a levegőbe beszélünk, amire az egyedüli hallgatói reakció a budapesti Amerikai Követségtől érkezett. A hidegháború legkíméletlenebb éveitől, amikor a nyugati rádiók hallgatásáért szigorú büntetés járt, gyakorlatilag egyetlen hallgatónk, sem mert írni nekünk.

Nagy becsben tartottunk minden vasfüggöny mögülről érkezett levelet, mert ezek bizonyították, hogy valaki mégis hallgat bennünket. Egy emlékezetes levél érkezett 1967 márciusában egy idős hölgytől a romániai Temesvárról (Timisoara). A hölgy a levelét 'tíz-tizenkétezer km-ről érkező „vallomás”-nak nevezte.

Berta röviden megkritizálta a magyar bemondók mindegyikét, az én hangomat „első hellyel” jutalmazva. Ezt írta: "Milyen is az Ön hangja? Nevezzem egy Bach fugákat játszó orgona hangjának? Nevezzem hárfának? Nevezsem csillagok ragyogásának, ha azok tudnának Chopint vagy Csajkovszkijt énekelni? Nevezsem levelek susogásának a sötétben? ... Nem akarok többet mondani, mert attól félek, hogy megváltoztatja a hangját dinamikus kitörésekkel, elvesztve annak selymes simaságát, ami az én életadó vitaminom."

Timisoara 1967. III.2.

Kedves Diosi Úr!

Február huszonhatodika vasárnap este, nálunk már ugyan majdnem éjjel, amikor oly kedvesen bátorított, hogy "írjanak kedves hallgatóink", hát nekibátorodtam, és írtam másnap egy négy oldalas levelet, igaz az inkább magának szólt, kevésbé a stúdiónak. De nem küldtem el, majd egyszer elküldöm azt is, ha biztos leszek abban, hogy a levelek tényleg meg is érkeznek. Nem tudom, hogy a román állam és Washington között léteznek-e már kulturális kapcsolatok?

A másik levél talán egy kis szerelmi vallomás volt, tíz-tizenkétezer kilométernyi távolságból írva. Nem kell félnie, nem fenyegeti semmi veszély, hisz talán a fiam is lehetne.

Berta Vámos

Temesvár

Na, ugye most már meg van nyugtatva, öregasszonyról van szó (de nem nénike). Öregember nem vénember, mondja Jókai, ugye akkor nekem is lehetnek titkos szerelmi ügyeim. Na, és most térjünk a tárgyra: - az észrevételek! Amerika Hangja elég jól bejön, habár néha „zavarók” is vannak a vonalon; de ez esetleg az időjárástól is függ, ugye? Nekem egy öreg tragacsom van, "Orion", magyar gyártmány, talán száz éves (igaz akkor még nem volt rádió). A padláson hevert szegény, mint egy kimustrált tárgy, és - nehéz azt most körülírni – valahogy a birtokomba jutott.

Így ez az öreg tragacs a közvetítő bűnös cselekedetemhez, jaj, Istenem, megint mellékvágányra léptem... Szóval, igen, az észrevételek! Mindenkinek a hangja jó! A hölgyek közül Tóth Mária viszi a pálmát, utána Fonódi Magda, és utána Váczi Mária - pedig neki is nagyon kellemes orgánuma van, csak túl gyorsan beszél, és elnyeli a szavakat. Annak pedig lehet, hogy a technikai karmester az oka, az, aki ott dirigál. Almássy Anna Mária, mint ifjú és kezdő bemondó, elég jól megállja a helyét. És most jön a férfigárda. A pálmát, az első díjat elviszi Dósa László! És utána az egész férfigárda jó, kifogástalan. És most jön az a bűnös szerelmi vallomás! Milyen is az a hang, a Dósa Lászlóé? Mondjam orgona Bach fugáknak? Mondjam hárfahangjának, mondjam a vízcsobogás hangjának vihartalan időben, mondjam a csillagok ragyogásának, ha énekelni tudnának Chopint vagy Tchaikovsky-t; levelek susogása a sötét éjben – vagy mit mondjak még... Nem mondok több semmit, mert félek, maga megváltoztatja a hangját, dinamikus kitörései lesznek, elveszti lágyágát, selymességét – azt, ami az én éltető vitaminom. Ha sok helyesírási hibát csináltam, szolgáljon mentségemül, hogy soha nem szerettem az iskolát, börtön volt az nekem mindig. Nem tanultam, átcsúsztam a vizsgákon, és így nem lett belőlem sem Madame Curie sem Madame Stael! És most, mielőtt befejezem, adok egy kis tájékoztatót Romániáról: szép gazdag ország, én, mint kisebbségi,

egyenlő jogokkal élek, itt az utcán úgy hallja a magyar szót, mint a románt, senki nem kifogásolja azt, élelem is van bőven, Timisoara oly gyönyörűen fejlődött, hogy beillene akármelyik ország fővárosának. Rendezett viszonyok vannak – koldusokat már nem lehet látni, a nyugdíjakat is szépen emelték, csak sajnós én nem tartozok közéjük. Egyelőre a maga hangja az éltető Elixírem.

Komolyan mondom.

Kérem, adja át az egész stúdiónak üdvözetemet és köszönetemet, Magát különösen melegen üdvözli,

Vámos Berta

Több mint négy évtizeddel később, mikor olvasom ezt a levelet – elpirulok.

Néhány hallgatói reakció csak évek múlva jutott tudomásomra. 1968 és 1969-ben, miután áthelyeztek az Amerika Hangja magyar szekciójától, hogy az Apollo holdrazzállási programjáról az Amerika Hangja (Voice of America) teljes körű hallgatóságát tájékoztassam, a sok riport magyar verzióját a floridai Kennedy Űrközpontból és a houstoni Johnson Űrközpontból közvetítettem.

1977-ben, amikor menekülésem után először Magyarországra utaztam, találkoztam Zsoldos Péterrel, gyermekkori pajtásommal és iskolatársammal, akit már harminc éve nem láttam. Abban az időben ő volt a magyarországi tudományos-fantasztikus irodalom egyik legsikeresebb szerzője, mindennapos foglalkozását tekintve pedig a Magyar Rádiónál a klasszikus zene közvetítését irányító igazgató. 1977 nyarán ebéd közben Péter felidézte azt az emléket, mikor 1969-ben, egy nyári estén, éppen egy hangversenyt közvetített. Miközben a zenekar játszott és Péter a hangstúdióban az írásait nézte át, hogy konferálhassa a következő számot, észrevette, hogy a műszakiak mind egy kis rádió köré gyülekeznek. Rövidhullámú adásban

hallgatták közvetítésemet Hustonból Neil Armstrong és Edwin (Buzz) Aldrin holdraszállásáról, megérkezésükről a Csendesség Öblébe (Tranquility Bay).

Milyen kicsi a világ! Két ember, ugyanabból a magyar kisvárosból való, közvetít ugyanabban az időben a Föld két ellentétes oldalán!

Egy másik magyar hallgatói visszajelzés egy magyar mérnöktől jött, aki az UNESCO (Egyesült Nemzetek – Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete) által szponzorált egyetemi tanár volt Nyugat- Afrikában. Ezt írta: " Afrikában esti programunkat az Amerika Hangjának hallgatása töltötte ki. Az Apollo útjáról szóló színes, érdekfeszítő és mindenki számára közérthető beszámolóit mindig figyelemmel hallgattuk végig".

8. fejezet

Véletlen belecsöppenésem a diplomáciába

1956 nyarán Kodály Zoltán, a nagy magyar zeneszerző és zenetanár New Hampshire-be érkezett a Dartmouth-i egyetem rezidens komponálójaként. Egyik kollégámmal felmentünk Dartmouth-ba, hogy mi is részt vegyünk az idős művész és fiatalabb felesége fogadásán. A Kodály fesztivál ideje alatt naponta jelentkeztünk rádiójelentéseinkkel, de nagyszerű élmény volt az is, hogy minden este ott lehettünk a koncerteken.

Az egy hétig tartó fesztivál utolsó estéjén a Dartmouth-i Egyetem egy rendkívüli programmal zárta a Kodály Zoltán tiszteletére rendezett fesztivált. A meghívottak közt volt Radványi János Washingtonból, aki Magyarország ideiglenes ügyvivője volt. Nem volt szándékunkban, hogy találkozzunk Radványival, de ő mindenképpen a közelünkbe férkőzött, és többször elismételte, hogy tudomása szerint Észak-Vietnám békét kötne az Egyesült Államokkal.

Természetesen mi ezt a hírt továbbadtuk az államügyeseknek. Nekem ez volt az első és az utolsó alkalmam, hogy a diplomáciával foglalkoztam, de ez is elég sok kellemetlenséggel járt. Nem sikerült befolyásolnom a vietnámi háború menetét, de azt hiszem, hogy az akkori magyar kommunista vezetőség szemében én *persona non grata* lettem. Hosszadalmas kutatásaim eredményeként nagyjából megértettem, hogy mi történt, de a Magyarországon mai napig is államtitkorként tartott anyagok hiányában semmit nem tudtam bizonyítani. A továbbiakban az esetek feltevéseimen alapultak, de szerintem ez a valóságban is így történt.

1967 tavaszán, két évvel azután, hogy találkoztunk Dartmouth-ban, Radványi nagykövet-jelölt politikai menedékjogot kért az Egyesült Államoktól. Az ezt követő esztendőben pedig megjelentette a Káprázat és valóság (Delusion and reality) című könyvét. A könyvről Donald S. Zagoria ezt írta: "Az író új fényt derít... a szovjet külpolitikára... és a kelet- európai politikusok adatgyűjtési és értékelési módjára. A beszámoló kimerítően tárgyal különböző Washington és Hanoi közti viszonyokról, a lengyel és magyar beavatkozásokról. Az író véleménye szerint a beavatkozások nem voltak szentesítve Hanoi kormánya által, hanem inkább amerikai koncesszió-fakasztás és a kelet- európai diplomáták presztízsének megerősítésére voltak tervezve."

A Washington és Hanoi közötti viszonyokba való beavatkozásokra utaló megjegyzés minden kételkedés nélkül azt sugallta nekem, hogy a nagykövetjelölt engem szemelt ki Washington felé vezető hírnökként. És ahogy beszámoltam beszélgetésünkről, biztos vagyok, hogy az én nevem is valamilyen formában valamilyen jelentésben megjelent Budapesten is.

1967 kora nyarán családommal Európába mentünk nyaralni, és amióta kiszöktem - 1948 óta először - úgy terveztük, hogy elmegyünk Magyarországra is. A washingtoni magyar nagykövetség azonban kérvényemet azonnal visszautasította. Ez pár héttel Radványi kintmaradása után történt. Természetesen akkor sejtelmem sem volt, hogy a két esemény között esetleg lenne valami kapcsolat. Arra azonban gondoltam, hogy a VOA-nál való munkám lehet ennek az oka.

Évekkel később, amikor kollegáim - közülük néhányan ismert kommunizmus elleni politikusok - majdnem mind megkapták a magyar vízumot, miközben az én kérésemet folyton visszautasították, kezdtem sejteni, hogy valami másról lehet szó. Az a véleményem ma is, hogy valamiért a magyar kormány azt hitte, hogy benne van a kezem Radványi János disszidálásában.

Biztosan talán soha nem fogom megtudni. Azok az adatok, melyeket kérésemre Washingtonból és Budapestről nyugdíjazásom után megkaptam, nem világosítottak fel semmivel.

A magyar vízum visszautasításának még volt egy másik fejleménye is. 1968 tavaszán az USIA (United States Information Agency), Amerika Hangjának a megalapítója, kinevezett engem is az 1968-as Budapesti Nemzetközi Vásár tudósítóinak vezetőségi karába. Én fordítottam a leírások legnagyobb részét, és hangommal láttam el az egyik rövidfilmet, melyet az amerikai pavilon mutatott be. A vásárigazgató tanácsosaként néhány nappal a Nemzetközi Vásár megnyitása előtt Budapesten kellett volna lennem.

A vízum kérvényezése megtörtént két hónappal az utazásra kijelölt időpont előtt. Teltek a hetek, de a hivatalos kérésre sem a magyar nagykövetség, sem a budapesti külügyminiszter nem válaszolt. A hivatalos visszautasítás egy nappal a tervezett elutazás előtt jött meg. 1987-ben, miután nyugdíjba mentem, az információszabadság törvényének az értelmében kikértem minden személyes dokumentumot. Bizonyos idő elteltével meg is kaptam a vaskos papírköteget. A dokumentumok legtöbbje az ötvenes évek meg a VOA-nál való alkalmazásom előtti háttértudakozódással voltak kapcsolatosak. Jóleső volt olvasni azoknak az embereknek a véleményét, akikkel, tíz évvel korábban találkoztam, néha nagyon rövid időre.

Szerettem volna valamit felfedezni a papírok közt, ami esetleg megmagyarázta volna a vízum visszautasítását, esetleg az összeköttetést Radványi nagykövet esetével. Egy pár oldal, mely talán ezzel volt kapcsolatos, alig tartalmazott két-három érthető mondatot, mert a sorok nagy része ki volt húzva fekete tintával. Semmi Radványi névre vonatkozót nem találtam, de egy 1968. június 25-i USIA jegyzetjelentést tesz a magyar

külgügyminisztériumtól kapott válaszokról, amelyekben a külügyminisztérium szerint "Dósa nem mutatott kellő tiszteletet a Magyar Népköztársaság iránt", és ezért "jelenléte nem kívánatos".

Egy pár hétre rá egy nagykövetségi tisztviselő, "megfogalmazva az amerikai kormány elégedetlenségét" a Dósa-üggyel kapcsolatosan, Házi Vencel magyar külkereskedelmi tisztviselőtől ezt a választ kapta: "Nem is lett volna maguknak szabad Dósát javasolni".

Amikor a nagykövetségi tisztviselő megkérdezte, hogy miért, Házi azt válaszolta, hogy az ok nincs összekötetésben az 1956-os forradalommal, hanem valami azután történt eseménnyel. Vajon nem a Radványi disszidálásról beszélt?

Egy másik jegyzet szerint, mely „titkosnak” volt bélyegezve, majd később feloldották a titok alól: "A vízum visszautasítása miatt egy új dossziét készítettek az alkalmazotról (rólam), hogy kivizsgálják a visszautasítás okát. A kivizsgálás azt bizonyította, hogy az alkalmazott többször is ellenszenvvel nyilvánult meg a magyarországi kommunista kormányról meg az amerikai kommunista mozgalmakról, amiért feltehetőleg negatív a magyar kormány válasza."

A magyarországi rendszerváltás után, 2002-ben több politikai dosszié tartalmát is nyilvánosságra hozták. Én is kérést nyújtottam be, hogy megkapjam az enyémet. Az a néhány irat, amit elküldtek nekem, nem tartalmazott semmiféle felvilágosítást.

Véletlen belecsöppenésem a diplomáciába tartalmaz még egy utolsó fejezetet, mely épp annyira rejtelmes, mint az előbbieik. 1975 júliusában lent voltam a houstoni Johnson Űrállomáson, mivel közvetítenem kellett az Apollo-Soyuz közös programról. Ez tulajdonképpen abból állt, hogy az amerikai Apollo és a szovjet Soyuz űrhajók találkoznak valahol kint az űrben, és az űrhajósok

meglátogatják egymás úrhajóit. A hidegháború kellős közepén ez nagy jelentőséggel bíró esemény volt. A világ minden sarkából megjelent riporterek számát tekintve az esemény összehasonlítható volt a holdraszállással.

Az egyik nap a sajtóirodában az egyik NASA szóvivő, aki tudta, hogy magyar vagyok, karon fogott, hogy bemutasson a Magyar Állami TV egyik képviselőjének. Kedves embernek bizonyult, egy pár évvel volt idősebb, mint én. Hallásból tudtam róla, hogy ő volt a Magyar Televízió Walter Kronkite-ja. Beszélgetésünk eleinte kissé félszegen indult. Üzletiesen csevegtünk a nap űrben töltött eseményeiről.

Egyszerre csak a magyar kolléga hozzám fordult, és azt kérdezte:

”-Dósa úr, mikor volt utoljára Magyarországon?

-Huszonhét évvel ezelőtt. – válaszoltam.

”Miért nem tért vissza hamarabb?”

Nem tétováztam azt válaszolni, hogy:

„-Mert nem engedtek.”

Tompa válaszom egy pár másodpercenyi csendet váltott ki. Utána pedig a kolléga keményen a szemembe nézve ezt mondta:

”Dósa úr, kegyes engedelmével szeretnék utánanézni a dolgoknak, és segíteni abban, hogy megkapja a vízumot.”

”Természetesen.” - válaszoltam, majd megköszöntem a szívésségét, és véget vetettünk beszélgetésünknek.

Két év múlva, amikor egy másik európai nyaralást terveztünk, elhatároztam, hogy csak azért is újra megpróbálom a magyar vízum megszerzését. Nagy csodálkozásomra a vízumot megkaptam a kérvény benyújtása után pár nappal. Így történt, hogy pontosan július 4-e körül már Budapesten voltam, mégpedig hivatalosan, az Amerikai Nagykövetség által rendezett „Függetlenség” ünnepségen.

Kellemes nyári nap volt, és emlékszem, mindjárt az ajtó mellett tucatnyi katonai fejszerszám volt egy asztalra kirakva. Azt hiszem, minden Budapesten tartózkodó katonai attasé ott volt az ünnepélyen. A bár felé menet szemembe ötlött egy ismerős arc. Közelebb érve felismerten a Houstonban megismert kollégát. Üdvözöltem, és kezet fogva annyit mondtam neki: *Köszönőm szépen!* Köszönetemet fogadta anélkül, hogy megkérdezte volna, mit köszöntem meg. Tehát azt, hogy huszonkilenc év után újra Budapesten lehettem, tulajdonképpen neki köszönhettem.

9. fejezet

Áttörtem az Amerika Hangja (AH) üvegfalán

Az Amerika Hangja alkalmazottainak helyzete azalatt az idő alatt, míg ott dolgoztam, nagyon sokat változott. Egy dolog azonban változatlanul ugyanaz maradt. Eltérően az egyenlő felelősséggel és szakképzettséggel járó angol rádióbemondók, írók és szakmunkások előléptetési módjától a VOA nyelvészleg dolgozói a "helyükön maradtak", mert a bürokrácia létráján nem voltak felfelé vezető lehetőségek. 1955-ben elkezdtem az alsó sorban, mint GS-7, tíz év múlva már elértem a GS-12 beosztást, ami körülbelül megfelelt az átlag előrehaladás mércéjének. Magasabb beosztásért az adminisztráció felé - például a részlegosztály élére - kellett volna törtetnem. Az irodapolitika meg a vele járó intrika soha nem vonzott. Ezért 1987-ben, mikor nyugdíjba mentem, büszke voltam arra, hogy pályafutásom alatt nem volt titkárnőm.

Nem kellett sok idő ahhoz, hogy megértsem, hogy az AH bemondói állásomat írással tudnám a legkönnyebben felcserélni. Szabadidőmben, néha késő este is, angol rádióprogramok szerkesztését gyakoroltam. A VOA vezetősége nem bánta, és egyre több szkriptem lett lefordítva és szétosztva más nyelven való közvetítés céljából. Önkéntes munkámat akkor végeztem, amikor akartam, azt a témát választottam, ami nekem tetszett, miközben kialakult bennem a munka iránti igényesség is.

Washingtonból nem is kellett messze mennem, hogy friss témát szerezzek. A közelben lévő Montgomery megyében 1963 áprilisában felfedeztem egy tyúktojástermelő farmot. A

látogatásom és az utána következő kétrészes beszámolóom lehet, hogy nem adott választ arra, hogy mi lett előbb: a tojás-e, vagy a tyúk? De a washingtoni hallgatók bizony megtudták, hogy reggelijük egyik alapterméke honnan és miként kerül asztalaikra.

”Washington belvárosától kevesebb, mint egy órányi autózás után- írtam- eljutottam a Fetrow család hatvanhektárnyi farmjára. A két hosszú, alacsony és fehérre meszelt épület kb. 20.000 Leghorn-jércét szállásol, melyek naponta több ezer tojást tojnak... Az épületekben, a kétemeletes ketrecekben jércéket láthatunk végtelennek tűnő hosszú sorokban. Mindegyik ketrec előtt két vályú van. Az egyikbe ivóvizet, a másikba pedig frissen darált ételt raknak a gépek. Mindegyik ketrec alatt drótháló fogja fel a tojásokat. A jól kivilágított és ragyogóan tiszta farm épületében csupán a tyúkok kotkodácsolása jelzi, hogy farmon vagyunk, és nem valahol egy gyárban.

A tojás nagyrésztét élelmiszer áruházak és kisebb üzletek vásárolják meg, de kint a farmon is lehet tojást vásárolni.” Ward Fetrow szerint: ”Egyik visszatérő kliensünk majdnem huszonnégy órát vezet, hogy tojást vásárolhasson tőlünk... Mivel a tojások árral ellátott kartondobozokban vannak elraktározva, a vevő bejöhet kiválasztani a szükséges árut, majd a tojások árát egyszerűen beteszi a tojások mellett lévő pénzesdobozba.”

A Fetrow család farmjától (az Egyesült Államok északkeleti részén lévő helységtől) a Csendes- óceán közepén található Hawaii-szigetekig hatalmas távolság van. Szerencsére nem kellett ezt a hosszú utat megtennem, mert ahhoz, hogy a szigetsoport szenátorához, Daniel K. Inouyehoz elérjek a Capitol Hill irodájába, tíz percet kellett sétálnom. Miután 1959-ben a Hawaii- szigetek megalkották az unió ötvenedik államát, Inouye

szenátor volt az első állami képviselő, és tisztségét több mint egy félszázadon át megtartotta.

Jelentésem azzal kezdtem, hogy felhívtam a figyelmet, hogy az *"aloha"* szó fogadja Hawaii szenátorának minden látogatóját. Ezt olvashatod, mielőtt az iroda ajtaját kinyitnád, és ezzel fogad a szenátor titkárnője is. *Aloha* jelentése pedig lehet *üdvözlét, szeretet, istenhozott vagy istenhozzád*. Hawaii másik megnevezése "Aloha állama", mivel ott mindenkit szeretettel fogadnak."

Beszámolóm fókuszja Inouye szenátor volt, kitüntetett hős, aki a második világháború alatt Olaszországban elvesztette egyik karját. Továbbá bemutattam a Hawaii-szigeteket és népét, mely, mint több emberfaj gyülekezete, el tudta kerülni a föld minden részén általánosan felbukkanó faji elfogultságokat, sérelmeket és gyűlöleteket. Inouye szenátor, aki japán emigránsok gyereke, a szigetcsoporthonfoglalóit így jellemezte:

"A polinéziaiak hatása felmérhetetlen... Valamikor régen a szigeten királyság volt. Mindamellet, hogy léteztek társadalmi osztályok, Hawaii lakói megtartották és átadták nekünk azt a fontos tanítást, hogy minden emberben – fekete, fehér, barna vagy sárga – létezik egy bizonyos jóság. Ezt próbáljuk gyakran kifejezésre juttatni... Amikor egyenjogúságról beszélünk, mindenki tudja, hogy ez nem csupán a sárga, barna, fekete vagy fehér emberé, hanem egyszerűen mindenkié. Hawaii őslakói tanítottak meg arra, hogy a szeretet a legmagasztosabb érzés. Mellékesen a szigeteken egymásról, legyen férfi, nő vagy gyerek, úgy beszélnek, hogy sötétebb vagy világosabb bőrű. Szótárunkban nincs kifejezés a fajiságra, és talán ezért nincsenek faji viták sem."

Inouye szenátor meglelégedéssel számolt be a szigetállam népének jólétéről. A beszélgetésünk idején, 1963-ban, Hawaii per

capita jövedelme alapján az ötven állam közül a tizennegyedik helyen volt. Az általánosan jobb megélhetési lehetőségeket az ipari társadalomnak köszönhatték. A nemzet ereje a tudomány és a technika előrehaladottságán alapszik, és annak kivitelezői – munkások, mérnökök, tudósok – képezik az ipari társadalom alapvázát. 1964-ben a magyar adásnak elkészítettem egy tizenhárom részből álló jelentést *Az Amerikai Egyesült Államok ipara és népe* címmel. Sorozatomban arról számoltam be, hogyan élnek és dolgoznak, mik a nehézségeik és mik a vágyaik, mit szeretnek, és mit nem szeretnek az amerikaiak. A jelentéseket egyszerre két nyelven, magyarul és angolul írtam, de más nyelvekre is lefordították és közvetítették.

Az anyaggyűjtés érdekében meglátogattam ipari egységeket, kezdve egy pennsylvaniai vassfeldolgozó vállalatától a Pan Am épületig, mely akkor épülőfélben volt a New York-i Park Avenue-n. Szóba elegyedtem szénbányászokkal, gyári munkásokkal, üzemvezetőkkel, szakszervezeti képviselőkkel, mérnökökkel, pilótákkal és pincérekkel.

Walter Cummings, szakszervezeti felelős egy nagy elektronikai vállalatnál azt mondta, hogy a szakszervezet elsődleges célja a tagok érdekeinek a foglalkoztatás minden fázisában való képviselete, mint például fizetések, munkaórák és a jobb munkakörülmények feltételeinek a kiharcolása. "Reméljük és bízunk abban, hogy a kollektív szerződések végül is eredményesek lesznek minden célunk elérésében. Eddigi eredményeink ezt bizonyítják."

Alvin Bidwell, személyzetigazgató egy nagyobb olajfinomító vállalatnál, azt mondta, "hogy az igazságos napszámon kívül minden munkás esetében számolni kell más igényekkel is. Ide lehet sorolni a munkás személyes értékeinek elismerését, annak megtisztelését, és a jól végzett munka miatti meglelégedését."

Ellátogatva különböző ipari vállalatokhoz, és elbeszélgetve munkásokkal és munkás- vezetőikkel, hallgatóimmal együtt megértettük azt, hogy a munkások szükségleteinek a kielégítése nagyon egyszerű dolgoktól függ. Azok egyike a megfelelő munkakörülmények, amikor a munkahelyén a munkás úgy érzi, hogy jobban meg van becsülve, mint a gép. Mildred Weiler, New York-i varrónő, a jól kivilágított, tiszta munkahelyen megjegyezte, hogy a munkavezetők is tudják: "Ha a munkakörülmények javulnak, a termelés is javul. Ezenkívül a munkahelyeket időközönként a város vezetősége is ellenőrzi az egészségügyi szabályok betartása végett, és a közhasználati helyeket is gyakran ellenőrzik."

Közel egy fél századdal ezelőtt, amikor ezeket a jelentéseket írtam, az automatizálás gyors kibontakozása már elkezdődött. A jobb munkateljesítmények érdekében alkalmazott automatizálás nemcsak növelte a termelékenységet és gyorsította a munkafolyamatot, de könnyítette a munka elvégzésének folyamatán is. Ugyanakkor az automatizálás miatt egyes helyeken, ahol gépek gépeket kezdtek kezelni, emberek veszítették el munkahelyüket. Természetesen ez mind nagyobb és nagyobb aggodalmat váltott ki a munkások között. Lyndon Johnson elnök osztotta a munkások aggodalmát: Ha már a tulajdonunkban van a gépek kitalálásához szükséges észérő, legyen annyi gondolkozásunk, hogy úgy alkalmazzuk azokat, hogy áldást, és nem kárt okozzanak az emberiségnek" - mondta.

Az automatizálás váltotta ki a szakszervezeti felelős agyában is a következő gondolatokat: "Nem akarunk a fejlődés gátlói lenni. Felismerjük a technológiai változások létezését és elfogadjuk azokat, de szívből reméljük, hogy az automatizálás utóvégre áldásos lesz." Alvin Bidwell, az olajfinomító vezérkar tagja hozzátette: "Miközben az automatizálás valamennyire bomlasztó hatással van a hagyományos életre, ugyanakkor

megnövelte az emberek általános életszínvonalát, és alkalmat adott pénzük és idejük több egyéni kedvtelésre való felhasználására.”

Az automatizálás nagymértékben hatott az autógyártó iparra is. Soha nem felejttem el első látogatásomat a Michigani „Vörös Folyó” Ford- üzemeknél. Az alkatrészeket behozták az üzem különböző részéből a szerelőszalagra, ahol néhány ember percek alatt összerakott egy új kocsit. A szerelőszalagnál elbűvölő volt azt megfigyelni, amint a piros ajtó beért pontosan akkor, amikor a piros kocsi összerakása volt soron, és ugyanígy történt a fekete ajtó esetében is. Negyven évvel ezelőtt az ajtók, a motorok, és minden más alkatrész munkások által, kétkezi munkával volt beszerelve. Manapság ezeket a beszereléseket robotok végzik, munkások – nők és férfiak – felügyelete alatt, akik ma is az amerikai munkásmozgalom alapképviselői. Róluk is készítettem egy többrészes adást az *Ipari Demokrácia* címmel.

A Ford autóvállalat máskülönben elég viharos munkaviszony-történelemmel rendelkezik. Ez volt az utolsó nagyobb amerikai termelőalakulat, ahol a munkások szakszervezetbe tömörültek. A harc nemcsak szóbeli volt, de bizony voltak ott öklözések és sebesültek is, míg végül 1941-ben a United Automobile Workers of America (UAW) megkapta a jogot, hogy képviselje a Ford munkásait.

1976 nyarán, ahhoz hogy beszámolhassak mindkét szemszögből a munkadó-munkás közötti viszonyról, néhány napot kellett töltenem Detroit környékén, hogy kikérdezhessem a Ford igazgatóit meg az UAW tisztviselőit. Azután készített beszámolóim nagyjából vázolták az ipari demokrácia kezdetét és a szervezés nehézségeit a folyamat alatt, mely felölelte a 20. század első két harmadát. Néhány tudósításomban arról beszéltem, hogyan működnek a szakszervezetek helyi meg országsszinten,

hogyan képviselik a munkások érdekeit, hogyan harcolnak a munkahelyen a szükséges biztonság megteremtéséért és a munkabalesetet szenvedők megfelelő ápolásáért.

Beszámolóim fényt vetettek arra is, hogyan történik a kollektív szerződés folyamata, mely az országos szakszervezeti mozgalom egyik legfontosabb hivatása. A kollektív szerződés megszegése általában sztrájkot jelent, mint utólagos fegyver a munkások kezében. Természetesen mindkettő, a munkaadó meg a munkás is el akarja kerülni a sztrájkot. A munkafolyamat bármilyen okból való megszakítása pénzvesztéssel jár úgy a munkaadónak, mint a munkásnak. Egy rövid ideig a szakszervezet kisebb jutalékot tud biztosítani a munkásoknak, de az összeg a fizetéshez képest általában jelentéktelen.

Riportsorozatomban az ipari demokráciáról majdnem három hónapot fogott át, de a Ford meg az UAW közötti kollektív szerződés újratárgyalása már az első jelentéseim ideje alatt elkezdődött. 1967. szeptember 5-én egy tucatnyi riporterrel együtt ott voltam Michiganban a Ford Autó főirodájánál várakozva a tárgyaló felekre. Késő délelőtt tudtuk meg, hogy a tárgyalások nem jutottak eredményre a fizetésemelés szempontjából. A Ford visszautasította a szakszervezet javaslatát semleges bírálkodásra, tehát a 160.000 munkás sztrájkolni fog.

A délután folyamán megálltam a Ford egyik részlege előtt, és elbeszélgettem néhány tüntető munkással. Rick Richardson, egy fiatal munkás elhatározta, hogy tüntet addig, amíg az üzem teljesíti a munkások kéréseit. Mike Ritz, negyven éves munkaveterán a Fordnál úgyszintén állította: "Kint leszek addig, amíg arra szükség lesz. Hogy bármit is elérj, muszáj sztrájkolni." Egy másik munkás, Steve Mach, nem volt ebben annyira biztos. Ő ezt nyilatkozta: "Szerintem az évek folyamán a sztrájkok utáni fizetésemelések alig segítettek azon, hogy fedezzük megélhetési költségeinket."

Dacára minden elkerülhetetlen feszültségnek, melyek a sztrájk idején általában létrejönnek, a szakszervezeti vezetők üzletiesen és barátságosan viselkedtek a munkaadókkal szemben. Don Shepler, a Ford egyik igazgatója, aki mindennapi összeköttetésben állt a szakszervezeti tisztviselőkkel, büszkén kijelentette: "A munka beszüntetése elég fegyelmezett körülmények között történt; nem esett semmi tulajdonbántalom, semmi rendkívüli akció az alkalmazottak részéről."

A sztrájk majdnem hét hetet tartott.

1967. március 6-án reggel, amikor épp hajtottam a munkahelyem felé, a rádióból halottam, hogy a nagy magyar zeneszerző és zenetanár, Kodály Zoltán, elhunyt nyolcvannégy éves korában. Halálának a hírért fájdalommal fogadták az amerikai zeneszerző és zeneszerető körökben egyaránt. Két jelentést tettem, melyeket magyarul közvetítettek: az egyiket a halála napján, a másikat temetésekor. Telefonon keresztül amerikai zenészek részvétnyilvánításairól beszéltem a rádióban Kodály halálának alkalmával.

Kodály zenéje ismert volt az Egyesült Államokban még mielőtt a művész először 1946-ban Amerikába látogatott volna. Akkori látogatása alkalmával a művész több időt töltött Washingtonban, ahol vezényelte a Presbiter templomok nemzeti kórusát, első bemutatkozásként előadva a *Missa Brevis* című saját szerzeményét, melyet két évvel azelőtt írt Budapest ostroma idején. Kodály második látogatását az Egyesült Államokba majdnem húsz évvel később, 1965-ben tette, amikor kitüntették a New Hampshire Dartmouth-i Egyetemen. Mario di Bonaventura, a Dartmouth-i egyetem zene szakának igazgatója Kodály halála alkalmával azt nyilatkozta, hogy a zeneszerző eltávozása nemcsak a magyar nemzet vesztesége:

"Kodály Zoltánt az egész világ gyászolja most. Életének alkotó munkáját a magyar kultúra fejlesztésének szentelte, de előrelátása, alapvető gondolkozása, mint humanitáriánus művész, nevelő – világszerte befolyásolta a teremtő szellemeket. A nagy tanító hatása örökkévalóságra szól, és Kodály Zoltánra tisztelettel fognak emlékezni mindaddig, míg ez a világ és kultúránk létezik."

Aaron Copeland, a huszadik század egyik híres amerikai zeneszerzője szerint Kodály halála a világ zenéjének nagy vesztesége is: "Akár Mussorgsky vagy Bartók, Kodály fel tudta használni országa népzenejének jellegzetességeit, hogy azokból élénk, vidám és színes dallamokat alkosson. Mindannyian nyertünk példájából." - mondta Copeland.

Az én Kodály-gyászjelentésem kivonatokat tartalmazott a mester szerzeményeiből, melyeket amerikai zenészek is ismertek. Ilyen például az "El kéne indulni..." átdolgozása, melyet Eddz Nelson amerikai énekes és filmsztár tett örökzölddé még évekkel azelőtt. A sors furcsasága, hogy Eddy Nelson ugyanazon a napon halt meg, mint Kodály Zoltán.

Kodály majdnem élete utolsó napjáig dolgozott. Leopold Stokowski, a híres amerikai karmester találkozott Kodály Zoltánnal Budapesten néhány héttel annak halála előtt. Látogatása alkalmával Kodály még munkálkodott néhány kórusszerzeményen. Ugyanakkor a nagymester alkalmat kerített, hogy segítsen Stokowskinak, hogy felvegye a *Háry Jánost* a Magyar Filharmonikus Zenekar előadásában. Stokowski szavai szerint: A "*Háry János*" egy magyar néphős története, s a *Psalmus Hungaricus* vagy a *Páva Variáció* nem más, mint népe rendíthetetlen szellemének zenei kifejezései. A század közepén létrejött anarchia idején Kodály minden cselekedetével, ugyanakkor zenéjével jelképezte és kifejezte saját rendíthetetlen szabadságvágyát."

Angol nyelvű írásaim egyre szélesebb témaköröket fogtak át, s egyre inkább szükségessé vált a különféle tudományágak mélyebb ismerete, melyről persze én sose álmodtam. Középiskolás éveim fizikatanára lenne a legjobban megrökönyödve. A reáltantárgyakból nem voltak jók a jegyeim, de aztán később egyre jobban nőtt az érdeklődésem a tudományok iránt. A technológiáról, majd később az orvostudományról írás közben tanultam. Azt még zárójelben hozzá kell tennem, hogy az így nyert tudományos ismereteim kilométernyi szélesek, de alig egy arasznyi mélyek. Más szavakkal, amint befejezem a kutatási témát, általában hamar elfelejtek mindent. Új helyet kell, kerítsek a fejemben a következő kutatási témának.

Ha már itt tartunk az írásnál, úgy érzem, tartozom egy vallomással. Hatvan éven át kerestem hivatásos írással a kenyerem - először magyarul, azután pedig angolul, de én azt hiszem, nem mennék át a nyelvtani vizsgán egyik nyelvből sem. Nem jut eszembe egyetlen nyelvtani szabály sem, de valahogy ösztönösen általában jól eltalálom. Az egyedüli magyarázatom az, hogy gimnáziumi éveimben nyolc éven át szapulták az agyamat a latinnal. Rég elfelejtettem a nyelvtani szabályokat meg a latin szövegeket, amelyekkel Tóth tanár úr egykor kínozott, de az általános nyelvtani szerkezetek valahol az agyam mély tekervényeiben örökre megmaradtak. Azt hiszem azt is a rengeteg latin nyelvtanulásnak köszönhetem, hogy rendkívülien jól átvettem a különben ördögien komplikált angol helyesírást is. Úgy általában véve nem tudom a nyelvtani szabályokat, de a helyesírásom, úgy magyar, mint angol nyelven, elég jó. Az angol helyesírásommal kapcsolatban megjegyezném, hogy jobb, mint általában az Amerikában született egyetemet végzetteké.

10. fejezet

Ritka esély az életben: utazás az Antarktiszra

Próbálkozásaim hivatalos munkámon kívüli írásokkal eredményt hoztak. Nevem és munkám híre elérte azokat, akik 1964-be végül is úgy határoztak, hogy nekem ajándékozzák életem legnagyobb kalandját: meglátogatni földünk legalsóbb pontját. Kétezer-ötszáz évvel ezelőtt, görög tudósok feltevése szerint, létezett egy kontinensbolygónk legdélibb részén. Azt a földrészt a görögök *Antikton* vagy *Antarktikos*-nak nevezték el, és Arisztotelész írt is róla. Jóval később Cicero is. Aztán mikor Kolumbusz elindult útjára, melynek eredménye Amerika felfedezése volt, térképkészítők és tengerészek, matematikusok és földrajztudósok meg voltak győződve arról, hogy valahol délen létezik egy földrész, amelyet *Terra Australis, nondam cognita*-nak neveztek, vagyis a földrész, amiről még nem tudnak.

Ötszáz évvel Kolumbusz után az ismeretlen földrész lassan kezdett ismerősebbé válni. Az 1957-58-ban létrejött nemzetközi egyezmény alapján bármely ország létesíthet az Antarktisz területén tudományos kutatóállomást, de minden katonai tevékenység, úgymint katonai bázisok és erődítmények létrehozása, hadgyakorlatok végrehajtása valamint fegyverek kipróbálása tiltott a kontinensen tiltott. A hulladékok, különösen nukleáris és radioaktív hulladékok tárolása is tilos a térségben. A különböző országok által létesített kutatóállomásokon atmoszferikus fizikával kapcsolatos, földtani, meteorológiai, biológiai, tengerkutatási stb. tanulmányokat folytatnak, specifikus körülmények között. Az egyezmény alapján a kutatóintézetek nemzetközi vizsgálóbizottságoknak vannak alárendelve. Még a hidegháború

idején is az Egyesült Államok, a Szovjetunió és a többi résztvevő állam között nyílt és szabad közreműködés zajlott.

A 20. század közepén amerikai egyetemekről küldött kutatók dolgoztak a McMurdo, Scott-Amundsen és más déli-sarki bázisokon. A Nemzeti Tudományos Alapítvány támogatta a kutatást, míg a bázisok fenntartása az U.S. Navy - "Mélyhűtő Operáció" közreműködésével történt. A két vezető szervezet minden évben hívott meg amerikai és külföldi újságírókat. Néhány alkalommal az AH-nak is felajánlották, hogy küldhet megfigyelőt. A feltételek között volt, hogy a kijelölt riporter kétnyelvű legyen, vagyis az angol mellett ismerjen még egy másik nyelvet. Mivel a hatvanas évek közepén a magyar nyelvű tudósításaim mellett már megjelent tucatnyi fontosabb angol nyelvű tudósításom is, az irigylésre méltó meghívást én kaptam.

A hosszú Washington – Új Zéland közötti útra a Navy egy régi, nagyon lassú légszárított repülőt bérelt ki. Nem számítva bele a Kaliforniában, Hawaii-ban és Fidzsi-ben való megállásainkat, csak az odáig való repülés több mint negyven órát tartott. Hawaii-ban Pearl Harborban szálltunk le, és majdnem huszonnégy órát maradtunk. Így volt időnk kibérelni egy gépkocsit és bejárni a gyönyörű Oahu-szigetet. Ez volt az első Hawaii-ban tett látogatásom, azaz első trópusi éghajlatú tájra való látogatásom, és rendkívülien érdekes volt. A Nadi-i (Fidzsi-sziget) repülőterén való üzemanyagozás, mivel csak kétórányit tartott, alig volt elégséges, hogy fellazuljunk egy kicsit a Hawaii-Fidzsi közti tizenkét órás repülés után.

Az elkövetkező tizenkét órás repülés után Új-Zéland egyik legnagyobb városában, Christchurch-ben szálltunk le. Az úgynevezett "Anglián kívüli legangolabb város", Christchurch, hegyláncsal van körülvéve, melynek csúcsára gyönyörű út vezet fel a városból. Bármire nézel, szebbnél-szebb látványban van részed, a Csendes-óceán a sziget egyik oldalán, a város pedig a

másik felén van. A távolban pedig New- Zéland havas hegycsúcsai díszellegnek. Christchurch, a kikötőváros, egy tűzhányó torkába van építve, és amikor ott voltunk, forgalmas kikötője volt a "Mélyhűtő Operáció" Antarktisz felé irányuló hajóinak.

Minden gramm liszt, minden csepp fűtőolaj, a repüléshez szükséges üzemanyag, aszpirin tabletták, egyszóval minden szükséges holmi vízi vagy légi úton oda volt szállítva a McMurdo Állomásra, ahonnan helikopterrel vagy sítalpas repülőkkal szállították ezeket a létfontosságú dolgokat a többi amerikai bázisra. A továbbrepülés Christchurch-ből a jégre - ahogy az Antarktiszt még jogosan és helyesen elnevezték – a rossz idő miatt *en route*, vagyis a végállomás körül három vagy négy napra elmaradt.

1965. december 3-án egy hatalmas LC 130 turbólégcsavaros repülőgéppel indultunk el. Még az 1950-es évek elején tervezték és készítették ezt a nagyszerű gépet a koreai háború idején, s még a 21. században is üzemképes volt. A Christchurch – McMurdo légi utunk alkalmával rajtunk kívül a repülő hangárjába, egy hatalmas üzemanyagtartály köré, még beraktak két vagon árut, beleértve friss salátát, tojást, oxigénpalackokat és millió más mindenfélét. Minket a szélső falak mellett szorosan felsorakozó ponyvavászon székekre ültettek, ahol nyomorkodó pozíciónk és a förtelmes zaj miatt nem mondhatnám, hogy kényelmesen utaztunk.

Hogy felkészüljünk a sarki hidegre, kb. a repülés utolsó két órájában a pilóta elkezdte csökkenteni a benti hőmérsékletet, majd megparancsolta, hogy öltünk magunkra a meleg ruhákat, melyeket Christchurch-ben osztottak ki nekünk. Egy-egy nagy zsákba csomagolva mindenkinek adtak két pár meleg alsónadrágot, két gyapjúinget, két pár gyapjuszövet nadrágot, két orkándzsekit, két

pár béléses nadrágvédőt, egy szőrmés sisakot, füles-sapkát, egy pár bőrcsizmát, egy pár gumírozott hócsizmát, négy pár vastag gyapjúzoknit és más téli holmikat. Egyszerűen jól felkészítettek minket a jeges szél köszöntőjére, mely a gépből való kiszállásunkkor fogadott. Szokatlan hideg csapott az arcunkba, amikor a „Herkules gép” ajtaja kitárult a frissen takarított McMurdo-i Ross Ice Shelf kifutópályára való zökkenőmentes leszállásunk után. A repülőtérrel helikopterrel azonnal elszállítottak minket a McMurdo „belvárosi” sajtó-sátorba. A magas sátor kívülről ponyvavászonnal, belülről pedig falemezes falakkal volt bevonva. A sátorban kellemes meleget árasztott egy olajkályha, és a sátor tele volt írógépekkel ellátott asztalokkal, sőt még egy tárcsás telefon is volt ott. Alul-felül ágyas kockatérsegekben aludtunk. A sátorral szemben lévő kintinban több mint elégséges és ízletes ételeket szolgáltak fel. A közelünkben lévő tiszti bárban a sör húsz cent volt, kivéve szombat éjjel, amikor a dobozos sör csak tíz cent volt.

A fürdők egy különálló épületben voltak felsorakoztatva. A WC-k magánülökések voltak, alulról a szellőzés miatt hideg szél süvítet be, nem épp olvasásra ösztökélve a megkönnyebbülteket. Voltak hideg-meleg vizes csapok, de nem volt zuhanyzó. A zuhanyozók egy másik épületben voltak elhelyezve, de vízhiány miatt minden tíz napban egyszer voltak használhatók. Habár az Antarktisz néhány kilométer vastag jéggel van befedve, kevesebb csapadék esik itt, mint a Szaharában. A vizet úgy olvasztották ki hóból, és minden olyan helyre, mint a McMurdo, a havat valahonnan odaszállították.

Néhány napot töltöttünk a McMurdo-n, nézelődve és meginterjúvolva a tudósokat a laboratóriumokban. Rövidebb utazásokra láncaltapas kis vontatókat használtak, melyek nagyon alkalmasak voltak a jégen való közlekedésre. Egy ilyen láncaltapas elvitt minket a McMurdo-tól az alig négy-öt kilométernyi

távolságra lévő Scott nevű állomásra, ahol New- Zélandból való tudósok dolgoztak. Hosszú dróton szaladó, láncokon csaholó barátságos husky kutyák köszöntöttek minket. Husky kutyák vontatták Amundsen, Scott, Shackleton és sok más sarkkutató szánkóit is, és nagyon fontos szerepet játszottak az Antarktisz történetében. 1965-ben a Scott nevű állomás volt az egyedüli sarki intézet, amelyik még segítőtársul fogadta ezeket a gyönyörű kutyákat.

December első felében tavasz van az Antarktiszon, és több áruszállító hajó ilyenkor indul el a kontinens felé, hogy élelmet meg egyéb szükséges holmit szállítson a kutatóknak. A megközelítő csatornát két jégtörő hajó nyitotta meg és tartotta nyitva a hajók előtt. Hogy végignézhesük a jégtörés művészetét, minket is kivettek helikopterrel az egyik jégtörő hajóra. Elképesztően érdekes volt. A hajó tulajdonképpen felszalad a jég tetejére, és saját súlyával töri meg a jeget.

László interjúolja egy Adéli pingvint - Cape Roydsn

Az egyik reggel helikopterrel elvittek a Cape Royds-i pingvintelepre. Ott többezer elegáns madár (mindenik kb. huszonöt centiméter magas) ült a tojáson vagy taposott a fészke körül. Az Antarktisz bohócainak is nevezik őket, és nem épp híresek a tisztaságukról. Būdösség van körülöttük, és „fehér ingük” inkább sárgás volt, mint szép fehér. A hím és női pingvinek jóformán életre szóló házasságban élnek, és évről-évre visszatérnek ugyanarra a fészkekre. Majdnem mindenik fészek kövecskéből volt összerakva, és két tojást tartalmazott. Miközben egyikük, általában a hím pingvin, a tojáson ül, a mama élelembeszerzéssel, azaz halászással vagy a szomszéd fészekben levő kövecskék lopásával foglalkozik.

A betolakodó emberekkel szemben a déli pingvinek nem voltak épp barátságosak, és imitt-amott egy pár ujjbaharapás is történt. Miközben fel akartam venni hangszalagra csevegésüket, az egyik belecsípett a mikrofonomba. A pingvinek fészkei fölött nagy halfarkas (Skua) madarak keringtek, lesve az alkalmat, hogy a lazán őrzött fészkekből tojásokat lophassanak. A halfarkas madaraknak van egy komisz szokásuk, mégpedig az, hogy a levegőből esedékes támadóikra okádnak, pedig nekünk nem állt szándékunkban őket megtámadni.

Egy másik helikopterkirándulás célpontja Cape Evans volt. Meglátogattuk Robert Falcon Scott kapitány kunyhóját, ahol 1912 telét töltötte szerencsétlenül végződött déli- sarki hódítása alkalmával. A kunyhó érintetlenül maradt, ahogy Scott hagyta, megfagyott báránypaladák voltak felakasztva a bejárati verandára, melyek konzerválódtak a hideg miatt, bent pedig ételkonzervek, könyvek, levelek, írószerszámok stb.

Az antarktisi utunk legnagyobb eseménye a Déli-sark meglátogatása volt. A két vagy háromórás repülést földünk

legalsóbb pontja felé elől a pilótafülkében töltöttem, beszélgetve az LC-130 Herkules pilótaival. Életemben repültem Alaszka, az Alpok, az amerikai Sziklás-hegységek fölött, mely mind leírhatatlanul szép látvány, de az antarktisi hóval borított bércek végeleáthatatlan szépsége felülmúlta mindezt. Lenézve a Beardmore gleccserre- a legnagyobb a világon- nehéz volt elképzelni, hogy alig fél századdal előbb Scott, Amundsen és más felfedezők gyalog átjutottak azon az irgalmatlan, barátságtalan tájon.

A gép leszállt egy, a Sark közelében lévő röptéren, és mi nagyon gyorsan ki is szálltunk. A repülőgép pedig anélkül, hogy a motorjait megalították volna, rögtön indult is vissza.

Egy fiatal Navy orvos, az Amundsen Scott déli-sarki állomás parancsnoka köszöntötte csoportunkat, és rögtön elvezetett a repülőtér melletti vendégfogadó sátorba. Néhány perc elteltével egy lánc talpas vontató húzott a sátrunk elé, hogy elszállítson minket a Déli-sark legdélibb pontjára. Mivel a vontatón nem jutott hely mindenkinek, néhányan gyalog vágtunk neki az útnak. Mindamellet hogy mínusz 35 Celsius-fokot mutatott a hőmérő, szél hiányában meg a fénylő napsugárban nem éreztük a hideget. Tulajdonképpen a sok hideg elleni cuccal magunkon talán egy kissé túlságosan fel is voltunk öltöztetve.

A Déli-sarkra való gyaloglásunk végén elérkeztünk arra a helyre, ahol az amerikai zászló volt kitűzve. Eleinte kellemesen éreztük magunkat, de nemsokára légzési zavarok álltak elő a három kilométernyi magasság miatt. Két kis jel mutatta a helyet, ahol a "nemzetközi határidő" és a "Greenwich-délkör" találkozik. Fantasztikus élmény volt álldogálni a Föld legdélibb sarkán, és körbejárni a földgolyót néhány lépéssel a Déli-sark pontja körül.

Karácsony előtti héten érkeztem vissza Washingtonba, közel harminc hangszalagra rögzített interjúval, több száz méter

nyolcmilliméteres filmmel és rengeteg fényképpel. Miután kihevertem az időzavart a hosszú repülőút után, újrakezdtém munkámat az Amerika Hangja magyar nyelvű rádióadónál. Hétvégeken és néha hosszú éjjeleken át írtam az interjúkat, és nekifogtam egy tizenhárom részes, részenként tizenöt perces dokumentációs adás elkészítésének. Ezeket angol nyelven, később lefordítva más nyelvekre is, közvetítettek a világ minden sarkában.

A riportjaimat érdeklődéssel fogadták. Simon Bourgin, az Egyesült Államok Hírszerzési Ügynökségének tudományos tanácsosa, ezt írta: „Nagyszerű rádióközvetítés az Antarktiszról, a legjobbak közé sorolnám. Mindenről szó van benne: a régebbi kutatásokról, a jelenbeli tudományos csoportokról és feltárásokról, a Navy felülmúlhatatlan logisztikai segítségéről, az Antarktisi Egyezés fontosságáról, mely lényeges a tizenhárom ország tudományos munkájában és a kontinens fenntartásában, mint hadmentes tudományos rezerváció. A műsor vezetője tisztán és érthetően közvetít az antarktisi környezet sajátosságairól.”

Hasonló véleménye volt F. E. Bakutis altengernagynak, a „Mélyhűtő Operáció” parancsnokának is. John Chancellornak, a VOA igazgatójának küldött levelében a tengernagy ezt írta: „Azon rövid idő alatt, míg a Navy vendége volt az Antarktison, (Dósa) teljes mértékben megértette és átvette az operáció lényegét és hozzáállását.”

11. fejezet

Le az alagsorba, fel a Holdra

Több mint két év után, visszatérve az Antarktiszról, a munkahelyemen gyakorlatilag két elfoglaltságom volt. Nappal továbbra is mint bemondó és szerkesztő-igazgató dolgoztam a VOA magyar szekcióján, de éjjel és hétvégeken angol szöveggönyveket írtam a VOA többi nyelvrészlegének. Az antarktiszi tapasztalat mindinkább a tudományos írások felé vezette a szekerem, de a tudományos, és különösen az orvosi szakleírások anyagkutatást igényeltek, ami alapján véve bővítette a látáskörömet. Kőhajításnyira volt tőlem a Nemzeti Tudományos Akadémia, a Nemzeti Űrhajózási és Űrkutatási Hivatal, a Nemzeti Egészségügyi Hivatal, nem-beszélve a tucatszerű híres egyetemről, ami tulajdonképpen azt jelentette, hogy minden kutatáshoz szükséges eszköz ott volt a kezem ügyében. Azokat a tudósokat vagy kutatókat, akiket meg akartam interjúvolni hol az utca másik oldalán, hol a földalattin utazva, tőlem egy vagy kétállomásnyira voltak.

Mivel már általában a saját órarendem szerint dolgoztam, olyan témát választottam magamnak, amilyent én akartam, de kollégáim is gyakran besegítettek a témakör meghatározásában. Megszerezve azon kétnyelvű író hírnevét, aki képes a határidő feszültsége alatt dolgozni, bármikor készenlétben új küldetésre, azt értem el, hogy kialakítottam magamnak egy új kliensi kört.

Az antarktiszi utam következményei ilyenformán előkészítették pályafutásom csúcsának a meghódítását. Mint a VOA idegen nyelvű szakmunkása én voltam az első talán, aki repedést okozott a felettünk lévő üvegfalon. Az áttörés 1968-ban

történt, amikor áthelyeztek a VOA Folyamatos Ügyek Részlegére, mely az összes angol nyelvű programokért felelt, kivéve a híreket, melyekkel a hírszolgálat részlege foglalkozott. A két részleg jól meghatározott munkaköre szerint híreket, hír-analíziseket, politikai, gazdasági, kulturális, sport és tudományos riportokat, és más jellemző adásokat közvetítettek világszerte a VOA angol adásaiban, és ki voltak adva lefordítás és közvetítés végett a kb. negyven idegen nyelvű rádióállomásnak.

Mint hivatásos tudományos szövegkiadót, aki nyugdíjba vonulás előtt állt, és már jól elfoglalta magát egy melléküzlet felállításával, a tágas második emeleti irodámból az alagsorba, egy ablak és friss levegő nélküli "kockába" helyeztek át, és mindjárt begyűjtottak nekem egy halom munkával.

Az 1968-as év zsúfolt évnek bizonyult a Tet ellentámadással, mely a vietnámi háború fordulópontját jelentette, továbbá a háborúellenes mozgalmakkal meg az egyesült államokbeli elnökválasztásokkal, Martin Luther King és Robert Kennedy meggyilkolásával, nem is beszélve a prágai Tavasz forradalom szovjet csapatok általi vérbefojtásáról. Az év végül az Apollo 8 holdraszállásával fejeződött be.

1957 októberétől kezdve, amikor az első szatellit, a Sputnik földkörüli keringési pályára állt, a Szovjetunió meg az Egyesült Államok versengésbe lépett, beleértve ebbe látszólagos katonai célkitűzéseket is. Nemsokkal azután a versengés kibővült a Naprendszer felkutatásával is, de specifikusan a Hold meghódítása volt a cél. 1961 májusában történt kongresszusi beszédében Kennedy elnök a holdprogram hivatalos bejelentését így fogalmazta meg:

„Először is hiszem, hogy e nemzetnek el kell köteleznie magát amellett, hogy még az évtized vége előtt embert juttat a Holdra, és onnan biztonságban vissza is hozza a Földre. E korszak

egyetlen más űrprogramja sem lesz nagyobb hatással az emberiségre, vagy sokkal fontosabb a távoli űr felfedezése során; és egyik megvalósítása sem lesz ilyen nehéz vagy költséges.”

1968-ban az évtized már a vége felé járt, amikor az Apollo Program vezetői elhatározták, hogy megvalósítják Kennedy elnök elképzelését. Az egy űrhajós Mercury majd a páros űrhajós Gemini programok előzték meg a hároműrhajós Apollo holdraszállását. 1968 októberében az Apollo 7-tel végrehajtották az első emberekkel való repülést, amikor is az űrhajósok tizenegy napot töltöttek az űrben, akkor felülmúlva az összes, szovjet űrhajósok által végrehajtott küldetést.

Mindig izgalmasnak véltem az űrkutatást, és az áthelyezésem a Folyamatos Ügyek Részlegére megadta az alkalmat, hogy írjak az Apollo űrhajóról, a hatalmas Saturn 5 rakétáról, mely a Holdra repítette az Apollo kapszulát, az űrhajósok edzési programjairól, melyet a misszió- program szabott meg. Előretekintve az Apollo 8-ra, amely először a világon embereket fog szállítani egy másik bolygóra vagy annak hatáskörébe, hosszas írásokba kezdtem, hogy háttér-információkkal lássam el rádióbemondóinkat a washingtoni stúdióknál, továbbá a Cape Kennedy kilövő meg a houstoni repülésirányító központokban.

Úgy tervezték, hogy az Apollo 8 pontosan karácsony estére érjen a Holdra. A stúdiónak volt egy bemondója Floridában a Cape Kennedy űrközpontban, akinek feladata volt, hogy beszámoljon az Apollo 8 kilövéséről. A kilövés után rögtön Houstonba kellett repülnie, hogy ott a repülésirányító központban találkozzon egy másik angol nyelvű riporterrel, s esetleg majd együtt közvetítsék huszonnégy órán át a holdraszállás minden fázisát. Ugyanakkor mindkettőjüktől elvárták, hogy angol nyelvű leírásokat küldjenek a

stúdióba lefordítás végett az idegen nyelvű rádióközvetítések érdekében.

Szerencsére valaki a vezetőségnél megértette, hogy ez túl sok volt a két riporternek. Minden teketória nélkül a houstoni „csapat” igényelt egy író, aki anyagokat tudott produkálni a helyszínen lévő angol nyelvű bemondóknak, és leírásokat küldeni az idegen nyelvű VOA stúdióbelieknek. Az Apollo űrhajó elindulása előtti napon, úgy délfelé, a főnököm sétált be alagsori „kockámba”, és röviden ennyit mondott: „László, menj haza pakolni! Ma este repülnöd kell Houstonba.” Azon nyomban elindultam.

Ez volt az első utam a Houstoni Repülésirányító Központba, az első, amint később kiderült a rengeteg látogatásom után. A központ később L. B. Johnson elnök nevét kapta. A várakozás meg az izgalmi állapot tapintható volt, amint néztük és hallgattuk Frank Borman, James Lovell és William Anders űrhajósoknak az Apollo 8-ról közvetített beszámolóit, miközben navigáltak a bolygók közti területeken a Hold felé. Az egyik közvetítésem 1968. december 23-án így vázolta a helyzetet:

”E tudományos tábor, tele laboratóriumokkal, irodákkal és hatalmas gyakorló hangárokkal úgy néz ki, mint egy park. Az éghajlattal ellentétben - téli időszak – a fű egy kicsit sárgás, de a legyezőpálmák és a pálmafák jól érzik magukat ebben a nedves, balzsamos klímában. A központ felé vezető út melletti házak és üzletek karácsonyi díszektől fénylenek. Az épületek közt egy üres réten még mindig rengeteg fenyőfát árulnak.”

A repülésirányító központ kapuin belül a kint tapasztalható karácsonyi hangulat már nem volt annyira felismerhető. Ellenben a „valaminek történnie kell” féle érzés mindenesetre érezhető volt. Újságírók, televízió és rádióriporterek, összegyűlve a föld minden sarkáról -beleértve az előbb említett riportert is – tudatában voltak

annak, hogy a karácsonyt szeretetteiktől távol fogják tölteni, de nem maradt sok idő ezen ábrándozni. Közülünk még azok is, akik már láttunk űrhajósok általi űrbeli közvetítéseket, most meghatottan vettük tudomásul a nagy kaland megvalósulását. Ezt az érzést akkor így fogalmaztam meg:

„Nem csoda, hogy ma itt Houstonban, és a világon mindenütt, felkészültünk nemcsak Krisztus születésének az évfordulójára, hanem aggodalommal a szívünkben nézzük és hallgatjuk a három űrhajós közvetítéseit, amint száguldanak a Hold felé.” Amint az egyik riporter megjegyezte, az eredeti karácsonyi történet után ez lesz a legnagyobb karácsonyi tudósítás. Egy pár sci-fi író kivételével, mint Jules Verne, kevesen tudták elképzelni azt, hogy egy gyöngye hús-vér ember egyszer elhagyja bolygónkat, hogy közelebből megnézze a Holdat, annyi álom és vágy jelképét az emberiség történetében.

Valójában háború, forradalom, politika és minden más eltörpült aznap 1968 karácsonyának legfontosabb eseménye mellett. Mi Houstonban és mindazok, akik hallhatták közvetítéseinket a világkülönböző részein, valóban tanúi voltunk egy valóban történelmi eseménynek. Az ember Holdra repülése nem hasonlítható össze semmi más történelmi megvalósítással.

Elbeszélgetve a jelenlevő hírszolgáltatókkal, megpróbáltunk emlékezetünkbe idézni más hasonló történelmi eseményeket. Valaki megemlítette a Wright testvérek első géppel való repülését, melynek 65. évfordulóját néhány nappal azelőtt ünnepeltük. Bármilyen nagyszerű és úttörő esemény volt az, történelmileg szemlélve a Wright testvérek nem adtak az embereknek mást, mint egy másfajta szállítási lehetőséget. Kolumbuszról is szó esett, de ezt a hasonlítást sem találták megfelelőnek. Igaz az, hogy a genovai tengerész felfedezett egy új földrészt, mely aztán a mai Amerika kontinens lett, megváltoztatva a föld történelmét is, de az ő küldetése sem volt összehasonlítható

a Frank Borman, James Lovell és a William Andersével. A nagy felfedező és a történelemben elismert utazók bármilyen felmagasztalása mellett véleményünk szerint az Apollo 8 küldetése felülmúlta az emberiség bármelyik történelmi megvalósítását.

Engedjék meg, hogy kihangsúlyozzam azt, hogy én csupán a tények anyagi oldaláról beszélek. A három amerikai űrhajós Hold körüli repülése az emberiség megvalósításainak valóban rendkívüli eredménye, de az, hogy a felfedezés után mit teszünk ezzel a karácsonyi ajándékkal, ugyancsak az emberiségtől függ.

”Befejezésül, megemlékezve minden idők véletlen egybeeséséről, talán lehetne párhuzamot húzni az eredeti karácsonyi történet és az Apolló 8 története közt is. Az eredeti karácsonyi történet arról beszél, hogy a három bölcs (király) keletről érkezett, hogy megünnepeljék a Krisztus születését; 1968 karácsony estéjén három ember körülrepüli a Holdat. Korszakalkotó utazásuk az emberiség összegyűjtött ismereteiről és az űrhajósok vakmerő bátorságáról tanúskodik. Sorsuk azonban a Mindenható kezében van.”

Egy pár órával jelentésem közvetítése után az Apollo 8 – menetrend szerint – elérte a Hold keringési pályáját, és eltűnt a Hold mögött, aminek következtében az űrhajósokkal néhány lélegzet-visszafojtó percig minden összeköttetés megszakadt. Végezetül – úgyszintén meghatározott terv szerint - az első televízióképek a Hold körüli keringési pályáról eljutottak bolygónkra; egy nagy vajaskifli alakú félhold tűnt elő a sötét háttérben, tisztán kivehető kékes csillogásban.

Az első kép közvetítésének perceiben senki nem jegyezte meg - beleértve a repülésirányító központ személyzetét is – hogy a „vajaskifli” bármi volt, csak a Hold nem. A képet bámulva egyszercsak mindenki meghallotta Frank Borman hangját, aki bejelentette, hogy a félhold alakú kép nem más, mint maga a Föld. Furcsa érzés volt, nehéz szavakba foglalni, hogy ismert bolygónk

olyan különös formában jelent meg előttünk. Az a gyönyörű kék márványforma, sugallva talán bolygónk törekenységét is, az elkövetkező négy évtized alatt a környezetvédelmi mozgalom szimbóluma lett.

Földkelte a Hold látóhatárán, ahogy az Apollo 8 űrhajósok látták

Az űrhajó másik oldalán lévő ablakból nézve a filmezőgép lencsái a Hold felszínét mutatták. Amint az űrhajó ablakfalai által körberámázott változatos holdi tájkép lassú tempóval tűnt tova, olyan volt a látomás, mintha egy magasban száguldó repülőgép ablakából bámulnád a földet. Erdők, mezők, folyók helyett láthattunk tisztán kivehető krátereket, lávafolyások és kiszáradt tengerek helyét, élettelen szürke pusztaságot rengeteg kisebb-nagyobb karcolással, amelyeket az idők folyamán bevetődő meteorok okoztak. Frank Borman megjegyzése szerint: "Valami terebélyes, egyedülálló, könyörtelen hely... egy végeláthatatlan semmiség." Hát igen, Borman szerint a Hold nem úgy mutatkozott, mint valami életre vagy munkára alkalmas hely.

James Lovell hasonló érzésről számolt be: „A végeláthatatlan egyedüllét itt fent a Holdon lelket mozgató.”-mondta. Majd utólagos gondolatként hozzáfűzte: „Arra ösztökél, hogy rájöjj, milyen gazdagság van otthon, lent a Földön. Innen a

Föld nem más, mint egy nagy oázis.” William Anders űrhajós, mint a küldetés ideiglenes fotóoperátőre, megihletődött a napfelkelte és a naplemenete látványától, az óriási árnyékoktól, melyeket okoztak, kihangsúlyozva a Hold felületének rideg arculatát.

”Hamarosan az Apollo 8 felőli féltekén sötétség kezdte ellepni a holdi tájat. A televízióadás, melyet megszámlálhatatlan milliók figyeltek, vége felé járt. Ekkor a három űrhajós, a Krisztus születése utáni legnagyobb történet hősei, elkezdték felváltva olvasni az Ótestamentumból a teremtés történetét:

Kezdetben teremté az Isten az eget és a földet. A föld pedig kietlen és pusztá vala, és sötétség vala a mélység színén, és az Isten lelke lebeg vala a vizek felett. És monda Isten: Legyen világosság: és lőn világosság. És látá az Isten, hogy jó a világosság; és elválasztá Isten a világosságot a sötétségtől. És nevezé az Isten a világosságot nappalnak, és a sötétséget nevezé éjszakának: és lőn este és lőn reggel, első nap. És monda Isten: Legyen mennyezet a víz között, amely elválassza a vizeket a vizektől. Teremté tehát az Isten a mennyezetet, és elválasztá a mennyezet alatt való vizeket, a mennyezet felett való vizektől. És úgy lőn. És nevezé Isten a mennyezetet égnek, és lőn este, és lőn reggel, második nap. És monda Isten: Gyűljenek egybe az ég alatt való vizek egy helyre, hogy essék meg a száraz. És úgy lőn. És nevezé Isten a szárazat földnek; az egybegyűlt vizeket pedig tengernek nevezé. És látá Isten, hogy jó.

”A holdkörüli pályájáról való üzenetet Frank Borman közvetítette: „Az Apollo 8 legénységétől jó éjszakát! Jó szerencsét! Kellemes karácsonyi ünnepeket! Isten legyen veletek, mindannyiatokkal, a drága Földön.”

”Lehet, azt fogják mondani, hogy szentimentális volt. Meglehet. De időtlen-időktől fogva az ember valahogy örökké

szentimentális volt és marad a holdra vonatkozóan, és ez alkalommal valóban volt is miért”.

Az elkövetkező két ürrepülés próbatétel volt úgy az űrhajóknak, mint az űrhajósoknak az ember holdraszállása előtt. A missziókról való jelentések készítése kollégáimnak is és nekem is jó gyakorlati próbaként szolgált arra nézve, hogy az emberek által elképzelhetetlen más bolygóra való leszállást kellőképpen közvetítsük.

Több mint száz rádióadás szövegével rendelkeztem, melyeket én szerkesztettem azelőtt vagy azalatt, míg az Apollo 11 pontosan a megszabott időben, 1969. július 16-án útra kelt Neil Armstrong, Edwin (Buzz) Aldrin és Michael Collins űrhajósokkal. Az első hetven rádiókivonatokat kiosztották angol és idegen nyelvű adóknak kb. öt-héttel az Apollo 11 kilövése előtt. Ezek a kivonatok nagyjából vázolták a misszió minden oldalát, elkezdve egy jól megalapozott űrhajózási irányleírástól a tudományos megfigyelések és gyakorlatok leírásáig. Az űrhajósok életrajzi adatain és a holdraszállásuk előtti fizikai gyakorlatok és edzések, továbbá az Apollo 11-en való szolgálati utasításokon kívül a kivonataim részletezték az űrhajósok lépésről-lépésre kitervezett holdi teendőit – többnyire saját szavaikkal. A kivonatokat időzítettem és összehangoltam a holdprogram minden fáziséval, alkalmat adva idegen nyelvű adóknak is, hogy az írásokat idejében lefordítsák, és hogy minél jobban felkészüljenek saját nyelvű rádióprogramjaikkal.

Több kivonatban beszámoltam az űrhajó részeiről, a nagyerejű Saturn 5 kilövőrakétáról, a Parancsnoki Modulról, melyet Kolumbiának neveztek el, és amiben az űrhajósok tartózkodtak a Holdra való utazás alatt, a Hold Modulról (a „Sas”), amely Armstronggal és Aldrinnel a Hold felszínére fog siklani. A használati modul, mely tulajdonképpen az Apollo motorja volt, tartalmazta a szükséges rakétafelszereléseket és az üzemanyagot,

továbbá a három oxigénpalackot, melyeket a Kolumbia villanyáramszükségletére beszerelt elemek karbantartására terveztek.

Az egész világ lélegzetét visszatartva követte a Holdra való repülést és az ember első holdraszállását. Rengeteg levél – e-mail még nem létezett – érkezett a NASA címére, érdeklődve az Apollo 11 felől, és sikert kívánva a missziónak. Az egyik levél egy tizenegy éves angliai kisfiútól érkezett: "Kibérelhetek egy rakétát és egy kilövő szerkezetet? Mennyibe kerülne?" Tudomásom szerint, abban az időben, felesleges ürberendezést a közpiacra még nem készítettek. Az Apollo 11 misszió utólagos becslések szerint háromszázötvenötmillió dollár volt.

1969. július 21-én reggel két óra harminc perckor így számoltam be Houstonból:

"Az ember a Hold felszínére lépett, miközben milliók nézték azt televízió képernyőiken. Neil Armstrong és Edwin Aldrin űrhajósok voltak az első emberek, akik egy Földön kívüli égitestet látogattak meg, s akik most biztonságban vannak a Sasban..."

"Azonkívül, hogy az űrhajósok a tervezett idő előtt hagyták el az űrhajót, az ember legelső holdraszállása a tervek szerint zajlott. Miután az űrhajósok bejelentették, hogy a Hold felszíne finom homokszerű anyaggal van borítva, Armstrong lelépett a modul utolsó lépcsőjéről. „Egy kis lépés az embernek, de az emberiség hatalmas megvalósítása.” Ez volt az első Holdon tett kijelentése. Armstrong (szakmailag mérnök), miután jól megvetette lábait a Hold talaján, megpróbálta szóban leírni, amit érzékelt: „A talaj puha apró por... Finom rétegekben, akárcsak a szénpor, ragad a lábbelim talpára és széleire.”

Az előírt tervek alapján Armstrong nekiállt a „holdrögöcskék” és talajminták gyűjtésének. Ezalatt a másik űrhajós, Edwin Aldrin is lejött a lépcsőkön, és ő is hozzálátott

megbízatása teljesítéséhez. Együtt kibontották a szükséges tudományos eszközöket.

A szerelékek között, melyek a Holdon maradtak, volt egy szeizmikus detektor, mely közvetített a Földre minden jelentékeny „holdrengést”. Egy lézertükröt is ott hagytak, melynek terv szerint vissza kellett tükröznie a Földről kilőtt lézersugarakat a Föld – Hold közti távolság pontos megállapítása érdekében.

A harmadik amerikai űrhajós, az űrhajó pilótája, Michael Collins a Kolumbiában maradt, hogy körberepülje a Holdat. Számára minden két órában szüntelenül nappal vagy éjszaka volt az alatt az idő alatt, mialatt körberepülte a hozzánk legközelebb eső bolygót a Kolumbiával. „Nappalból éjszakába és éjszakából nappalba, ennyi az egész skála. A kezdet könnyörtelen és zord, majd hamar barátságossá válik, majd újra könnyörtelen lesz, amint a nap lebukik.” Mondta Collins.

Anyaföldünkre való visszatérésük után az Apollo 11 űrhajósait néhány hétig fertőzés elleni zárlat alá helyezték, hogy megtaláljanak mindenféle idegen baktériumot, melyet esetleg a Holdról hozhattak. Missziójuk után kevesebb, mint egy hónap elteltével az űrhajósok a NASA igazgatójával, Dr. Thomas Paine-nel közösen megemlékeztek a Hold-küldetésről.

Dr.Paine így vélekedett: “Válaszoltunk azon időtlen kérdésre, hogy van-e élet a Holdon. Ellenben az, hogy van-e ott élet, talán nem is nem is olyan helyes kérdés, mert nemrég mindenki láthatta a két amerikait sétálni a felszínén.

12. fejezet

Bővebben az Apollo Programról

Az évek folyamán folytattam jelentéseimet az Apollo Programról, s gyakran utaztam Houstonba, hogy beszámolhassak az elkövetkező öt holdrepülés eseményeiről, az új Skylab űrállomásról, az Apollo- Soyuz próbagyakorlatról, vagyis az amerikai – szovjet űrkutatóással kapcsolatos közreműködésről. Ezek közül az Apollo 13 misszió volt a legizgalmasabb, és nekem személyesen a legeredményesebb. A misszióparancsnok James Lovell űrhajós volt, a nyolcas veteránja, a másik két űrhajós Fred Haise és Jack Swigert, tapasztalt és tesztelt pilóták, akik egyszer még sem repültek ki az űrbe. Swiggert-t az utolsó pillanatban küldték a bejegyzett űrhajós helyett, akit egyfajta német kanyaró (betegség) gyanúja miatt alkalmatlannak tartottak a repülésre.

1970. április 11-én 13 óra 13 perckor houstoni idő szerint az Apollo 13 felemelkedett a Cape Kennedy kilövőpályáról. Eltérően a babonások baljóslataitól (a tizenhármas számok folytonos megjelenése miatt), a kilövéstől a további kétnapi Hold felé vezető űrrepülésig minden simán ment. A három űrhajós a viszonylagosan kényelmes *Odyssey* Parancsnoki Modul komfortjában utazott, mely a szolgálati modullal (tele oxigénnel és üzemanyaggal) és az Aquarius Hold Modullal volt összekapcsolva.

A harmadik nap estéjén - április 13 (!!!) – Jim Lovell, az Apollo 13 parancsnoka, jó éjszakát kívánt mindenkinek, lent a Földön. Nekiálltam összeszedni papírjaimat, hogy elhagyjam a Houstoni Repülésirányító Központ VOA stúdióját, amikor Jack Swiggert űrhajós hangját halottuk a központ hangszóróin keresztül: Houston, van egy problémánk! Két oxigénpalack a szolgálati

modulban valahogy gázkeverékbe jutott és felrobbant, elég nagy lyuk keletkezett annak oldalán, s megbénította az Apollo 13-t.

Nyilvánvaló volt, hogy a holdraszállás terve megsemmisült. A NASA mérnökei és az űrhajó komponenseinek a gyártói a három űrhajós közreműködésével órákon át próbálták felfedezni, hogy pontosan mi is történt, hogyan javítsanak a helyzeten, de legfőképp azon dolgoztak, hogy biztonságban visszahozhassák a Földre a küldetés minden tagját. Az űrben való repülés közben nincs olyan, hogy megfordítjuk a kormányt, és egyből visszafordulunk arrafelé, ahonnan jöttünk. A megbénult űrhajónak tovább kellett repülnie a Hold felé, hogy miután azt egyszer körbepülte beindíthassanak néhány ebből a célból beépített rakétát, ugyanakkor, felhasználva a Hold gravitációs erejét, kialakítsák a visszatérési pályát a Föld felé.

Az *Odyssey* aránylag tágas parancsnoki modul volt, ahol az űrhajósok tartózkodtak és végezték munkájukat. Mivel minden műszer meg a belső környezeti melegítés elektromos árammal működött, most egyszerre lakhatatlanná vált. Így a kétszemélyes *Aquarius*, kevesebb oxigénnel és elektromos árammal ellátva, lett a három űrhajós mentőcsónakja. A hold körüli fordulat és az azt követő pályabeállítás sikeres volt, de az *Aquarius*-ban, a szűkös tér meg az óráról-óra hidegebbre váló benti hőmérséklet miatt, a túlélési lehetőségek egyre bizonytalanabbá váltak. Az űrhajósok élelem, víz és éltető oxigénkészlete veszélyesen lecsökkent. Ugyanakkor a széndioxid tömörülés egyre növekedőben volt. Eredeti tervezés szerint a Parancsnoki Modulban megfelelő mennyiségű lítium-hidroxid palack volt elhelyezve, mellyel semlegesíthették az űrhajóban keletkezett széndioxid többletet, de a NASA későbbi riportja szerint, "a Parancsnoki Modulba helyezett négyszögletű palackok nem értek át a Hold Modul kerekre szabott nyílásain." A Repülésirányító Központ mérnökei által javasolt valamiféle plasztikzsákok, jegyzetfüzet-fedők és

ragasztószalagok tákolmányával végül sikerült a négyszögletű valamit a kerek lyukon átdugni, és az űrhajósok közreműködésével megoldani a veszélyes helyzetet.

Amikor az űrhajó közeledett a Földhöz, a három ember visszament az *Odyssey* Parancsnoki Moduljába, mely hőálló lemezekkel volt ellátva, hogy nehogy porrá égjenek az atmoszférába való besiklás ideje alatt. Az *Aquarius*-t és a megrongálódott Szolgálati Modult a behatolás előtt lekapcsolták, vagyis megsemmisítették. Az *Odyssey* Jim Lovell, Fred Haise és Jack Swigert űrhajósokkal együtt április 17-én, keleti óraöv szerint 13 óra 17 perckor (megint a tizenhármasszám) a Csendes-óceánba a kijelölt helyre vetődött, a *USS Iwo Jima* hadihajó láthatárába. A Houstoni Repülésirányító Központban mindannyian végignéztük a televíziókamerákon, amint a három holtfáradt embert helikopterrel az *Iwo Jima* fedélzetére szállították.

A hadihajó még a Hawaii-szigetek felé hasította a vizet, amikor az *Air Force One* leszállt Houstonban, hogy felvegye Lovell és Haise űrhajósok feleségeit és az agglegény Jack Swiggert szüleit, hogy majd Nixon elnökkel együtt köszönthessék Hawaii-ban az űrhajósokat. Mary Haise nagyon előrehaladott állapotos volt negyedik gyerekükkel, és a média emberei megesküdték volna arra, hogy megjön a gólya a "repülő Fehér Házban". Nem történt meg.

Hat hónappal az Apollo 13 missziója után az űrhajósokat egy körútra küldték néhány európai országba, ami tulajdonképpen nem történt meg az Apollo 11 és 12 missziója alkalmával. A VOA engem bízott meg, hogy kövessem Lovell, Haise és Swigert űrhajósokat, és majd közvetítsek Izlandból, Svájcban, Görögországból, Máltából és Írországból. Még mielőtt a washingtoni Andrews Légierők Bázisán a Fehér Ház által kijelölt

szállítórepülőre felszálltunk volna bemutattak a három űrhajósnak, továbbá Marilyn Lovell-nek és Mary Haise-nek.

A három űrhajós és feleségeik kedves, egyszerű emberek voltak, és az elkövetkező két hét alatt úgy utaztunk együtt, mint valami régi jó barátok. A repülő többi utasai a NASA hivatalos megbízottjai és a Fehér Ház képviselői voltak, továbbá egy a Légierők által kijelölt orvos. Mint egyedüli újságíró a repülőn korlátlan kapcsolatban voltam az űrhajósokkal és a többi hivatalos személlyel.

A repülő egy hadászati változata volt a Boeing 707-nek. Az eredetileg üzemanyag- szállító repülőt később átalakították luxus személyszállító repülővé. Annyiban különbözött más repülőktől, hogy nem voltak ablakai, és ezért, nem hivatalosan, „repülő tengeralattjárónak” nevezték el. A kiszolgálás, az ételek és italok mind első osztályúak voltak, és talán ilyen kényelemben én még soha nem utaztam. Minden országban, ahová megérkeztünk, az űrhajósokat a repülőtéren állami emberek, az utcákon pedig az ünneplő emberek sorai köszöntötték. A lelkes fogadtatás a világ jelképes elismerése volt a hat hónappal azelőtti megpróbáltatásoknak és hősies mentési műveleteknek, amikor is a három ember majdnem elveszett az űrben.

Két vagy három napot töltöttünk minden országban. Hasonló fogadtatásban részesültünk mindenütt: államelnöki fogadás érkezéskor, köszöntő beszéd az egyetemnél, hivatalos sajtóértekezlet és egy kis bolyongás, körülnézés a jellegzetes helyeken. Minden nap hivatalosan tudósítottam a VOA washingtoni irodáját, hogy jelentéseimet a déli órákban rendszeresen felolvashassák. Egy pár ország meglátogatása után minden rutinná vált, és nap-nap után egyre egyszerűbbé vált a beszámolók elkészítése is. Az köszöntőbeszéd, az egyetemi előadás, a sajtónyilatkozatok majdnem ugyanazok voltak minden országban. A beállítás és az atmoszféra általában különböző volt.

Jack Swigert, Marilyn Lovell, Jimm Lovell, Mary Haise, Fred Haise és Dósa László egy európai repülőtéren (NASA kép)

Izlandban való látogatásunk alkalmával az űrhajósokkal együtt geológiai kőzeteket tekintettünk meg, melyekről ők már sokat tanultak még a misszió előtt, mert számukra fontos volt a Hold felszínének a tanulmányozásakor. A sajtóértekezlet nagyjából azonos volt az otthoni sajtótálálkozókkal. A reggeli órákban tartottuk, és én segítettem az Amerikai Nagykövetség titkárának az űrkutatási kifejezések értelmezésében, ugyanis azokat átírták és lefordították izlandi nyelvre, melynek tisztaságára annyira ügyelnek ma is, hogy mielőtt közhasználatra adnak egy új szót vagy kifejezést az akademikusok összegyűlnek, hogy jóváhagyják annak hivatalos használatát. Amikor a tévében megnéztem az izlandi sajtókonferenciát, az egyetlen szó, amit megértettem, az „astronaut” (űrhajós) volt.

Rejkjavik-ból Zürich-be repültünk, onnan pedig vonattal Luzern-be vittek, ahol nagyszerű ebédet szolgáltak fel, majd megnéztük a gyönyörű város szállítási múzeumát. Bernben az űrhajósokat a svájci parlament fogadta. Onnan autóval átszállítottak a német határon túli Konstanz-ba, ahol az Apollo 13

kis csapata egy nemzetközi úrkonferencián vett részt, és találkozott szovjet űrhajósokkal is. Svájcban az egyik estét Viktor bátyámmal töltöttem. Ő volt az, aki huszonkét évvel azelőtt finanszírozta az én Magyarországról való menekülésemet, s azután neki is sikerült kimennie Svájcba Alizon kislánya után.

A következő látogatásunk az akkor még katonai diktatúra alatt álló Görögország volt. Ott meglátogattuk az egyik híres egyetemet, ahol az űrhajósok tisztelettel emlékeztek az ókori görög tudósokra, akik lefektették a természet törvényeinek alaptételeit, aminek következtében napjainkban az űrkutatás lehetővé vált. Az egyik délután az űrhajósok feleségeikkel együtt vacsorára voltak hivatalosak az államvezető posztot betöltő katonai vezetők által. A vacsorán az ezredek a meghívottakat fordítási szolgálat nélküli hosszadalmas görög szónoklatokkal fogadták. Nagy szerencsénkre minket ettől megkíméltek, és így találtunk egy kecses kis vendéglőt Athén ősrégi negyedében, Plákán, az akropoliszi domb alatt. Egy buzuki zenész jött asztalunkhoz, s megkérdezte, hogy milyen nótát óhajtunk. Az egyedüli zeneszám, ami ott hirtelen eszembe jutott, a "Soha vasárnap" kezdetű volt, melyet különben az ezredek szigorúan tiltottak. Arra azonban a buzuki zenésznünk rá se bágózott.

Görögországi látogatásunk utolsó napjaiban, egy hétvégén, az Amerikai Légierők egyik kisebb repülőjén Kréta-szigetére, Heraklionba szállítottak. Késő este értünk a szigetre, de a repülőtéren várt reánk a Légierők hosszú gépkocsisora, hogy még akkor este átrobogjanak velünk a krétai hegyeken Agios Nikolaos-ra, a földközi tenger egyik legszebb üdülőjére. A kis város polgármestere fogadott bennünket, és érkezésünkkor két-két üveg finom borral ajándékozott meg mindenkit. A tengerparti környezet nagyszerű lehetőséget nyújtott arra, hogy kiheverjük fáradalmainkat.

Kréta szigetén meglátogattuk Knoszosz Minoán palotáját és labirintusait, melyet az ókor egyik felértékelhetetlen kincsének tartanak. Ez a látogatás az Apollo 13 utasai számára szimbolikus látogatás volt, mert ott repült föl a magasba Ikarosz, a híres görög mitológiai lény, aki magának szárnyakat fabrikált, hogy kiszabaduljon a labirintus fogságából. A mítosz szerint, mivel túl közel repült a naphoz, a tollakat összetartó viasz megolvadt, és Ikarosz a tengerbe veszett.

Málta volt a következő állomásunk. A Földközi -tenger közepén lévő piciny államban csupán egy vagy két napot töltöttünk. Kivéve néhány katedrális és erődítmény látogatását nem emlékszem vissza semmi jelentősebb eseményre.

Kéthetes turnénk fantasztikus konklúzióját Írországban kaptuk. Dublinban az űrhajósokat a köztársaság nagytiszteletű elnöke, Éamon de Valera fogadta, aki félszázaddal előbb az ír felszabadító harcok egyik hőse volt. Az akkor már nyolcvannyalc éves „gentleman” gyöngé volt, és már alig látott. Azt beszéltek, hogy nem sokkal azelőtt egy művészeti kiállítás látogatása alkalmával segédeknek kellett sügniük, hogy megfelelően kommentálhassa a festő képeit.

A 12. századbeli St. Patrick katedrálisban – az ír történelem egyik furcsasága miatt anglikán, és nem római katolikus templom - istentiszteletet tartottak, megköszönve az Apollo 13 űrhajósainak szerencsés visszatérését. Az űrhajósok személyesen köszönték meg ezt a katedrális dékánjának, akinek egyik öse a 18. századbeli író, Jonathan Swift, a *Gulliver utazásainak* a szerzője volt. Ugyancsak Dublinban Moore amerikai nagykövet egy kerti mulatságot rendezett az ír főváros híres Phoenix nevű parkjában az űrhajósok tiszteletére. Ez a világ egyik legnagyobb lakónegyedekkel körülvett ligete, ahol csupán két épület állt: az egyik az államelnök háza, a másik az Egyesült Államok nagykövetségén alkalmazott tisztviselők lakása.

Az Apollo 13 űrhajósaikat körűtjük alkalmával minden országban nagy szeretettel fogadták, de az írországiak rajongását semmi nem múlta fel. Azt hiszem Cork városában voltunk, amikor az űrhajósokat egy könyvtárban fogadták. Mindenki állt, és az épületen kívül az emberek hosszú sorban váraakoztak, hogy bejuthassanak. Mivel én már negyedszer hallottam az űrhajósok beszédét, kint maradtam, ahol nemsokára iskolás gyerekek vettek körül aláírásomért. Nem érdekelté őket, hogy nem vagyok űrhajós... Elég volt nekik, hogy egy amerikaitól kapták az aláírást.

Európai utazásunk utolsó éjszakáját a Dromolandi vár hoteljében töltöttük, ahol egy gyönyörű üdülőhely volt, nem messze a Shannon repülőtértől. A Moore nagykövet által szervezett viziontlátási ünnepeyen vettünk részt, mely kellemesen benyúlt az éjszakába. Az *Aquarius* csoport - amint karavánunkat akkor elnevezték - minden tagja egy vagy két kitüntetést is kapott. Engem a Jules Bergman Hírközvetítési Valóság érdemével tüntettek ki, mellékelve ezt a megjegyzést: "Ritka és dicséretre méltó tehetsége miatt, ahogy bemondott kétmillió embernek, képviselve Amerika Hangját tipikus amerikai hangsúllyal." Ugyanakkor megkaptam a „selyemhangú bemondó” címet is, mellékelve egy limerick: "Az utunk minden napján Dósa, az űrhajósok merészségét méltányolva, figyelmesen válogatott szavakkal beszélt, amiért minden rádiójelentése a prózai előadások legjobbjai közé sorolható."

Másnap, Washingtonba való érkezésünk után furcsa volt újra hétköznapi emberként visszazökkenni a megszokott kerékvágásba. Mivel kéthetes, öt európai államban töltött turnénk ideje alatt mindig rendörkísérettel közlekedtünk, most a repülőtértől hazáig autózva néhányszor a jelzőlámpa piros jelzése ellenére is továbbvezettem. Szerencsére egyszer sem kaptak el.

Néhány hónappal európai turnénk után visszatértem Houstonba, hogy közvetíthessek egy másik Apollo misszióról. Fred Haise felkészítőn volt, hogy a következő holdraszállás misszió- parancsnoka legyen. A missziót később az Apollo Program idő előtti befejezése miatt törölték. Az űrközpontban tartott gyakorlatozások alkalmával Haise meghívott, hogy végignézzem egyik „holdraszállási” gyakorlatát az egyik repülő ágykeretnek nevezett gépezeten. A gépezet tényleg úgy nézett ki, mint egy ágy, csak a matrac helyett az „ágyba” kisebb rakéták voltak elhelyezve. Az „ágyban” állva úgy kellett berobbantania azokat, mintha a Hold Modulban lenne, és mintha a jármű holdraszálláskor való lelassítása lenne cél.

Fred magával vitt a holdraszállási szimulátorba, mely egy sötét kis szoba volt, benne a Hold Modul minden műszerjelzőjével. A szoba falainak ablakmásolatába beépített nézőkamerák vetítették nekünk a Hold felszínén lévő krátereket és közettömböket, melyeket a Holdra való leereszkedéskor ki kellett kerülni. Miután végignéztam néhány sikeres leszállási gyakorlatot Fred megkérdezte, hogy nem akarom-e átvenni a műszerek kezelését egy új „holdraszállásnál”. Ki utasította volna vissza egy holdraszállás izgalmát, még ha csak szimulátorban is? Jó is volt, hogy nem a valódin vettem részt, mert egy nagy közetbe rohantam bele. Ennyi volt űrhajós pályafutásom!

1972 decemberében az Apollo 17 utolsó holdraszállása és az Apollo Program befejezése alkalmával az Amerika Hangja (VOA) közvetítette a missziókról szóló méltányolásaimat.

Kivételesen egyedülálló megtiszteltetés volt számomra és kollégáim számára az, hogy részt vehettünk a történelem egyik legnagyobb megvalósításának megörökítésében. 1968. december 21. (az Apollo 8 kilövésének időpontja) és 1972. december 19 (az

Apollo 17 - Holdról való visszatérésének időpontja) között, rövid négy év leforgása alatt, az emberek kilencszer repültek a Hold közelébe, és hatszor szálltak le rá.

Ami a jövő történéseit illeti, lehetséges, hogy ők majd az ember holdraszállását fogják az Apollo-program legfontosabb eseményének tartani. Miután a Sas Holdra szállt, és Neil Armstrong „egy kis lépésével, de az emberiség hatalmas megvalósításával” kinyitotta az ajtót, hogy mások is a nyomába léphessenek, reméljük, hogy a nem túl messzi jövőben ez tényleg úgy is lesz.

Senki nem tagadhatja az Apollo 11 történelmi fontosságát. Senki nem kételkedik az űrhajósok hőstetteiben és rendkívüli erőfeszítéseiben, s azokéban sem, akik az Apollo 11 után következtek, és akik egyre komplexebb és egyre igényesebb holdraszállási és tudományos műveleteket végeztek el. Azok közülünk, akik végignéztük és meghallgattuk az Apollo missziók drámáit, soha nem fogjuk elfelejteni az Apollo 10-nek a Hold felszínéhez kecsegtetően közeli repülését, mely tulajdonképpen űrpróbája volt Neil Armstrong és Edwin Aldrin két hónappal későbbi holdraszállásának.

Mindegyik repüléshez kötődik egy emlékezetes pillanat: az Apollo 12 űrhajósainak a Hold felszínén való bohózkodásai; az Apollo 14-gyel kapcsolatban eszünkbe jut Alan Shephard golfozása Fra Mauron; az Apollo 15-ről Hadley Rille kanyon fölötti repülése is eszünkbe jut; az Apollo 16-ról John Young véletlen közvetítése gyomorrontásáról; az Apollo 17 holdraszállása után pedig Gene Cernan és Jack Schmitt a Hold felszínén szaladgálva dudorásztak egy vidám zeneszámot.

Igen, minden repülésről van egy emlékezetes pillanat, de egyik riport sem adja azt az érzelmi feszültséget, amit az Apollo 8 kilövésekor éreztünk, s mindegyikből hiányzik az Apollo 13 balesetének mélységesen emberi drámája. Az Apollo 8

kilövésekor, 1968 karácsonyán, első alkalommal repült ki ember a Föld hatásköréből, s meglátogatott és körbeperepült egy másik égitestet.

Azon a karácsony estén Frank Borman, James Lovell és William Anders felolvasta a teremtés történetét, miközben televízióképernyők vetítették a Hold felszínének rideg szépségét bevonva a gyöngéd földgömb kékes fényével. Ez figyelmeztetésül szolgált az emberiségnek arra nézve, hogy mennyire fontos, hogy megóvjuk egyetlen életfenntartó bolygónkat.

Az Apollo 13 drámája szintén megmaradt emlékezetünkben az emberi szívósság és leleményesség példájaként. Az űrhajó fedélzetén történt robbanás veszélyeztette Jim Lovell, Jack Swigert és Fred Haise életét, és döbbenetes valósággal hozta szemünk elé az összehasonlíthatatlan kockázatot, amivel a könnyörtelen űrben az embernek számolnia kell.

Most, hogy az Apollo Program véget ért, eszembe jutnak Nixon elnöknek az Apollo 17 legénységéhez intézett szavai: "Kevés esemény jelezte ennyire tisztán a történelem egyik korszakáról a másikra való áttérést. Ha az Apollo utolsó útjáról be tudunk számolni, akkor valóban elértünk egy fenségesen nagyszerű dolgot."

Az ember holdraszállási missziója 1972-ben véget ért, de az Apollo Program még egy vagy két évig folytatódott, felhasználva néhány Apollo űrhajót és egy pár megmaradt Saturn kilövő rakétát, melyek a költségvetések megszüntetése után még üzemképesek voltak.

1973 májusában a NASA fellőtte a Skylab-ot, az első térbeli űrállomást, mely a Saturn 5 (az Apollókat helyezte Hold felé vezető pályájukra) háromfázisos rakétáinak az egyikébe volt beépítve. A Skylab egy tágas, tudományos mérnöki laboratórium volt. Abban az időben három űrhajós volt a lakója. Az első csapat

négy hetet töltött a Skylab-on, a második csoport nyolc hetet, míg a harmadik turnus- szinte hihetetlen-három hónapot töltött az állomáson.

A kutatási terv elég körülményesen indult. Miután a Saturn 5 (magába foglalva a pilóta nélküli űrállomást is) kilövődött a Cape Kennedy Központból, túlságosan nagy rezgést kapott. A rezgés miatt a Skylab meteorok és napsugarak ellen beépített védőlemezei lehulltak. Ennek következtében az űrállomás műszerei hamarosan 52 Celsius-fokot jeleztek. Néhány a leszakadt lemezek közül megakadt, majd leszakította az egyik napelem tükrét.

A Skylab első „lakói” űtrakészen álltak, hogy a következő nap felrepüljenek a kutató-állomásra egy Apollo űrhajón, melyre egy kisebb Saturn rakéta volt felszerelve. A kilövést elhalasztották tíz napig, hogy elegendő idejük legyen a houstoni űrhajósoknak és mérnököknek, hogy megtalálják a megfelelő eljárást a rongálások megjavítására. A módszer egyszerűnek tűnt, és leleményes volt. A mérnökök terveztek egy napernyőszerű készítményt, mellyel árnyékba helyezték a Skylab egyik felét. Amikor az űrhajósok kikötötték űrhajójukat a Skylab-nál, rögtön neki is álltak felállítani a napernyőt, aminek következtében az űrállomás benti hőmérséklete mindjárt tűrhetővé vált.

A Skylab a misszió első fázisában még okozott néhány bonyodalmat, de a földön lévő mérnökök és az űrhajósok együttműködése során sikerült mindezt megoldani. Így aztán nem sokkal az űrállomás felállítása után az űrkutatók nekiláthattak tudományos munkájuk elvégzésének és küldetésük véghezvitelének. A kutatómunka sokirányú volt, magába foglalta a Nap tanulmányozását, a föld energiaforrásainak tanulmányozását és a hosszan tartó súlytalansági állapot emberi testre való hatásának megfigyelését.

Amint az Apollo Program idején is megtettem, most is könyv nagyságú kivonatsorozatban kezdtem átfogni a Skylab kutatómunkájának minden fázisát, információkat gyűjtve az emberekről, a gépekről, beleértve a tudományos kísérleteket is. Az 1973/74-es évek legnagyobb részét a houstoni űrközpontban töltöttem, részletes jelentéseket készítettem a misszióról meg az űrhajósok életéről. A Skylab Programnak két fontosabb célja volt: bebizonyítani, hogy az ember hosszabb ideig is élhet és dolgozhat az űrben, és többet megtudni a csillagászatról. A kezdeti nehézségek ellenére a program sikeres volt.

Az Apollo Program utolsó fejezete 1975 nyarán zajlott. Az űrkutató első fontosabb közreműködési egyezsége alapján az Egyesült Államok három űrhajóscsapatot küldött az Apollóval, a Szovjetunió pedig két űrhajóst a Soyuz kapszulával, hogy majd az űrben találkozzanak, és meglátogassák egymás űrhajóit.

Az előkészületek az Apollo-Soyuz Teszt Program (ASTP) kivitelezése érdekében évekkal azelőtt elkezdődtek. Tehát újra Houstonba utaztam, hogy tudósíthassak az ember újabb űrrepüléséről. Az ASTP terebélyes nemzetközi érdeklődés tárgya volt; riporterek jelentek meg a világ minden sarkából, és mint soha azelőtt, a szovjet blokkból is. Így találkoztam az előbbi fejezetben említett magyar tévériporterrel.

Először a Soyuz-t lőtték ki a Szovjetunióból 1957. július 15-én, ezt követte hét órával később az Apollo kilövése a Kennedy Űrközpontból. Két nappal később az Apollo és a Soyuz találkoztak az űrben, ahol a két űrhajót összekapcsolták. A misszió sikeres volt mind az amerikai mind a szovjet űrkutatók szempontjából, megalapozva egy nemzetközi űrállomás kezdetét.

Az ASTP-vel kapcsolatos jelentéseim alkalmával másodszor kerültem kapcsolatba a szovjet űrkutatóval. Az első

alkalom négy évvel azelőtt (1971-ben) volt Seattle városában. Itt szervezték meg az Egyesült Nemzetek Űrkutatási Konferenciáját, ahová amerikai és szovjet űrkutatókat és űrhajósokat hívtak meg, és én is riporterkeskedtem. A konferencia egyik estéjén néztük a késői híreket, amikor három szovjet űrhajós halálát jelentették, akik földközben lelték halálukat a kapszulában túlságosan hamar létrejövő légnyomáscsökkenés miatt. Pár másodperc múlva hívtak is telefonon, mert a VOA washingtoni hírirodája információkat akart szerezni a kongresszuson résztvevők katasztrófával kapcsolatos véleményéről.

Közel éjfél volt Seattle-ben, de sikerült telefonon elérnem egy amerikai űrhajóst és egy ismertebb szovjet űrkutatót. Egyik sem tudott a tragédiáról; nekem kellett tudomásukra hoznom. Az űrhajós akkor rögtön, telefonon keresztül, részvétét nyilvánította űrhajós kollégái halála alkalmával. A szovjet űrkutató, egy idősebb tudós, annyira meg volt döbbenve, hogy alig tudott szóhoz jutni. Megígérte, hogy reggelre majd megírja mondanivalóját, mellyel ígérete szerint jelentkezett is.

A VOA-nál dolgozó kollégáim elismerése, ugyanúgy az arab részleg vezetőinek szavai is örömet szereztek nekem:

”Dósa Lászlóval, a veterán tudományos szerkesztővel való közreműködésünk minden alkalommal gazdagító tapasztalattal járt. Tömör, jól meghatározott nyelvezetbe foglalt jelentései, gyors válaszai, hivatásos és pontos megjelenése sürgős esetekben rendkívülien érdekessé és változatossá tette munkánkat.”

Ez pedig az Európai Divízió főszerkesztőjétől:

”Nálunk, a VOA európai szekcióján minden év végén az írók és szerkesztők egymás közt egyszerű szalmaszálhúzással eldöntjük, hogy a központban dolgozók közül kinek a jelentéseit értékeljük leginkább.

"Az Amerika Hangjának (VOA) tudományos jelentései kivétel nélkül az első, vagy az elsőhöz nagyon közel álló helyet nyerték el. Sajnálom, hogy az európai szekció „díja” nem jár borralalóval vagy egy kis pénzjutalékkal, esetleg itókával, én azonban arra számítok, hogy talán egy kis örömet hoz neked, azoknak az általános jó véleménye rólad, akik a VOA egyik nagy hallgatónakörének közvetítői."

13. fejezet

Egy űrsikló születésének tanújaként

Az 1960-as évek vége felé vagy az 1970-es évek elején az egyik nap Dale Mayer, a NASA által tervezett pilótás űrrepülés program vezetője meghívott néhány washingtoni riportert a Madison hotel egyik magántermébe koktéllra és vacsorára. Vacsora után elmondta nekünk, hogy létezik egy új űrszállítási koncepció emberek és gépek Föld körüli űrpályára való állításával kapcsolatban. A terv arról szólt, hogy építenek egy űrhajót, melyet rakétákkal kilőnek, mint az Apollókat, és újrahasználatosak, tehát visszahozhatók lesznek, és úgy szállnak le majd, mint a repülő, kerekeken. Amit Mayer akkor körülírt, az később az űrsikló megnevezésű űrhajó lett.

Később több mint tíz éven át tanúja voltam a programnak, és többször jelentést tettem róla. Meginterjúvoltam a NASA programtervezőit és mérnökeiket, valamint űrhajósokat is Washingtonban, Houstonban, Alabamában és Kaliforniában. Amint közeledett a *Columbia* (egyik az öt űrsikló közül) első útjának dátuma, újra nekifogtam egy terebélyes adatbázis összeállításának, melyet a VOA riporterek használtak fel az űrsiklók bemutatásakor.

A VOA négy vagy öt nyelvészlege és az angol világkörüli szolgálat riportereket küldött a Kennedy Űrközpontba az első űrsikló kilövése alkalmával. A feladataim közt volt - egy hatalmas utánfutóban, mely stúdiónk és irodánk volt - összehangolni a riporterek és bemondók munkáját. Az első kilenc űrsikló kilövése után, miután a riporterek már visszatértek Washingtonba, még egy

pár napot maradtam az Űrközpontban azért, hogy jelentéseket tehessek az űrsikló repülésének folyamatáról.

Az első űrsikló kilövése 1981. április 12-én pontosan reggel 7 órakor történt. A két nappal korábbra tervezett kilövést megállították a *Columbia* fedélzetén felfedezett számítógép-hiba miatt. A kilövés eltolódása a VOA alkalmazottai számára áldásnak bizonyult. Azon a reggelen nagyon korán elindultunk, hogy legalább két órával a kilövés előtt mindenki a megfelelő helyen legyen. Nem számítottunk arra, hogy százezrek a látogatók közül ugyanígy gondolkoztak. Minden űrközpont felé vezető út dugig volt autókkal, és a közlekedés majdnem teljesen megbénult.

Autónkban üldögélve hallgattuk az Amerika Hangja rövidhullámú különadásán, amint az űrsikló kilövésének folyamata beindul. Ugyanúgy rádióból hallottuk a washingtoni hírbemondó folytonos hívását, mely a kilövőtér melletti magas épület tetején állomásozó riporternek szólt, aki ott ült mellettem a kocsiban egy istenes nagy közlekedési dugó közepette. A bemondónak fogalma sem volt, hogy a riporter miért nem válaszol. Ja, és 1981-ben még senkinek sem volt mobilja.

Mire végre beértünk a VOA utánfutóba, a kilövést leállították. Nem sokkal azután a NASA bejelentette, hogy a *Columbia* kilövési folyamatának a megállítását egy hibás számítógép okozta, melyet már megjavítottak, és a kilövés két nap múlva megtörténik. A VOA-csapat, hogy nehogy még egyszer ugyanabba a csapdába essen, engedélyt kért Washingtontól összehajtható ágyak és takarók beszerzésére abból a célból, hogy az utánfutóban tölthesse a kilövés előtti éjszakát.

Kérés visszautasítva! Egyszerűen azért, mert a kormány már egyszer fizetett a hotelbeli szállásunkra, és nem fizethet még egyszer ugyanolyan célokra. Ellenben – itt van az, amikor a bürokrácia abszurditása felmérhetetlen – Washingtonnak nem volt ellenére az, hogy a repülés napján helikopterrel elszállítsanak

bennünket a hoteltől az űrközpontba, aminek az ára jóval nagyobb volt, mint néhány összezsukható ágynak meg takaróknak.

Alig néhány órával a *Columbia* kilövése után John Young, az Apollo Program veteránja Bob Crippen újonccal a fedélzeten, továbbá az újságírók és riporterek csapata Los Angelesbe repült, hogy végignézzék az űrsikló leszállását a Kaliforniai Edwards Légierők Bázisánál. A korábbi Apollo programok idejében csupán egy Miami-Houston járatú - Delta repülő szállt le a Kennedy Űrközpont melletti kis Melbourne-i repülőtérre, hogy átvigye a riportereket Houstonba. Megérdemelt okok miatt "részeg repülőnek" nevezték.

Ez alkalommal is Melbourn-ből felszállva az átszállás New Orleans-ban lett volna, de közel a leszállópályához a pilóta bejelentette, hogy működési hiba miatt kényszerleszállást kell végrehajtania. Először vissza kellett repülnie az öböl fölé, hogy a fedélzeten lévő üzemanyag készletét kiürítse. Mire végül a sérült gép a repülőtér makadámújtjára gurult, már tűzoltók és mentőautók hosszú serege sorakozott ott, felkészülve a legrosszabbra. A repülő társaság és az utasok megkönnyebbülésére a leszállás sikeresen végződött. Tényleg kényelmetlen esemény lett volna elveszíteni egy sugárhajtású repülőgépet, tele az ország minden sarkából egybegyűlt űr- és légirepülési írókkal.

Miután a *Columbia* ötvennégy órát és húsz percet töltött az űrben, reggel felé leszállt a Mojave sivatagba épített kifutópályára. Ott voltam a kifutópálya szélén, amikor a hatalmas és szürke kísérteties madár megjelent a látóhatáron, majd lebegve az enyhe közelítési pályán, pontosan a kitervezett időben, tíz óra huszonegy perckor, nagy porfelleget csapva, kerekei a kifutópálya felszínét elérték. Meg kellett csípjem magam, hogy elhiggyem, hogy csupán két nappal és hat órával azelőtt tényleg tanúja voltam a kontinens másik oldalán a *Columbia* kilövésének. Azóta harminchétszer

kerülte meg a Földet, és több mint másfél millió kilométert tett meg.

1981 áprilisától az űrsikló első repülése után még nyolc Kennedy Űrközpontból történt kirepülésről tudósítottam, mialatt heteket töltöttem Floridában. Többször el tudott jönni velem Catherine, a feleségem is. Ő több volt, mint útitárs, mert mint fizetés nélküli önkéntes, sokat segített munkámban is. Általában egész nap, és gyakran késő estig a kilövőpályához közel lévő VOA utánfutóban voltunk.

Az egyik ilyen estén kisebb sürgősségi helyzet állt be az űrsikló fedélzetén, pontosan akkor, amikor engem is egy elég kemény nátha sanyargatott úgy, hogy alig tudtam az ágyból kiszállni. Szerencsémre a Titusville-i motelszobánk közel volt az űrközponthoz, és hangszórói közvetítettek minden misszióval kapcsolatos bejelentést, beleértve az űrhajósokkal való dialógust is. Catherine jelenlétének köszönhetem – aki ápolgatott és táplált – hogy idejében össze tudtam állítani, és el tudtam küldeni jelentéseimet Washingtonba.

A két és fél év alatt több hetet töltöttünk Floridában, és egyre jobban megszerettük a napsütés államát, ezért úgy határoztunk, hogy nyugdíjba vonulásunk után ott veszünk majd házat. Majdnem minden este a Titusville-i Lorenzo kecses kis olasz vendéglőjében vacsoráztunk, ahol papírszalvétákra vázolgattuk a valahol Floridában épülendő házunk tervrajzát.

A kilencedik űrsikló missziója volt az utolsó, amelyikről még én tudósítottam. Általában minden év decemberében egy hiteles beszámolóval álltam elő az év fontosabb tudományos, gyógyászati és technológiai eseményeiről. Ezért minden évben interjút készítettem olyan emberekkel, mint az államelnök

tudományos tanácsadója, a Nemzeti Tudományos Alapítvány igazgatója, a NASA igazgatója, a Nemzeti Egészségügyi Intézet igazgatója és más hasonlókkal, megkérdezve véleményüket szakterületeik az évi teljesítményeiről.

1983 novemberének vége felé, mielőtt elutaztam volna Floridába a *Columbia 10* napra tervezett útjának a hírfedezésére, újra megkérdeztem az év végi felmérések bemondóit. A Kennedy Űrkutatás Irodájánál töltött idő alatt több dokumentációs írásomban felhasználtam Dr. George Keyworth-nak, Reagan elnök tudományos tanácsadójának véleményét, aki esetenként gyöngéd kételkedését fejezte ki az úgynevezett stratégiai védekezés kezdeményezésével kapcsolatban (közismertebben a 'Csillagok háborúja). Dr. Keyworth ugyanakkor kifejtette véleményét a szerzett immunhiányos betegség (AIDS) kutatásának szükségességéről, ami 1983-ban érzékeny téma volt Wasinghtonban.

Jelentésemet előterjesztettem még mielőtt az űrsikló missziója elkezdődött volna. Washingtonból való visszatérésem alkalmával megtudtam, hogy felettesem megparancsolta, hogy írásomból minden csillagháborúval és immunhiányos betegséggel kapcsolatos hivatkozás legyen eltüntetve, politikai okokból.

Ez az incidens akkor nekem pontot tett politikai ingadozásaimra, és egy olyan politikailag semleges szemléletű embert, mint én, aki Ronald Reaganre szavazott - átalakított republikánusból demokratává. 1980-ban, mint kormányellenes elveket képviselő elnökjelölt, Reagan úr nem vesztegette az idejét, és igyekezett lerombolni és tönkretenni a washingtoni kormány akkori formáját. Ezt úgy tudta megtenni, hogy a cimborákat elsősorban mind behelyezte vezető pozíciókba. Az egyik azok közül Charles Z. Wick volt, a tömegszórakoztató ipart szolgáló egyik régebbi kollégája, aki a *Hófehérke meg a három viccűző* sorozatból volt ismerős. A felesége Nancy Reagannek volt közeli

barátnője. Wick tizenötmillió dollárt gyűjtött össze Ronald Reagan elnökké választása idején, és persze rögtön ki is nevezték az USA Hírszolgálati Irodaájának, a VOA alapító szervezetének vezetőjeként. Az új hírszerzési irodaigazgató, akinek az elődjei között volt a legendás Edward R. Murrow, örökölt egy professzionális hírszolgáltató szervezetet, melynek a feladata az volt, hogy ismertesse a világgal Amerika történetét. Kongresszusi felhatalmazás alatt, fenntartva Ed Murrow hagyományát, szokás volt megmondani Amerikáról az igazságot még akkor is, ha az néha csúnya és fájdalmas. A VOA megerősítette hírnevét a vietnámi háború idején is, amikor igazságosan beszámolt a háborúellenes felvonulásokról, meg a szomorú Watergate históriáról. Ezt meg tudta tenni, mert védve volt a változó politikai szelektől meg a washingtoni irányelvek hatásától.

Mindaddig, míg Ronald Reagan és Charles Z. Wick meg nem jelentek, a hírközlés tiszteletreméltó professzionistái egy elnök által kinevezett igazgató felügyelete alatt, akit nem érdekeltek a hírközlési iroda ügyes-bajos dolgai, vezették a VOA-t. Reagan és Wick ezt alapjában megváltoztatták. Elkezdtek egy frontális homloklebens-metszéssel, kicserélve a VOA professzionális vezetőit politikai prostituáltakkal, akik rögtön neki is álltak a VOA szétveréséhez. A középrészleg vezetőinek kicserélése kegyetlen végrehajtók által (az egyiket akkor bocsátották el, mikor belépett irodájába az édesanyja temetéséről), végleg elűzte a VOA intézményének sok tehetséges emberét.

Az új vezetők Amerika ellenesnek találták olyasmiről jelentést tenni, ami az Egyesült Államokat nem festette a legjobb színekben. Nem értették meg, hogy azok a hallgatók, akik a VOA hullámhosszát fogták a világ minden sarkában, a vietnámi háború vagy a Watergate idején a rossz hírekkel együtt meghallgatták és hitték az Egyesült Államokról szóló jó híreket is. Az egykor

kristálytisza Amerika Hangja berekedt és eltorzult, és legnagyobb értéke, a figyelmesen ápolott hitelessége, most egyre romlott.

Mint Tudományos tudósító eleinte nekem könnyebben ment, mivel az E. Á. Nemzetközi elsőrangúsága a tudomány, gyógyászat és a technológia terén általánosan tisztelt és elismert volt. Eltérően a politikai riportokat készítő kollégáimtól, akikre olyan nem irigylésre méltó feladatok vártak, mint például megmagyarázni a Watergate-t vagy az Irán-Contra dolgokat, nekem csak annyit kellett tennem, hogy hűségesen jelentsem a történeteket. Legalább is azt hittem. Naivan azt hittem, hogy a tudomány és az egészségügy nem lehet politikai tétel. Nem is volt addig, míg a szerzett immunhiányos betegség meg a csillagok háborúja meg nem jelent életünkben. Reagan elnök véleménye a szerzett immunhiányról az volt, hogy az valami szennyes dolog, amit csak bizonyos kétes jellegű személyek kapnak meg. Ennek következtében a nyolcvanas évek közepén Amerika Hangjának bármilyen szerzett immunhiányról való jelentése rosszindulatúnak volt elkönnyelve. Átesve a ló túlsó oldalára, Reagan úr totálisan beleszeretett a stratégiai védekezés kezdeményezésébe, valószínű azért, mert tetszett neki a Csillagok háborúja című mozi. Természetesen a vezetőség, melyet rávarrt az Amerika Hangjára, vakon és minden kritika nélkül teljesítette a párt irányvonalát.

A politikailag kinevezett felettesem, akinek a parancsára az év végi jelentésemet kiherélték, nem sokkal azután megkapta az államhivatalnoki státust, „védetté” varázsolva ezáltal bármilyen eljárással szemben. Történetesen miután szemtelenül több mint egy titkárnő fenekébe belecsípett, az ipsét áthelyezték egy nem felügyelői állásba. A heteroszekszuális molesztálás (zaklatás) Washingtonban a mai napig is egyike a megbocsáthatatlan bűnöknek.

Az év végi incidens elkésérített. Habár még csak ötvennégy éves voltam, kezdtem komolyan gondolkodni arról, hogy visszavonulok állami munkámból. Szerencsémre Catherine lebeszélte arról, hogy hirtelen határozatot hozzak. A munkámat szerettem, beleértve az utazásokat, a találkozásokat érdekes emberekkel, a kihívásokat, szerettem tanulni, kiszélesíteni ismereteimet minden egyes jelentési témával. Nem akartam otthagyni, elhajítani az Amerika Hangjába fektetett életem közel harminc évét. Néhányan kollégáim közül úgyszintén a maradásomat javasolták. Azt hiszem a szívemben én is úgy éreztem, hogy tartozok hallgatóimnak és olvasóimnak azzal, hogy továbbra is beszámoljak az úrkutatásról, a tudomány haladásáról és a gyógyászatról. Lojalitásukat bizonyította az a számtalan levél, melyeket a *Voice* folyóiratban megjelent cikkem után kaptam. Ezenkívül úgy éreztem, tartozom befogadó hazámnak azzal, hogy felajánljam tehetségemet annak érdekében, hogy mérsékeljük a politikai pojják által okozott károsodást Amerika Hangján.

VOA hallgatói fel voltak hatalmazva, hogy véleményt nyilvánítsanak adásainkkal kapcsolatosan, beleértve tudományos jelentéseimet is. Az érdekeltek megkapták a *Voice* folyóiratot meg a VOA évi kalendáriumát. Az egyik évben a kalendárium, különböző tudományos témákat tartalmazva, hónapról-hónapra megjelentette a fényképemet Brian Cislak-al, aki később a nyomomba lépett, mint tudományos szerkesztő.

Mindketten rengeteg levelet kaptunk hallgatóinktól és olvasóinktól. Néhány itt mellékelve:

"...Gratulálok azért, mert hozzájárul a VOA a világ legnépszerűbb közvetítéseinek a megvalósításához... Elolvastam az életéről szóló jelentést, és megértettem, hogy Ön keményen dolgozó ember..." (B.C., Ghána)

"Egyike vagyok azoknak, akik figyelemmel követik a VOA tudományos rádióműsorát... Húsz éves fiatal tanító vagyok egy

Sierra Leone-i elemi iskolában. A vakáció ideje alatt hazamentem a falumba, és az egyik nap, csavargatva rádióm kereső gombját, rátaláltam tudományos adására. Azóta hallgatom a rádiót, és figyelemmel követem adásait...” (A.M.K., Sierra Leone)

László Dósa, Brian Cislak-kal és egy űrsikló modellel

”Középiskolában természettudományt tanítok..., és szeretném önt jobban megismerni, tanulni magától a tudományos kutatásról és tudományokról szóló munkáról. Most egy nagyon nehéz kérdéssel fordulok önhöz: szeretném megkapni riportjainak a másolatát, különösen az Atlantisszal kapcsolatosak érdekelnek. Szerintem mind felhasználhatnám az oktatásban.” (J.L.C., Nigéria)

”Mint rangidős tudományos szerkesztő kérem, feleljen következő kérdéseimre:

1. Melyek lehetnek a környezetszennyezés biológiai hatásai, és mit tehetünk, hogy megállíthassuk annak káros hatásait?
2. Hogy született meg a robot, és mire használható?

...A fényképet, amelyet elküldött nekem, megnagyíttattam, és kitettem a falra. Faléccel bekereteztem, és üveg alá tettem, és alája bevéttem: MR. LÁSZLÓ DOSA – VOA, TUDOMÁNYOS SZERKESZTŐ... Barátaim azt hiszik, hogy én egy fontos személy

vagyok az irodájában. Ezért könyörgöm, segítsen, mert küldeni szeretnék egy pár AHENEMMÁT. Hagyományosan ez egyik legjobb lábbeli, melyeket törzsfőnökök, királyok viselnek, és az édesapám egyike az ilyenfajta mestercipészeknek. Kérem, szépen írja meg lába méretét, hogy el tudjunk készíteni a lábbelit. Itt Ghánában, aki ilyen cipőt visel, az nagyon fontos személy... A saját városában önt királlyá szeretném varázsolni." (B.O., Ghána)

"Kedves László!

Remélem, hogy engedelmeddel, tegezhetlek. Ha lesz időd, kérlek, válaszolj! Szeretnék levelezni veled. A lányok esetében nincs semmi sikerem. Ez szerintem azért van, mert (a) szemüveges vagyok, (b) sportokban nem vagyok jó, (c) nem vagyok jóképű, (d) túl sokat olvasok, (e) szegénylős vagyok. Mindezek mellett lenne valami javaslatod életem jobb irányba való terelésére?" (N.A.A., Malájföld)

Minden levélre persze nem tudtam válaszolni, de legalább egy előrenyomtatott képeslapféleséggel megköszöntem mindenki levelét. A malájföldi hallgatónak azonban ezt válaszoltam:

"Arra, hogy kevésbé vagy sikeres a lányokkal, annyit mondhatok, hogy ezzel ne is törődj. Nem tudom hány éves vagy, de Isten (Allah) segítségével meg fogod találni a megfelelő lányt, vagy esetleg ő fog megtalálni téged. Ha valaki szemüveges, nem jó sportoló és nem jóképű nem mindig hátrány. Meglátod, egyszer csak rátalálsz egy olyan lányra, aki mint te, szerény és szeret olvasni. Várd ki az alkalmat!"

A hallgatóimtól kapott postát említve becsben tartok egy 1985-ben írott levelet, melyet Kínából a Jinan - Shandong Politechnikai Egyetemen előadó két professzortól kaptam. A levél nekem és Jack Huizenga-nak, a VOA specifikus angol nyelvű közvetítőjének volt címezve. A specifikus angol nyelvműsor kisebb terjedelmű angol szókészletet alkalmazott, és az előadások

lassúbb tempóval történtek, hogy az angol nyelv kezdő gyakorlóí is megértsek.

"Az Amerika Hangja rádióközvetítéseivel kezdettől rendkívüli hatást gyakorolt az egész világra. Nagy segítség minden angol nyelvet tanulónak, különösen nagy segítség az angol nyelv hallgatói számára. Egyetemisták és egyetemet végzettek, ugyanakkor mérnöki egyetemünk hallgatói egyaránt buzgón hallgatják a VOA műsorait, különösen a specifikus angol nyelvet és a tudományos adásokat.

Nekünk, egyetemen tanító angol nyelvtanároknak az a véleményünk, hogy az angol nyelvtanulás szempontjából fontos, hogy egyetemistáink Amerika Hangját hallgatják. Sajnos egyetemistáink többségének a nyelvtelhetsége nem elégséges ahhoz, hogy a VOA minden programját folytonosan megértse. Ezért most elhatároztuk, hogy elrendeljük egyetemistáinknak (mint alapvető irányelv a nyelvtanuláshoz) Amerika Hangjának a közvetlen és folytatólagos hallgatását. Sajnos be kell vallanunk, hogy néha a rádióközvetítés az Egyesült Államokból nem ér el hozzánk tisztán és érthetően. Tulajdonképpen ezért folyamodnánk segítségért önköz.

Nem tudhatjuk, lenne-e már precedens arra, hogy elküldjék hallgatóinknak a VOA műsorokat hangrögzített kazettákon. Különösen a tudományos adások, a napi hírek specifikus angol nyelven, a kiejtés stb. érdekelnének. Nagyon megköszönnénk, ha kérésünkre válaszolnának.

Reméljük, hogy egyetemünk és a VOA közti kapcsolatok a jövőben gyarapodni fognak úgy a rádióadó, mint saját intézményünk javára. Várjuk minél előbbi választát.

Köszönettel és, tisztelettel"

(Aláírva "Professzor Lin Zuan" és "Professzor Li Chendong")

1982 februárjában a VOA megalakításának (második világháború évei) a 40. évfordulója alkalmával és az Amerika Hangjánál való szolgálatom 27. évében megkaptam az Amerika Hangja Elsődleges Kitüntetését: "Rendkívüli adottsága, leleményessége és odaadása jeléül, melyet riportjaiban, az amerikai tudományok, gyógyászat és a kultúra pontos és érthető jelenségeinek és folyamatainak a közvetítésében tanusít."

Mindezek mellett kevesebb, mint két év leforgása alatt világossá vált, hogy az Amerika Hangja Folyamatos Ügyek Részlegén az új kormányzók elvei szerint a "pontos és érthető" jelentés többé már nem volt megengedett. Ezért megpróbáltam menedékjogot keresni az Amerika Hangja hírszolgálatánál. Végül megkaptam az új állást, amit én "fogolycserének" neveztem. A híriroda egyik írója el akart menni, ez sugallta a csere lehetőségét, így aztán átkerültem a hírszolgálatához. Alapjában véve a munkám ugyanaz maradt: jelenteni a tudományokról, a gyógyászatról és technológiáról, de nem az űrkutatásról. A bürokrácia tekervényes meghatározásában ez a Folyamatos Ügyek Részlegének feladata volt.

A történetek után nem volt több alkalmam az űrsiklókról jelenteni, kivéve egy szomorú eseményt. 1986 januárjában Catherine (többször jött velem küldetéseim alkalmával) meg én a kaliforniai NASA Jet Propulsion Laboratory-nál (JPL) voltunk jelentést tenni a mai napig is egyedülálló „Földről az Uránuszra” való látogatásról. A Voyager 2 űrhajó körberepülte a Naprendszer hetedik planétáját, megközelítve annak 81.500 kilométerre (50.600 mérföldre) lévő felhőkkel borított felszínét. Néhány napon át a Voyager 2 rádión keresztül közvetített több ezer képet és terebélyes mennyiségű tudományos adatbázist a planétáról, annak holdjairól, gyűrűiről, atmoszférájáról, felszínéről meg az Uránusz magnetikus környezetéről.

Január 28-án reggel a JPL hírirodájában tartózkodtunk, várva a NASA tudósaira, hogy megmagyarázzák a Voyager-ről beérkező adatokat. Ha ez más alkalommal történt volna, akkor a planétáról és holdjairól való közeli képek töltötték volna be a híriroda hatalmas kameráit, de ezen a reggelen a NASA összes tévékészülékei a *Challenger* űrsiklót filmezték, mely a Kennedy Űrközpontban kilövés előtt állt.

Telefonkapcsolatban voltam a VOA washingtoni hírirodájával, miközben mindketten néztük a Kennedy Űrközpontból érkező televíziós képeket, figyelve, amint a *Challenger* felemelkedett. A kilövés az első pillanatokban rutinosnak tűnt, de kevéssel a perc eltelte után az űrsiklóból fényes lángok törtek elő. Emlékszem, hogy valami olyat kezdtem mondani, hogy ez a *Challenger* látványos, de talán túl hamar történt elválása a kilövő rakétától. A következő másodpercekben nyilvánvalóvá vált, hogy az nem az volt, amire gondoltam. Ott a telefonbeszélgetésünk alatt végignéztük a *Challenger* felrobbanását, az űrsikló széthullását a hét űrhajós végpusztulásával együtt. A katasztrófa engem különösen érintett, mert néhány évvel első űrrepülése előtt volt alkalmam találkozni és interjút készíteni Dr. Resnik Jutith tudós-űrhajóssal.

Mielőtt összeszedtem volna magam, a VOA híriroda megkért, hogy rövidesen beszámolóval jelentkezzek múltbeli űrhajó-tragédiákról. Néhány ezer mérföldre washingtoni irodámtól és irattáramtól nem volt más lehetőség, mint saját emlékezőtehetségemre meg a JPL hírirodában jelenlevő riporterek emlékezőtehetségére támaszkodni, és a jelentést elkészíteni. Jelentésemben megemlékeztem az 1967. január 27-i tűzről, mely az egyik Apollo űrhajó fedélzetén tört ki ugyanott, a Kennedy Űrközpontban. Három űrhajós vesztette életét abban a balesetben, melyet egy szabálytalanul szigetelt elektromos áramkör okozott. Az évek folyamán nyolc más űrhajós vesztette életét repülési

balesetekben, egy pedig autóbalesetben. És ezenkívül ott volt az Apollo 13 fedélzetén történt robbanás, amiért a holdraszállást megállították, de a baleset életveszteség nélkül végződött.

Négy szovjet űrhajós úgyszintén halálát lelte két Soyuz űrhajón az űrből való visszatérésük alkalmával, ezenkívül még egy a felkészülési gyakorlások alatt. Néhány szovjet űrhajós meghalt repülőgépszerencsétlenségben vagy autóbalesetben. Egy másik alkalommal üzemanyagrobbanás következtében a kilövési pálya mellett közel kétszáz ember lelte halálát a Szovjetunióban.

A nyugdíjba vonulásom utáni húsz év alatt, bár csupán egy rövid autótávolságnyira éltem a Kennedy Űrközponttól, csak egyetlenegyszer vettem részt turistaként az 1988. szeptember 29-i *Discovery* kilövésénél (az első űrsikló kilövés a *Challenger* után). Mindamellettt végignéztem minden űrsikló kilövést. Nagyon egyszerűen. A televízió képernyőjén tisztán volt látható, amint a rakétákat begyűjtötték, majd közel mentünk az ablakunkhoz, ahonnan felhőtlen napokban tovább nézhettük szabad szemmel, amint a hosszúkás, fényes lángok által követett rakéta tovaszáll a látóhatáron. Mondanom sem kell, hogy az éjjeli kilövések a legszebbek.

14. fejezet

Bolygóról-bolygóra való ugrások a Pionírral

1973 novemberének vége felé meglátogattam New Mexikóban a Los Alamos-i Nemzeti Laboratóriumokat, hogy interjút készítsek a tudósokkal - alternatív energiaforrásokról szóló riportsorozatomhoz, beléértve az atommaghasadást és a magfúziót is. Los Alamosból az Albuquerque repülőtérre hajtottam, hogy San Francisko-ba repüljek. Mivel néhány órát várakoznom kellett, megálltam a közeli Rio Grande folyó majdnem kiszáradt medre mellett lévő Bandelier Nemzeti Monumentumnál.

El voltam bűvölve a kanyon meredek sziklafalaiba vágott üreg-lakónegyedek sokaságától, melyeket az anasazi indiánok (a mai pueblo indiánok elődei) építettek másfélezer évvel ezelőtt. San Ildefonso, a pueblo indián falu a nemzeti monumentum bejáratánál található. E kőkorszakbeli lakásoknak lakói is voltak négy vagy öt századdal ezelőtt, a 16. század közepe táján való eltűnésükig. A történészek spekulációja szerint talán egy hosszas szárazság vagy valami betegség irtotta ki az Egyesült Államok egyik legrégebbi archeológiai helységének lakóit.

Öt vagy hat órával később, miután meglátogattam ezeket az érdekes kőkorszakbeli helyeket, újabb látványban volt részem, melyet csak úgy nevezhettem meg, mint a „jövő hulláma” („future shock”). Ez akkor történt, mikor beléptem a San Francisko-i NASA Ames Kutatóintézet sajtóirodájába. A tévéképernyőn előttem fénylett a Jupiter bolygó, melyet a Pionír 10 űrhajóról közvetítettek, amikor kb. 130.000 kilométerre (80.000 mérföldre) elhaladt a Nap legnagyobb bolygója mellett. Aláfestve a pillanat drámáját a rádióhullámokon Richard Strauss szimfonikus költeménye, az „Imígyen szóla Zarathusztra”- követte a több millió

kilométerről érkezett videót, akár a nemrég megjelent "2001-Kalandos Űrutazás" nevű filmben.

A Pionír10-hez egy régi szép emlékem fűződik. Mikor az űrhajót 1972. március 2-án elindították a Jupiter felé és azon túl a végeláthatatlanságba a Kennedy Űrjáratok Központjából, én is ott voltam "bon voyage-t" kívánni. Elérve a közel 52.000 kilométeres (32.000 mérföld) óránkénti sebességet, akkoriban ez volt a legnagyobb sebességet elérő földi készítmény, mely az űrbe repült. A Hold mellett 11 óra alatt ment el, és átlózta a Mars röppályáját 12 hét alatt.

Egy évre rá a Pionír 10 űrhajó elérte a Jupiter gravitációs hatáskörét, aminek következtében sebessége megnövekedett, és elérte az óránkénti 132.000 kilométert (82.000 mérföld). A Jupiter felszínéhez való közelség tetőfokán, vagyis 1973. december 3-án – azon a napon, mikor a „jövő hullámának” látványával találkoztam Kaliforniában – az űrhajó épp pásztázta a Jupiter fellegeit, és felvételeket készített a bolygó felszínéről. Felmérte a Jupiter erős radiációs öveit, és meghatározta a bolygó mágneses övét. A Pionír 10 egyik legnagyobb felfedezése az volt, hogy a Jupiter nagyjából egy folyékony anyagból képződött bolygó.

Túlélve a Jupiter erős radiációját, és felgyorsulva a bolygó gravitációs erejétől, a Pionír 10 rohant tovább az űrben. Ez volt az emberiség első műalkotása, mely kijutva a Naprendszerből, a csillagvilágba repült. Pontosan 1983.június 13-án a Pionír 10 elhaladt naprendszerünk legtávolabbi bolygójának, a Plutónak az űrpályáján. A Plutót Clyde Tombaugh, az akkor még nagyon fiatal csillagász fedezte fel 1930-ban. Több mint negyven év múlva volt szerencsém meginterjúvolni Tombaugh urat a kaliforniai Pasadena nevű városban működő Lökajtásos Erőművek Laboratóriumánál, amikor egy másik bolygómisszió voltam. A Plutónak 248 földi

évre van szüksége ahhoz, hogy megkerülje a Napot, de a nagybolygó nevet csupán hetvenhat évig tudta megtartani, ugyanis 2006-ban, miután az Új Láthatár (New Horizont) nevű űrhajót kilőtték a bolygó felé, hogy majd elérje azt 2015 s-ben, a Nemzetközi Asztronomikus Unió a Plutót lefokozta kisbolygóvá.

Annak ellenére, hogy a Pionír 10 űrhajónak terv szerint huszonegy hónapig kellett volna üzemképesnek maradnia, harminc évig működött. Utolsó, nagyon gyenge jelzését 2003 januárjában hallották. Akkor az űrhajó az Aldebárán, a Taurusi konstelláció legfényesebb csillaga felé tartott, ahová majd esetleg kétmillió év múlva fog elérni. Arra az eshetőségre, ha utazása során a Pionír 10 intelligens lényekre találna, vitt magával bemutatkozó névjegykártyát. A Carl Sagan asztronómus által tervezett névjegykártya tulajdonképpen egy emléktábla, melyre az űrhajó van rávésve, körülötte a hidrogén szimbólumával, mint a világegyetem leggyakoribb eleme, továbbá naprendszerünk ábrája és egy férfi meg egy nő, barátságosan kinyújtott kezekkel.

Körülbelül egy évvel később a Pionír 10 húga a Pionír 11 meglátogatta a Jupitert, majd irányt váltva a Saturnus felé folytatta útját. 1979-ben a Pionír11 21.000 kilométernyire közelítette meg a Saturnus nevű bolygót. Ez az első űrhajó, mely eljutott odáig. Felfedezett két azelőtt nem ismert holdat és egy új csillaggyűrűt a Saturnus körül.

Az évek folyamán többször voltam kint Kaliforniában jelentéseket tenni naprendszerünk bolygóközi űrkutatási misszióiról. Ezeket a pilótánélküli űrrepüléseket a NASA Pasadena Kaliforniában lévő JPL (Jet Propulsion Laboratory) űrközpontjából irányította, melynek székhelye a Los Angeles közelében lévő Kaliforniai Technikai Egyetem (California Institute of Technology). Ilyenkor az űrhajóról érkezett adatokat és képeket egyszerre több egyetem kutatói és tudósai kapták meg, és azonnal

megosztották véleményüket tudományos írókkal. Ez alkalommal, összegyűlve a világ minden sarkából, a Von Kármán előadóteremben vártuk az előadás kezdetét. Az előadóterem a magyar származású Kármán Tódor tiszteletére kapta ezt a nevet, aki a Jet Propulsion Laboratory (JPL) megalapítójaként és az "aerodinamika atyjaként" van elismerve.

Az JPL-nél kimagaslóan érdekes volt részt venni a Viking 1 és a Viking 2 Marsra szállásánál. Ez volt a földiek első látogatása egy Holdon túli bolygóra. A két űrszondát – keringő és leszálló berendezésekkel ellátva – 1975 szeptemberében lőtték fel Floridából. Kb. 304 napi repülés után a Marshoz értek, ahol folytatták bolygó körüli űrpályájukat. Heteken át a szondák kameralencsési és műszerei, biztonságos leszállási hely után kutatva, felvételeket és vizsgálatokat készítettek a Mars felszínéről, lefényképezték és adatokat gyűjtöttek különböző helyekről.

Az eredeti terv szerint a Viking 1 Marsra szállása 1976. július 4-re esett, az Amerikai Egyesült Államok Függetlenségi Nyilatkozatának 200 éves évfordulójára. Ellenben a keringő űrszonda által készített felvételek arra kényszerítették a NASA-t, hogy a bolygó felszínén észlelt rögök miatt töröljék a *Viking* tervezett leszállási helyét. Később találtak egy megfelelő leszállási helyet, és 1976. július 20-án, mikor a *Viking 1* még 300 kilométerre volt a bolygó felszínétől, a leszállási szonda elvált a keringő szondától, hogy leszálljon a Marsra. Ahhoz, hogy a leszállásnál kellőképpen lelassíthassák a szondát, felhasználtak néhány fékezőórakétát és egy nagy, tizenhat méter átmérőjű ejtőernyőt, lecsökkentve a szonda besikló sebességét másodperc/két kilométerről másodperc/ 2.4 méterre. Ennél a sebességnél kinyíltak a *Viking 1* hármass lábszerkezetei, és az űrszonda gyöngéden a Mars felszínére ért.

Akárcsak egy turista, a földről frissen érkezett látogató elkezdte fényképezni környezetét, azonnal továbbítva a

felvételeket a Jet Propulsion Laboratorynak. A tudósoknak és a kutatóknak azonban türelmeseknek kellett lenniük, amíg a képek, fénysebességgel száguldva több millió kilométert, elérték a Földet 11 perccel a felvételkedészítés után. A képek szerint a Marson nem volt semmi nyoma az életnek. Azonban, eltérően a Vénusz vigasztalanul elhagyatott felszínétől, a Mars felszínéről utólag készített felvételek azt sugallják, hogy a bolygónak lenne egy sajátos karaktere és történelme.

A *Viking 10* és a *Viking 11*, melyek néhány héttel később szálltak le a Marsra, el voltak látva robotkarral, hogy elvégezhesse nek specifikus munkákat. Nem sokkal a *Viking 10* leszállása után a JPL misszió felügyelői jelezték a Marson lévő műszereknek, hogy indítsák be a robotkart, amelyeket a Földről való hosszú űrrepülés alatt összefogva és bebiztosítva tartottak a leszállóban. Amikor azonban a kart mozgásba akarták hozni, az semmiképp nem akart engedelmeskedni a Földről érkezett parancsoknak. Kétségtelenül a karbiztosítótű beszorult, s ennek következtében a kar paralizálódott, megakadályozva a lehetőséget, hogy a Mars talajából biológiai próbákat vegyenek.

A Von Kármán előadóterem egyik sarkában állt a Viking szonda modellje, hogy láthassák a riporterek. A NASA szakemberei azonnal nekiláttak a Marson lévő robotkar megjavításának. Három vagy négy napon át szemtanúja lehettem a próbálkozásoknak, hogy kiszabadítsák a biztosító szerkezetet. Megfigyelhettem, ahogy a mérnökök mesterkedtek a Viking-modell karjával, csavargatva és mozgatva előre-hátra, le-fel, hogy megtalálják pontosan, hogy melyik mozdulat zökkentené és szabadítaná ki a biztosító szerkezetet. Amint a NASA emberei megtalálták a „felszabadító karmozgást” rádiójeleztek a Marson lévő *Vikingnek*, hogy végezze ugyanazt a mozgási mintát. Sikerkült! Végül elkezdődhetett a Marson az élet után való keresgélés.

A robotkar beletarolt a Mars talajába, merített magának egy marék anyagot, tárolta egy automatikus kémiai laborban, így kutathatott biológiai minták után. A *Viking* nem talált bizonyítékot semmiféle életformára, de felfedezett érdekes kémiai reakciókat. Harminc év múlva a *Phoenix*, egy másik Marsa küldött szonda, víz jelenlétét fedezte fel, és képeket küldött a Földre, melyeken látható volt, amint havazott a felszíntől kb. négy kilométernyi magasságban lévő felhőkből.

A *Phoenix* 2008-beli leletei igazolták azt, amit a *Viking* tudósai már 1976-ban már sejtettek: hogy azok a jellegzetes „kiszáradt folyómedrek”, amelyek az űrszonda által készített felvételeken voltak láthatók, bizonyítékok arra, hogy a Mars felületén volt valamikor folyóvíz, s ebből következően tömörebb atmoszférája is lehetett a bolygónak, s esetleg valamilyen életjelenlétre is alkalmas lett volna.

Azon kívül, hogy jelentéseket tettem a Merkúr, Vénusz meg a Mars-missziókról az 1987. évi visszavonulásomig közvetítettem a *Voyager 1* és a *Voyager 2* missziókról is, melyek a Naprendszer szélsőségesen óriás bolygóinak kutatására irányultak.

A két *Voyager* üdvözlét vitt a Földről bármilyen lehetséges intelligens létezőnek, akikre esetleg ráakadhatnak az űrben több százezer év múlva is. Az üdvözléteket hatvan nyelven írták egy réz hengerre, melléje pedig egy tűvel leolvasható gramfon kazettát tettek. A hengeren lévő kilencven perces hangfelvételen rajta volt Bach meg a permi pánsíp zenéje, a bálnák, az eső, a tücskök, madarak, egy csók és az emberi szívverés hangjai. Akárcsak a Pionír szondák emléktáblája esetében, a *Voyager* gramfon felvételét – *Földi hangok* – Carl Sagan csillagász és író szuggerálta. A kilövés alkalmával ezt mondta: "E palack bevetése a kozmosz tengerébe mond valami reménykeltőt e világ létezéséről".

15. fejezet

Világ körüli beszámolók az űrjáratokról

Az űrjáratokról szóló riportjaim miatt, szó szerint, a világot jártam. Meglátogattam az Európai Űrügynökség (angolul European Space Agency, ESA) székhelyét Hollandiában. Egyik alkalommal, mikor a „Kémiai Kutatás Földi Igényekről” témájú nemzetközi konferencián vettem részt a Fülöp-szigeteken, ellátogattam Japánba, Indonéziába és Indiába is, hogy jelentést tegyek távközlési műholdjaikról és tudományos űrkutatásaikról – először járva mind a négy országban. Tokióba utazásom alkalmával megálltam Los Angeles-ben majd Honoluluban, hogy interjút készítssek egyetemi tudósokkal és kutatókkal.

A Japán Külügyminisztérium az állami irodák és űrkutatási helyek látogatása alkalmával nagyszerű tervet készített elő. Alig szálltam le a repülőről Tokióban, már a szálloda előtt egy külügyminiszteri képviselő üdvözölt, és átadott egy részletes látogatási programot. A következő nap már kora reggel megjelent egy fiatal nő a külügyminisztériumból, aki négynapos látogatásom ideje alatt tolmácsom is volt, hogy elkísérjen az első találkozóra. A nyolcvanas évek elején még nem voltak angol nyelvű feliratok Tokióban. A földalatti vonatok oldalán volt valami "Coca Cola" reklám, de annyi volt az egész. "Látószemek san" (ahogy én neveztem el a tolmácsomat) nélkül teljesen el lettem volna veszve a nagyvárosban.

Az egyik reggel egy hosszú metróval majd vonattal mentünk Tsukuba, melyet a tudományok városának is lehetne nevezni. A végállomásnál várt ránk egy autó, mellyel az egyetemváros területén lévő űrügynökségre vittek. Amint

közeledtünk az ügynökség főépületéhez, a bejáratnál megpillantottam az amerikai zászlót. Amikor megkérdeztem, miért van kiteve, azt válaszolták, hogy az én fogadásom alkalmával tüzték azt ki. Nagyon megható volt ez a válasz.

Egy másik nap meghívtam "Látószemek san-t" ebédre, és megkértem, hogy válasszon ki egy jó falatozót. A McDonalds-ot választotta. Egyik este, miután a tolmácsom hazakísért a Ginza melletti szálláshelyemre, körülnéztem a hotel mellett, hogy hátha találnék egy éttermet. Mivel nem nagyon szeretem a halételeket (a japánok egyik alapétele), elég sok időmbe telt, míg találtam egy nyugati ételeket felszolgáló vendéglőt. Szerencsére, mindjárt az utca sarkán volt a Kobe flekkenező. Halottam róla, de soha addig nem kóstoltam Kobe hússzeletet.

Az utca pereméről lépcsőkön kellett lemenni egy pinceféleségbe, itt volt a vendéglő. Meglepett, mennyire kicsi volt ez a hely – szűk szoba, kis asztalok, piciny adagok. A hússzelet ízletes volt, a melléje felszolgált bor közepes minőségű. Egy nagy sereg pincér, majdnem fellökte egyik a másikat, sűrögtek- forogtak a vendégek körül, emlékeztetve a *Modern Idők* című filmre, melyben Charlie Chaplin egy felgyorsított futószalagnál próbálja a csavarokat valami gépezetbe egyre sebesebben becsavarni.

Japánból Manilába, a Fülöp-szigetekre repültem, ahol a kémiai konferencián egy hetet töltöttem. Egyik nap a résztvevőket elvitték Los Bañosba, a Fülöp-szigeti egyetemvárosba. Ott meglátogattuk a Nemzetközi Rizskutatási Intézetet és a körülötte lévő laboratórium farmjait, a Zöld Forradalom egyik szülőhelyét. A látogatás eszembe jutatta egyik hosszas interjúmat a Nobel-díjas Norman Borlauggal Mexico City-ben, akiről azt tartották, hogy a Zöld Forradalom atyja, aki megsokszorosította a világ búza meg rizstermését.

Onnan a következő megálló Jakarta volt, ahol meglátogattam az indonéziai úrközpontot, ahonnan a *Palapa* távközlési szondát irányították, melyet az Egyesült Államokból lőttek fel. Az úrkutatási program igazgatója, egy repülő tábornagy, kijelentette, hogy országa nagyon reméli, hogy a *Palapa* segíteni fog Indonézia több ezernyi szigetének hatékonyabb összefogásában.

Indiában az első megálló Bangalore, az ország tudományos fővárosa meg az úrkutatási iroda székhelye volt. Bangalore felé repülőt kellett cserélnem Mumbaiban (Bombay), ahová éjjelkor érkeztem. Egy autóbusz vitt át a hatalmas repülőtér másik felébe, a nemzetközi repülőtér leszállópályájáról a belföldi járatok beszállójához. A buszjárat a város néhány utcáján is végigment, ahol emberek tömegei feküdtek a járdán. Soha nem tudtam meg, hogy azok halottak voltak vagy csupán indiai hajléktalanok.

A belföldi járatok végállomása egy nagy, terebélyes épület volt, ahol a macskák vígan futkorásztak. Most is, mint általában, szakmai kellékeimet, magándolgaimat néhány bőröndbe csomagolva cipeltem magammal. Találtam egy padot, melyre leültem, majd kioldva a nadrágszíjamat hozzákötöttem bőröndjeimet a lábamhoz, hogy ha elszundítanak, és valaki esetleg el akarná valamelyiket lopni, ébredjek fel. Néhány órával később bejelentették, hogy a Bangalore repülő késik, ezért felkérlik az utasokat, hogy álljanak sorba egy ablak előtt, ahol reggelit szolgálnak fel, gyenge tejeskávét és melléje valami tésztaféleséget.

Végül elértem Bangalore-ba, hol egy fiatal kutató, akit az ürügynökség bízott meg fogadásommal, köszöntött. Betessékelt egy hivatalos kocsiba, melynek a sofőrje aztán Bangalore-ban való tartózkodásom alatt állandó útitársunk volt. A "Made in India" gépkocsi visszaemlékeztetett a negyvenes évek végén gyártott Chevroletekre, a füstölőpálcával a sofőr orra előtt. Majdnem

mindegyik gépkocsi, amit akkor Indiában láttam, ugyanolyan típusú volt. A belföldi autógyárak támogatása érdekében hozott korlátozóan magas védővám-árak gyakorlatilag India határain kívül tartották az idegen autókat.

Az indiai ürügynökség volt látogatásom első célpontja. A nagy és modern épület bejáratánál egy csorda szent tehen álldogált a járdán, s az úton és az út mellett is tehenek bandukoltak, sofőrünk alig tudott kocsinknak egy megfelelő parkolóhelyet találni. Házigazdáim összeállítottak egy listát a meginterjúvolandó tudósokról és állami alkalmazottakról, akiktől aprólékos leírásokat kaptam az *Insat*-ról - az indiai távközlési szatellitéről, melyet a floridai Kennedy Űrközpontból fognak majd földkörüli úrpályára állítani.

Később, miután befejeztem az aznapi utolsó interjút, ifjú kísérőm meghívott házába egy teára. Egy kedves kis amerikai típusú sorházban lakott. Érkezésünkör a felesége üdvözölt, tálcán behozta a teát, majd nyomban eltűnt. Érdekes volt megfigyelni a különbséget a nyugatiasan öltözött férfi és a száriba tekert fiatal nő között. A nő fogadásom utáni gyors távozása bizonyította a szexuális egyenlőtlenséget az akkori Indiában.

Bangalore-ban egy szép és modern hotelben voltam elszállásolva. Érkezésem első napján, böngészve a reggeli étlapot, meghökkenem a nevem láttán a „falatok” között. A „dosa” egy népszerű étel Indiában, és nem olyan régen az interneten való keresgélés közben több ezer népszerű ételreceptre akadtam rá a szó beütése után. Itt van az egyik:

”Mosd, meg a rizst meg az *ural dal*-t (fekete lencse). Adj hozzá *fenugreek* (ösfű, melynek magkivonata növeli az anyatej termelését) magot, majd öt-hat órán át áztasd be az egészet egy nagy fazékba.

A rizst meg a *dalt* (lencsét) daráld finom pasztává. Adj hozzá sót, majd hagyd erjedni legalább nyolc órán át. Miután a keverék megerjedt, vegyél kis mennyiségű vajat, oldd fel meleg vízben, úgy „dosa” sűrűségűvé. Egyéni ízlés szerint még adagolhatsz hozzá egy kis sót. Melegítsd fel a serpenyőt közepes melegre, majd tölts az aljára étolajat. Mikor az olaj forró, helyezd bele a tésztát a serpenyőbe, minél jobban kinyújtva. Süsd át aranyos barnára és ropogósra mindkét oldalát, majd vedd ki a serpenyőből.

Tálald melegen, melléje *chutney* és *sambhar* (fűszeres, csípős szószok) jár.”

Lehet, hogy egyszer majd én is kiprobálom.

*

Reggeli után a kísérem felvett a szállodánál, hogy Hassanba, az Indiai Úrkutatási Szervezet főirányítási központjába hajtson. Körülbelül százhatvan kilométeren át vidéki tájakon robogott autónk, így alkalmam volt felszínes betekintést nyerni az indiai falusi életbe. Folyó mellett mentünk el, ahol asszonyok ruhát mostak, csapdosva a nedves ruhaneműt a folyóban lévő sima kövekhez. Máshol ugyancsak nők dolgoztak a földeken. Amint visszaemlékszem, nem nagyon láttam férfiakat kint dolgozni.

Az úton kétszer is megálltunk valamiféle óriási vallásos emlékműveknél. Az egyik egy pompás hindu síremlék, a másik pedig a világ egyik legnagyobb monolit szobra volt. A tizenhét méter magas szobor (*Lord Gomateshwara* vagy *Bahubali gránitszobra*) tulajdonképpen egy jain szentély, mely több mint ezer évvel ezelőtt épült. A Jain - a világ egyik legrégebbi vallása – visszautasítja az istenséget, de hisz az élet szentségében. A Jain vallás követői lassan és óvatosan lépegetnek egy kis seprűvel a kezükben, hogy útjukból elseperjék a legkisebb bogarat is, nehogy véletlenül rálépjenek. Évekkel később, a princetoni egyetemen részt vettem egy nemzetközi ülésen, melynek témája a vallások és

a tudomány volt. Az indiai küldöttségben volt két Jainista is, könnyen felismerhetőek voltak, amint kis seprűcskéjükkel takarították az egyetemi város járdáit.

A hassani látogatásunk után, hol egy jó ebédnél interjúvoltam meg néhány mérnököt és kutatót, visszatértünk Bangalore-ba. Már szürkülődött, amikor megálltunk pihenni egy nagyobb városban. Néhány percnyi sétát tettem egy jól kivilágított, széles téren, mely tele volt emberekkel, gondolom épp siettek haza napi munkájuk után. Egy pillanatra megálltam, és mintha élém varázsolták volna, ott állt előttem egy fiatal nő, karján egy kisbabával. Nem szólt egy szót sem, csak nézett mélyen a szemembe. Szánalomra méltó látvány volt. Mondták nekem, hogy Indiában ne törődjek a koldusokkal, mert jelen vannak mindenütt. De azon az estén, szemben állva a kisgyerekes nővel, elfelejtettem minden figyelmeztetést, előkotortam zsebeimből minden pénzemet, és odaadtam neki. A nő elvette a pénzt, azután térdre ereszkedve homlokával megérintette a cipőmet, és egyetlen szó nélkül továsietett a szürkületben.

Bangaloreból Új Delhibe repültem, hogy interjút készítsek az állami alkalmazottakkal az *Insat*-ról. India nagy reményeket fűzött ehhez a műholdhoz. Az állami posta remélte, hogy az űrszonda segítségével telefonkapcsolatot tud teremteni e hatalmas kontinens falvai között. A meteorológiai intézet dolgozói úgy számították, hogy az *Insat* segíteni fog a monszunok és más időjárási jelenségek megjósolásában, komoly szerepe lesz a viharok előrejelzésében, az időjárásjelentésben az ország minden sarkában.

Az *Insat* legfontosabb célja olyan televízióadások közvetítése volt, melyek a családalapítással, az egészséges táplálkozással és a higiéniaiával kapcsolatos tudnivalókat közvetítenének. Abban az időben saját tévékészülék vásárlása még szinte elérhetetlen volt az átlagos indiai ember számára. Az *Insat*

jövőbeli sikerének hitében az indiai kormány belekezdett egy hatalmas beszerzési programba, melynek célja az ország minden falusi iskolájának és más középületeknek a felszerelése volt közvetlen műsorszórási berendezésekkel.

Az Új Delhiben töltött idő alatt megtudtam az amerikai környezetvédelmi hatóságok indiai megfelelőitől, hogy a híres Tádzs Mahal veszélyben van. A fővárostól északra lévő Agra városában található a hatalmas fehérmárvány mauzóleum, melyet 1643-ban fejeztek be, és egy 17. századbéli császár feleségének az emlékére épült. Ez a nagyszerű építmény veszélyben volt a közeli kémiai iparszennyező hatásai miatt. Attól tartottak, hogy a levegőben lévő szennyeződés el fogja pusztítani a világ egyik legszebb épületét.

A környezetvédelmiseknél egy magasrangú kutatóhölgy fogadott. A hölgy részletesen és érthetően előadta, miként veszélyeztetik a közelben lévő kémiai üzemek a Tádzs Mahalt és azt, hogy az indiai kormány milyen eljárásokat kezdeményezett a rombolás meggátolására. Sajnos az interjú végén kijelentette, hogy az általa elmondottak csupán bizalmas közléseknek minősíthetők. Ez persze egyike az újságírók csalódásainak.

Az Indiában töltött utolsó napon Új Delhiben felültem egy autóbuszra, és elmentem Agrába, megnézni a Tádzs Mahalt. Kétségtelen, hogy megérte megtenni a hosszú utat. A hatalmas műemlék rendkívül látványos, és semmiféle fénykép nem tudja valóságosan visszaadni a Tádzs Mahal leírhatatlan szépségét.

1980 nyarán - Woods Hole Oceanográfiai Intézetben (Massachusetts) az amerikai űrprogram jövőjéről szóló tanácskozáson vettem részt. A tanácskozáson a tudósok és mérnökök mellett történészek és írók is részt vettek, mint a Pulitzer díjas regényíró, James Michener, a prózairodalom kiemelkedő

egyénisége, a *Híd az Andaunál* című regény szerzője. A regény az 1956-os magyar forradalom szovjetek általi leveréséről és a magyarok Ausztriába való meneküléséről szól.

Egy hosszú interjút sikerült készítenem az űrprogramokról és annak jövőjéről, továbbá elbeszélgettem Michenerrel is. Ő az embert "örök-kutatónak" nevezte, akit hajt a vágy, hogy ismereteket szerezzen, és hogy felfedezze a világot meg a világegyetemet. "Saját meglátásom szerint- mondta az író- az ember valóban rá van kényszerítve arra, hogy felkutassa nem csupán a Földet, de bolygónk szomszédjait is. Szerintem tovább kell lépünk, először a galaxis, azután pedig a világegyetem szélei felé."

Michener szerint az emberiség eltörpül, ha nem indul el a határterületek felé. Megemlítette, hogy azok a nemzetek, melyek elhanyagolták földünk felfedezésének a jelentőségét - lemaradtak, és azok a nemzetek, amelyek kihasználták a felfedezés lehetőségeit – előrehaladtak. Michener megértette a párhuzamot a múltban történt földi felfedezések, és a jelenben meg a jövőben elképzelhető űrkutatás között:

"A történelem folyamán a lehetőségek és a vele járó büntetések megismétlődnek. Mi adósai vagyunk azon hatalmas nemzeteknek, mint a spanyol vagy a portugál, akiknek vezető szerepük volt bolygónk felkutatásában. Aztán egyszerre kiszálltak a versenyből, és pontosan azért, mert nem akarták tovább folytatni küldetésüket, elég nagy árat fizettek."

Az Egyesült Államokról beszélve Michener aggodalmát is kifejezte a mondottakkal kapcsolatosan: "Ha most feladjuk a harcot, politikailag és szellemileg később talán ugyanolyan bírsággal kell számolnunk, mint a spanyolok meg a portugálok." Michener úgy vélte, hogy " minden szerves életnek, azok környezetének, apróbb vagy nagyobb világegyetemének felfedezése csak úgy valósulhat meg, ha tudatában vagyunk

kulturális kötelességünknek. Abban a pillanatban, mikor leáll a kutatás – beáll a halál.”

Tizenegy évvel az ember holdraszállása után az űrkutatás iránti köztudat az Egyesült Államokban kezdett elmosódni és hanyatlani. 1980-ban, amikor James Michenerrel interjúvoltam, az űrsikló első repülését egy évvel azutánra tervezték, de az alacsony közérdekeltség látszólagosan elkicsinyítette az űrkutatás fontosságát – ami valójában nyugtalanította őt:

”Egyik legfontosabb feladataim közé tartozik, hogy megőrizzük és tovább ápoljuk a NASA kapacitását, még ha lecsökkentve is... Persze, hogy kockáztatjuk bizonyos arányú tehetség elvesztését, de ugyanakkor megőrizzük az embereket és azon nagyszerű intézményeket, ahonnan a tehetségek jöttek. És... így talán fenn tudunk tartani egy lelkes, odaadóan ragaszkodó kis kutatócsoportot, egyeseket a NASA-n belül, másokat azon kívül, s így fenn tudjuk tartani e fontos kapacitás létezését is.”

Az ékes, gyönyörűen restaurált bécsi Hofburg palotában, ahol száz évvel azelőtt Ferenc József császár trónolt fényűző udvarában, most Beethoven *Leonóra* nyitányának hangfoszlányai festették alá az ENSZ Világűrbizottság Ülésének 1982. évi kezdetét. Bár a berendezés 19. századbeli volt- a második ENSZ Konferencia, melynek témája A Világűr Békés Célú Felhasználása volt, és 1982 nyarán zajlott- az ottani beszédek, viták a 20. század nagy kérdéseiről meg a 21. század reményeiről szóltak.

Kilencvennégy ország képviselői tárgyaltak és tettek javaslatokat a gyors ütemben fejlődő világűr kutatás programról. Az űrkutatási tevékenységek növekvő hatása több nemzetgazdasági helyzetére, befolyása a társadalmi, kulturális és filozófiai életre kialakított egy "globális öntudatot" a "Földűrhajó" fedélzetén keletkezett egymásrataltságról. Ezen általános

hangulatban a konferencia állást foglalt a fegyverkezési verseny világűrbe való kiterjesztése ellen. Az 1982-es Világűrbizottság tagjai olyan törvényeket terjesztettek az Egyesült Nemzetek Nagygyűlése elé, melyek szem előtt tartják a föld minden országának biztonságát a világűr használata során.

Az 1982. évi Világűrbizottság Ülésen részt vettek nem kormányzati szervek küldöttjei is, kezdve a francia nyelvet beszélő parlamentárisaktól és a nemzetközi baháj közösségtől a világ eszperantó szervezetéig. Mondanom sem kell, hogy a Világűrbizottság bécsi kongresszusán résztvevő nem kormányzati szervek között jelen volt több olyan szervezet is, melyek érdekei nagymértékben összekapcsolódtak az űrprogramokkal, így a Világűr Egészségügyi Szervezete vagy a Nemzetközi Asztronautikai Szövetség.

A kéthetes konferenciának három fontos célja volt: (1) felértékelni az űrkutatás és űrtechnológia akkori helyzetét, (2) bizonyos űrtechnológiai pályázatok elfogadása gazdasági és társadalmi célokra, (3) az ENSZ szerepe a világűr békés felhasználásával kapcsolatos közös programok létrehozásában. Az 1982-es Világűrbizottság főtitkára, Yash Pál (India) kijelentette, hogy "a kongresszusnak sikerült egyetértésre jutni több bonyolult kérdésben, ugyanakkor sikerült kiadni egy kezdetleges úttervet az emberiség bolygónkon való terjeszkedésében, a bolygón, mely egyre inkább egyetlen szervezetté válik."

Kenneth Baker, az angol küldöttség vezetője szerint az 1982-es Világűrbizottság megpróbált egy "bécsi szellemi egyezséget" teremteni a világűrből kivonható haszon megosztásával kapcsolatban. Ezt kissé tompított, gyakorlatias modorban valósította meg. Például a nyugatnémet képviselő figyelmeztette a résztvevőket, hogy ne tekintsék a világűrt minden földi nehézség "vészkijáratának" (túlnépesedés, éhség, szennyeződés, energiahiány, stb.).

Többen is az iparilag fejlett vagy fejlődő államokból aggodalmukat fejezték ki a világűrben zajló potenciális visszaélési lehetőségekkel kapcsolatosan. Egyiptom képviselője felszólította a résztvevőket, hogy ezzel kapcsolatosan javasoljanak irányadó törvényeket. A Vatikán küldöttje a világűr békés használata érdekében az Antarktisz Egyezséghez hasonló törvénykeretet javasolt.

A másik fő kérdés az volt, hogy tulajdonképpen embereket vagy robotokat használjanak-e az űrkutatásban? Ezt a kérdést hosszasan vitatták, de a Világűrbizottság a mai napig sem adott választ rá. Arthur C. Clarke, a híres tudományos-fantasztikus írodalmár, aki 1940-ben először javasolta a távközlési szondák használatát, gondolataiban elkalandozott érintetlen területekre: említést tett az űrkutatás csodáiról, szilárdan kitartott a világűr emberek általi felkutatása mellett. Szerinte, "a robotok fontosak, mint úttörők és kezdetleges eszközök, mert valóban léteznek olyan körülmények és helyzetek, amikor csak azok alkalmazhatók. Ugyanakkor vannak küldetések, melyeknél sokkal eredményesebb és sokkal olcsóbb embereket alkalmazni, nem is beszélve a váratlan események bekövetkezésének lehetőségeiről."

Anna Fisher űrhajós, egy kaliforniai doktornő, megnyerte a hallgatóságot, amikor kijelentette, hogy szükséges kitágítani a határvonalakat, mert "ez a mi rendeltetésünk".

Az emberiség űr iránti vonzalma, annak szükségessége, hogy bolygónkon túl is kutasson, átvág minden politikai, ideológiai határvonalat- ez a gondolat volt Oleg Gazenko, a Szovjet Gyógyítási és Biológiai Intézet igazgatója által tartott előadás lényege. A szovjet tudós nézetei nagyon közel álltak az amerikai űrhajós véleményéhez:

"Hosszú időn át rejtély volt, hogy a biológiai fejlődés folyamata alatt a DNS miért alkotta meg az embert. Most, az űrkorszakban, egyre inkább nyilvánvalóvá válik, hogy a DNS-nek

szüksége van az emberre, mint közvetítőre és cinkosra azért, hogy a Földön kívül juthasson. Utóvégre az emberi DNS (vagy bármely más szervezeté) csakis egy ember által készített eszköz segítségével juthat a Földön kívüli világba. Látszólag ez az egyetlen megbízható lehetőségünk van az élet terjesztésére a világegyetem más tájain. Ilyenformán az űrkutatás és annak felhasználása nem csak intellektuális, társadalmi vagy gazdasági, de alapjában véve biológiai szükséglet is.”

16. fejezet

Orvostudományi író

Mindig érdekelt majdnem minden tudományos fegyelem. Szerettem belemerülni, és elsajátítani innen - onnan minden tudnivalót azokról a témákról, melyekről tudósítottam a hallgatókat. De meg kell mondanom, hogy az emberiség helye a világegyetemben és az űrkutatás volt mindig a legkedveltebb témám. Amint már leírtam egy másik fejezetben, saját bolygónk gyönyörű kék márványgömbje az űr sűrű feketesége fölött, előtérben a hold magányos, elhagyatott felszínével, felejthetetlen és új látvány volt mindannyiunk számára. Az űrfénykép ugyanakkor fölkeltette bennünk bolygónk sérülékenysége az érzetét is. S talán még ennél is fontosabb az, hogy a Holdon készített felvételek a „földfelkeltéről” felébresztették az emberekben azt a kétségbeesett szükségérzetet, hogy tegyünk valamit azért, hogy megőrizzük örökségünket, ugyanakkor hozzájárult a globális környezetvédelmi mozgalom kezdeményezéséhez is.

Talán nem volt annyira látványos, de azért nem kevésbé fontos az a fejlődés, melyet a tudósok értek el a mikrobiológiai kutatások terén. Kikutatták a gének kereszteződésének titkait, a DNS elvágását, beillesztését. A genetika tudományában jártas mérnökök addig nem ismert lehetőségeket tártak fel a növénytermesztés, különféle betegségek megelőzése és azok gyógyítása terén, és talán a laboratóriumban létrehozható új életforma előállításának terén is.

A génkutatással foglalkozó mérnökök talán megoldást találnak korunk új pestisének gyógyítására is. Figyelve és jelentésekkel szolgálva az AIDS-ről (Acquired Immune Deficiency

Syndrome vagy HIV- Human Immunodeficiency Virus) láttam, hogy az eredmények elérésére összpontosították figyelmüket, s bevetették a mikrobiológiai kutatások összes készletét. Megérteni, hogy mi is az AIDS, miként lehetne azt gyógyítani, bizony rendkívüli kihívást jelentettek minden orvostudományi írónak. Az AIDS-ről való jelentések szomorúak voltak, és a mai napig is azok maradtak, de a gyógyítás lehetőségeiről szóló hírek pozitív hozzáállásúak. Az emberi szervátültetés már megszokottá kezd válni, és az orvosok egyre jobban kitapasztalják azt, hogy hogyan előzhető meg a szívbetegségek, hogy a halált okozó kórok egyik legfélelmetesebbje háttérbe szoruljon.

A rákkutatók szinte naponta állnak elő új felfedezésekkel a félelmetes betegség gyógyításával kapcsolatban. Hála az új és modern gyógyítási folyamatoknak, ma már egyre többen túlélnek ezt a betegséget, olyanok is, akik talán halálra voltak ítélve. Hatvan évvel ezelőtt Édesapám gyomorrákjának a műtét volt az egyedüli kezelési alternatívája, hogy valahogy még két évet életben tartsák. Majdnem tíz évvel ezelőtt húgyhólyagrákot diagnosztizáltak nálam, de máig életben tartott a kemoterápia, a sugárkezelés és a műtét.

Ma már biztosan tudjuk azt, amit ötven évvel ezelőtt csak sejtettek: hogy több fajta rák, szív és tüdőbetegség megelőzhető megfelelő életvitellel. Az orvostudományi író egyik fontos feladata, hogy tájékoztassa olvasóit és hallgatóit az egészségtelen táplálkozásról, továbbá az állatszradékokban gazdag ételek mellőzéséről. Ennek ellenére korunk legnagyobb csalódása látni, amint az emberek millió követnek el öngyilkosságot azzal, hogy dohányoznak, és ártanak a körülöttük lévőeknek is.

Az évek folyamán az Amerikai Szív Egyesület és az Amerikai Rákkutató Szervezet összejeveteleket szervezett orvostudományi írókkal, ahol a kutatók megosztották velünk legfrissebb felfedezéseiket. Hosszú éveken át előszeretettel vettem

részt ezeken a találkozásokon, mert azok mindig felülmúlhatatlan információs források voltak. A Vakság Elleni Kutatás által szervezett évi gyűléseken rengeteget tanultam a szembetegségekről.

Az Amerika Hangjától való nyugdíjba vonulásom után is néhányszor részt vettem hasonló orvostudományi találkozókön, hogy tudósíthassam a New York-i *Newsday*-t. A *Newsday* két sorozatjelentésemet tette közzé. Az egyik a látászavarokról, a másik pedig a magas vérnyomásról tájékoztatott. Az "Egészségről – Figyelj a magas vérnyomásra!" hét sorozatban jelent meg. E sorozatom megkapta a William Harvey Díjat, mely igen megtisztelő volt. Willam Harvey 17. századbeli angol orvos volt, aki először írt a vérkeringésről és a szív pumpáló szerepéről a vérkeringés megtartásában. Az újságok közti riportversenyben pedig sorozatom a második helyezést kapta.

Szívkatéter használatát magyarázza egy kardiológus

1990-ben tagja voltam egy Alzheimer-kórról szóló rádió és televízióprogram-verseny értékelő bizottságának. Az értékelő bizottság tagjai (köztük én is) találkoztak New Yorkban, ahol a nap folyamán végignéztük és végighallgattuk a versenyzők által bemutatott programokat. Az első díjat a CBS Hírek

dokumentumfilmje kapta, Dan Rather kommentálásával. A győztes programokat májusban közvetítették Dél-Karolinában, a Spoleto-Charleston Fesztiválon, melyet az olasz származású amerikai zeneszerző, Gian Carlo Menotti szervezett meg minden évben.

A napi hírek hasábjai általában jó forrásul szolgáltak információgyűjtésre, emellett inspiráló hatásuk is volt. Az egyik érdekes sztori Karen Ann Quinlan története volt. 1975 áprilisában a huszonegy éves nő egy diagnosztizálatlan betegség miatt kómába esett. Különböző gépezetekre kapcsolva a nő szíve tíz évig megállás nélkül vert, míg sérült agya tétlenül és gyógyíthatatlanul működött. Kómába esett, de fontosabb életjelenségeit (vérkeringés, légzés, táplálkozás) hozzacsatolt gépek biztosították.

Karen szülei a bírósághoz folyamodtak, és kérték, hogy leállítva a gépeket, engedjék lányukat természetes halállal meghalni. A törvényszék úgy ítélte, hogy Karen mesterséges életben tartását vagy természetes halálát nem lehet törvényekhez kötni, hanem az orvostudomány és a kórházak szabályai alá kell helyezni. Az ítéletet egy szenvedélyes vita követte az emberi méltóságot nem sértő halál jogáról. Ekkor felkerestem Viola Mae Young-ot, a Nemzeti Rákkutató Intézet mikrobiológusát, hogy elmondja véleményét ezzel kapcsolatban. Ő ezt mondta: "Ha a manipuláció lehetősége fennállhat, az elhalálozás erkölcsi és szellemi jogát a törvények alá kell helyezni"

Dr. Young ugyanakkor megjegyezte, hogy azon csodálatos műszerek, melyeket az életbentartás érdekében alkalmazunk, néha brutális hatást váltanak ki: "Kétségbeesett próbálkozásunkban, hogy megmentsük az ember életét, néha ellentmondásokkal küzdünk, megnehezítve a halált, és megakadályozva a békés elmúlás folyamatát. A legtöbbször azonban, ezek a rendkívüli eljárások életmentők és szükségesek. Tulajdonképpen ezért bukkannak fel a kérdések, hogy mikor jogosak ezek az eljárások, és mikor nem. Meg aztán, hogy kinek van joga ebben dönteni?"

Az úgynevezett „rendkívüli-eljárásnak” néha az eredménye, hogy a páciens éveken át eszméletlenül életben marad. A páciensnek az ilyenfajta létezése értéktelen, és valakinek erről tennie kell. Dr. Young véleménye szerint „a határozat az orvosé, mert ő tudja a legjobban felmérni a gyógyulás lehetőségét.”

Persze, így minden kemény életakarattal rendelkező páciens, még ha a betegsége gyógyíthatatlan is, kemény megpróbáltatás alá helyezi orvosát. Ilyenkor az orvosnak van joga, hogy megmondja páciensének, hogy több remény már nincs. Sokan Dr. Young rákbetegséggel küzdő paciensei közül békés belenyugvással elfogadták a halál jövetelét. Ezek különböző nemzetiségű, hitvallású (vagy hitetlen), ateista, zsidó, buddhista és keresztény emberek voltak. Az orvosnő szerint „ezek az emberek jóval haláluk előtt már megnyugvást találtak a mulandóság elkerülhetetlenségében. Az erős hítmeggyőződésűeknek, akik hisznek a halál utáni életben, a halál egy kapu, melyen átmennek; egy ajtó, mely majd utánuk szorosan becsukódik, de feltár lelki létezésük előtt egy új és örömteli létezést.”

Eleinte minden orvostudománnyal kapcsolatos jelentésem a gyógyászat klinikai jellegével foglalkozott. Azért is, mert az olvasó meg a hallgatóközönség legtöbbje szerette volna tudni, hogy milyen gyógyítási lehetőségek léteznek saját vagy szeretteik betegségeire. Szívszaggató és könnyörgő leveleket kaptam, hogy küldjek gyógyszert rákos betegeknek. Nincs semmi természetellenes abban, hogy amikor hallunk vagy olvasunk olyan gyógyszerről, mely gyógyítaná betegségünket, többet szeretnénk tudni arról. Szeretnénk, ha igaz lenne.

Minden orvostudományi jelentésemben lelkiismeretesen odafigyeltem, hogy ne használjam a „kigyógyított” vagy „sikeres” szavakat. Mint tudományos szerkesztő az Amerika Hangjánál (VOA) megtiltottam e szavak használatát minden orvosi írásban, mely kezembe került. Ha egy kutató beszélt egy ígéretes

eredményről, csakis *ígéretesként* emlegettük. Nem szerettem volna álreményeket kelteni valamiről.

Amint orvostudományi írásaim gyarapodtak egyre nagyobb figyelemmel kezdem követni a tudományok azon ágait, melyeket ma már az orvostudomány alapjainak tartanak, mint például a genetika és genetikai szerkesztések. Az egyik ilyen írásom, melyre harminc év múltával is büszke vagyok, a "*Genetikai Szerkesztések: A Cambridge Határozat*" volt, mely közelebbről megvizsgálta az 1970-es évek végén erre vonatkozó tudományos és erkölcsi vitákat, arra összpontosítva, hogy hogyan reagálnak az Egyesült Államokban a tudomány egyik komplex, ugyanakkor ellentétes felfedezésére.

Ahogy akkor értettük, a „genetikai szerkesztés” (Genetic Engineering) nem más, mint különböző szervezetek génanyagának, a *dezoxiribonukleinsavnak* (közismert rövidítése a DNS) az összeillesztése. A rekombináns DNS-t, vagyis a genetikailag módosított élőlényt egyesek az emberi betegségek potenciális gyógyítójaként, mások pedig a földi élet pusztítójaként kezelték. Tény, hogy az utóbbi harminc év alatt egy új iparág jelent meg, többnyire a gyógyszerészetben, mely kihasználja az új lehetőségeket. A cukorbetegségem szabályozására előírt inzulin címkéjére ez van írva: "...előállítva rekombináns DNS technológiával."

A hetvenes évek vége felé a rekombináns DNS ellen lázadó genetikai szerkesztők félelme nem vált be. Abban az időben a tudósok még nem tudhatták, hogy a genetikai tudományok milyen irányba haladnak. A Kaliforniai Műszaki Egyetem professzora, Robert Sinsheimer, ezt mondta: "Olyan életformákat alakítunk ki, melyeket ezelőtt nem ismertünk. E létezők az élet természetes folyamatában nem jöttek volna létre. Ezek létezését csupán az emberi beavatkozás segítette elő."

A rekombináns DNS kutatására irányuló kérdések hamarosan biológust-biológus ellen fordítottak, ugyanakkor próbára tették közeli professzionális, és sok esetben baráti kapcsolatokat is. Végül a tudósok addig, míg irányelveket dolgoznak ki az új, mesterséges életformák laborban való előállítására és kizárólagosan laborban való kezelésére, munkájukra önkéntes haladékot róttak ki. A Központi Egészségügyi Intézet 1976 nyarán kiadott rendelete korlátozta a genetikai szerkesztést, és előírta a biztonságos laboratóriumok megépítését, nehogy véletlenül egy újonnan előállított baktérium kiszabaduljon, és pusztítója legyen az embernek, vagy a növény és állatvilágnak.

A két híres Cambridge- Massachusetts Kutató Intézetnek - a Harvard Egyetem és a Massachusetts Műszaki Egyetem (Massachusetts Institute of Technology vagy MIT) - elkerülhetetlen célpontja lett a rekombináns DNS felkutatása. Az MIT-nak már akkor volt egy biztonságos rákkutató laboratóriuma, mely mindenféle téren megfelelt a föderális általános irányelveknek. A Harvard úgyszintén építeni szeretett volna egyet, de ellenzékbe került Alfred Velluccival, Cambridge polgármesterével, aki a hajmeresztő tudományellenesség szimbólumává vált. Megpróbált betiltani Cambridge-ben mindenfajta rekombináns DNS kutatást, és azzal fenyegetőzött, hogy ha nem engedelmeskednek neki, letarolja, és parkolóhellyé alakítja a híres Harvard Yard-ot.

A *Cambridge Határozat* alkalmával riportot készítettem Vellucci polgármesterrel, aki egy nagy tirádát csapott le tudományok és tudósok ellen, mert szerintük ők okozzák a világ minden rosszát. Mindezek mellett kezdeményezésével nem értettek egyet a városi közgyűlésen. A rekombináns DNS kutatás tilalma helyett a közgyűlés úgy határozott, hogy azok kimerítőleg

tanulmányozásáig tilalom alá helyez bizonyos veszélyesnek vélt rekombináns eljárásokat.

Egy kilenctagú vizsgálóbizottságot alakítottak abból a célból, hogy megállapítsa, milyen egészségre káros hatásokkal járna a rekombináns DNS kutatása a cambridgi alkalmazottak körében, és hogy mit lehetne tenni ennek megakadályozására. Talán még soha azelőtt átlagemberekből álló csoport nem kapott ilyen feladatot, hogy hozzon egy intelligens, jól megalapozott határozatot egy szakmailag komplex és hevesen vitatott témáról. A bizottság tagjai közül, két orvos kivételével, egyik sem tanult biológiát, de fel kellett készülniük, hogy kikérdezzék és megértsék a több mint harminc szakember-közülük többen az ország fontos tudósai- tanúságtételét.

Daniel Hayes, Cambridge egyik leköszönt polgármestere, akit a felülvizsgálati bizottság elnökévé választottak, ezt mondta: "Ahhoz, hogy valamit is megértsünk, az elemi biológia gyorstalpaló tanfolyama után át kellett nyargaljunk kb. nyolc éves egyetemi tananyagon, hogy ismereteket szerezzünk a mikrobiológiáról, a DNS-ről, a sejtekről, és a sejt felépítéséről." A szakmesterek-nagyrészt a Harvard meg a MIT fakultás szakemberei, a mikrobiológiáról és a rekombináns DNS kutatás minden elképzelhető hatásáról alaposan felkészítették a bizottság tagjait.

Az egyik gond valami járvány potenciális kitörése volt. Bernard Davis professzor, a Harvard mikrobiológusának véleménye szerint "a járványt okozó veszély, melyet egy újonnan összeállított életforma laborból való kiszabadulása okozna- valóban minimális."

Davis professzor és más kutatók biztosak voltak abban, hogy a szigorú biztonsági eljárások meg tudják akadályozni bármiféle járvány kitörését. Egy másik rizikófaktor, amellyel még számolni kellett, az volt, hogy a jövőben a tudomány előállíthat egy olyan szervezetet, mely megsértheti az evolúció normális folyamatát, és súlyos következményekkel járhat. A MIT

biológiai professzora, Jonathan King szerint "ez a technológia lehetővé tette nagyon különböző szervezetek genetikai anyagának az összeillesztését, mint például disznóét a madáréval, tehénét baktériuméval stb., s ez tulajdonképpen nem más, mint újraszerkesztése a millió éves evolúciós munkának. Ezért ez az eljárás nagyon rizikóssá kezd válni. Ez nem a természet tanulmányozását, hanem a természet átváltoztatását jelenti. Egy olyan szervezetről beszélek, mely földünkön ez idáig soha nem létezett."

A Cambridge-i kísérletek felülvizsgálati bizottságának kilenc átlagemberből álló tagja határozatot kellett hozzon a rekombináns DNS kutatás viszonylagos biztonságáról vagy veszélyeiről. A gyorstalpaló biológiai kurzusok után úgy kellett szerepeljenek, mint az esküdtek a törvényszéken, végighallgatva a tanúk vallomásait és bizonyágtételeit. Utóvégül a felülvizsgálati bizottság olyan határozatot hozott, mely egyezett a központi általános irányelvekkel a laboratóriumok építkezési feltételeinek meghatározásában, feltárva a rekombináns DNS kutatás, a Harvard meg a MIT, kapuit.

Legyőzve Vellucci polgármester fárasztó érveléseit a Cambridge-i közgyűlés egyhangúan jóváhagyta a programot, ezzel bebizonyítva, hogy az emberek választott képviselői meg tudnak birkózni olyan komplex kulcskérdésekkel, melyek hatással vannak életünkre. David Clem várostanácsos szavai szerint: "Az átlagember beavatkozása a tudományba, akárcsak az átlagember részvétele a kormányzásban és más területeken, ezáltal meghonosodott."

1985-ben, kilenc évvel a *Cambridge Határozat* után a genetikai szerkesztéssel foglalkozó kérdések még mindig uralták a közvélemény fantáziáját. Ott lebegett, mint erkölcsi kérdés, a tudományos és orvosi kutatásban, s felvetődött az egyik nemzetközi

tanácskozáson is. Részt vettem a tanácskozásokon, mely Houstonban kezdődött, és három hónappal később fejeződött be Londonban.

A Nottingham Egyetem filozófiatanára, Jonathan Harrison megjósolta, hogy az orvostudomány genetikai szerkesztésben való előrehaladása komoly ellentétek forrása lesz, és nehéz választások elé lesz állítva. Véleménye szerint, ha a genetikai szerkesztés valamikor is sikeres lenne, elképzelhető az is, hogy a genetikai javítások az ember erkölcsi javulásához vezetnének, ezáltal és így elérve nagyon magas erkölcsi csúcsokat.

Harris professzornak az a volt a véleménye, hogy: "Ha valaha is elérünk odáig, akkor talán előbb le kellene szögezni, mennyi időt szánunk az erkölcsi gének, és mennyit más gének javítására. Szerintem egyike a veszélyeknek az, hogy ha megpróbálnánk egy erkölcsileg tökéletes embert előállítani, az az emberek mércéje alapján történne. És az emberek mércéje nem biztos, hogy a legjobb. Ezért tehát az erkölcsi szabványok lazább kezelése tudna talán minket arról biztosítani, hogy ne üzzük az eszünket erkölcsi standardokkal, melyek esetleg nem a leghelyesebbek, ugyanakkor igen veszélyesek is."

Egy másik angol tudós, Lewis Wolpert biológusnak az volt a véleménye, hogy létezik egy lényeges eltérés a tudományok változatossága, és a nagyközösség arról alkotott elképzelése között. "Az az érzésem", mondta, "hogy az emberek elidegenedtek a tudományoktól, ami pedig a genetikai szerkesztést illeti, talán inkább aggodalomról beszélhetünk. Az emberek aggodalma technikai adatokhoz kapcsolódik, de azt hiszem, létezik valami szörnyeteggel kapcsolatos elképzelés is, melyet a genetikai szerkesztés felidézhet valahonnan szellemünk mélyéről."

Az idő múlásával - hozzáadva a genetikai szerkesztésekhez fűződő sikereket és jótéteményeket - feloldották az aggodalmakat, jegyezte meg Wolpert professzor. Odáig jutottunk, hogy elfogadtuk

a genetikai szerkesztést annak, aminek az tervezve volt – életmentő eszközként.

A huszadik század gyógykutatásának az eredményei számtalan sok ember életét mentették meg. A betegség megelőzése talán fontosabb szerepet játszott, mint a kezelés. A század közepe felé Jonas Salk és Albert Sabin fel találták a gyermekbénulás elleni injekciót, gyakorlatilag felszámolva gyermekparalízist. A hetvenes évek közepe felé az Egészségügyi Világszervezet bejelentette a borzasztó himlőbetegség teljes felszámolásának lehetőségét.

Az Egészségügyi Világszervezet Dr. Donald Hendersont, egy amerikai orvost bízott meg a himlő felszámolásával. Kutatói, együttműködve a gyógyszeriparral, előállítottak egy porszerű injekciót, melyet nem kellett a mélyhűtőben tartani. Minimális gyakorlattal rendelkezve, bárki a világ bármelyik sarkában - egy orvosi irodában vagy a dzsungelben - be tudja adni ezt az injekciót. Túlhaladva minden reményt a védőoltási program a himlőt egy kellemetlen emlékké változtatta.

1977-ben Dr. Henderson Genfben a Nemzetek Palotájában részt vett egy nemzetközi közvetítésen az Egyesült Nemzetek meg az Amerika Hangja rádióhullámain keresztül. Riporterek a New York-i Egyesült Nemzetek székhelyéről meg a VOA Washingtonban lévő tizenhármass stúdiójából szatelliten léptek kapcsolatba Genffel. Az Egészségügyi Világszervezet engem bízott meg, hogy megszervezzem a washingtonbeli riportot, és moderátorként intézkedjek ott.

A háromirányú transzatlantik hírkonferencia az „első” volt a Világszervezet meg a VOA életében. Az alkalmat a himlő egy Indiai faluban való utólagos kitörése okozta, mikor már mindenki azt gondolta, hogy a betegséget már rég felszámolták. Mindezek ellenére Dr. Henderson kijelentette, hogy a himlőt kevesebb, mint egy év alatt el fogják tüntetni a föld színéről.

Néhány hónap elteltével (jóval kevesebb, mint egy év), egy hasonló hírkonferencián voltunk Dr. Hendersonnal. Az Egészségügyi Világszervezet egy másik képviselőjével együtt Új Delhiben kijelentették, hogy a himlőt véglegesen felszámolták.

Nyugdíjba vonulásom után több mint húsz évig, mindaddig, míg egészségem engedte, folytatattam orvostudományi írói munkámat floridai lakásomban. Jupiterből, ahol laktam, autóval aránylag rövid idő alatt eljuthattam Orlandoba és Miami-ba, ahol nagyon sok orvosi tanácskozást tartottak. Klienseim közé tartoztak különböző doktorok (általános és szakosított) folyóiratainak a szerkesztői. Ily módon nekem is kellett szakosítanom magam, és írásaimban érintettem olyan szakterületeket is, mint például a szemészet (ophthalmology) vagy urológia. Hosszú évekig tartó VOA rádióközvetítéseim ideje alatt nyert riporter tapasztalataim jól fogtak a számtalan orvos kikérdezésekor az Amerikai Orvostudományi Társaság (American Medical Association) különböző rádióközvetítései alkalmával.

Szabadúszóként írt orvosi jelentéseim jelentős változásokat igényeltek írásstílusomban. Mindaddig, míg a VOA-nál a nemzetközi laikus hallgatóközönséggel voltam kapcsolatban, egyszerű, könnyen lefordítható nyelvezetet használtam azoknak érdekében, akiknek az angol nyelv nem volt anyanyelve. Azonban új közönségem amerikai orvosokból állt, akik sajátos szakzsargont használtak. Egy alkalommal, amikor a VOA-nál egy tudóst interjúvoltam, már a riport elején megkértem, hogy használjon egyszerű nyelvezetet, "úgy mintha a nagymamádnak mesélnéd el, hogy mit csinálsz, és... ne használj tizenhat betűs szavakat."

Pontosan az ellenkezője történt az orvosokkal. Az egyszerű nyelvezet és orvosi szakkifejezések hiánya miatt néhány kezdetleges jelentésemet a kiadók visszautasították. Végül

megtanultam ezt a stílust is. Mindezek ellenére mikor egy-egy kutatóorvossal ültem le beszélgetni valami komplex témáról, általában megkértem, hogy egyszerűsítse le mondanivalóját úgy, hogy mindenki megértse (beleértve engem is).

17. fejezet

Kutatások alternatív energia után

A huszadik század közepe felé egyre nyilvánvalóbbá vált az új és tisztább energiaforrások szükséglete. Egyre körülményesebb lett a kőolaj folyamatos elszállítása a zürzavaros Közel- Keletről. A tiszta levegő iránti igény kétségbe vonta a szén jövőjét, mely még mindig a legelterjedtebb, de ugyanakkor a legszennyezőbb fűtőanyag.

A hetvenes évek közepén javasoltam egy beszámoló-sorozat készítését az alternatív energia után való kutatásokról. A sorozat anyagának a begyűjtése igényelte, hogy hónapokon át utazgassak az Egyesült Államok különböző részeire. Coloradoban meglátogattam egy felszíni fejtésű kőszénbányát, úgyszintén Virginia államban is, ahol az óriási gépek valósággal „megskalpolták” a hegy tetejét, hogy elhordják az alatta lévő szénállományt, ezzel természetesen javíthatatlan ártalmat okozva a környezetnek.

A központi laboratóriumokban, például Los Alamos-ban New Mexico-i, Livermore-i, kaliforniai atomfizikusokkal beszélgettem a magfúzió által előállítható energiáról. Az energia magfúzió segítségével történő előállítása és termelése a mai napig is igen költséges folyamat.

Tudósítottam a napenergia felhasználásáról is. Azon jelentések közt volt egy anyag, amit 1978-ban a kairói nemzetközi napenergia – találkozáson gyűjtöttem és állítottam össze. A résztvevők nagy része a fejlődő országokból érkezett, talán azért is, mert az emberek a föld minden részén egyre inkább kezdtek felfigyelni a napenergia felhasználási lehetőségeire.

A nap a földi élet minden formájának a fenntartója. Az energia, amire az élethez szükségünk van, nem számít, hogy milyen formában, a naptól jön. Az a fosszilis energiaforrás, amit nap mint nap elégetünk, több százmillió évvel ezelőtt a nap által éltetett fa vagy más növény volt. A tűzifa, mely a föld nagy részén még mindig jelentős energiaforrás, a tegnapi nap sugarától növekedett terebélyes fává. A napenergia alaptényezője földi környezetünk életben maradásának. A nap sugarainak és melegének energiaforrásként való felhasználása nem épp egyszerű eljárás.

A nap sugarai szétterjednek, és nem mindig elérhetőek. Talán épp ezért a napenergia a mai napig sem több mint közvetett energiaforrás. A napenergia közvetlen átalakítása tárolható és felhasználható energiává - mint például az elektromos áram és a melegítés - költséges berendezések alkalmazását igényli, és azok is csak akkor működnek, ha süt a nap.

Így a kérdés az, hogy mi a napenergia jövője? Két szempontból vizsgálva 1978-ban a fejlődő országbelieknek úgy tűnt, hogy a napenergia felhasználása lenne gazdaságosabb. Az egyik érv az volt, hogy a fejlődő országok legtöbbje földünkön az úgynevezett "napövnél", alacsony szélességi fokon sok napsütéssel, helyezkedik el. A másik pedig az volt, hogy ezekben az országokban nem is annyira fontos egy stabil, folytonos és terebélyes áramkészlet beállítása.

Nem sokat számít, ha a felhős égbolt egy száraz földrészen ideiglenesen leállítja az öntözésre használt nap-pompa működését. Ezzel szemben egy nagyvárosban, nagymértékben alárendelve az áramhasználatnak, még egy ideiglenes, rövid villanyáramhiány is katasztrofális következményekkel járna (volt rá eset néhányszor a közelmúltban).

Egy napenergiával működő, a tej pasztörözésére és hűtésére használt felszerelés Indiában, vagy a Nílus vizének tisztítására

használt berendezés Egyiptomban csupán néhány watt energiát igényel, ami egyetlen napelem segítségével könnyen előállítható. Ezzel szemben egy alumíniumot előállító gyár vagy egy autószerelő-szalag megfelelő mennyiségű energiával való ellátásához több millió watt áramra van szükség.

Kétségtelen, hogy a kairói napenergia konferencián, a kőolaj egyre növekvő hiányának és árának tudatában, a napenergia felhasználásának lehetősége felkeltette az érdeklődést. Különösen alkalmasnak tűnt a felhasználása olyan helyeken, ahol az év nagy részében napsütés van, s ahol nem késő egy napenergiára alapozott ipari fejlődés kialakítása. Ugyanakkor a konferencián résztvevők elismerték, hogy azon fejlődő országok, melyeknek az ipara már be van állítva kőolajra, önmegtévesztésbe esnének, ha kizárólagosan a napenergiára alapoznának.

Mindenesetre akkor úgy tűnt, hogy a napenergia felhasználása fel fogja lendíteni a fejlődő országokat. Úgyszintén érthető volt az is, hogy a fejlett államokban a kizárólagos napenergia felhasználásra alapozott stratégia ellentétes eredménnyel járna. Dr. Ibrahim Sakr, a kairói napenergia konferencia szervezője, egy ígéretes javaslattal állt elő. Azt javasolta, hogy fel kellene állítani a sok napsütés-keves technológia, és több technológia – kevés napsütés országai között egy nemzetközi közreműködést. Ez abból állna, hogy a technológiailag fejlett államok segítenének a fejlődő országoknak megtervezni a napenergia racionális begyűjtését és annak konzerválását. Hosszútávon pedig a „napöv” országai talán hozzá tudnának járulni az ipari államokban annyira szükséges energiabázis biztosításához.

A napenergia hasznosítására nagyon érdekes javaslatot hozott a szaúd-arábiai Dr. Ali Kettani villamosmérnök professzor, aki az Egyesült Államokban végezte tanulmányait. Az ő javaslata

nagyon egyszerű volt. Mivel a napenergia szétszóródva ér le a földre, ahhoz, hogy a mai technikával jelentősebb mennyiségű elektromos áramot állíthassanak elő, nagy területekre lenne szükség. Kettani professzor azt javasolta, hogy használják fel a vizek felszínét "összegyűjtési" célokra. Különösen a távoli sivatagokban lehetne olcsón előállítani a szükséges elektromosságot. Ezért javasolta egy mesterséges tó és egy duzzasztógát létrehozását a Perzsa- öbölben, Szaúd-Arábia, Bahrain és Quatar között.

Mivel egy olyan zárt környezetben a mesterséges tó vize hamar elpárologna, így szükség lenne, hogy a Perzsa- öböl vize állandóan pótolja a hiányt. A folytonos vízáram a duzzasztógáton működtetne egy vízierőművet.

A Napenergia nem szennyez, bőven van belőle, de nem folyamatosan begyűjthető. A napenergiából átalakított elektromos áram tárolása a mai napig komplex feladat. Mindaddig, míg süt a nap, nem nehéz a nap sugarait felfogni a ház vagy a víz melegítésére, de az autó tetejére felszerelt napelem nem helyettesítheti sem az üzemanyagtartályt, sem a hajtóművet. Ugyanúgy a hőerőmű generátorai sem működnének csupán a napenergia melegével. Addig semmiképp, míg meg nem tanuljuk, hogyan raktározzuk a napenergiát.

Harminc-valahány évvel ezelőtt elbeszélgettem erről a témáról a Tiszta Energia Kutatóintézet igazgatójával és a miami egyetem professzorával - Nejat Vezirogluval-aki ezt mondta: "Elő kellene állítani egy szintetikus üzemanyagot, mely tárolná az új típusú energiát, amikor az beszerezhető, és amely használható lenne, amikor és ahol szükséges. A legbiztosabb létező választék a hidrogén. Újítható. Nem szennyező. A legkönnyebb, és könnyen átalakítható elektromos árammá. Belső égésű motorokban a hidrogén teljesítménye jobb, mint a benziné. Összeadva a

hidrogént az oxigénnel gőzt is tudunk előállítani, száz százalékos gőzállományt.”

Valóban, a hidrogén tiszta, nem szennyező, termelékeny, és minden folyó, tó vagy óceán potenciális hidrogénbánya. Az egyetlen probléma a hidrogénnel, hogy nagyon drága. A mai napig a hidrogén előállítása több energiát fogyaszt el, mint amennyi előállítható lenne.

A hidrogén előállítása közismerten az elektrolízisen alapszik, mely elektromos áramot igényel ahhoz, hogy a vizet felbontsa alkotó elemeire, oxigénre és hidrogénre. Előállítható fosszilis tüzelőanyagokból – földgázból, kőolajból vagy szénből – melyek egyre fogynak. Vagy, amint Veziroglu professzor mondta: "Hidrogént még elő lehet állítani felmelegítve a vizet 3.000 Celsius-fok körülire. Ezen a hőfokon a víz felbomlik hidrogénre és oxigénre, közel kilencven százalékos eredményességgel."

Ez nagyon érdekesen hangzik, de tény az, hogy a vízmelegítés is energiát igényel. És ezért a 21. század mérnökei még mindig keresik a hidrogén biztonságos és gazdaságos tárolását és szállítását, hogy az esetleg használható legyen autózemanyagként.

Elbeszélgetve a különböző energiaforrás-szakértőkkel végül arra a meggyőződésre jutottam, hogy minden -valódi vagy képzelt- rizikó ellenére az atomenergia előállítása lenne a legmegfelelőbb.

1978-ban összeállítottam egy dokumentációs műsort "Érthető, de felesleges félelem az atomtól" címmel. A Yale Egyetem fizikaprofesszora, Allan Bromley, aki később Bush elnök tudományos tanácsadója lett, segített nekem abban, hogy a hallgatóközönség (velem együtt) választ kapjon a nukleáris energia biztonságosságával kapcsolatos minden kérdésére.

Bromley professzor említette, hogy a nagyközönség atomtól való félelme érthető, még akkor is, ha az nincs tényekkel alátámasztva. A félelem gyökerei visszavezetnek az emberiség emlékezetében ahhoz a romboláshoz, amit a két atombomba okozott a második világháború végén, ugyanakkor a tudatlanság is hozzájárul ehhez.

”Szerintem - mondta Bromley professzor - legalább hatféle félelem bukkan fel a nagyközönség agyában. Ezek között van a robbanás a nukleáris reaktorban vagy az erőműben, alacsony mennyiségű rádióaktivitás kiszivárgása a mindennapi üzemeltetésnél, nagy mennyiségű rádióaktivitás terjedése nagyobb baleset esetén, nukleáris hulladékok tárolásához kapcsolódó félelmek, és a nukleáris anyagok terroristák kezébe való jutása.”

Ezen félelmek, ha valamennyire meg is vannak indokolva, általában valószínűtlenek. Bromley professzor szerint kellő megvilágításban ezek a félelmek csökkennek, vagy teljesen eloszlanak. A robbanás kérdése például, és annak lehetősége mindjárt érthetővé válik, amint ismereteket szereznek arról, hogy mi is történik a reaktorban, mert ott ”a robbanás fizikailag lehetetlen.”

Az alacsony mennyiségű radiáció kiszivárgása egy nukleáris erőműből úgyszintén alaptalan. Tulajdonképpen egy konvencionális erőmű, szén vagy kőolaj felhasználásával üzemeltetve, legalább tízszer akkora radiációt okoz, mint egy atomerőmű normális körülmények között. Erre az a magyarázat, hogy a kőolaj meg a szén a földből származik, és mindkettő tartalmaz bizonyos mennyiségű urániumot és tóriumot, melyek az üzemanyag elégetése alatt felszabadulnak.

A harmadik- atomerőművekhez kapcsolódó- félelem a nagyobb mennyiségű káros sugár kiszabadulása, mely akkor lenne esedékes, ha egyszerre minden biztonsági rendszer felmondaná a szolgálatot. Egy évvel Bromley professzorral folytatott

beszélgetésem után a Pennsylvania - Three Mile Island ipari reaktor részleges robbanása ilyenfajta volt, de a beépített biztonsági rendszerek elhárították a nagy veszélyt. Sokkal komolyabb (katasztrófa) veszély fenyegetett 1986-ban a csernobili (Ukrajna) atomreaktor robbanásakor, amikor ötvennél többen meghaltak, több mint hatszázezren kaptak radioaktív sugárfertőzést, s közülük több mint négyezren rákbetegségben pusztultak el.

Bromley professzor egyetértett azzal, hogy a csernobili katasztrófa felért egy megszakadó duzzasztógát vagy egy hatalmas hurrikán pusztításával. Bromley professzor profétikus hasonlata szerint az elhalálozás aránya nagyobb, mintha például a World Trade Center Manhattan utcáira dőlne.

Az atomenergia termelése során esedékes baleset-veszélyek közül Bromley professzor megemlített kettőt, melyek ma is a legfélelmetesebbek: az emberi tévedés, és a radioaktív hulladék helytelen tárolásának veszélyei.

Bármennyire jól képzett, és a biztonsági szabályokat betartó szakemberek tartják kézben az atomerőművek irányítását, egy bizonyos idő után az emberi gondatlanság felüti fejét. Erre a professzor válasza az volt, hogy „emberbízott” atomerőműveket kell tervezni. Azt ajánlotta, hogy a reaktor minden funkcióját hármas összefüggésbe kell helyezni, három független rendszerbe kell betáplálni úgy, hogy a rendszerek számítógépek segítségével kölcsönösen ellenőrizhetők legyenek. Ha a három rendszer közül az egyik rosszul működik, a másik kettő rögtön átveheti a normális működtetést, persze csak akkor, ha a másik kettő üzemképes és egymással összhangban működik. Abban a pillanatban, mikor a különálló rendszerek összhangjában hiba keletkezik, mindenféle működés leáll.

Még azok is, akik meg vannak győződve a nukleáris reaktorok biztonságáról, aggódnak a reaktorokban felhalmozódó melléktermékek miatt, amik a maghasadás során keletkeznek, mivel rendkívül mérgezőek ezek a radioaktív hulladékok. A termodinamika második törvénye szerint az energia egyik formából a másikba való átalakításának a folyamata alatt energiavesztés történik. Például a villanyáram fejlesztésekor (átalakítva az elektromos áramot fényenergiává) a villanyégő kiad egy bizonyos nem óhajtott hőmennyiséget is.

A nukleáris reaktorban a maghasadás során keletkezett magas hőmérséklet lehűtésére rengeteg vizet használnak. Egy reaktor építése egy kisebb kapacitású tóra vagy folyóra, mely nem tudná kellőképpen kezelni a magas hőkisugárzást, nem lenne a legjobb megoldás- mondta Bromley professzor.

A radioaktív hulladékok tárolása állandó és költséges kezelést igényel, és hosszantartó megfigyelést a nukleáris hulladéklerakók területén, ugyanis több ezer évig tart, amíg a kimerült üzemanyag radioaktivitása visszasüllyed a természetes uránérc radioaktivitásának szintjére. Ezek a hulladékok legalább kétféle veszéllyel fenyegetnek: az első persze az atomsugárzás kiszivárgása. A második pedig az, hogy némely ezen anyagok közül – mint például a plutónium- a terroristák kezében nukleáris fegyverré válhat.

A több mint harminc évvel ezelőtt írt riportom következtetése az volt, hogy bár senki nem tartja a nukleáris energiát rizikómentesnek, "...a kérdés alapján véve az lenne, hogy azok veszélyek különböznek-e, vagy nagyobbak-e a másfajta energia előállításával járó veszélyeknél. A másik kérdés pedig az, hogy az atomenergia termelésével járó veszélyek túlhaladják-e azt az előnyt, amit ezzel nyerünk addig is, amíg elfogadható és elégséges alternatív energiaforrások (napenergia, geotermikus,

stb.) birtokába jutunk, behajózzunk-e a jövőbe egy már ismert energiaforrás felhasználásával (nukleáris) vagy ne. Szakértők, mint professzor Bromley, érdemesnek tartják vállalni kockázatot. Természetesen sokan vannak, akik ezzel nem értenek egyet. Utóvégül is a határozat politikai lesz – legalább is az Egyesült Államokban – a megválasztott képviselők határozata.”

Az urán maghasadása nukleáris reaktorban (szabályozott láncreakcióként) nagy mennyiségű energia felszabadulásával jár, amivel gőzt fejlesztenek. Ez megforgatja a turbinákat, amik a generátorokat hajtva elektromosságot termelnek. Ellenben a maghasadás és a láncreakció szabályozásának az elsajátítása elvezette az emberiséget az atombomba feltalálásához is. 1982-ben egy svéd tudományos lap vázolta egy esetleges nukleáris háború kitörésének hatásait az éghajlatra. Megjósolta, hogy egy nukleáris robbanás hatalmas mennyiségű füsttel, korommal, porral, és más különböző törmelékekkel terhelné meg a légkört, megakadályozva a napsugarak földre való behatolását, s ez lényegesen csökkentené a hőmérsékletet. A "nukleáris tél" kifejezés ezzel megrögződött a szótárunkban.

1986-ban Blacksburg, a kis délnyugat- virginiai városka, a Virginia Technológiai Egyetem székhelye, egy zord téli délután fogadott egy csoport atmoszféra- kutatót, atomfizikust, környezetvédelmi tisztviselőt, diplomatát, magas rangú katonatisztet, politikust és újságírót, akik részt vettek a "Nukleáris tél- stratégiai és diplomáciai következtetések " témájú kongresszuson.

Az Egyesült Államokban, a Szovjetunióban és más országokban a tudósok elkezdték tanulmányozni a „nukleáris tél” potenciális következményeit. Az emberiség, szerencsére, máig sem volt kitéve egy nukleáris összetűzés által bekövetkező

haláltusának. A tudósok megfigyelték a hatalmas erdőtüzek következményeit, a Marson zajló homokviharokat, és nagy kapacitású számítógépekkel szimulálták az eredményt, hogy megértsék és szemléltessék, hogy milyen is lenne a nukleáris tél.

Az Egyesült Államok Űrügynökségének egyik atmoszféra fizikusa – John Ackerman- az egyik interjú alkalmával elmondta, hogyan próbálja ő megérteni egy virtuális nukleáris háború atmoszférára való hatását: "Tudnivaló, hogy a nukleáris fegyverek egyik romboló tényezője a tűz. A tűz ugyanakkor füstöt is kelt. A füst, felszállva az atmoszférába, megakadályozza a föld felszínére irányuló napsugarak áthatolását a légkörön. A füst és a füst által visszatartott napsugarak hiányában a föld felszíne elkezd kihűlni."

A Harvard Egyetem matematikusa, George Carrier számításai alapján, a földön nagyon kevesen tudnák elkerülni egy nukleáris összetűzés következményeit. "Valójában ez attól függ, mennyi füst megy fel az atmoszférába. Nagy mennyiségű füst keletkezése nagyobb területeket érintene, kisebb mennyiség esetleg csak a robbanás körüli területeket."

A „nukleáris téllal” kapcsolatos egyik legnagyobb aggodalom az, hogy a földszinti lehűlés és a napsugár hiánya valószínűleg megszakítaná az élelem termelését. Paul Ehrlich, a Stanford Egyetem biológusának szavai szerint: "Ha csak egy picit is húzod le a „lámpa” fényét, óriási hatással lesz mezőgazdaságra."

Mark Harwell, a Cornell Egyetem ökológia professzora kimutatta, hogy két vagy három Celsius- fok átlaghőmérséklet-csökkenés meg tudná semmisíteni az egész Kanada búzatermését. Ugyanakkor kb. öt Celsius- fok hőmérsékletcsökkenés megsemmisítené az egész évi termést.

Nem minden tudós volt ennyire egyöntetűen pesszimista. Arthur Broyles, a Lawrence Livermore Központi Laboratóriumok atomfizikusa kétségbe vonta a számítások általános hitelességét:

"A kétes tényezők annyira bizonytalanok, hogy valóban nem lehet tudni, hogy ezek nukleáris telet okoznának vagy sem."

A kétkedések tulajdonképpen áthatották a nukleáris háborúról való gondolkozás minden spektrumát. A Virginia Technikai Egyetem Kongresszusán a U.S. Air Force ezredese, Terry Hawkins, úgy indokolta a nukleáris fegyverkezést, mint agresszióelhárító szükséglet, de ugyanakkor elismerte, hogy: „... a szimpla, kétségtelen valóság az, hogy egy nukleáris háború katasztrofális lenne.” Kollégája, Gary Betoume alezredes hozzátette: "...a nukleáris háború lehet, hogy több százmillió embert elpusztítana, de nem pusztítaná el végleg az életet a földön. A nukleáris tél azonban képes erre is."

A konferencia egy másik résztvevője, Noel Gayler, nyugdíjas tengernagy, egyszerűen kijelentette, hogy a nukleáris fegyvereknek nincs semmi katonai hasznuk. Az admirális rámutatott arra, hogy az Egyesült Államoknak közös érdekeltisége, hogy ne robbantsanak ki nukleáris háborút, és hogy megakadályozzák a nukleáris fegyverek proliferációját.

Ugyanezen a vonalon indulva Richard Buttler nagykövet, a fegyverkezés megszüntetését szorgalmazó genfi kongresszus ausztráliai képviselője megjegyezte: "...négy évtized nukleáris korszak után az emberiség történelme fordulóponthoz ért akkor, amikor Reagan elnök és Mihail Gorbacsov megegyeztek abban, hogy a nukleáris háború megnyerhetetlen, és soha nem is szabad elkezdeni."

Huszonöt évvel a Blacksburg kongresszus után a világ mindeddig el tudta kerülni a nukleáris háborút meg a „nukleáris telet”, s talán az atomkutatás beváltja a hozzá fűzött reményeket: hogy ellátja a földet korlátlan energiával.

18. fejezet

Három tudós a világegyetem sorsáról és az emberiség jövőjéről

Tudományos és orvostudományi közléseim éveitől kezdve volt alkalmam találkozni és elbeszélgetni több híres tudóssal, beleértve Nobel-díjasokat is az Egyesült Államokból és más országokból. Ezek a találkozások rövidek voltak, általában az előadások végén került rájuk sor, amikor az újságírók serege megrohanta az előadót egy idézetért, soundbite-ért. Ilyenkor általában megvártam, míg az újságírók serege eltávozott, majd miután békén hagyták, mikrofonnal a kezemben odamentem, és legtöbbször sikerült is rávennem a kérdezett személyt, hogy egy védettebb helyen tovább beszéljünk. Egyesek néha eljöttek a szállodába is, ahol általában sokkal kényelmesebb körülmények között tudtunk társalogni. Más alkalmakkal engem hívtak meg munkahelyükre.

Dr. John Wheeler, a 20. század egyik leghíresebb fizikusa, 1978 kora tavaszán feláldozta egy fél délutánját, és előadást tartott nekem a világegyetemről. Austin-ben a Texas Egyetem irodájában ő indította el beszélgetésünket ezzel a kérdéssel: "Hogy jött létre a világegyetem és miből van? Ez a kérdés zaklatja az agyamat és arra késztet, hogy nap-nap után erről beszéljek, gondolkozzam, de visszatér mindig ugyanaz a kérdés: hogy tulajdonképpen milyen világegyetemről beszélünk?"

Az 1930-as évek elején Wheeler professzor Albert Einstein és Niels Bohr munkatársa volt a Princeton Egyetemen. Már karrierjének kezdetén tanulmányozta a részecskefizikát, mely az

anyag elemi összetevőit, a sugárzást és azok kölcsönhatását vizsgálja. Érdeklődése később a kozmológia felé irányult. A kozmológia a világegyetem eredetének és sorsának a tanulmányozásával foglalkozik. 1976-ban, amikor a Princeton Egyetemről kötelező nyugdíjba vonult, Wheeler professzor ajánlatot kapott a Texas Egyetemtől.

Más kozmoszt kutató tudósok véleményével összhangban Dr. Wheeler szerint is a világegyetem egy rendkívül sűrű és rendkívül forró anyagból jött létre Ősrobbanással, ez volt az ún. *Nagy Bumm* (Big Bang – angolul). A teória szerint valamikor a távoli jövőben a világegyetem *Nagy Reccs* (Big Crunch – angolul) következtében felszívódik a Fekete Lyukban (Black Hole - angolul), mely egy hatalmas sűrűséggel rendelkező égitest, amelynek a felszínén a szökési sebesség (az a sebesség, mely szükséges ahhoz, hogy egy égitestet elhagyjunk) eléri vagy meghaladja a fénysebesség értékét.

”Úgy tanultuk, persze iskolás éveim alatt mindannyiunkat úgy tanítottak, hogy a világegyetem egy gépezet. Minden atom, minden részecske, minden bolygó, minden csillag jól meghatározott törvények alapján létezik és mozog. A jelenben ismerjük a részecskék sebességét, meg tudjuk határozni ezek hollétét, de a nagy természet valamilyen fura tulajdonsága miatt egyszerre mindkettőt nem tudjuk meghatározni. Ez pedig a mi elő világunk egyik nagyon fura tulajdonsága. Tehát ahelyett, hogy a világegyetem csupán úgy viselkedne, mint egy gépezet, van egy közreműködő jellege is. Nem csak megfigyelők, de résztvevők is vagyunk.”

Wheeler professzor szerint bizonyos mértékben mindegyikünk hozzájárul ahhoz, hogy mi fog holnap történni. Minden cselekedetünk, megnyilvánulásunk, kezdeményezéseink, egyenként is és összeadva, lényeges következményekkel járó eseményekhez vezetnek. Feltevését az evolúció folyamata

bizonyítja: a növények és az állatok hatalmas változatosságot mutatnak, és ez a rendkívüli különféleség nem mesterségesen, hanem a véletlenek meghatározhatatlan eseményei alapján jöttek létre.

Ha a természet törvényei svájci órák által beállított gépek lettek volna - mondta Wheeler professzor – talán beszélhetnénk egy tökéletes világegyetemről, "örökkévalóságtól örökkévalóságig". Mindezek ellenére az utóbbi időben felhalmozódott bizonyítékok arról tanúskodnak, hogy a világegyetem nem létezett mindig. És hogy a világegyetem az ősrobbanás által keletkezett. Einstein szerint valamikor a távoli jövőben a világegyetem, maximális kitágulásakor, összeomlik, és a fekete lyukban eltűnik.

"A Fekete Lyuk, aminek létezéséről ma már tudunk - Dr. Wheeler szerint- egyfajta prototípusa az Ősrobbanás meg a Nagy Reccs okozójának. Talán e hármat - Ősrobbanás, Nagy Reccs, és Fekete Lyuk - el is nevezhetjük, az 'idő három kapujának' Arról tanúskodnak, hogy semmi sem örökkévaló." Más szavakkal, amint Einstein is megjósolta, ez a világegyetem sorsa.

Einstein számításai szerint a világegyetem folyamatos tágulásban van, de azt már nem határozta meg, hogy milyen formában. Másképpen kifejezve, ha a világegyetem egy zárt körben felfelé kanyarodik, akkor, ha valaki a szélein járna, egy bizonyos pontban visszaérne oda, ahonnan elindult. Ezzel szemben, ha nyitott pályáról lenne szó, akkor a világegyetem szélén barangoló sosem érne célba, csak menne és menne... mindörökké. Az élete vége felé Einstein feltételezte, és a halála utáni összes felfedezések is arról tanúskodnak, hogy a világegyetem zárt felállítású. Wheeler professzor ugyanezen a véleményen volt. A történelem folyamán- mondta a professzor- minden alkalommal, amikor Einstein teóriái látszólag ellentétben

álltak a megfigyelésekkel, a következetes és újabb felfedezések végül mindig bebizonyították, hogy neki van igaza.

A kérdés, hogy a világegyetem nyitott-e vagy zárt, hogy van-e kezdete és vége, és hogy öröktől az örökkévalóságig tart-e, mélygyökerű teológiai következtetésekkel jár. Ezek felől Wheeler professzor nem aggódott különösebben: "Az az érzésem - mondta - hogy amiről a múlt idők nagy írói, gondolkodói és filozófusai elmélkedtek, valóban ösztönzőek voltak, és azok a mai napig is hozzájárulnak a jelenkor mélyreható kérdéseinek megválaszolásához. Bárki próbál az Istennel kapcsolatosan valami új dolgot mondani, érvelni ellene vagy mellette, többet tud, mint én. Nekem maga a világegyetem a legcsodálatosabb alkotás, amit évről-évre megállás nélkül következetesen kell tanulmányoznunk."

A hosszas interjú végén engedélyt kértem, hogy telefonálhassak taxiért, azonban Wheeler professzor felajánlotta, hogy személyesen elvisz saját autójával a szállodáig.

Miközben Wheeler professzor a világegyetem keletkezését és annak egyszer talán bekövetkező végét tanulmányozta, egy másik korabeli tudós az emberi társadalom kezdeteit próbálta kibogozni. Az angol születésű Dr. Gerald Hawkins a Massachusetts-i egyetem tanára és Smithsonian Asztrofizikai Obszervatórium csillagásza egy új tudományágnak, az asztro-archeológiának volt úttörő kutatója.

Az új tudományág tulajdonképpen két régi tudománynak, az asztronómiának és archeológiának a „házasságából” jött létre. Az asztronómia az égitestek tanulmányozásával, az archeológia az ősemberek, ősi kultúrák tanulmányozásával foglalkozik. Egy 1974-es interjú alkalmával Dr. Hawkins elmagyarázta nekem, hogy az asztro-archeológia egy olyan tudományág, mely az ókori világ tanulmányozásában felhasználja nemcsak a régészeti leleteket, de

az asztronómiai adatokat is. A "detektív munkához hasonló"-mondta. "A kulcsokat a tudomány hozza. Mert a tudomány, mint egy időgép, képes visszautazni és felkutatni az ősember cselekedeteit és gondolkozásmódját."

Az asztro-archeológia az ősrégi és általában misztikus emlékművek, tárgyi leletek tanulmányozásával foglalkozik, mint például a Yukatán -félszigeten lévő elhagyott maja katedrálisok, az egyiptomi Nílus melletti templomok, a peruviai Nazka vonalak (kb. 200 km hosszú vonalas rajzhálózat), az indián buckák az Egyesült Államokban vagy a Stonehenge, az angliai Salisbury síkságon látható kőépítmény.

A két és hét méter magas húsz-harminc tonnás durván faragott kőoszlopok hajdan négy koncentrikus kört alkottak, s közel négyezer évvel ezelőtt építették. Stonehenge a mai napig is pontosan jelzi a Nap és a Hold mozgáspályáját, melyet az ókori asztronómusok ötvenhat éves ciklusokra osztottak. Az asztro-archeológusok gyakran *kőkorszakbeli számítógépeknek* nevezik ezeket a köveket. Ez persze azt is jelenti, hogy az építkezésnél a papoknak vagy tanult embereknek megfigyelőként jelen kellett lenniük napról-napra és éjjelről-éjjelre, hosszú évtizedeken át.

Dr. Hawkins Stonehenge-t a tudományok őskorszakából fennmaradt *néma műemléknek* nevezte. Már akkor azt mondta, hogy Stonehenge több mint obszervatórium: "Az ismeretek adatbázisa, központi irattár, az addig összegyűjtött ismeretek memória-bankja. Abból a szempontból tényleg hasonló egy számítógéphez, hogy adatokat tartalmazott, akár egy memóriakártya. Így nem is olyan furcsa a memóriáépítmény vagy a *számítógép* elnevezés.

Az asztro-archeológusoknak sikerült a Stonehenge funkciójának dekódolása, de továbbra is kérdés marad az, hogy kik voltak azok, akik azt felépítették, és hogyan tudták azt véghezvinni? Feleletet találni ezekre a kérdésekre ugyanolyan

nehéz, mint megtudni, hogy mi történt több száz évvel ezelőtt a maja civilizációval (a mai Mexikó és Guatemala területén). Dr. Hawkins megjegyezte, hogy korunk első millenniumában a Yukatan-félszigeten létezett egy "gyönyörűen megszervezett kultúra. „Aztán városaikat, groteszk véséseiket, matematikájukat, mondavilágukkal együtt otthagyták az őserdőnek. Hogy miért tűntek el, ma is titok.”

A majáktól hátra maradt néhány írásos adat, beleértve asztronómiai képleteiket, talán segítenek megoldani a rejtélyt. Néhányan a kutatók közül úgy vélik, hogy a maja civilizációt valami kozmikus katasztrófa tüntette el (kisbolygó vagy üstökös becsapódása). De talán a számítógépek segítségével, ismert és jegyzett adatok alapján (például a Hold fázisainak ismétlődése egy bizonyos periódus alatt) képessé teszi az asztro-archeológusokat arra, hogy bebizonyítsák, hogy talán a hirtelen bekövetkezett zord éghajlat miatt hagyták el a maják virágzó civilizációjukat.

Az idők folyamán a maja kódexek eltűntek. Abból a kevésből, ami megmaradt, csak keveset tudtak megfejteni, amit Gerald Hawkins asztro-archeológus így fogalmazott meg: „Ezek legnagyobb része megfejtésre vár. Ez bátorítóan hangzik ifjú kutatók számára, de még rengeteg felfedetlen titok létezik a majákkal kapcsolatban. Minél többet tudunk meg róluk, annál nagyobb lesz csodálatunk kultúrájuk iránt.”

Az asztro-archeológusok a múltat kutatják, az ősi civilizációkat. Más tudósok választ keresnek civilizációnk haladási irányával kapcsolatos kérdésekre: Mi lesz az ember és a civilizáció sorsa? Hol lesz a vég? Mikor? Mi lesz a túlnépesedés és a táplálékforrások kimerülésének következménye?

Dr. Norman Borlaug amerikai agronómuskutató tette fel ezeket a kérdéseket, amiért számtalan tiszteletbeli kitüntetést

kapott a világ legfontosabb akadémiai és tudományos szervezeteitől. 2006-ban a szenátus meg a képviselők háza átadta Borlaugnak az Egyesült Államok legnagyobb kitüntetését, a kongresszusi aranyérmét azért mert, "több embert mentett meg, mint a világon bárki más."

Dr. Borlaugnak köszönhető a zöld forradalom elindítása, mely hozzájárult a hatalmas hozamú gabonák (búza, törőbúza, rizs) kifejlesztéséhez, minek következtében el tudták kerülni tömegek éhezését és az éhhalált. 1970-ben, a mezőgazdasági termelés fejlesztése és az éhségben szenvedő milliók segítése érdekében végzett élethosszig tartó munkájáért, megkapta a Nobel-békedíjat.

Norman Borlauggal 1977 nyarán találkoztam Mexikó City-ben, ahol megnyitotta az American Association for the Advancement of Science - évi konferenciát, melyen több mint húsz éven át, minden évben részt vettem. A hotelszobámban összehozott hosszú interjú alatt (annyira hosszú, hogy majdnem lemaradtam a Washingtonba induló repülőről) Borlaug a zöld forradalom minden sikerének ellenére kifejezte aggodalmát azzal kapcsolatban, hogy az esetleges túlnépesedés súlyos következményeként globális élelmiszerhiány léphet fel.

Thomas Malthus angol közgazdász már 1793-ban azt feltételezte, hogy az emberiség hatalmas szaporodási képessége miatt az emberek száma addig fog növekedni, míg az élelem termelése tudja fedezni a szükségleteket. A világ több részén bekövetkezett iparosodási folyamat meg az intenzív mezőgazdasági termelés kifejlesztése ideiglenesen azt az érzést keltette, hogy talán az élelmiszer ellátás megoldhatóvá válik, tehát Malthus jóslata nem fog bevalni.

Dr. Borlaug szerint már az élelemhiány beállása előtt az általános energiavesztesség hozzájárulhat a népesedés csökkenéséhez. A napjainkban mutakozó jelek szerint civilizációnk, a zöld forradalom minden sikere ellenére,

veszélyben van. A nemzetközi kereskedelem és árucseré miatt az egyéni gazdasági rendszerek egymással összeköttetésben állnak. Ez felülmúlja a politikai rendszerek közti különbségeket. A természeti kincsek tekintetében (ércek, kőolaj, szén stb.) tényleg nagyon egymásra vagyunk utalva.

"Ami engem illet- mondta Dr. Borlaug- mindenáron ki kell küszöbölnünk azokat a negatív tényezőket, melyek a civilizáció bukását okoznák. Ez pedig attól függ, hogy sikerül-e csökkenteni a túlnépesedést. Más szavakkal a népesedés aránya nem haladhatja meg földünk hordozó kapacitását.

A népesedés elméletét hosszú távon vizsgálva Dr. Borlaug megjegyezte, hogy amikor az ember először megjelent a földön, millió évekkel ezelőtt, a megmaradás érdekében eleget kellett tennie a bibliai parancsnak: "legyél termékeny és szaporodj". És az ember megmaradt kifejesztve gondolkozási kapacitását, és felhasználva alkotó és leleményes tulajdonságait. Tízezer évvel ezelőtt, mikor a népesség kb. tízmillió körül lehetett, őseink elkezdtek a növénytermesztést, állatokat tenyésztettek, és az emberek száma elkezdett félelmetesen növekedni. 1973-ban, mikor Norman Borlauggal készítettem az interjút, a túlnépesedés 3.600 millió körül volt. Akkor ő azt mondta, hogy ha ez a gyarapodási arány megmarad, harmincöt év múlva a szám megduplázódik 7.200 millióra. A jóslat igaznak bizonyult, mert 2008-ban a túlnépesedést 6.700 millió főre saccolták.

Dr. Borlaug meg volt rettenve- amint ő körülírta- a "népesedési szörny" rákos növekedése miatt, és szeretne volna tudni a választ a következő kérdésekre: Hol lesz a vég? Mikor? Mi lesz az emberrel és a civilizációval? Bekövetkezik-e a népesedés további növekedése a táplálék kimerüléséig, ahogy Malthus megjósolta? Vagy addig, amíg kiürítjük felújíthatatlan energiakészletünket?

Dr. Borlaug megjegyezte: "Ha megfigyeljük zsúfolt nagyvárosainkat a világkülönböző sűrűn lakott területein, olyan félelmetes emberi viselkedésmódokat fedezünk fel, melyek fittyet hánynak a törvényeknek. Nagyvárosaink már önmagukban „rendellenességek a homo sapiens életében.” Borús jövőképe ellenére Norman Borlaug mégis látott lehetőséget a civilizáció fennmaradására. A madarak és az állatok viselkedését figyelve megállapították, hogy túlnépesedés idején ösztönösen megállítják szaporodásukat. Megjegyezte, hogy fontos lenne az emberiség szempontjából is mérsékelni a szaporodás arányát, mert ellenkező esetben Malthusnak igaza lesz.

Bizakodva, hogy a modern tudományok segítségével az ember természetes fennmaradási ösztöne érvényesül, és mivelhogy saját zöld forradalma is viszonylagosan sikerrel járt, Dr. Borlaug még hozzátette:

„Nagyon bízik az átlagemberben. Saját szememmel láttam a mítosz megdöntését, amikor az egyszerű indiai és pakisztáni földműves nem akarta elfogadni a tudomány által előállított gabonát, de amint bebizonyították neki, hogy ugyanazon a kis parcellán háromszor, négyszer annyit tud termelni, mint azelőtt, amikor az állam hitelt adott, hogy műtrágyát vegyen... tudjuk, mi történt azután!”

Az indiai, pakisztáni, mexikói és más országok gabonatermésének a megsokszorozódása mellett Dr. Borlaug zöld forradalma előállított nagy termést biztosító rizsmagokat is, melyek hamarosan megnövelték az ázsiai rizstermelést. Egyik Fülöp- szigeteken tett látogatásom alkalmával 1980-ban egy napra megálltam a Manila melletti Los Banos-i International Rice Research Institute-nál (IRRI). Modern laboratóriumok álltak a hatalmas rizsföldek mellett, ahol bivalyokkal húzatott ekék művelték a földet.

Az első nagy megvalósítás 1960-ban történt a nagytermésű és rövid szárú rizsfajtaival, mely elindította a rizstermelés zöld forradalmát. Becslések szerint a többszörös mennyiségű termés millió ázsiait mentett meg az éhségtől, ugyanakkor azokon a területeken kialakult egy kezdődő gazdasági fellendülés, minek következtében többen menekültek meg az elszegényedéstől, mint bármikor az emberiség történetében.

A Los Banos-i és más IRRI által kifejlesztett eljárások 1965 után 2,5 százalékos évi rizstermelés növekedést idéztek elő. Minden millió USA dollár, melyet az IRRI kutatásba fektetnek, tizenötezer indiait emel ki a szegénységből, ugyanakkor Ázsiában a kis helyen termesztett nagyhozamú rizs termelésével többszáz ezer hektárnyi erdőt mentettek meg a letarolástól, és lényegesen csökkent az alultáplált gyerekek száma.

És a munka tovább folytatódik. Az elmúlt ötven év alatt az IRRI által előállított nagyhozamú rizs használata jelentősen megnövelte a világ rizstermését, különösen Ázsiában, megmentve milliókat az éhségtől, s egyúttal hozzájárul a környezet védelméhez is azáltal, hogy hatalmas erdőket ment meg a letarolástól, hogy így mezőgazdaságra alkalmas területeket nyerjenek.

19. fejezet

Egyházi presbiter

A magyar református vallás szellemében nevelkedtem, akik a kongregacionalistákkal és a presbiteriánusokkal együtt a kálvinista hittant vallják. Ezért aztán Washingtonban tagja lettem a fővárosi Nemzeti Presbiteri Templomnak, amelynek tagja volt Eisenhower elnök is. Sőt, amikor 1957-ben a fiamat kereszteltük, az elnök maga is ott volt aznap az istentiszteleten.

Mivel az én puritán kálvinista nézetemnek a nemzeti presbiteri templom egy kissé túl pompásnak tűnt, ezért néhány év múlva felekezetet változtattam, és tagja lettem a Georgtown-i Presbiter Templomnak. Oda jártam istentiszteletre több mint huszonöt évig, míg el nem költöztünk Floridába, és ott megválasztottak gondnoknak majd később presbiternek is.

1976-ban, miután Catherine meg én házasságot kötöttünk az anyakönyvezetőnél, házasságunkat a korszakhoz illő vallásos ceremónia követte. Három pap áldott meg minket: Dr. Richard Oman, a volt Georgtown-i papunk, Dr. Chikes Tibor református lelkész és jó barátom, és egy másik barátom, nagytitiszteletű Irányi László, az amerikai piarista katolikus rend vezetője.

Irányi tisztelendő úr nemcsak részt vett a presbiteri szertartáson, de addig hallatlan eseményként úrvacsorát is vett velünk. Évek múlva őt nevezték ki az anyaországon túl élő magyar katolikusok püspökévé, felszentelését pedig a pápa személyes megbízottja (papal nuncio) tartotta egy washingtoni katedrálisban. Ezen az eseményen én is jelen voltam, és amikor a papal nuncio és az új püspök úrvacsorát osztott, arra gondolva, hogy adósa vagyok

Lászlónak, több protestáns és katolikus barátom megrökönyödésére odaálltam én is úrvacsorát venni.

Nem a László sorába kerültem, így az úrvacsorát a papal nuncio-tól kaptam. Évekkel később a pápai nagykövet II. János Pál pápa halála után a pápa jelöltek szűk listájára került, de aztán Ratzinger bíborost választották pápává. Remélem nem én voltam a szerencserontó.

A lakodalmunkon ott volt Édesanyám is, akkor már tolószékben. 1969-ben, pár nappal hatvanharmadik születésnapja előtt, súlyos szívrohamot kapott, aminek következtében megbénult a jobb fele, és elvesztette beszélőképességét. Szerencsétlen édesanyám még tizennyolc évig élt szívrohama után, majd 1987-ben, néhány héttel azután, hogy Floridába költöztünk, meghalt. Catherine, ki csak úgy ismerte anyámat, mint tehetetlen, tolószékhez kötött asszonyt, szerette, és úgy bánt vele, mintha saját édesanyja és legjobb barátja lett volna.

1987-ben, nyugdíjba vonulásom után Floridába költöztünk, Jupiter Farms-ba, a Dósa Villába, melynek tervét annakidején a floridai vendéglő papírszalvétáira rajzoltuk.

A Dósa Villa, Jupiter, Florida

1987 őszén befogadtak a Jupitertől nem messze lévő kis városka, Tequesta presbiteri gyülekezetébe. Az évek folyamán háromszor voltam presbiternek választva, és nem sokkal érkezésünk után felkértek, hogy vállaljam el a felekezet BEACON (Irányfény) nevű folyóiratának szerkesztését, amiben Catherine is sokat segített. Az újság azóta is havonta megjelenik.

1995-ben javasoltam, hogy a tequestai felekezet lépjen testvéri kapcsolatba a kibédi református egyházzal, annak az erdélyi falunak az egyházával, ahonnan őseim származnak. A BEACON-ban a következőképpen mutattam be Kibédet:

"1552-t írtak. A Kínába utazó Francis Xavier jezsuita misszionárius meghalt Makaóban. Kilenc évvel azelőtt, 1543-ban a lengyel csillagász, Kopernikusz kijelentette, hogy a Nap és nem a Föld galaxisunk középpontja. Hét évvel azelőtt, 1936-ban, Kálvin János kiadta "A keresztény vallás rendszere" című fő művét. Hat évvel 1552 után született Erzsébet, aki aztán Anglia királynője lett, 1564-ben pedig megszületett Galileo Galilei és Shakespeare.

A történelem ilyen eseménydús periódusában, hatvan évvel az Újvilág felfedezése után, 1552-ben templomot építettek egy Erdélyi kis faluban – Kibéden. A törökök ugyanebben az évben megtámadták Magyarországot.

Az első templom kétszáz évig szolgálta Kibéd reformátusait, azonban a 18. század elején tűzvész pusztította el. Az első templomból csak a bejáratú gótikus-boltíves árkádsor maradt meg. A tűzvész nyomai azon máig felfedezhetőek."

Gyülekezetünk több ezer dollárt és több száz kiló csomagot küldött erdélyi református testvéreinknek. A pénzzel megjavították a templom tetejét, fűtőtesteket szereltek be a templomba és vásároltak a hittan órákon szükséges elektronikus berendezéseket.

A két testvértemplom közti kapcsolat valóban megerősödött, és 1997-ben Pünkösdkor Catherine-el ellátogattunk Kibédre. Erről a feleségem így számolt be a BEACON-ban:

"Visszaemlékezve arra a 1997. május 17-i esős hideg szombat estére, amikor majdnem egész napi utazás után egy üttökopott vonattal Segesvárra érkeztünk, az volt az első benyomásom, hogy valamiféle földöntúli állomáson szálltunk ki. Lekecmeregünk a vonatról, és a peronon ballagva a zuhogó esőben egyszercsak egy citromsárga öltönyös, furcsa jelenség kezdett szaladni felénk, és mosolyogósan rázogatta karjait, mintha legyeket csapkodna maga körül. Floridában ehhez hasonló örömrivalgást csak a golfpályán láthatsz, amikor a golflabda a lyukba gurul. Az integető férfi Falka Zoltán tiszteletes úr volt. László rögtön felismerte a lelkészt, ledobta kezéből a bőröndöt, majd a két férfi, mint hosszú távollét után találkozó testvérek, átölelték egymást. Zoltán engem is megölelt és megcsókolt, majd könnyedén felkapta csomagjainkat, és elvezetett az állomás előtt várakozó autójához. Egy kis noszogatás után a motor beindult, hogy onnan aztán- a nyomasztó, ködös erdélyi estében – Kibédre autózzunk. László belülről törölgette a párás ablakokat, melyeken keresztül bámultuk a lankás dombok és sűrű erdők körvonalait. Vezetés közben a két férfi egy percre sem hagyta félbe a beszélgetést. Habár először látták egymást, amint lelkesen itták egymás szavait, régi barátoknak tunktek. Soha még nem láttam Lászlót ennyire izgatottnak. Magyarországon való tartózkodásom idején annyira megtanultam a nyelvet, hogy elég jól értettem, miről beszéltek. De a kettőjük közötti nyíltság és az egyenes beszéd azt sugallta nekem, hogy nagyon érdekes hétvége előtt állunk.

Mikor aztán Kibéden a betonútról letérve keresztülzötyögtünk egy sáros utcán, beértünk a templom melletti papi lak udvarába. Kivánszorogtunk a kocsiból, és Piroska mosolygósan köszöntött konyhája ajtajából. Ízlésem szerinti nő, gondoltam, nem pompázó, felszínes dáma, inkább egyszerű, csendes..., aki gyöngéden átölelt, és bevezetett a házba. Biztonságban kezdtem érezni magam.

A konyha nem volt erősen megvilágítva, de szemeim kezdtek alkalmazkodni a félhomályhoz, és megfigyelhettem Zoltánt és Piroskát saját házukban. Arcukon szüntelenül ott csüngött a mosoly és az egymás iránti szeretet. Piroska királynő volt a konyhájában, kedves arcát fekete haja keretezte, ő volt a nyugaltság megtestesítője. A Kibéden töltött három nap alatt olyan dolgokat tanultam meg, amikről addig soha nem hallottam. Isten rendezi sorsunkat, és környezetünket, de az már az én dolgom, hogy azt jól megfigyeljem és alkalmazkodjak. Én oda is figyeltem mindenre. A reggelinél kimondottan jó volt szabadon, gátlástalanul csevegni. Ó, hogy szerettem azt a konyhaasztalt! Mivel Lászlónak fordítania is kellett, szegénynek alig maradt annyi ideje, hogy elfogyasszon valamit a Piroska által elővarázsolt finom falatokból.

A konyhaajtó mellett a falon szépen felsorakozva függtek a kabátok, esőköpenyek, kalapok, sapkák, alattuk pedig szép sorban cipők és csizmák. Hűtőszekrény nem volt a házban, az ételek nagy részét Piroska a kétszemélyes, telefonfülke nagyságú kamrában tartotta, mely a konyha mellett volt.

A vasárnapi istentiszteletre mind elmentünk, de ott olyan hideg volt, hogy mikor visszatértünk a konyhába, Piroska mindjárt tudta, hogy a jéggé fagyott floridait legjobb lesz ágyba parancsolni. A férfiak még tárgyaltak a templomban, és csak később jöttek be. De Piroskának csak rám kellett néznie, és tolmács nélkül is tudta, mire van szükségem, és mindazt azonnal hozta is nekem. Neki két lánya van, én három kislányt neveltem fel, így egész jól megértettük egymást.

A délután folyamán a középső szobában (társalgó féleség) folytattuk a beszélgetést. Piroskával megint magunkra maradtunk, mert a két férfi elvonult Zoltán kis irodájába beszélgetni. Azt mondanom sem kell, hogy minden étkezésnél óráig társalogtunk,

miközben Zoltán mosogatott, Piroska pedig sürgölődött, mindegyre bement valami finomságért a kis kamrába.

Az esték voltak a legszebbek, mert falun az est közeledtével az emberek befejezik munkájukat és megpihennek, és nyugodtan diskurálnak az elmúlt nap eseményeiről. Ilyenkor újra előkerült valami finomság Piroska kamrájából, hol valami túróféleség, hol áfonyadzsem és az a jóízű búzakenyér, amelynek ízével nem tudtam betelni.

Nagyon szerettem beszélgetni Piroskával. Nagy szemüvege fél arcát takarta, de értelemmel telt szemei gyöngédségről, nőiességről árulkodtak. Pénzük nem nagyon volt, de úgy tűnt, annak nem is tulajdonítottak nagy fontosságot. A házuk patyolattishta, az ételük fenséges, ruhájuk makulátlan és elegáns. A poharak és csészék mind különböző garnitúrákból voltak, nem volt két egyforma, és Piroska mindig egy csorba csészeből itta a kávéját. Mindennel elégedett volt, olyan volt, mint egy valódi királynő. Gyakran késő éjszakáig beszélgettünk. Néha keresgeltük ugyan a szavakat, de a szívünk és hasonló gondolkodásunk segített abban, hogy megértsük egymást. Úgy éreztem, Isten lelke volt velünk azokon az estéken, amikor négyesben társalogtunk, és testvéri szeretettel nyitottuk meg szívünket egymásnak.”

Amint a tequestai felekezet egyre jobban kezdte megismerni testvér egyházunkat elhatároztuk, hogy meghívjuk Floridába Falka Piroskát és Zoltánt serdülőkorú kislányukkal, Rékával együtt. A repülőjegyekre és az egyéb költségekre szükséges pénz pár hét alatt összegyűlt. Az egyetlen akadály a Kibédről Floridába való utazásnak a Bukaresti Amerikai Nagykövetség volt, mert nem akarták megadni Rékának a vízumot. A kérés visszautasítását azzal indokolták, hogy a kislány esetleg kint maradna Amerikában. Végül a felekezeti tagok masszív

lobbizása a washingtoni körökben sikerrel járt, és Falkáék meg is érkeztek. A Tequestai Presbiter Templom lelkésze, Dr. C. Patrick Shaffer megkérte Falka Zoltánt, hogy érkezésük hetének első vasárnapján ő tartsa meg az istentiszteletet. Én fordítottam neki.

A gyülekezet presbitereinek szeretetteljes fogadtatása révén számtalan amerikai család látta vendégül a házaspárt, ellátogattak az Everglades-be, majd Miami, Palm Beach és a templom ifjúsági körének segítségével egynapos látogatást tettek Disney World-ba.

A kibédi testvérfelekezettel való kapcsolat fenntartása mellett kapcsolatba léptem és személyesen támogattam a Segesvári Gaudeamus Alapítványt is. A többek között egyéni adományokkal fenntartott alapítvány fő célja a segesvári és környékbeli szórványban élő magyar nemzetiségű diákok támogatása.

2007-ben Catherine és én szívélyes fogadtatásban részesültünk az alapítvány és annak igazgatója, Farka Miklós által. Habár ez volt egyetlen alkalmunk a találkozásra, az utóbbi évek folyamán, interneten tovább tartottuk a kapcsolatot, mely szoros baráti kapcsolattá alakult.

Nem sokkal Floridában való letelepedésem után a *nyugdíjas* szó nem jellemezte életvitelemet. Annyi munkám volt, hogy alig győztem.

Jupiter Farm, ahol a házunk volt, egy Jupiter várostól nyugatra eső faluközösség. Nyugalmas, tiszta, amolyan *paradicsomkert* féle hely, földutakkal és változatos (fiatal és idős) lakókkal. Reggelente gyakran lehet hallani a csókák káromgását, vagy éppen tehénbögést és disznóröfögést a szomszéd fertályról.

Az 1990-es évek első felében-paradicsomkertünkben az a hír járta, hogy a kerületi vezetőség tárgyal egy hatalmas vásárcsarnok építéséről. Egy ilyenfajta "mall" természetesen

hatalmas tömegeket, továbbá autózást, zajt és szennyeződést zúdítana falunkra – gyökeresen felforgatva rég áhított csendes életünket. Kis közösségünk elkezdett szervezkedni a "mall" építése ellen, és megalakítottuk a Vidéki Jupiter Lakói organizációt. Aztán beindítottam és minden hónapban kiadtam a Jupiter Farmer című folyóiratot.

A folyóirat oldalain megpróbáltuk tisztán kifejezni akaratainkat, és megindokoltuk, hogy miért vagyunk felháborodva a vásárcsarnok építésének terve miatt.

"Bármilyen egyszerű társadalmi felmérés Jupiter Farm-ról ki tudná mutatni, hogy közösségünk összetétele változatosabb, mint akármelyik hasonló kisebb közösségé. Idetelepedtünk New York-ból, Kaliforniából, Magyarországról és Koreából, a nagyvárosok aszfalt- dzsungeléből. A település iskolája tele van fiatalokkal, kiknek szülei és nagyszülei jómódú üzletemberek, esetleg munkanélküliek... rendfennartó tisztek, beleértve az ingázók nagy számát, kik rengeteg órát töltenek az autópályákon, hogy naponta vagy hetente visszatérjenek csendes vidéki házukba. És ezek az emberek mindnyájan tartanak lovakat, teheneket, kutyákat, kecskéket, sőt néha egy-két alligátort...

Minden változatossága mellett Jupiter Farm lakóinak van egy közös célja: mindenki, aki itt él, saját jóvoltából költözött ide azért, hogy élvezhesse a vidéki élet csendességét és a természetközeli életet.

Öt kilométerrel többet vezetünk az élelmiszerboltig, csikorgatjuk a fogunkat a csúcsforgalomban, de ezen kényelmetlenségek eltörpülnek amellet, hogy egy viszonylagosan romlatlan vidéki helyen élhetünk és nevelhetjük gyerekeinket itt Palm Beach környékén, mely talán az egyetlen csendes hely az egész megyében."

A harcot elvesztettük, mert a vásárcsarnok felépült, de szervezetünk tagjainak sikerült elérnie azt, hogy az eredeti terv szerinti óriási vásárcsarnokot kisebbre „szabják”, és sikerült annak kivitelezését idomítani a vidéki követelményeknek megfelelően. Évekkel később Palm Beach megye hivatalnokai, aki becsapta Jupiter Farm lakóit, börtönbe került korrupció vádjával.

Floridai nyugdíjas éveim alatt ajánlatokat kaptam könyvek sajtó alá rendezésére, továbbá könyvek fordítására magyarról-angolra vagy angolról-magyarra. Kettőt ezekből elvállaltam.

Az első ilyen munkám Dr. Szentiványi Gábor előbb németül, majd 1989-ben angol nyelven is megjelent, *Gróf Eszterházy János (Count Janos Esterhazy, The life and works of the great son of Hungarian Higylands)* című könyvének sajtó alá rendezése volt. A könyv írója a 20. század egyik kiemelkedő államemberének az életét ismerteti, és ezzel párhuzamosan bemutatja az európai történelem legviharosabb eseményeit, ugyanakkor megfogalmazza véleményét azzal kapcsolatban, hogy mit lehetne tenni a Duna mellett élő nemzetek hosszantartó békés együttlétének megteremtése érdekében.

Nyugdíjba vonulásom óta ez volt az első könyvszerkesztői munkám, és ugyanakkor alkalmat adott megtanulni a számítógépen való automatikus index- meg a lábjegyzetek készítésének művészetét. Ezenkívül ez a könyv, a világon ez elsők között, megjelent az interneten is (www.hungarian-history.hu-lib-esterh-esterh00.htm).

Az isteni gondviselésre való odafigyelést úgy is lehet értelmezni, mint, tiszteletadás "az Isten és a nagy természet szeretetteljes útmutatásai iránt." Az angol "serendipity" magyar

megfelelője: "képesség értékes dolgok megtalálására ott, ahol kevésbé valószínű."

1993 nyarán üzleti ügyben Washington DC-be utaztam. Ottani munkámat szombatig el is végeztem, de úgy határoztam, hogy ott maradok még egy nap, hogy részt vehessek a vasárnapi istentiszteleten a Georgetown-i Presbíter Templomban, ahová több mint huszonöt évig tartoztam. Előre nem sejtett szeretettel vártak ott rám. Az ország egyik legrégebbi felekezete, mely általában híres vendégszeretetről, most hazatért csodagyereknek tekintett.

Az istentisztelet után a kijáratnál egy régi barát ölelt át, és megemlítette nekem egyik közös barátunkat, aki nemrég angolul megjelentette négyszáz oldalas könyvét a "Tizenhatodik századbéli magyar protestáns mozgalomról" címmel.

Az író már sikerült megismernem körülbelül negyven évvel azelőtt, mikor mindketten menekültként éltünk Németországban. Anne Johnson, aki ezt szóba hozta, az író osztálytársa volt a New York-i Union Teológiai Szemináriumon.

Dr. Ungváry Sándor – ma nyugdíjas professzor és hívő ember – megelégedve az egyetemeken és szemináriumokon tapasztalt hajmeresztő tudatlanságot a magyar református egyházzal és annak terjedelmes történetével kapcsolatosan, elhatározta, hogy könyvet ír erről. Életének több mint huszonöt évét szánta az adatok kutatására két kontinens könyvtáraiban, levéltáraiban, felfedezve rengeteg azelőtt nem ismert adatot arról a keresztyén felekezetről, melyben megkeresztelkedtünk, és amelyhez mindketten tartoztunk.

A magyar kommunista kormány bukása után 1989-ben a Budapesti Teológiai Akadémia Dr. Ungváryt kitüntette. Mivel a német és szovjet fennhatóság évei alatt Magyarországon egy ilyen témájú könyv nem jelenhetett meg, az Akadémia most felkérte Dr. Ungvárit, hogy fordítsa le könyvét magyarra.

Az egészségileg gyengélkedő, nyolcvanhat éves Dr. Ungváry már nem tudott egyedül megbirkózni a fordítás hatalmas munkájával. Így jött közbe az Isteni gondviselés (*serendipity*).

Georgetown-i találkozásunk után alig két héttel telefonált Anne Johnson, és megkért engem, hogy saját költségén fordítsam le a könyvet.

Az első pillanatban a kérés kicsit ijesztőnek tűnt. Kihívás volt számomra, ugyanis már több mint huszonöt éve nem írtam semmit. Ezenkívül nem volt semmi lehetőségem magyar vallási adatbázisok felkutatására, sem a magyar teológiai kifejezések listájára.

A hosszú mesét rövidre fogva végül hét hónapot a könyv lefordításával töltöttem. Még egy hónapot igénybe vett a huszonegy fejezet összeállítása többszáz lábjegyzettel és a tartalomjegyzék elkészítésével, hogy a könyv nyomdakész állapotba kerüljön.

A következő feladat a könyv Magyarországon való kiadása volt. A washingtoni barátnőm megkért, hogy menjek el Budapestre, kiadót keresni. Az első elérhető lehetőség a Budapesti Teológiai Akadémia volt. Most a Károli Gáspár Református Egyetem teológiai kara lett. Az egyetem a nevét a 16. századbeli református papról kapta, aki elsőként fordította magyarra a bibliát.

Isteni gondviselés volt az, hogy Edit unokatestvérem akkor még élt Budapesten, és legjobb barátnője a Budapesti Teológiai Akadémia egyik korábbi dékánjának volt a titkárnője. A volt titkárnő közbejárásának meg a FAX csodájának (e-mail akkor még nem volt) köszönhetően lehetővé vált egy találkozás Dr. Tenke Sándorral, az Akadémia dékánjával.

Az Akadémia dékánja örömmel elvállalta a könyv kiadását. A kinyomtatással járó összeg nagyrésze, úgyszintén a washingtoni hölgy bankszámláját terhelte, kinek nemes lelkű adománya tette tulajdonképpen lehetővé a könyv fordítását és annak kiadását.

A könyv kinyomtatása az egyetem kis nyomdájában történt, ahol majdnem egy egész hetet töltöttem a fordítás utolsó korrigálásával. Nagy szerencsémre magammal vittem laptopomat is, mert a nyomda kissé régebbi felszerelése be volt állítva az egyetemi újság kiadására, és átalakítása szinte lehetetlennek bizonyult.

Megtudtam, hogy kb. 1.500 dollárért – hatalmas összeg az akkori Magyarországon – az intézmény be tudna szerezni egy modern számítógépet, mely lényegesen megnövelné a nyomtató teljesítményét. Amikor erről említést tettem gyülekezetem egyik összejövetelén, néhányan elhatározták, hogy megajándékozzák az egyetemet ezzel az összeggel.

Es is "providence" vagy "serendipity", mely azután következett be, hogy azon a júliusi vasárnapon részt vettem a Georgtown-i istentiszteleten.

Minden alkalommal, mikor Budapestre utaztam, gyönyörű estéket töltöttem gyerekkori pajtásaimmal és családjakkal, Dobai Sándorral és húgával Bendefy Erzsébettel.

EPILÓGUS

(A könyv befejezéséről)

Nevem Cserei Gábor, az erdélyi Kibédrről származom, ugyanabból a faluból, melyben valamikor a könyv szerzőjének, Lászlónak az ősei éltek. Én is, akárcsak László, kénytelen voltam elmenekülni Amerikába a 80-as évek elején. László „bátyám” létezéséről 1997 őszén hallottam először, amikor Falka Zoltán, kibédi református lelkész mesélt nekem a „másik elszármazottról.” Amint kiderült, őseink nemcsak ugyanabból Kis-Küküllő menti faluból valók, de nem kizárt, hogy anyám részéről rokonsági kapcsolat is összefűz. László a Tisza mellől vándorolt ki a Rákosi Mátyás féle kormány tébolya elől, engem Ceausescu „elvtárs” eresztett útnak az Atlanti-óceánon túl. Eltérően a kivándorlást okozó tényektől az emberek örökké vándoroltak és vándorolni fognak. A vándorlók közül néhánynak sikerül valamilyen formában (kép/hang/írás/stb.) rögzíteni rohanó életük sajátos pillanatait. A László könyve tulajdonképpen saját életútjának összefoglalója. Az ő útja a második világháború előtti Csongrád megyei Kiskundorozsmárról, illetve Szentesről indult el. Szökve és tengődve Közép-Európa szétrombolt városain át, túl az Atlanti-óceánon, végül az Egyesült Államokban az amerikai Űrkutató Központ tudósítójaként a földről más

bolygókra is eljutott. Könyvét angolul írta, hogy a tengerentúliak, vagy talán a földöntúliak is megismerjék a vándor magyarok helyzetét, és hogy napjaink lélekölő forgatagában példát mutasson az olvasónak a helytállásról és arról, hogy kitartással és hittel megmaradhatunk. Ereje fogytán könyvének magyar változatát László már nem tudta elkészíteni. Ezért engem kért meg, hogy vállaljam el az általa már elkezdett fordítás befejezését. A több mint háromszáz oldalas könyv angolból magyarra való „nyersfordítása” körülbelül három hónapi kemény munkát igényelt. A nyersfordítás korrigálását, a mondatok „magyar gatyába rázását” **Bendefy Erzsébet és Ráduly Judit** végezték el.

A fordító jegyzete:

Az író személyes felhatalmazása alapján a mellékelt levelek (e-mail) - eredetiben vagy fordításban – kizárólag Dósa László könyvének magyar változatában találhatók meg.

Kedd, 2009. augusztus 25.

Houstonban kézhez kaptam Dósa László "From Tisza River to the Atlantic Ocean" című könyvét. A könyv angolul jelent meg, de miután elolvastam, telefonáltam az írójának, hogy megkérdezzem, mikor fogja kiadni a könyv magyar nyelvű változatát. Beszélgetésünk alkalmával felajánlottam, hogy segítek a fordításban.

A következő mellékelt e-mailek (levelek) kronológiája ezáltal lett Dósa László magyar nyelvű memoárjának EPILÓGUS című fejezete.

Szerda, 2009. augusztus 26.

(Dósa László e-mailje Cserei Gábornak)

Gabikám,

Itt küldöm angol nyelven az első fejezetet, és annak
hozzávetőleges magyar fordítását, amit két – három
évvel ezelőtt készítettem. Azóta elég sokat változott.

A nyomdáról stb. az információkat majd holnap
küldöm. Pillanatnyilag túl fáradt vagyok, hogy
összeszedjem.

Ölellek,

Laci

Vasárnap, 2009. augusztus 30.

(Cserei Gábor e-mailje Dósa Lászlónak)

Kedves Laci!

Stratégiám az, hogy könyved angol oldalait úgy kibédiesen és "faragatlanul" magyarra fordítom. Amint említettem, nemsokára megyek haza Kibédre, ahol az otthoni tollforgató haverek a "nyers szöveget" majd szépen korrigálják, "magyar gatyába rázzák", hogy a kiadó urat ne üsse frász, mikor elolvassa. Utólagos jóváhagyásodért, persze, onnan még egyszer visszaküldöm a lefordított, korrigált fejezeteket, és esetleg információt arról, hogy hol lenne előnyösebb a könyv kiadása.

Gabi

Szombat, 2009. szeptember 5.

(Dósa László e-mailje Cserei Gábornak)

Gabikám,

Köszönöm szépen a Prológust, a
fordításod kitűnő.

Mellékelve küldöm vissza, mert én
csak egy pár billentyűhibát találtam.

A szöveg fordítása hibátlan.

Öllemek,

Laci

Hétfő, 2009. szeptember 14.

(Catherine e-mailje Cserei Gábornak)

Gabi!

Meg kell mondanom neked, hogy László most már nagyon beteg... A kemoterápia meg a sugárkezelés miatt nagyon leépült, és az ő áldott, drága szívét és testét hamarosan elhagyja a lélek. A múlt kedden, egy rutinvizsgálat alkalmával, László minden teketória nélkül kijelentette, hogy ha nincs remény a gyógyulásra, akkor be akarja fejezni a kemoterápiát és a sugárkezelést. A doktort meglepte a kijelentés, mert talán fogalma sem volt, hogy milyen végtelenül elfáradt és életunttá vált László. Az emberek az utolsó percig kapaszkodnak az utolsó szalmaszálba is, de ezalatt a kilenc (igen kilenc) év alatt szegény férjem annyi gyógyszert és annyiféle kezelést kapott, hogy teste már csupán egy aszott csontváz. Az utóbbi időben László két dologra kérte az Istent: hogy érje meg nyolcvanadik születésnapját, és hogy fejezhesse be könyvét. Az az érzésem, hogy most, miután mindkét óhaja teljesült, feladja a harcot. Gabi, ma reggel még egyszer találkoztunk László doktorával, hogy felírjon valami fájdalomcsillapítót és erősítőket hátralévő napjaira. Már nagyon nehezen viseli a hátralévő napokat. Alig tud lábra állni, és toloszékben is alig tud már közlekedni... végtelenül legyengült. Mivel a telefon ott van az ágya mellett, minden hívásra próbál válaszolni.

Így a hozzá közelálló emberek, mint te, csak akkor tudnának tiszta képet alkotni helyzetéről, ha tudnának olvasni a sorok között (...a férfiak nem nagyon értenek az ilyesmihez). Ilyenkor egyenes beszédre van szükség, szóval nekem kell ezt most megtennem. Nem tudom, László mennyire helyeselné azt, amit most tudta nélkül cselekszem, de én úgy érzem, legalább neked tudnod kell az igazságot. Igen, gyere, látogasd meg, de László tíz-tizenöt percnél többet nem tud ülve maradni, a fejét sem tudja fenn tartani. Remélem, mire jössz, az orvos ad majd neki valami gyógyszert, ami talán segít abban, hogy könnyebben elviselje végtelen nagy szenvedését... Gabi, van egy gyapjú kabátom, melyet soha nem viseltem, és Piroskának szeretném ajándékozni... Úgy gondolom, tetszeni fog neki. Tudod, kis helyen elfér, és nagyon könnyű, egy kis műanyag táskában is elviheted. Nekem nem nagyon van időm elmenni a postára, hogy elküldjem, mert annyi mindent el kell elvégeznem László körül. Megkérlek, vidd el, amikor mész Kibédre. Bocsáss meg, hogy olyan sokat írtam össze-vissza, de te tudod, milyen bőbeszédű vagyok.

Catherine

Kedd, 2009. szeptember 15.

(Cserei Gábor válasza Catherine e-mailjére)

Kedves Catherine!

Nagyon szépen köszönöm e-mailedet.

Augusztusban, mikor megkaptam Laci könyvét, pontosan készültem ez évi Kibédre való hazalátogatásomra. Nyolcvanhat éves édesanyám Parkinson-kórral küszködik, eléggé gyengélkedik, és mint egyedüli gyermeke, megragadok minden alkalmat, hogy meglátogassam. A múlt év februárjában (2008) egyszer éjfél tájt szólt a telefon (gondolom az ilyenfajta telefonértesítések többnyire éjjel jönnek), és a hívó tipikusan azzal kezdte, „ hogy ne ijedj meg” (persze, olyankor már mászol a falra...), de ez és ez történt.

A következő nap reggelén már egy Houston - Amsterdam repülőjáraton voltam, és huszonnégy órával később Kibéden. Két hétig ültem az ágya mellett anélkül, hogy tudta volna, hogy ott vagyok. Édesanyám akkor csodálatos módon lábra állt, de egyelőre semmiféle tudomány nem tudja megállítani az öregedés természetes folyamatát. Ez év júliusában László említette, hogy befejezte könyvét, és majd küld nekem is egy példányt, de tényleg nem éreztem semmit a sorok között, ahogy leveledben említetted. Miután elolvastam a könyvet, rájöttem, hogy nálam jobban senki nem tudná megérteni és értékelni László könyvét (saját kivándorlásomra is gondolva).

(folytatás a következő oldalon)

Húsz-huszonöt évvel ezelőtt, amikor hajóval jártam a világot, és valahol egy kikötőben valami érdekesre találtam (általában könyv, vagy film, melyhez nem lehetett otthon hozzájutni), ellenállhatatlan szükségét éreztem annak, hogy megosszam élményeimet azokkal, akiket a vasfüggöny mögött hagytam. László könyvének olvasásakor ugyanazt az erős ösztönt éreztem, mint annakidején, megfeledkezve arról, hogy nincs többé köztünk a vasfüggöny. Miután felocsúdtam, gondolataim tovább érveltek annak érdekében, hogy László könyvét mindenképp le kell fordítani magyarra. Ezért megpróbáltam Lacit is rávenni, hogy minél előbb fogjunk neki a fordításnak. Aztán, amint nap-nap után kezdtem jelentkezni telefonon, Laci megemlítette, hogy betegsége elszívta majdnem minden energiáját. Akkor azt hittem, hogy a könyv befejezésével járó kemény munka kifárasztotta, de talán valami új célkitűzés (mint például a könyv lefordítása) újra erőt adna neki. Azt javasoltam, hogy én nekifogok a „nyersfordításnak”, majd fejezetenként átküldöm neki, hogy kijavítsa a helyesírási hibákat és magyartalanságokat, a helytelen szórendet (mert jól tudom, én soha az életben nem fogom az ő tollforgató szintjét elérni).

Úgy éreztem (és talán még mindig úgy érzem), hogy az első két fejezet nyersfordításával felébresztem benne az írói ösztönt, és hogy esetleg a

(folytatás a következő oldalon)

közös erőfeszítés ideája erőt adna, hogy tovább örüljön munkája eredményének.

És mint édesanyám, aki a mennyek felé vezető újáról visszatért, talán Laci is visszatérhet még legalább addig, míg befejezzük a könyvet.

Szerettem volna, ha legalább még a könyv befejezéséig köztünk marad nemes lelkével.

Catherine, egy késői Continental repülőn érkezem a West Palm Beach nemzetközi repülőtérre kedden, szeptember 22-én. Visszafelé másnap du. hat órakor lesz repülőm.

Gabi

Utolsó értesítés Dósa Lászlótól:

2009. szeptember 17.

Kedves Rokon, Barát!

Itt az ideje, hogy megírjam ezt a levelet, hogy személyesen hozzam tudomásotokra a rólam szóló hírt, ahelyett, hogy másodkézből értesülnétek.

Mint tudjátok, kilenc évvel ezelőtt húgyhólyag rákot állapítottak meg nálam, ami végeláthatatlan kemoterápia sorozatot indított. A kezelés a rákot egy ideig kordában tartotta, és nem sokat zavarta az életünket 2006 végéig, amikor a rák áttevődött a prosztatára. Újabb kemoterápia sorozat és sugárkezelés kezdődött, de nem használt.

2007 márciusában a prosztatámat és húgyhólyagomat eltávolították, és néhány hónapon át úgy tűnt, hogy rákmentes vagyok, amíg egy CT vizsgálat meg nem állapította, hogy rosszindulatú daganatok vannak a tüdőmön és a vesémen. Ezt majdnem két éven át intenzív kemoterápia követte, mind erősebb gyógyszerekkel. A kezelés némi javulást hozott, de csak rövid ideig.

A kemoterápia kellemetlen mellékhatásait, a hányingert és hányást mindvégig elkerültem. Fájdalmam sem volt. Ezzel szemben a kemoterápia neuropátiát okozott, elpusztította az idegeket mindkét lábamban. Az állandó zsibbadtság és gyengeség miatt most már csak járókával, illetve kerekesebb tolószékkel tudok közlekedni. Sokkal rosszabb ennél, hogy naponta gyöngülök, alig tudok felkelni az ágyból, ahol legtöbb időmet töltöm.

Ma egy hete Catherine és én komolyan elbeszélgettünk az onkológussal, aki nemcsak kiváló orvos, hanem őszinte, becsületes gentleman. Közöltem vele, hogy ha a következő CT szkennelés nem mutat javulást, akkor nem akarok további kezelést. Az onkológus egyetértett velem.

Az utolsó CT vizsgálat két nappal a nyolcvanadik születésnapom előtt súlyos rosszabbodást mutatott – a rák megtámadta a tüdőmet. A lélegzés egyre nehezebb, és a köhögéstől alig tudok beszélni. Az onkológus elismerte, hogy nem tud többet tenni; hozzájárult, hogy megszüntessük a terápiát, és hospice gondozás alá helyezett. Ha netán nem ismernének a hospice intézményt (ahogy én sem tudtam róla sokat), egyetlen célja, hogy a hátralevő heteket vagy hónapokat amennyire lehet, elviselhetővé és kényelmessé tegye.

Két napon belül két ápolónő, egy orvos, egy lelkész és egy szociális gondozónő keresett fel – egytől egyik csodálatosan együttérző, szerető emberek. A saját ágyamban maradok, Catherine mellett. Ha szükséges, adnak egy kórházi ágyat. Ha bármilyen szolgáltatásra – legyen az fürdetés vagy gyógyszer – van szükségem, napi huszonnégy órán át rendelkezésemre állnak. Mindez óriási megkönnyebbülést hoz, különösen Catherine-nek, akit már nagyon megviselt állandó gondozásom, miközben az állandó fájdalomtól alig tud állni a lábán.

Az elmúlt néhány hónapban két dolgot kértem a jó Istentől: hagyja megérni nyolcvanadik születésnapomat, és engedje befejeznem a *"A Tiszától az Atlanti-óceánig"* című könyvemet. Teljesítette mindkét kérésemet, amiért mindörökké hálás maradok. A könyv, mellesleg, nagyon jó fogadtatásban részesült.

Catherine és én készen állunk az elkerülhetetlenre. Tisztában vagyok azzal, hogy ami jön, nagy megpróbáltatás lesz neki, de ő is elfogadja Isten akaratát. Jó lelki támogatói lesznek majd a lányai, unokái és sok barátnője. Anyagi szükségleteiről is gondoskodtam.

Ha erőm engedi, megpróbálok időnként beszámolót küldeni az állapotomról – de ezt nem tudom megígérni. Addig is kérem, imádkozzatok értem.

Isten áldjon meg mindannyiunkat!

Laci

Cserei Gábor utolsó találkozása Dósa Lászlóval:

Szerda, 2009. szeptember 23.

(Dósa László lakásán – Juno Beach, Florida)

Utolsó erejét összeszedve a majdnem csontváz ember a számítógépéhez ült, és megírta a könyvének lefordításával és kinyomtatásával kapcsolatos felhatalmazást.

Búcsúzáskor rám nézett, majd ezt mondta:

- *Gabi, olyan borzasztóan fáradt vagyok... Tudom, hogy mi következik, fel vagyok készülve ...*

Kezet fogtunk... szemei egy pillanatig felvillantak...

Olyan volt ez a szemvillanás, mintha valaki valahonnan messziről (talán a földet és a mennyeket összekötő híd valamelyik széléről) még egyszer, utoljára visszanézne életének legszebb perceire, óráira... mikor ereiben lüktetve pezsgett a vér, kellemesen süttött a nap, és oly fenségesen gyönyörű volt szeretni valakit... mikor érdemes volt élni...

Péntek, 2009. október 2.

(Dósa László utolsó e-mailje Cserei Gábornak)

Friday, October 2, 2009 11:56 AM

From:

"Laszlo Dosa" <dosa@bellsouth.net [View contact details](#)

To:

cserei@sbcglobal.net

Gabi,
Bocsáss meg, rossz címet
adtam. Ez a helyes:

jbendefy@yahoo.com

Becsomagoltam négy könyvet,
melyeket elküldök neked.

Laci

Kedd, 2009. október 6.

(Catherine e-mailje Cserei Gábornak)

Tuesday, October 6, 2009 8:00 AM

From:

"Catherine Power Dosa" <cathpower@bellsouth.net>

[View contact details](#)

To:

gabriel.cserei@maritime-highways.net

László könyveit elküldtem neked

Kedd reggel..

A négy könyvet elvittem a postára, és elküldtem neked. Bocsáss meg, hogy könnyel áztatottan kapod meg őket. László most már alszik a nap majdnem minden órájában. Nem eszik, és alig hallja a hangokat. Olyan jó, hogy el tudtál jönni, és még utoljára, tudtál beszélni vele... Az ápolónő minden szerdán reggel fél kilenckor jön, és segít takarítani, megmosni őt, és tiszta ágyneműt helyezni alája... Álmodik néha, és néha álmában valamiféle gonosz szellemekkel verekszik. Olyankor mintha felébredne egy kicsit, kiáltozik és rázza ökleit. Az ápolónő azt mondja, nem lehet tudni, mikor lesz ennek vége (csak az Úr Isten tudja)... A múlt szombaton, egyik csendes percében azt mondta, hogy eltépte a csekket, amit a könyvekért küldtél. Tudod milyen ő, semmi értelme ellenkezni vele, még most is makacs és akaratos, mint mindig. Néha úgy érzem, hogy esem össze a fáradtságtól. Nagyon nehéz most gondját viselni. Egyfolytában ágyban van, meg sem mozdul, csak néha, csupa csont és bőr az egész ember... Annyira szerettem őt sok-sok hosszú éven át, hogy most megbocsátok neki akaratosságáért, mert tudom, hogy mindig jót akart. Légy boldog édesanyáddal otthon, Kibéden.

A jövő hétfőn kisebbik lányom jön el hozzánk három napra, hogy segítsen nekem elvégezni elmaradt dolgaimat. Valami fájdalomcsillapító injekciót is kell vásároljak, melyet a hátamba szúrnak. Nagyon fájdalmas, és utána nem tudok vezetni.

Ha véletlenül telefonálsz, és nem válaszolok, lent vagyok a mosodában, vagy a szemetet viszem ki. Tudod, ezeket csak olyankor tudom elvégezni, mikor László alszik.

Szeretettel,

Catherine

Kedd, 2009. október 11.

(Gyászjelentés)

LASZLO

Tuesday, October 13, 2009 12:08 PM

From:

"Catherine Power Dosa" <cathpower@bellsouth.net>

[View contact details](#)

To:

cserei@sbcglobal.net

Fájdalommal értesítelek, hogy a múlt szombaton éjjel - vasárnapra virradólag- 12 óra 30 perckor 2009. október 11-én László meghalt.

Mikor összeszedem magam, hogy értelmesebben tudjak gondolkozni, megírom, mennyire méltóságosan távozott el erről a világról. Az utóbbi pár nap alatt már csak lélegeztették, és mikor eljött az óra, egyszerűen megállt a lélegzete...

Kérlek, oszd meg a szomorú hírt és mély szeretetünket kibédi barátainkkal.

Isten veled!

Catherine

TARTALOM:

	Prológus	1
1. fejezet	Gyökereim és gondtalan gyermekéim	3
2. fejezet	Háborús évek Magyarországon	27
3. fejezet	Hazatérés – mielőtt örökre elhagytam otthonom	40
4. fejezet	Végre szabadon, többé – kevésbé	66
5. fejezet	Menekültként Németországban	89
6. fejezet	Amerikában	112
7. fejezet	Amerika hangja	125
8. fejezet	Véletlen belecsöppenésem a diplomáciába	142
9. fejezet	Áttörtem az AH üvegfalán	148
10. fejezet	Ritka esély az életben: utazás as Antarktisra	158
11. fejezet	Le az alagsorba, fel a Holdra	166
12. fejezet	Bővebben az Apollo programról	177
13. fejezet	Egy űrsikló születésének tanújaként	192
14. fejezet	Bolygóról-bolygóra való ugrások a Pionírral	206
15. fejezet	Világ-körüli beszámolók az űrkutatásról	212
16. fejezet	Orvostudományi író	224
17. fejezet	Kutatások alternatív energia után	237
18. fejezet	Három tudós a világegyetem sorsáról és az emberiség jövőjéről	248
19. fejezet	Egyházi presbiter	258
20. fejezet	Epilógus	270

